

ISSN: 2311-9896
EISSN: 2411-6181

BUKOVINIAN STATE
MEDICAL UNIVERSITY

Буковинський державний
медичний університет

ȘTEFAN CEL MARE
UNIVERSITY OF SUCEAVA

Сучавський університет
імені Штефана Великого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

№ 4 (8)
2015

*Спільний українсько-румунський
науковий журнал*

CURRENT ISSUES OF SOCIAL STUDIES AND HISTORY OF MEDICINE

Joint Ukraine-Romanian scientific journal

<http://apsnim.bsmu.edu.ua>

INDEX
COPERNICUS
VALUE (ICV)
5,7

Ministry of Health
of Ukraine
Bukovinian State Medical University

Ministry of Education
and Research of Romania
Ștefancel Mare University of Suceava

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

AKTUALINI PYTANNIA
SUSPILINIH NAUK TA
ISTORII MEDITSINI

CURRENT ISSUES OF
SOCIAL STUDIES AND
HISTORY OF MEDICINE

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
И ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ

ENJEUX ACTUELS DES
SCIENCES SOCIALES ET
DEL'HISTORIE DE LA
MEDECINE

Спільний українсько-румунський науковий журнал
Joint Ukraine-Romanian scientific journal

2015, 4 (8)

*Журнал засновано в 2013 р. (Свідоцтво про
держ.реєстрацію № 20497-10297 Р від
27.12.2013 – Серія КВ).*

*Перереєстровано 27.07.2015 р. у
Міністерстві юстиції України (Свідоцтво №
21495-11295ПП – Серія КВ).*

*Journal started publishing in 2013 year
(Certificate of registration № 20497-
10297P of 27.12.2013 – Series KB).*

*Re-registered in the Ministry of Justice of
Ukraine 27.07.2015 p (Certificate of registration
№ 21495-11295PP – Series KB).*

President:

Dr. of Medicine, Prof. **Taras Boychuk** (Bukovinian State Medical University)

Editors-in-Chief:

Dr. of History, Prof. **Stefan Purici** (Ștefancel Mare University of Suceava)

Dr. of History, Prof. **Antoni Moyses** (Bukovinian State Medical University)

Executive Editors:

Lecturer **Lilia Roman**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Lecturer **Harieta Mareci Sabol**, Ph.D. (Ștefancel Mare University of Suceava)

Editors Assistants:

Lecturer **Marta Maksymyuk**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Associate Prof. **Inha Tymofijchuk**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Lecturer **Vasile M. Demciuc**, Ph.D. (Ștefancel Mare University of Suceava)

Responsible for the electronic version of the magazine and website:

Lecturer **Antonina Anistratenko**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

INDEX COPERNICUS VALUE (ICV) – 5,7 (2014)

Journal was registered in the international scientometric and bibliographical database Index Copernicus International, Ulrichs Web-Global Serials Directory, Google Scholar, European Reference index for the Humanities and Social Sciences – Erih Plus, Scientific Indexing Services (SIS), Socionet, eLibrary, Index of Turkish Education, was published in scientometric database “Scientific periodicals of Ukraine” of National V. Vernadskij library web-site.

Editorial Board:

Chief Research Worker **Elisaveta Kvilincova**, Dr. of History, Institute of Cultural Heritage, Academy of Sciences (Chisinau, R. Moldova)
Prof. **Oleksandr Kurochkin**, Dr. of History, M. Rylskiy Institute of Art, Folklore and Ethnology, Academy of Sciences (Kyiv, Ukraine)
Prof. **Zenon Kohut**, Dr. of History, Alberta University (Edmonton, Canada)
Prof. **Yuri Makar**, Dr. of History, Honored Worker of Science of Ukraine, academician of the Ukrainian Academy of History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine)
Senior Research Associate **Paul Meerts**, Dr. of History, Institute of International Relations Clingendael (The Hague, Netherlands);
Academician **Stepan Pavliuk**, Dr. of History, Director of the Institute of Ethnology, Academy of Sciences (Ukraine);
Academician **Anna Skrypnyk**, Dr. of History, Director of the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, Academy of Sciences (Kyiv, Ukraine);
Prof. **Gheorghe Onioru**, Dr. of History, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Olimpia Mitric**, Dr. of History, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Associate Prof. **Florin Pintescu**, Dr. of History, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Vitaliy Dokash**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Assoc. Prof. **Nina Zoriy**, Ph. D. of Philosophy, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Mychailo Marchuk**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Prof. **Diego Sanches Mecka**, Dr. of Philosophy, National University of Distance Education (Madrid, Spain);
Prof. **Ivan Ostaschuk**, Dr. of Philosophy, Bukovinian State Medical University, M.P. Dragomanov National pedagogical University (Ukraine);
Prof. **Piotr Borek**, Dr. of Philology, Head of the Polish Philology Institute Krakiv Pedagogical University (Poland);
Prof. **Sorin Tudor Maxim**, Dr. of Philosophy, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Bogdan Popoveniuc**, Dr. of Philosophy, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **George Neamțu**, Dr. of Philosophy, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Antoaneta Olteanu**, Dr. of Philology, Bucharest University (Romania);
Prof. **Hanna Martynova**, Dr. of Philology, Bohdan Chmelnytskyi Cherkasy National University (Ukraine);
Assoc. Prof. **Oleksandr Rak**, Ph. D. of Philology, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Nataliya Rusnak**, Dr. of Philology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Chief Research Worker **Anna-Maria Sorescu-Marinkovich**, Dr. of Philology, Balkan Institute at Serbian Academy of Sciences and Art (Belgrade);
Prof. **Adam Falowski**, Dr. of Philology, Head of the East Slavic Philology Institute Jagiellonian University (Poland);
Assoc. Prof. **Simona-Aida Manolache**, Dr. of Philology, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Evelina-Mezalina Graur**, Dr. of Philology, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Mircea A. Diaconu**, Dr. of Philology, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Alla Borysyuk**, Dr. of Psychology, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Natalia Zavatska**, Dr. of Psychology, East Ukrainian Volodymyr Dahl National University (Ukraine);
Prof. **Yuzef Podguretski**, Dr. of Psychology, Opole University (Poland);
Prof. **Alfred Prits**, Dr. of Psychology, Pres. of World Psychology Union, Head of Psychotherapy and Psychoanalysis Institute in Vienna (Austria);
Assoc. Prof. **Carmen Cornelia Bălan**, Dr. of Psychology, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Nadia Laura Serdenciuc**, Dr. of Educational Sciences, Ștefancel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Bohdan Vasylevskiy**, Dr. of Medicine, Chief of Psychosomatic Institute (Warsaw, Poland);
Dr. med. Dipl.-Psych, MBA, **Gerhardt Dammann**, Chief of Psychiatrische Klinik Münsterlingen and the psychiatric services Thurgau (Switzerland);
Prof. **Konstantin Yetsko**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N. Testemitsanu (R. Moldova);
Prof. **Oleksandr Ivashiuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Dmytro Tyntyuk**, Dr. of Medicine, Head of the Dep. of Social Medicine and Health Management, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N. Testemitsanu (R. Moldova);
Prof. **Viktor Tashchuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Alexander Fediv**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Vasyl Cheban**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine).

Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал || Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal / Редколегія : Т. Бойчук, Ш. Пуріч, А. Мойсей. – Чернівці-Сучава : БДМУ, 2015. – № 4 (8). – 132 с.

ISSN: 2311-9896

EISSN 2411-6181

The actual problems of world history, history of Ukraine, history of religion, ethnogenesis and traditional culture of peoples, archeology, philosophy, psychology, linguistics, literature and history of medicine are investigated in the journal. The journal is the international edition according to the sphere of extension and geography of the authors. Languages: Ukrainian, Russian, English, French.

The publication is aimed at the higher educational institutions, academic institutes, and cultural institutions staff.

ББК 60я53+5г.я43

The journal is published with the resolution of the academic council of Bukovinian State Medical University (Decision № 3 Date 24.11.2015).

The authors are responsible for the selection, accuracy of given information, citations, proper names, geographical names and other data. Publishing: . 2-4 issues a year. Languages: Ukrainian, Russian, English, French.

Address: Ukraine, 58000, Chernivtsi, Geroiv Maidanu str., 3, Department of Social Sciences and Ukrainian Studies.
Tel.: (0372) 520871.

E-mail: snim@bsmu.edu.ua; society@bsmu.edu.ua

The total version of the journal is available on the Website: <http://apsnim.bsmu.edu.ua>

ЗМІСТ
(СОДЕРЖАНИЕ, SUMMARY, CONTENU)

ІСТОРИЧНІ НАУКИ
SCIENCES HISTORIQUES
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ
WORLD HISTORY

- Безаров Олександр.** Соціокультурні особливості російського соціал-демократичного руху і проблема ідентичності російсько-єврейської інтелігенції в Російській імперії. С. 7
Безаров Александр. СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОССИЙСКОГО СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМА ИДЕНТИЧНОСТИ РОССИЙСКО-ЕВРЕЙСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ.
Bezarov Alexander. Social and cultural peculiarities of Russian socio-democratic movement and the problem of identity of Russian-Jewish intelligentsia in the Russian Empire.
Bezarov Alexander. Les caractéristiques sociales et culturelles du mouvement social-démocrate et le problème de l'identité de l'intelligense juive-russe dans l'empire russe.

- Павлюк Олеся.** Вплив скандалу «Іран-контрас» на американо-іранські відносини за адміністрації Р. Рейгана. С. 14
Павлюк Олеся. Влияние скандала «Иран-контрас» на американо-иранские отношения при администрации Р. Рейгана.
Pavliuk Olesia. THE INFLUENCE OF IRAN-CONTRA AFFAIR ON U.S. RELATIONS WITH IRAN UNDER REAGAN ADMINISTRATION.
Pavliuk Olesya. L'influence de L'affaire Iran-Contra sur les Relations avec L'iran Américaines sous Reagan Administration.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ
HISTORY OF UKRAINE

- Добржанський Сергій.** Культурно-просвітницька діяльність «Руської Бесіди» на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. С. 19
Добржанский Сергей. Культурно-просветительная деятельность «Русской беседы» на Буковине во второй половине XIX – в начале XX в.
Dobrzhanskyi Serhiy. «RUS'KA BESIDA'S» CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY IN BUKOVYNA IN LATE XIXTH – EARLY XXTH CENTURIES.
Dobrzhanskyi Serhiy. Activités culturelles et éducatives de la société «Rousska béssida" en Bucovine dans la seconde moitié du XIX - début du XXe siècle.
- Казакевич Ольга.** ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК КОНСОЛІДУЮЧИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ. С. 25
Казакевич Ольга. Образ Тараса Шевченко как консолидирующий фактор формирования украинской национальной идеи во второй половине XIX – в начале XX века.
Kazakevych Olga. Taras Shevchenko figure as a unifying force in the Ukrainian national idea of the late 19th – early 20th cc.
Kazakevych Olga. La figure de Taras Shevchenko comme une force unificatrice dans l'idée nationale ukrainienne de la fin du 19 – début du 20 siècles.

ЕТНОЛОГІЯ
ETHNOLOGY

- Боанжіу Габрієла.** Пам'ять і соціальна взаємодія у міському просторі. С. 31
Боанжиу Габриэла. Память и социальное взаимодействие в городском пространстве.
Gabriela Boangiu. MEMORY AND SOCIAL INTERACTIONS IN URBAN SPACE.
Gabriela Boangiu. Memoires et interactions sociaux dans l'espace urbain.
- Бургеле Камелія.** Домашня антропологія: громада румунських сіл на правобережжі Тиси (Закарпаття, Україна). С. 36
Бургеле Камелия. Домашняя антропология: сообщество румынских сел на правобережье Тисы (Закарпатье, Украина).

Camelia Burghete. ANTHROPOLOGY AT HOME: THE COMMUNITY OF ROMANIAN VILLAGES ON THE RIGHT TISA RIVER BANK (ZAKARPATHTA, UKRAINE).

Camelia Burghete. L'anthropologie de chez soi: la communauté des villages roumains sur la rive droit de Tissa (Transcarpatie, Ukraine).

Мойсей Антоній. Архаїчні реліктові явища у духовній культурі східнороманського населення Буковини (на матеріалах польових етнографічних досліджень). С. 43

Моисей Антоний. Архаические реликтовые явления в духовной культуре восточнороманского населения Буковины (на материалах полевых этнографических исследований).

Moisey Antonyi. RELIC ARCHAIC PHENOMENA IN THE SPIRITUAL CULTURE EASTROMANIAN POPULATION OF BUKOVYNA (ON THE MATERIALS OF THE ETHNOGRAPHICAL FIELD RESEARCH).

Moisei Antonii. Les phénomènes de reliques archaïques dans la culture spirituelle de la population romaine de la Bucovine (sur les matériaux de recherche ethnographiques).

Курочкін Олександр. ДО ІСТОРІЇ МІСЬКОГО СВЯТА (УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ПАРАЛЕЛІ). С. 53

Курочкин Александр. К истории городского праздника (украинско-немецкие параллели).

Kurochkin Oleksandr. To the History of Urban Holidays (Ukrainian-German Parallels).

Kurochkin Oleksandr. A propos l'histoire de vacances en ville (parallèles ukraino-allemandes).

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ HISTORY OF MEDICINE

Тимофійчук Інга, Семененко Світлана, Роман Лілія, Боштан Софія, Борейко Лілія. ІСТОРІЯ УСПІХІВ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЗІОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ. ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ФІЗІОЛОГИ. С. 60

Тимофийчук Инга, Семененко Светлана, Роман Лилия, Боштан София, Борейко Лилия. История успеха украинской физиологической школы. Выдающиеся украинские физиологи.

Tymofiychuk Inga, Semenenko Svetlana, Roman Liliya, Boshtan Sofiia, Boreiyko Liliya. History of success of the Ukrainian physiological school. Well-known Ukrainian physiologists.

Tymofyuchuk Inga, Semenenko Svitlana, Roman Liliya, Boshtan Sofiia, Boreiyko Liliya. L'histoire de la réussite de l'école physiologique ukrainienne. Physiologistes ukrainiens éminents.

Давиденко Ігор, Тюленєва Олена, Парастив'юк Євгенія. Історія кафедри патологічної анатомії ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет» (присвячено 70-тій річниці кафедри). С. 66

Давыденко Игорь, Тюленева Елена, Парастивюк Евгения. История кафедры патанатомии ВДНЗ Украины «Буковинский государственный медицинский университет» (посвящено 70-той годовщине кафедры).

Davydenko Igor, Tiulenieva Olena, Parastyvyuk Yevheniia. HISTORY OF THE DEPARTMENT OF PATHOLOGICAL ANATOMY HIGHER STATE EDUCATIONAL ESTABLISHMENT OF UKRAINE «BUKOVINIAN STATE MEDICAL UNIVERSITY» (DEDICATED TO 70th ANNIVERSARY OF THE DEPARTMENT)

Davydenko Igor, Tiuleneva Alena, Parastyvyuk Yevheniia. L'histoire du département d'Anatomie Pathologique établissement d'enseignement supérieur national de L'Ukraine.

Масікевич Юрій, Мислицький Валентин, Ткачук Світлана, Масікевич Андрій. Безпечне середовище – запорука популяційного здоров'я горян. Виклики для екологічної та техногенної безпеки карпатського регіону. С. 72

Масикевич Юрий, Мыслицкий Валентин, Ткачук Светлана, Масикевич Андрей. Безопасная среда – залог популяционного здоровья горян. Вызовы для экологической и техногенной безопасности карпатского региона.

Masikevych Yuriy, Myslyts'kyu Valentyn, Tkachuk Svittlana, Masikevych Andriy. SAFE ENVIRONMENT – GUARANTY OF THE POPULATION HEALTH HIGHLANDERS. CHALLENGES FOR ECOLOGCAL AND TECHNOLOGICAL SAFETY OF THE CARPATHIAN REGION

Masikevych Yuriy, Myslyts'kyu Valentyn, Tkachuk Svittlana, Masikevych Andriy. Environnement sain – la clé de santé de la population montagnière.

**ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
PHILOLOGICAL SCIENCES
МОВОЗНАВСТВО
LINGUISTICS**

Ткач Алла. СЛОВОТВІРНА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРЕФІКСІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПРОТИЛЕЖНОСТІ У ФОРМУВАННІ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ТЕРМІНОЛОГІЗОВАНИХ СЛІВ. С. 79

Ткач Алла. Словообразовательная производительность приставок со значением противоположности в формировании медицинских терминов и терминологических слов.

Tkach Alla. Word-building productivity of prefixes with the meaning of opposition in the formation of medical and terminological words.

Tkach Alla. La productivité de la construction des préfixes avec le sens de l'opposition dans la formation des termes médicaux

Роман Лілія, Роман Ігор. ОСОБЛИВОСТІ ГУМОРУ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ. С. 84

Роман Лилия, Роман Игорь. Особенности юмора как лингвокультурного феномена в англоновом дискурсе.

Roman Liliya, Roman Igor. The Peculiarities of Humour as a Lingvistic and Cultural Phenomenon in the English Discourse.

Roman Liliya, Roman Igor. Les caractéristiques de l'humour en tant que phénomène linguo culturologique dans le discours anglais.

Максимюк Марта. ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНИ У РОМАНІ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА «КОНОТОП» ЗАСОБАМИ ОНОМАСТИКИ. С. 91

Максимюк Марта. Создание образа Украины в романе В. Кожелянко «Конотоп» средствами ономастики.

Maksymyuk Marta. Ukraine image creation in Vasyl Kozelyanko novel «Konotop» by onomastics means.

Maksymyuk Marta. Creation de L'image de L'Ukraine Dans le roman de Vasyl Kozhelyanka "Konotop" Moyens Onomastiques.

**ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО
LITERARY CRITICISM**

Аністратенко Антоніна. ЖАНР КРИПТОІСТОРІЇ ЯК КРОК ДО НЕОМОДЕРНОГО РОМАНУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. КОЖЕЛЯНКА «ЕФІОПСЬКА СІЧ» ТА «ЛЖЕНОСТРАДАМУС»). С. 96

Анистратенко Антонина. Жанр криптоистории как шаг к неомодернистскому роману (на материале сочинений Василия Кожелянко «Эфиопская Сеч» и «ЛжеNostradamus»).

Anistratenko Antonina. Secret history genre as a start of newmodern novel (by the works of V. Kozhelanko "Ethnoplansitch" and "Falsenostradamus").

Anistratenko Antonine. Le genre de kriptohistoire comme étape de l'apparition du roman moderniste (basé sur les travaux de Basil Kozhelyanka «La Sich éthiopienne» et «Faux Nostradamus»).

Скрипник Ірина. ПОЕТИЧНЕ БАЧЕННЯ ТЕКСТУ: ДОКАЗОВІ БАЗИ ТИПОЛОГІЧНОГО ПОРІВНЯННЯ ПРОЗИ Б. ШУЛЬЦА Й ПОЕЗІЇ Б.І. АНТОНІЧА. С. 101

Скрипник Ирина. Поэтическое видение текста: доказательные базы типологического сравнения прозы Б. Шульца и поэзии Б.И. Антонича.

Skrypnyk Iryna. The poetic text vision: evidentiary basis of typological comparison of B. Schulz's prose and B.I. Antonych's poetry.

Skrypnyk Iryna. La vision poétique du texte: Les bases de témoignage de comparaisons typologiques de la prose de B. Schulz et de la poésie B.I. Antonych.

**ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ
PHILOSOPHICAL SCIENCES**

Зорій Ніна. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ГЕШТАЛЬТ-ПСИХОЛОГІЇ. С. 108

Зорий Нина. Социально-философские аспекты гештальт-психологии.

Zoriy Nina. Social-Philosophical Aspect of Gestalt-Psychology.

Zoriy Nina. Les aspects sociaux et philosophiques de la Gestalt-psychologie.

Скрицька Наталія. Взаємозв'язок сутності і знання: від витоків пізньої схоластики до сучасності. С. 112

Скрыцька Наталия. ВЗАИМОСВЯЗЬ СУЩНОСТИ И ЗНАНИЯ: ОТ ИСТОКОВ ПОЗДНЕЙ

СХОЛАСТИКИ ДО СОВРЕМЕННОСТИ.

Skrytska Natalya. Interrelation of Essence and Knowledge: from Times of the Late Scholasticism to Modern Times.

Skrytska Natalya. Les liaisons entre la nature et la connaissance- de l'époque de la scolastique tardive à l'époque moderne.

**ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ
PSYCHOLOGICAL SCIENCES**

Борисюк Алла. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІКАРЯ. С. 117

Борисюк Алла. Психологические особенности профессиональной деятельности врача.

Borysiuk Alla. Psychological Features of Professional Activity of the Doctor.

Borysiuk Alla. Les particularites psychologiques d' activite professionnelle de medecin.

Тимофієва Марина. ВПЛИВ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТА В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ. С. 121

Тимофеева Марина. Влияние обратной связи на формирование личностных и профессиональных качеств студента в учебном процессе.

Tymofieva Maryna. The Influence of Feedback on the Formation of Personal and Professional Qualities of the Student in the Learning Process.

Tymofieva Maryna. L'Influence de la Retroaction sur la Formation des Qualites Personnelles et Professionnelles de l'Etudiant dans le Processus d'Apprentissage.

**РЕЦЕНЗІЇ
REVIEWS**

Осташук Іван. Рецензія на мистецтвознавче видання: Степовик Д.В. Володимирський собор: Історія, архітектура, малярство собору у Києві / Д.В. Степовик. – К.: Дніпро, 2015. – 376 с.: іл. С. 127

Осташук Іван. Рецензия на искусствоведческое издание: Степовык Д.В. Владимирский собор: История, архитектура, живопись собора в Киеве / Д.В. Степовык. – К.: Днипро, – 376 с.: ил.

Ostashchuk Ivan. Review of the Scientific History of Art Edition by Stepanyk D.V. "St Volodymyr's Cathedral: History, Architecture, Painting of the Cathedral in Kyiv" / D.V.Stepovyk. – K.: Dnipro – 376 p.: il.

Ostashchuk Ivan. Revue sur les éditions d'art scientifiques: D. V. Stepanyk La cathédrale Saint-Vladimir: l'histoire, l'architecture, la peinture de la cathédrale à Kiev / D.V. Stepovyk. – K.: Dnipro – 376 p. : Ill.

С. 129

Мойсей Антоній. СПРАВЖНЯ ЕНЦИКЛОПЕДІЯ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: КУРОЧКІН О.В. СВЯТКОВИЙ РІК УКРАЇНЦІВ (ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ). – БІЛА ЦЕРКВА: ВИДАВЕЦЬ ПШОНКІВСЬКИЙ О.В., 2014. – 392 С.

Моисей Антоний. Настоящая энциклопедия народной мудрости. Рецензия на монографию: Курочкин А. В. Праздничный год украинцев (от древности до современности). – Белая Церковь: издатель Пшонкивский А.В., 2014. – 392 с.

Moysey Antoniy. The real encyclopedia of folk wisdom. Review of monograph: Kurochkin ov Ukrainian festive year (from ancient times to the present) white church publishe Pshonkivskyu O., 2014. – 392 P.

Moisei Antonii. Vraie encyclopédie de la sagesse populaire. Compe rendu de la monographie: A.V. Kurochkin Année de célébration des ukrainiens (de l'Antiquité à nos jours). – Bila Tsercva: éditeur Pshonkivsky A.V., 2014. – 392 p.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ (Требования к оформлению статей, Requirements for the articles, Instructions aux auteurs) С. 131

УДК 94 (470+571) «18» : 329.14 (=411.16)

Александр БЕЗАРОВ

Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Черновцы (Украина), bezarov@mail.ru

Alexander BEZAROV

Chernivtsi Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University

**СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ
РОССИЙСКОГО
СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО
ДВИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМА
ИДЕНТИЧНОСТИ РОССИЙСКО-
ЕВРЕЙСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В
РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ**

**SOCIAL AND CULTURAL PECULIARITIES OF
RUSSIAN SOCIO-DEMOCRATIC MOVEMENT
AND THE PROBLEM OF IDENTITY OF
RUSSIAN-JEWISH INTELLIGENTSIA IN THE
RUSSIAN EMPIRE**

Ключові слова: *соціал-демократія, революційність, євреї, інтелігенція, Російська імперія.*

Безаров Александр. Соціокультурні особливості російського соціал-демократичного руху і проблема ідентичності російсько-єврейської інтелігенції в Російській імперії.

В статті проаналізовано соціокультурні особливості російського соціал-демократичного руху на прикладі кризи ідентичності російсько-єврейської інтелігенції в Російській імперії. Зокрема, висунуто гіпотезу про те, що соціал-демократична ідеологія революційної боротьби могла бути новим смисловим центром політичної ідентичності російсько-єврейської інтелігенції, яка виявилася здатною пожертвувати своїм національним минулим заради соціального майбутнього.

Актуальность. В конце XIX в. в социокультурном пространстве Российской империи происходили противоречивые по своему характеру процессы, которые современные исследователи в широком понимании определяют как «сложное взаимодействие традиционного патриархального мира и большого общества»¹. На острие таких процессов оказались российские политические группы левого и леворадикального направлений. Начинался сложный переход от традиционализма к либерализму, который, тем не менее, «застрял в патологических формах “застрявшей цивилизации” со свойственной ей неспособностью выйти из ловушки переходного положения»². Российская интеллигенция, которая неожиданно для себя оказалась в «буферной» зоне между массой и элитой, превратилась в маргинальную социальную группу с характерным для неё сознанием дуальной оппозиционности. На одном полюсе такого сознания можно было видеть ценностные ориентации традиционного общества (комплекс крепостного), а на противоположном – носителя ценностей большого города. Проблема заключалась в том, что в своём стремлении приобщиться к городской цивилизации российский интеллигент не хотел (вероятно, и не мог) отказаться от «логики

мышления и общественного производства, которую он вынес из своего общинно-крепостнического прошлого»³. Следовательно, социальная революция для маргинальной личности интеллигента должна была стать радикальной и всеобщей инверсией, которая превращала реальный мир зла в мир высоких идеалов. «Энергия молодых штурманов будущей российской бури» питалась идеалами революционного романтизма, вдохновлялась поэтикой революционной борьбы⁴.

Российская социал-демократия, как нам кажется, являлась порождением известных противоречий, ибо попыталась «европеизировать» русский социализм, придать ему обличье большого города. Однако, «общинные инстинкты русского народа оказались сильнее идеалов европейского пролетариата»⁵, что, на наш взгляд, представляет одну из главных социокультурных особенностей социал-демократического движения в Российской империи. В условиях постфеодального общества Российской империи, социал-демократическое движение вряд ли могло рассчитывать на очевидный политический успех без глубокого революционного преобразования социальной и политической системы. Очевидно, что большевизм и меньшевизм воплощали край-

ную полярность российской социал-демократии в силу разного понимания глубины таких преобразований. Если первый «вырос на хроническом крестьянском недоедании» и ненавидел сытую культуру большого города, то меньшевизм не оставлял надежды на примирение архаики традиционной культуры и ценностей городской цивилизации. Естественно, марксизм был для обеих фракций РСДРП общей революционной доктриной, которая выступала против буржуазности городской цивилизации, что было характерным и для западноевропейской интеллигенции, но большевики ненавидели Город ещё и потому, что не мыслили себя вне традиционной культуры.

Еврейский штетл в силу определённых причин оказался в эпицентре концентрации революционной энергии в имперском пространстве. Большинство российских евреев в конце XIX в. превратились в заложников политики ассимиляции, поскольку оказались зажатыми между современным национализмом города и малопонятным социализмом крестьянской общины. Во всё увеличивающемся политическом вакууме между просвещённой городской элитой и средневековым социумом образовалось социальное пространство «свободных радикалов» – маргинальных личностей, которые одинаково ненавидели своё прошлое и неопределённое будущее. Формирование в 1870-х гг., первого поколения революционно настроенной русско-еврейской интеллигенции делало это пространство ещё более взрывоопасным. Парадоксальным образом самодержавие, которое своей политикой выталкивало ассимилированную часть местечкового еврейства за пределы большого города, создавало благоприятную почву для усиления их революционной активности, а ведь российские евреи оказывались во многом более лояльными подданными империи, нежели, например, их польские соседи. Очевидно, что нежелание царизма искать приемлемый для евреев компромисс в еврейском вопросе было одной из причин радикализации настроений русско-еврейской интеллигенции.

Изложение основного материала. Поскольку еврейская и русская интеллигенция воспитывалась на одинаковых ценностях⁶, то неудивительно, что списки членов российских революционных организаций пестрили еврейскими именами, а участие «городской» интеллигенции России в социалистическом движении оказалось наиболее заметным в процессе перехода этого движения от «крестьянского» народничества к «городскому» марксизму⁷. Так, наибольшей популярностью социал-демократические организации пользовались в губерниях черты оседлости (около половины участников тут были евреями, а в Одессе, например, этот показатель составлял 75%). Противоположная картина наблюдалась в обеих российских столицах – не более 10 процентов⁸. По мнению современного российского историка В. Е. Кельнера, вначале своей истории

в руководстве большевиков было совсем немного евреев: из 11-ти членов ЦК в 1905-1907 гг. был всего один – И. П. Гольденберг⁹. Тем не менее, в последующее десятилетие количество российско-еврейских деятелей большевистского движения значительно выросло. Среди наиболее видных из них были: Ю. М. Нахамкес (Стеклов), Л. Б. Розенфельд (Каменев), М. М. Валлах (Литвинов), М. Р. Урицкий, Я. М. Свердлов, Ш. И. Голощёкин, А. А. Радомысльский (Зиновьев), Я. С. Фюрстенберг¹⁰, а также Д. Б. Гольдендах (Рязанов), который, по видимому, занимает особенное место в этом списке¹¹. «Анализ политических и теоретических взглядов Рязанова, его деятельности – отмечает его современный биограф Я. Г. Рокитянский, – даёт многое для понимания особенностей российской социал-демократии, поскольку он был представителем её классического варианта»¹².

Давид Борисович Гольдендах родился 10 марта 1870 г. в зажиточной многодетной еврейской семье, в Одессе. Свои незаурядные интеллектуальные способности маленький Давид, очевидно, унаследовал от своей матери. Уже в десятилетнем возрасте он прочёл «Всемирную историю» Ф. К. Шлоссера, а в 14 лет он стал неверующим русским мальчиком, «еврейского происхождения»¹³. После исключения из Одесской гимназии из-за политической неблагонадёжности, будущий «красный академик» впервые оказался за границей. В 1889 г. в Париже он познакомился с видными марксистами, лидерами русской политической эмиграции¹⁴. Д. Б. Рязанов отличался глубокими теоретическими познаниями в истории, экономике, социологии, философии. Он в совершенстве владел немецким, французским, итальянским, английским языками, всегда проявлял самостоятельность суждений и чистоту моральных убеждений. «Самостоятельность идейной позиции, нежелание подстраиваться под взгляды лидеров, умение выявить теоретическую уязвимость их идей были присущи Рязанову и в дальнейшем. Это принесло ему немало неприятностей, прежде всего в рядах российской социал-демократии. Во всяком случае, – отмечает Я. Г. Рокитянский, – его отношения с самолюбивым Плехановым после их первой встречи были навсегда испорчены»¹⁵. Тем не менее, Д. Б. Рязанов, который уехал за границу как народоволец, а вернулся марксистом, очень скоро выдвинулся в число первых российских марксистов и на несколько лет опередил будущих лидеров российской социал-демократии, включая В. И. Ленина и Ю. О. Мартова¹⁶. В 1900 г. в Париже, он, вместе с Ю. М. Стекловым (Нахамкесом) и Э. Л. Смирновым (Гуревичем), создал социал-демократическую группу «Борьба», которая одна из первых организаций российской политической эмиграции поставила своей задачей «объединение всех социал-демократических сил, согласных встать на почву

революционного марксизма»¹⁷. Д. Б. Рязанов в начале XX в. был убеждённым западником, для которого социализм представлялся закономерным этапом на пути эволюции европейской демократии. Россия, которая, по его мнению, становилась всё более европейской, должна избавиться не только от политической деспотии, но и вырастить у себя новый социальный класс пролетариата, лишённого «общинных инстинктов русского народа», и, таким образом, подготовить почву не только для свержения ненавистного самодержавия, но и совершить молниеносный прорыв из царства варварского феодализма к вершинам европейского социально-демократического общества¹⁸. Однако революционный романтизм Д. Б. Рязанова закончился с прибытием в Европу «молодых энергичных революционеров-марксистов» во главе с тридцатилетним В. И. Лениным¹⁹, которому социал-демократия западного образца была не нужна. «Лишним» оказался и сам Д. Б. Рязанов, который ещё в 1904 г. предупредил об угрозе партийного авторитаризма в руководстве РСДРП²⁰. Любопытно, что в разгроме группы Д. Б. Рязанова на II съезде РСДРП в Брюсселе и Лондоне в 1903 г. не последнюю роль сыграл Л. Д. Троцкий, за что и получил от Рязанова прозвище – «дубинка Ленина»²¹. В свою очередь, для самого Л. Д. Троцкого участие в знаменитом съезде РСДРП оказалось первым испытанием его лидерских амбиций на политической арене, которое он с треском проиграл В. И. Ленину²².

После раскола РСДРП, немало евреев оказалось и в меньшевистском его крыле, неизменным лидером которого был представитель известной фамилии столичного еврейства – Ю. О. Мартов (Цедербаум).

Очевидно, что меньшевики выступали против попыток узурпации власти в РСДРП и надеялись на установление парламентской республики, в которой гражданские права и свободы гарантируют рабочей партии легальную оппозицию буржуазному правительству. В отличие от В. И. Ленина, который понимал политическую свободу не более, как тормоз для революционных процессов, для Ю. О. Мартова, воспитанного в обрусевшей и либеральной среде столичного еврейства, идеалы европейской демократии, по видимому, были непреходящими ценностями. Тем не менее, «положение мальчика-еврея», «окружённого не просто антисемитской ненавистью, а именно стихийным презрением к “низшей расе”»²³, вытолкнуло двадцатилетнего потомственного интеллигента из сытой столичной жизни в объятия революционного Вильно. В противоположность многим представителям еврейской молодёжи, поклоняющейся К. Марксу, но никогда его не читавшей, Ю. О. Мартов был убеждённым марксистом. Уже с осени 1893 г., став активным функционером социал-демократического кружка в Вильно, он превратился, по меткому замечанию К. Б. Радека, в

настоящего «раввина марксизма», который стремился придать движению массовый характер за счёт организации забастовок рабочих на почве «законных требований», распространить опыт Виленской организации на всю страну, прежде всего на Петербург²⁴. Ещё раньше, в дни голодного для России 1891 года, Ю. О. Мартов выступил с идеей создания революционной партии для организации в столице государственного переворота²⁵. Неистребимая жажда свободы и обострённое чувство справедливости оказали мощное влияние на формирование революционных идей Ю. О. Мартова, заставили его отказаться от благополучного будущего, которое ему уготовила судьба. Поразительная глубина страдания к гонимому народу вообще, а еврейскому особенно, блестящий публицистический талант и столичная буржуазность воплотили в Ю. О. Мартове европейский тип политического лидера в России. «Бедность», – писал он в 1901 г., – проклятие современного человечества, вот кто породил социалистическое движение. Бедность, угнетающая мысль человека, в грязь и кровь, топчущая его лучшие чувства, тяжёлым бременем давящая его к земле – эта бедность породила те стремления и тот протест, которые разносят по лицу мира социалисты»²⁶. Но социализм для Ю. О. Мартова был не столько политическим идеалом, сколько средством преодоления собственного кризиса национальной идентичности на фоне распада традиционных ценностей местечкового еврейства.

Не случайным для Ю. О. Мартова был выбор Вильно – «нового Иерусалима» для еврейской бедноты с целью пропаганды его революционных идей. Национальное сознание евреев, по мнению лидера меньшевизма, должно уступить место классовому, которое является объективно высшей, прогрессивной формой общественного сознания. «Нет единого еврейского народа, внутри его имеется два народа, два враждебных класса, и борьба этих классов дошла до таких размеров, что её не может уже погасить ни уважение к синагоге и духовенству, ни грозная власть начальства», – отмечал Г. В. Плеханов²⁷. Однако Ю. О. Мартов отлично понимал, что политические союзники еврейского пролетариата (русский, литовский и польский пролетариат) в своей борьбе с самодержавием вряд ли будут поддерживать евреев в их требованиях гражданского равноправия. Следовательно, размышлял он, российская социал-демократия исходя из политических соображений, будет вынуждена пожертвовать национальными интересами евреев, например, свободой религии или равноправия²⁸. А это значит, что в процессе революционной борьбы еврейские рабочие будут вынуждены идти на некоторые политические уступки еврейской буржуазии²⁹. Впрочем, Ю. О. Мартов позднее признал теоретическую уязвимость последнего тезиса, но на практике, в тесном взаимодействии между капиталистами и рабочими, «мы,

все же найдём точку опоры, при помощи которой рычагом классовой самодеятельности пролетариата перевернем царистскую Россию»³⁰. Таким образом, становилось понятным, что в процессе становления российской социал-демократии избежать политических компромиссов в национальном вопросе не удастся. Национализм превращался в опасного идеологического соперника марксизму. Проблема Бунда, а, по сути, проблема еврейского национализма в рядах РСДРП, становилась всё более острой в меру углубления революционной борьбы с самодержавием.

Очевидно, что Бунд, не только как первая еврейская политическая организация с марксистской идеологией, которая успешно конкурировала с еврейским национализмом в поисках утраченной еврейской идентичности, но и как самая многочисленная революционная партия в Российской империи³¹, поначалу казался союзником для молодой российской социал-демократии, которая, по-видимому, позимствовала у еврейских марксистов идеи библейского мессианизма и революционной этики. Бундовская смесь марксизма и еврейского национализма, оказалась влиятельной революционной идеологией не только в среде местечкового еврейства. Она также давала надежду русско-еврейской интеллигенции на её «возвращение» к собственному народу, который она пообещала вывести из плена социального и национального рабства. Однако, ускорение процессов индустриализации и секуляризации российского общества в начале XX в., которые, естественно, сопровождались ужесточением политики русификации национальных окраин империи, вызывали обратный эффект – национализацию освободительного движения. Соответственно, это толкало русско-еврейских революционных лидеров в противоположную от национализма сторону – к марксизму. Но, если латышские или польские социалисты могли исповедовать идеологию пролетарского интернационализма и при этом оставаться латышами или поляками, то для многих еврейских социалистов такой интернационализм мог означать либо национальную смерть, либо сознательное отречение от своего еврейства³². «Я вижу в Бунде доменную печь, – отмечал один из его сторонников, – чистилище сквозь которую еврей очищается от грязи и наслоений и становится чистым, закалённым, свободным гражданином. В то же время идея сионизма – не противится злу и уйти от злых, портит евреев, ослабляет их дух»³³. Очевидно, что после еврейских погромов 1903-1906 гг. сионизм успешно конкурировал с социал-демократией в процессах формирования еврейской молодёжной субкультуры, которая, по уровню радикализма, аскетизма и мессианизма была похожей на русскую. Но сионизм привлекал гораздо меньшее число молодых евреев, которые стремились скорее к «духу

настоящего равенства и братства», чем к «отличиям между евреем и христианином»³⁴.

Типичным представителем еврейской молодёжной субкультуры в начале XX в. был известный деятель российской социал-демократии В.Д. Медем, который мог стать «наилучшим примером условности понятия «национальность»³⁵. В. Д. Медем вырос с глубоким чувством стыда по поводу того, что его отец был евреем, мать разговаривала на идиш, а своё еврейское происхождение он нёс, как тяжелое бремя³⁶. Уже в стенах Киевского университета он превратился в социалиста и в сознательном возрасте пришёл к выводу о том, что только «русская революция может освободить русских евреев, что кровь, которая пролита евреями в погромах, будет искуплена кровью пролетариата в борьбе за социализм»³⁷.

Собственно русских социал-демократов также не особенно волновала степень их «русскости», поскольку они считали российский народ слишком обремененным своим архаичным прошлым, российское государство определяли как преступный режим, а индустриализацию как крайне медленный процесс. Конечно, европейская модель построения социальной демократии в России казалась им вполне respectable утопией, но узость их политических взглядов не позволяла им увидеть разительное отличие российской действительности глубоко аграрной страны от городской культуры западной цивилизации, воплощением которой собственно и была вся социология марксизма. Но еврейские социалисты оказались более последовательными в своём радикализме, чем их русские товарищи, поскольку символизировали капитализм и архаику одновременно. «Именно евреи оказались истинными марксистами, так как только они верили в то, что их национальность “химерична”, только они – как и пролетарии Маркса, но в отличие от настоящих пролетариев – не имели собственной родины»³⁸. Видимо поэтому С. М. Дубнов в 1905 г. с нескрываемым раздражением заметил по поводу того, что «мистический русский национализм охватил господ еврейских социал-демократов, в то время, как их братья и сёстры на своих черепах ощутили одну из исторических “миссий” русского народа в 1905 году (еврейские погромы. – Прим. А. Б.)»³⁹. Еврейские революционеры, эти, по едкому определению С. М. Дубнова, «холопы революции», поставили под удар всё российское еврейство, поскольку ради своих революционных идеалов они превратили всех евреев в политических заложников этих идеалов, а сами, тем не менее, порвали все связи с традиционным еврейством. «Их народ – русский, а не еврейский, так как понятие “народ” для них есть политико-территориальное, но не культурно-историческое»⁴⁰.

Если С. М. Дубнов и другие еврейские националисты убеждали в том, что в условиях глубокого социального и экономического кризиса

необходимы, прежде всего, национальное единство и коллективная реакция на вызовы современности, то еврейские социал-демократы были уверены, что «еврейскому пролетарию не нужны более национальные Сеймы для получения политической Торы; он её получил от Карла Маркса и его последователей»⁴¹. Чем левее была партия, в которой состоял еврей, тем дальше он удалялся от еврейства⁴².

Почему же марксизм оказался таким популярным учением на «еврейской улице» России? В ответе на этот не простой вопрос, как нам кажется, должно быть три составляющих: бедность еврейского местечка, антисемитизм и традиционное еврейское мессианство (национальное чувство социальной справедливости). «Трудно быть русским, – отмечал по этому поводу лидер немецких социал-демократов К. Каутский, – трудно быть пролетарием, да ещё и русским. Трудно быть евреем, который принадлежит к гонимому племени, но быть русским, пролетарием и евреем – означает объединять в себе все страдания, ощущать на себе все оскорбления и издевательства, быть отданным во власть того гнёта, который может быть причинён людям со стороны черствой и тотальной власти»⁴³. Социализм даёт «слабому Давиду еврейского пролетариата» силу в его борьбе против «мерзкого Голиафа» российского абсолютизма и капитализма. «Эта идея – далёкая цель социализма – это солнце, которое всех нас питает, согревает и превозносит, которое нас привязывает к юдоли плача и горя. Эта идея выпрямляет нас, сгорбленных, она нас поднимает, когда мы, уставшие, падаем – она нас поведёт к победе, на встречу которой мы идём сомкнутыми рядами – независимо от нашей половой, национальной или расовой принадлежности»⁴⁴, – заключал К. Каутский.

Мессианизм марксистского вероучения, на наш взгляд, привлекал к себе еврейскую бедноту идеями «новой Правды», «нового, более справедливого Бога», на поиски которого в черту оседлости отправились «священники новой веры», бывшие студенты российских университетов – пролетарские агитаторы, которым было всё труднее найти трезвых русских рабочих, способных самостоятельно прочитать хотя бы «Хитрую механику». Еврейским интеллигентам-марксистам было намного легче. У еврейских ремесленников и подмастерьев в течении многих лет существовали «хаврусес» – что-то вроде ремесленных братств, которые вместе молились, вместе изучали Тору и вместе боролись с хозяевами. Так как они считались невеждами и в качестве таковых их в общих синагогах обычно не приглашали к чтению Торы, то они создавали свои синагоги – синагоги портных, сапожников, слесарей и т. д. Они хорошо знали священные тексты, поэтому, когда агитаторы начали объяснять еврейским рабочим о социальной справедливости, то отклик был мгновенным. Эти хавру-

сес явились готовыми организациями, довольно быстро принявшими марксистскую идеологию и революционную стратегию Бунда⁴⁵. Очевидно, что социальное и политическое взросление еврейской местечковой массы происходило быстрее, чем модернизация самого русского общества. И это, на наш взгляд, составляло большую проблему для самодержавия. Антисемитизм всегда напоминал еврею о его прошлой жизни даже тогда, когда он восставал против такой жизни. Трагедия русско-еврейской интеллигенции заключалась в том, что она так и не стала русской, но и избавится от унижительной приставки, уже не смогла. На эту особенность одним из первых обратил внимание В. Е. Кельнер, который отмечал, что многие представители русско-еврейской интеллигенции в начале XX в. более ощущали себя евреями и социально и психологически, но интимно понять русских они были не в состоянии⁴⁶. Следовательно, неизбежный конфликт с традиционным обществом для неё очень часто сопровождался болезненными внутренними психологическими конфликтами. Примером этому может служить судьба Ильи Эренбурга – представителя зажиточной еврейской семьи Киева. Молодой И. Г. Эренбург воспринимал своё еврейство как ущербное, но естественное состояние до тех пор, пока не нашёл смысл своего существования у социал-демократов, среди которых он ощутил себя более уверенным, чем в русском обществе⁴⁷.

Таким образом, российское социал-демократическое движение было закономерной реакцией российской интеллигенции на вызовы европейской модернизации. Попытки обрести утраченные смыслы и найти компромисс между средневековой архаикой российской традиционной культуры и культурой большого города вынуждали лидеров российской социал-демократии искать политическое будущее России в социальной утопии. Не только общая ненависть к самодержавному режиму объединяла на пути к «новому» будущему русскую и еврейскую интеллигенцию в рядах социал-демократии, но, также их самоненависть как глубоко маргинальных личностей⁴⁸. Поскольку они уже ненавидели своё прошлое, но ещё не видели своего будущего, то единственным спасением для них, как нам кажется, могла быть некая религия новых смыслов. Очевидно, что такой религией оказался марксизм – революционная доктрина построения альтернативного общества абстрактных личностей и новых политических смыслов. Политическая метафизика марксистской идеологии, по-видимому, была одинаково привлекательной как для русской, так и для еврейской интеллигенции⁴⁹, поскольку ни у русских, ни у евреев не было своего собственного полноценного национализма. Следовательно, революционная мифология «пролетарской культуры» (в качестве противовеса национальной мифологии традиционного общества) вполне

могла быть новым смыслообразующим центром политической идентичности российско-еврейской интеллигенции, которая выразила готовность пожертвовать своим национальным прошлым ради социального будущего.

Reference :

¹ Sociokulturnye osnovaniya i smysl bol'shevizma / A. S. Ahiezer, A. P. Davydov, M. A. Shurovskiy, I. G. Yakovenko, E. N. Yarkova. – Novosibirsk: Sibirskiy hronograf, 2002. – S. 113.

² Ibid. – S. 218.

³ Ibid. – S. 264-265.

⁴ Ibid. – S. 231.

⁵ Ryazanov D. B. Narodnichestvo i marksizm / D. B. Ryazanov. – SPb.: Biblioteka marksizma, 1906. – S. 39.

⁶ Bezarov A. Osobennosti formirovaniya russko-evrejskoj revoliutsionnosti v posledney treti XIX veka / Novye issledovaniya po evrejskoj istorii. Materialy XIX Mezhdunarodnoj ezhegodnoj konferencii po iudaika. T. 3. – M.: Sefer, 2012. – S. 52-67.

⁷ Dan F. I. Proishozhdenie bol'shevizma / F. I. Dan // Soblazn socializma. Revolutsia v Rossii i evrei / Sost. A. Serebryanikov. – Parizh-Moskva: YMCA-PRESS, Russkiy put', 1995. – S. 210.

⁸ Budnitskiy O. Evrei i revolutsia 1905 g. v Rosii: Vstrecha s narodom / O. Budnitskiy // Neprikosnovennyiy zapas. – 2005. – № 6 (44) // [Elektronnyiy resurs]: magazines. russ.ru/nz/2005/6/bud15 – pr.html.

⁹ Kel'ner V. Russko-evreiskaya intelligentsiya: genesis i problemy natsional'noj identifikatsii (vtoraya polovina XIX – nachalo XX veka) / V. E. Kel'ner // Vestnik evreiskogo universiteta v Moskve. – 1996. – № 3. – S. 14.

¹⁰ Spiridovich A. I. Istoriya bol'shevizma v Rosii ot vzniknovenia do zahvata vlasti (1883-1903-1917) / A. I. Spiridovich. – M.: Airis-press, 2007. – S. 37-243.

¹¹ Rokityanskiy Ya. G. Gumanist oktyabr'skoj epohi: Akademik D. B. Ryazanov – social-demokrat, pravozachshnik, ucheniy / Ya. G. Rokityanskiy. – M.: Sobranie, 2009. – 576 s; Rokityanskiy Ya. G. Akademik D. B. Ryazanov. Mezhdubol'shevizm i men'shevizm / Ya. G. Rokityanskiy // Mirovaya social-demokratiya: teoriya, istoriya i sovremennost'. Materialy mezhdunarodnoj konferencii, Moskva, 25-26 iulya 2003 goda. – M.: Sobranie, 2006. – S. 378-396.

¹² Rokityanskiy Ya. G. Akademik D. B. Ryazanov. Mezhdubol'shevizm i men'shevizm / Ya. G. Rokityanskiy // Mirovaya social-demokratiya: teoriya, istoriya i sovremennost'. Materialy mezhdunarodnoj konferencii, Moskva, 25-26 iulya 2003 goda. – M.: Sobranie, 2006. – S. 393.

¹³ Rokityanskiy Ya. G. Gumanist oktyabr'skoj epohi: Akademik D. B. Ryazanov – social-demokrat, pravozachshnik, ucheniy / Ya. G. Rokityanskiy. – M.: Sobranie, 2009. – S. 45-46.

¹⁴ Ibid. – S. 51-52.

¹⁵ Ibid. – S. 55.

¹⁶ Ibid. – S. 56-57.

¹⁷ Ibid. – S. 91-92.

¹⁸ Ryazanov N. (Ryazanov D.) Narodnichestvo i marksizm / D. B. Ryazanov. – SPb.: Biblioteka marksizma, 1906. – S. 37-58.

¹⁹ Rokityanskiy Ya. G. Gumanist oktyabr'skoj epohi: Akademik D. B. Ryazanov – social-demokrat, pravozachshnik, ucheniy / Ya. G. Rokityanskiy. – M.: Sobranie, 2009. – S. 95.

²⁰ Rokityanskiy Ya. G. Akademik D. B. Ryazanov. Mezhdubol'shevizm i men'shevizm / Ya. G. Rokityanskiy // Mirovaya social-demokratiya: teoriya, istoriya i sovremennost'. Materialy mezhdunarodnoj konferencii, Moskva, 25-26 iulya 2003 goda. – M.: Sobranie, 2006. – S. 383.

²¹ Chernyavskiy G. I. Lev Trotskiy / G. I. Chernyavskiy. – 2-e izdanie. – M.: Molodaya gvardia, 2012. – S. 59.

²² Ibid – S. 63.

²³ Martov Yu. O. Zapiski social-demokrata / Sostavitel' P. Yu. Savel'ev / Yu. O. Martov. – M.: ROSSPEN, 2004. – S. 31.

²⁴ Ibid – S. 8-14.

²⁵ Ibid – S. 71.

²⁶ Martov Yu. O. Klass protiv klassa! / Yu. O. Martov // Aksel'rod P. B., Martov Yu. O., Potresov A. N. O revolyutsii i socializme. M.: ROSSPEN, 2010. – S. 211.

²⁷ Iz doklada delegatsii russkih social-demokratov internatsional'nomu socialisticheskomu kongressu v Londone, konec iyulya 1896 g. // Bund. Dokumenty i materialy. 1894-1921. – M.: ROSSPEN, 2010. – S. 49.

²⁸ Retch' Yu. O. Martova na sobranii agitatorov v Vil'ne 2 maya 1895 goda (Povorotnyy punkt v istorii evrejskogo rabocheho dvizheniya) // Bund. Dokumenty i materialy. 1894-1921. – M.: ROSSPEN, 2010. – S. 46.

²⁹ [Martov Yu. O.] Evrejskie rabochie protiv evrejskih kapitalistov // Rabotnik. Nepereodicheskiy sbornik / Yu. O. Martov. – Zheneva: Izdanie "Soyuza russkih social-demokratov", 1896 (№ 1, 2). – S. 88.

³⁰ Martov Yu. O. Zapiski social-demokrata / Sostavitel' P. Yu. Savel'ev / Yu. O. Martov. – M.: ROSSPEN, 2004. – S. 156.

³¹ Budnitskiy O. Evrei i revolutsia 1905 g. v Rosii: Vstrecha s narodom / O. Budnitskiy // Neprikosnovennyiy zapas. – 2005. – № 6 (44) // [Elektronnyiy resurs]: magazines. russ.ru/nz/2005/6/bud15 – pr.html.

³² Slezkin Yu. Era Merkuriya: Evrei v sovremennom mire / Avtorizovannyiy perevod s anglijskoro S. B. Il'ina. Izdanie 2-e / Yu. Slezkin. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2007. – S. 202.

³³ Gosudarstvennyiy arhiv Rossijskoj Federatsii. Departament politzii. Osobyj otdel. Bund. F. 102. Op. 230. D. 1700. T. 3. (2). L. 253.

³⁴ Slezkin Yu. Era Merkuriya: Evrei v sovremennom mire / Avtorizovannyiy perevod s anglijskoro S. B. Il'ina. Izdanie 2-e / Yu. Slezkin. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2007. – S. 198.

³⁵ Zaslavskiy D. Vladimir Medem / D. Zaslavskiy // Medem V. Po tsarskim tur'mam (Turemnye vospominaniya) / Perevod s evrejskoro D. Zaslavskogo. – L., M.: Kniga, 1924. – S. 5.

³⁶ Medem V. D. Iz moej zhizni: vospominaniya / Perevod s anglijskoro O. V. Borisovoj / V. D. Medem. – M.: Novyy Hronograf, 2015. – S. 5.

³⁷ Zaslavskiy D. Vladimir Medem / D. Zaslavskiy // Medem V. Po tsarskim tur'mam (Turemnye vospominaniya) / Perevod s evrejskoro D. Zaslavskogo. – L., M.: Kniga, 1924. – S. 17.

³⁸ Slezkin Yu. Era Merkuriya: Evrei v sovremennom mire / Avtorizovannyiy perevod s anglijskoro S. B. Il'ina. Izdanie 2-e / Yu. Slezkin. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2007. – S. 203.

³⁹ Frenkel J. Prorochestvo i politika. Socialism, natsionalizm i russkoe evrejstvo, 1862-1917 / Perevod s an-

glijskogo S. Il'ina / J. Frenkel. – Jerusalem: Gesharim, Moskva: Mosty kul'tury, 2008. – S. 328.

⁴⁰ Golovkov G. Z. Bunt po-russki: palachi i zhertvy: Randevu s revoliuciej 1905-1907 godov / G. Z. Golovkov. – M.: Detektiv-Press, 2005. – S. 421.

⁴¹ Frenkel J. Prorochestvo i politika. Socialism, natsionalizm i russkoe evrejstvo, 1862-1917 / Perevod s anglijskogo S. Il'ina / J. Frenkel. – Jerusalem: Gesharim, Moskva: Mosty kul'tury, 2008. – S. 329.

⁴² Kel'ner V. Russko-evreiskaya intelligentsiya: genesis i problemy natsional'noj identifikacii (vtoraya polovina XIX – nachalo XX veka) / V. E. Kel'ner // Vestnik evreiskogo universiteta v Moskve. – 1996. – 1 3. – S. 13.

⁴³ Kautskij K. O evrejskom proletariate / K. Kautskij. – bez mesta, bez goda. – S. 2-3.

⁴⁴ Ibid. – S. 3.

⁴⁵ Ar'e London. Bund / Ar'e London // Zametki po evrejskoj istorii. Setevoj zhurnal evrejskoj istorii, traditsii, kul'tury / Redaktor E. Berkovich. – 2014. – 1 11-12 (180) // www.berkovich-zametki.com / Nomer 23 / London 1. htm.

⁴⁶ Kel'ner V. Russko-evreiskaya intelligentsiya: genesis i problemy natsional'noj identifikacii (vtoraya polovina XIX – nachalo XX veka) / V. E. Kel'ner // Vestnik evreiskogo universiteta v Moskve. – 1996. – 1 3. – S. 8.

⁴⁷ Berar E. Burnaya zhizn' Il'i Erenburga / Predislovie E. Etkinda / Perevod s frantsuzskogo O. Panovoj / E. Berar. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2009. – S. 13-18.

⁴⁸ Slezkin Yu. Era Merkuriya: Evrei v sovremennom mire / Avtorizovannyj perevod s anglijskoro S. B. Il'ina. Izdanie 2-e / Yu. Slezkin. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2007. – S. 217-218.

⁴⁹ Pasmanik D. S. Russkaya revolyutsiya i evrejstvo (Bol'shevizm i iudajzm) / D. S. Pasmanik. – Parizh, 1923. – S. 74.

Bezarov Alexandr. Social and cultural peculiarities of Russian socio-democratic movement and the problem of identity of Russian-Jewish intelligentsia in the Russian Empire. At the turn of the 19th – 20th century in the socio-cultural space of Russian Empire there were complex processes of the interaction of a traditional patriarchal society and the world of a big city, that were accompanied by sharp political conflicts between the traditional culture of medieval archaic and new social and cultural reality of urban civilization. Russian Social-Democracy was in the midst of such contradictions and conflicts because it tried to “Europeanize” Russian socialism, which under the conditions of post-feudal Russian society could hardly bring significant political success without profound revolutionary transformations of political and socio-economic system of the Russian Empire. Russian and Jewish intelligentsia, because of the well-known reasons, was clamped between modern nationalism of the city and obscure socialism of peasant world. The radicalization of political views of some representatives of Russian-Jewish intelligentsia, in response to increasing pressure of modernization processes, had splashed into the intensification of their revolutionary activity in the ranks of Russian Socio-Democratic Labour Party. Recognized leaders of this party were D.B. Ryazanov and Y.O. Martov. Passion to revolutionary romanticism and construction of the party were dictated not so much by the requirements of social justice, as by crisis of their own identity. Marxism, as a revolutionary ideology, was more popular namely in the “Jewish street” of the

Russian Empire, as it was able to meet the social needs of small-town poor people, and to protect them from the anti-Semitic rhetoric, which became more and more aggressive. Anti-Semitism always reminded to the Jew about his past life, even when it opposed strongly against such a life. Russian Social-Democratic movement was appeared as the natural reaction of Russian and Jewish intelligentsia to the challenges of European modernization, the one of the manifestation of which had been Marxism. In the search of lost identity Russian-Jewish intelligentsia has found new meanings in the revolutionary mythology of “proletarian culture”, which by its religious appeal could not only compete with the mythology of nationalism, but also become a center of political identity for a certain part of Russian-Jewish intelligentsia.

Key words: social democracy, revolutionary character, Jews, intelligentsia, Russian Empire

Олександр Безаров – к.і.н., доц. кафедри філософських та соціальних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного університету. Автор електронного посібника «Основи соціальних комунікацій» та понад 20 наукових публікацій з історії, політології, соціології та філософії. Виконує докторське дослідження, присвячене історії єврейського питання в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. Наукові інтереси: історія єврейського народу на території сучасної України, становище єврейського населення Буковини та Галиції у XIX ст., проблеми сучасної політичної науки, соціології та філософії.

Olexander Bezarov — Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Philosophy and Social Sciences Department of Chernivtsi Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economic University. Author of an electronic textbook “Fundamentals of social communication” and more than 20 scientific publications on history, political science, sociology and philosophy. Research interests: history of the Jewish people on the territory of Ukraine, the situation of the Jewish population of Bukovina and Galicia in the XIX century; problems of modern political science, sociology and philosophy.

Received: 12-10- 2015

Advance Acces Publischer: December 2015

© O. Bezarov, 2015

Olesia PAVLIUK

Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University»,
Chernivtsi (Ukraine)
o_pokorna@ukr.net

Олеся ПАВЛЮК

ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»,
Чернівці (Україна)

**THE INFLUENCE OF IRAN-CONTRA
AFFAIR ON U.S. RELATIONS WITH IRAN
UNDER REAGAN ADMINISTRATION**

**ВПЛИВ СКАНДАЛУ
«ІРАН-КОНТРАС» НА АМЕРИКАНО-
ІРАНСЬКІ ВІДНОСИНИ
ЗА АДМІНІСТРАЦІЇ Р. РЕЙГАНА**

Ключевые слова: *внешняя политика, внешнеполитический курс США, скандал «Иран-контрас», Иран, политика «сдерживания», администрация Р. Рейгана, стратегия обмена «оружия-на-заложников».*

Павлюк Олеся. Влияние скандала «Иран-контрас» на американо-иранские отношения при администрации Р. Рейгана.

В статье исследуются внешнеполитические подходы и средства налаживания двусторонних отношений Вашингтона и Тегерана и фактическое введение политики «сдерживания» США в отношении Ирана.

Учитывая возможности ИРИ по предоставлению влияния на ослабление антиамериканской политики радикальных экстремистских организаций на Ближнем Востоке, администрация Р. Рейгана попыталась установить неофициальный двусторонний диалог с умеренными представителями иранского руководства. После обнародования в США указанных тайных американо-иранских контактов и осуществление стратегии обмена «вооружение-на-заложников», в Соединенных Штатах разразился внутривластный скандал, связанный с незаконной продажей американского оружия в Иран. Чтобы компенсировать потери американском имиджа от дела «Иран-контрас», которая нанесла удар по доверию в США среди монархий Персидского залива, Р. Рейган трансформировал региональную политику в сторону проведения давления на ИРИ. Подтверждено, что наибольшим интересом США в ходе ирано-иракской войны рассматривался содействие как можно большему ослаблению соперниками друг друга, чтобы ни одна из ближневосточных стран не смогла стать гегемоном в регионе и помешать распространению американского влияния в Персидском заливе.

The greatest threat in the Persian Gulf region Reagan Administration saw in the Soviet Union influence, including because of military intervention in Afghanistan and its close ties with radical countries like Libya and Syria. The White House has focused its efforts In the Middle East at negotiations according a peace treaty between Israel and Egypt in 1978. Before the revolution in 1979 Iran was crucial to US interests in the Middle East. However, how the director of regional strategic programs of the Nixon Center and an expert in the National Security Administration under Reagan Administration J. argues, after the Islamic revolution, Iran became the periphery to US priorities in the region.

At the beginning of the Iran-Iraq war in September 1980 the US did not have an explicit position to counter either pro-Soviet Iraqi or anti-American Iran. Reagan Administration declared at the beginning of the war of neutrality, which reflects the strategic, economic and political interests of the United States, including the rejection of the sale of arms to both sides; supporting international efforts for mediation in resolving the conflict; maintaining securi-

ty of the Persian Gulf and against the spread of hostilities.

However, the Iranian theocratic elite concentrated its forces near theriver. Shatt al-Arab – the waterway on the border with Iraq. Fearing attack from Iran, which could threaten the weak oil-monarchies of the Persian Gulf, Jordan and even Israel, the United States revised its neutrality, preferring to back a more predictable Iraq in the Iran-Iraq war.

In early 1983 the United States also initiated the Operation Staunch – official plan aimed at cooperation with other countries to refuse to supply weapons to Iran, including equipment from the US to the Iranian soldiers who were trained and armed by the United States during their close cooperation with the Shah. For January 14, 1983 State Department instructed US embassies in the countries that could export arms to Tehran that they warned their governments to stop arms deliveries to Iran because of the great interest of the international community in achieving negotiations on ending the Iran-Iraq war.

Nevertheless, during his second term, Reagan administration decided to begin secret talks with

Iranian authority. This initiative, according to J. Kemp, was based on the mistaken belief that the Iranian regime included some “moderate” politicians who were ready to cooperate with the United States – at a time when others sought an alliance with the USSR.

Seeing the futility in implementing the policy of isolation regarding IRI in 1984, the administration of R. decided to review its foreign policy strategy towards Tehran. Thus Reagan suggested the establishment of political and economic relations with the “moderate” representatives of the Iranian government, which, in his view, could affect the softening of anti-American political course of Tehran, stop providing Iranian support to terrorist organizations in the Middle East, promote the cessation of Iran-Iraq war and to ensure that the IRI does not fall under Soviet influence.

In 1984 the CIA carried out the attempt to establish contact with Iranian “moderate” representatives. Thus, in November 1984 CIA agent T. Sheckley met in Hamburg with the former head of counter-intelligence of shah protection organization SAVAK M. Hashemi and he introduced him to M. Horbanifar, who then played an important role in the development of relations between the US and IRI, which became known as Iran-Contra or Iran-gate. M. Gorbaniifar, a former SAVAK officer, one time worked with the CIA, engaged in trade of arms and kept relations with official Tehran after the Islamic revolution. M. Horbanifar made it clear that he is ready to take on a mediating role in the negotiations between the US and IRI according the “exchange” of the US hostages at weapon.

To implement the plan of military supplies to Iran through official public decision-making process was impossible and the staff of the National Security Council and the CIA began to look ways that are more “informal”. Israel went at the forefront, and became the main channel for the implementation of US trade agreements with Iran. For political and legal reasons Israel could not supply weapons to a third country without obtaining prior permission from the government of the United States. In addition, Israeli Prime Minister Shimon Peres wanted to have firm guarantees that the US will full te Israel’s arsenal of missiles after some of them Tel Aviv would supply in Iran. On the role of mediator between Israel and Tehran was invited M. Horbanifar. Soon he gave the Israeli side a list of weapons that needed to exchange for the release of American hostages from radical extremist organizations in Lebanon.

July 13, 1985 R. received from S. Peres message stating that Israeli agents in Iran can promote the liberation of all Americans trapped in Lebanon, if IRI receive 100 “TOW” missiles and it will serve as a pretext for the start of the US – Iran dialogue. After reading this message R. decided to launch a secret agreement with the Islamic Republic of Iran. August 6, 1985 Robert McFarlane recommended US President to convene a meeting of the National

Security Planning Group (NSPG) as the official meetings of the National Security Council attended a large number of employees. R., trying to discuss such sensitive issues in private, ordered to convene NSPG. The planning team included Secretary of State J. Schultz, Defense Minister K. Weinberger, CIA Director W., Vice President G. Bush, Admiral and J. Poindexter and R. McFarlane. According to R. McFarlane, a few days after the meeting NSPG, R. called him to tell about his agreement to sell weapons to Iran with the help of Israel and reimbursement of appropriate compensation to Israeli government.

August 30, 1985 the first batch of 100 “TOW” missiles were bounced to Iran. However, the release of the hostages did not happen. According to M. Horbanifar this was due to the fact that agreed to supply 500 missiles “TOW”, but was sent only 100. Israel agreed to transfer another 400 missiles. However, after September 14, 1985 in the Iranian city of Tabriz were delivered 400 American missiles “TOW”, only one American hostage was released the next day – priest B. Ware, captured in Lebanon by Shiite extremists. The White House were disappointed by the results of the first secret operation of exchange US weapon on hostages seized in Lebanon. In addition, any opportunities to expand American influence in Iran was not discovered and only one hostage was released.

Since the autumn of 1985 negotiations were restoring, at which the question of sending 80 anti-aircraft missiles “Hawk” from Israel to Iran via Portugal was discussed. Third part of weapons had to be taken to IRI in November 22, 1985. However, operation failed, as the Portuguese government has refused to give permission for landing in its territory Israeli aircraft loaded with missiles on board. In this regard, Washington has decided to smuggle anti-aircraft missiles “Hawk” in Iran on its own plane. The CIA had to get new permits from governments of third countries for flying of its aircraft over their territory.

In the end the cargo was supplied in Tebriz with three days lateness by one plane and has only 18 missiles. None of American hostages was released and Iran refused from the cargo. One of the reasons, why the missiles “Hawk” didn’t satisfied Teheran, was that they had Israeli labeling. This operation was first in Iran-Contra Affair, in which CIA took part directly that was conflicting to American legislation.

The main law that regulate the sale of weapon overseas is Control over Arms Export Act. It characterize the obligatory conditions, according which the US president can agree to re-export of American armament in third country (in this case from Israel to Iran). A list of conditions provides the written obligation of the third party not to sell this weapon to fourth country without appropriate permission from US government. White House didn’t receive any written obligations from Iran. Moreover R. obliged to inform Congress beforehand, if the

weapon costs more than \$ 14 million. Another law, under which the Irangate affair falls is National Security Act. According to its provisions the director of CIA and the heads of other foreign policy offices should in promptly inform the Senate Intelligence Committee about their activity. Any data on the covert supply of arms to Iran, which were carried out on the direct participation of the CIA, was not passed to the appropriate committees of Congress. Moreover, under the amendment "Hughes-Ryan" to the law on foreign aid, the CIA had no right to carry out any operations on IRI for as long as the president does not sign the so-called intelligence concluded regarding IRI. In late November 1985 the CIA urgently initiated the drafting of such conclusion of Intelligence Agency regarding the Islamic Republic of Iran, to give the appearance of legality of special services involvement in operations to supply weapons to IRI.

After such fiasco R. McFarlane resigned on November 30, 1985. December 4, 1985 Reagan appointed assistant to National Security Admiral J. January 2, 1986 Israel offered Washington to release 20 members of the group "Hezbollah" from their prison and sent in Iran 4000 "TOW" missiles in exchange for the release of all American hostages in Beirut. Reagan approved the plan and signed the conclusion of the intelligence regarding Tehran, which gave the green light to resumption of deliveries of American weapons to Iran Israel. This conclusion highlighted a number of US goals in the "deal" with Iran: assistance of coming to power more moderate government in IRI; receiving important intelligence information that can be obtained in another way, the intentions of the Islamic government in Tehran according its neighbors and supporting of international terrorism; the release of American hostages in Beirut.

In January 24, 1986 the American plan of operation called "Restore" was developed. It was assumed that it will begin by transferring US intelligence information about Iraqi armed forces to Iran. After that, the Ministry of Defense of the United States had to transfer 1000 "TOW" missiles to the CIA, which transported them from the United States to Israel, and from there to Iran. The next day Iranians had to facilitate the release of US citizens taken hostage in Beirut, after which Washington would organize the supply of another 3,000 missiles to the IRI. The first batch of 500 missiles was delivered in February 18, 1986, and the second – 500 missiles in February 27, 1986 but none of the hostages was released.

M. Horbanifar explained to the disgruntled American side that the first thousand missiles intended to restore confidence in the good intentions of the United States to Iran, which were blown up in November 1985. The US government announced a desire to start direct contacts with the Iranian leadership. M. Horbanifar promised to organize everything, but, in turn, handed the list prepared by the Iranian side, the need for procurement of spare parts

for missiles "Hawk" that Tehran really needed. M. insisted that senior Iranian officials agreed to accept the American delegation only if it personally bring with them the necessary spare parts. They agreed on the fact that a plane with a delegation from the US will be loaded the quarter of them. The rest would be taken after the release of the hostages. In May 25, 1986 a plane with an American delegation landed at the airport in Tehran. The same evening, negotiations began. However, a productive dialogue did not work, as from the Iranian side there were involved officials who did not have permission and status for the signing of the US-Iranian agreements.

Thus, the meeting that the United States conceived as a grand diplomatic "breakthrough" in US-Iranian relations turned to another great failure. In addition, in September and October 1986 Shiite extremists in Lebanon kidnapped three US citizen. Washington concluded that the main fault of the incident should be entrusted to M. who had no sufficient influence to force the Iranian leadership to abandon terrorist acts against Americans.

In November 3, 1986 about illegal US-Iranian relations became aware the international community. On this day in the Lebanese magazine "Al-Shira" were published the materials about the visit of the US delegation to the IRI. The source of sensational news "leak" may have been Iranian "moderate" leaders who understood that government Tehran will not forgive them agreements with the "Great Satan" and hastened to divert the blow from themselves. The message caused great resentment in the United States as a secret program of the arms supply to Iran, which was directed firstly by Israel, was implemented against the official policy of prohibition of weapons and transactions "Staunch". Money received from the sale of weapons to Iran, secretly were kept in Swiss banks to finance the Contras, anti-communist group in Nicaragua. Details of the Iran-Contra case was discovered in 1987 and became one of the biggest political scandals in US history.

Director of Center for Transatlantic Security, Head of the Middle East office in the National Security Council in the administration of J. Carter, R. Hunter believes that the strategy of sharing «arms-for-hostages» was important because of its significance for the Gulf region and US policy in strategically important regions. According to Lieutenant Colonel of US Marine Corps R. Bell, the supply of arms to Iran can be explained by two strategic considerations. Firstly, Israel, according to sources of the US government, first pointed the importance of the supply of arms to Iran, apparently acting on the basis of its long-standing "periphery policy", when it was trying to maintain good relations with the Iranian leadership. Secondly, it was strategically important for the US to improve relations with the Islamic Republic. Like his predecessors, President R. was concerned of the approach of the Soviet Union on American interests in the Middle East, and

after the invasion of Afghanistan, the Soviet Union could take a course on Iran, and eventually control of the Gulf region.

Later, after the scandal concerning the case Iran-gate in 1986 economic relations between the United States and IRI in 1987-1988 were significantly complicated. In October 29, 1987 President R. signed Executive order 12613, which highlighted that Iran has supported international terrorist organizations at the national level. Based on this Executive order, the United States introduced a ban on the import of goods of Iranian production. The ultimate goal of Washington was to make Iran to reduce the provision of financial aid to international terrorist organizations at the expense of export revenues. The White House has banned the import of Iranian goods of a total value of \$ 1 billion. American oil companies were also not allowed to import Iranian oil to the United States for consumption, but they were allowed to continue to buy Iranian oil for non-US markets through their foreign subsidiaries. The US sanctions on IRI forced Tehran to seek new economic partners. However, Iran has deliberately avoided the traditional, pre-revolutionary suppliers from Western Europe (Germany, France and the UK) and Japan. Iranian government deemed that the American political influence could hinder free trade between Iran and Japan or Western Europe. Thus, economic ties of Iran with the United States significantly reduced, and trade and economic relations with some European countries, Eastern Europe and Islamic countries came to the fore.

Thus, since the early 1980s the threat of security disbalance in the Middle East significantly increased, the Reagan administration gradually expanded US influence in the Gulf. The evolution of the president's foreign policy evidences about this processes. Continuing the Carter Doctrine, which declared the Gulf region a vital to US interests and approved the creation of a special military unit to protect them, R. implements the concept of "strategic consensus", which included the strengthening of US policy in the region of the Middle East and proclaims the Reagan Doctrine to achieve global impact of the US. Also, US President reorganizes, increases and improves the troops who had to respond to the hostilities in the Middle East region. Although R. saw in the spread of the Soviet Union the greatest threat, he also worried about intra-regional instability that could be used by the Soviet Union in its favor. Iran-Iraq war and scandal Iran-Contra were major challenges for the Reagan administration. To compensate for the loss of the American image because of the Irangate, which decreased US credibility among the monarchies of the Persian Gulf, R. transformed the regional policy in the direction of pressure toward IRI.

Reagan administration attempted to establish an informal bilateral dialogue with moderate representatives of the Iranian leadership, considering the possibility of IRI to influence the policy of anti-American radical extremist organizations in the Middle East. After re-

veance of these secret US-Iranian contacts in the United States exploded the internal political scandal involving the illegal sale of American weapons to Iran and support Contras in Nicaragua by this money. To compensate the loss of the American image from the Iran-Contra affair, which dealt a blow to US credibility among the monarchies of the Persian Gulf, Reagan transformed the regional policy in the direction of political pressure to IRI. Confirmed that the greatest interest in the US during the Iran-Iraq war was to promote the greatest weakening of two rival search other than none of the Middle Eastern countries could not become the leader in the region and prevent the spread of American influence in the Gulf. Thus, the possibility of the restoration of US-Iranian relations during the reign of R. were not fully realized.

References:

- ¹The Iran primer: power, politics, and U.S. policy / ed. Robin Wright. – Washington, DC : United States Institute of Peace Press, 2010. – P. 134
- ²Twinam. U.S. Interests in the Arabian Gulf / Joseph Wright Twinam // American-Arab Affairs. – 1987. – №. – P. 5.
- ³Tyler. Officers Say U.S. Aided Iraq in War Despite Use of Gas [Электронный ресурс] / Patrick E. Tyler // The New York Times. – 2002. – 18 Aug. – Режим доступа: <http://www.intellectualltakeout.org/library/articles-commentary-blog/officers-say-us-aided-iraq-war-despite-use-gas>
- ⁴Inouye. Report of the Congressional Committees Investigating the Iran-Contra Affair: with Supplemental, Minority, and Additional Views / Daniel K. Inouye, Lee H. Hamilton. – [S. l.] : Government Printing Office, 1987. – P 159.
- ⁵The Iran primer: power, politics, and U.S. policy / ed. Robin Wright. – Washington, DC : United States Institute of Peace Press, 2010. – P. 135
- ⁶United States policy toward Iran: hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One hundredth Congress, first session, January 14, 16, 23, and 27, 1987. – Washington, 1987. – 1321 p.
- ⁷Report of the Congressional committees investigating the Iran-Contra affair (Stenographic transcript of hearings before the select committee on secret military assistance to Iran and the Nicaraguan opposition) // U.S. Senate select committee on secret military assistance to Iran and the Nicaraguan opposition. U.S. House of Representatives select committee to investigate covert arms transactions with Iran. Congress 100th. Session 1st. – Washington, 1988. – Vol., S. №100–216 ; H.Rept. №100–433. – P. 978.
- ⁸Deiatelnost SNB v peryod admynstratsyy R. Reihana: «Yran-kontras» [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://www.nationalsecurity.ru/library/00031/00031_snbll.htm.
- ⁹Report of the Congressional committees investigating the Iran-Contra affair (Stenographic transcript of hearings before the select committee on secret military assistance to Iran and the Nicaraguan opposition) // U.S. Senate select committee on secret military assistance

to Iran and the Nicaraguan opposition. U.S. House of Representatives select committee to investigate covert arms transactions with Iran. Congress 100th. Session 1st. – Washington, 1988. – Vol., S.. №100–216 ; H.Rept. №100–433. –P. 1059.

¹⁰. Report of the Congressional committees investigating the Iran-Contra affair (Stenographic transcript of hearings before the select committee on secret military assistance to Iran and the Nicaraguan opposition) // U.S. Senate select committee on secret military assistance to Iran and the Nicaraguan opposition. U.S. House of Representatives select committee to investigate covert arms transactions with Iran. Congress 100th. Session 1st. – Washington, 1988. – Vol., S.. №100–216 ; H.Rept. №100–433. –P. 1060.

¹¹. United States policy toward Iran: hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One hundredth Congress, first session, January 14, 16, 23, and 27, 1987. – Washington, 1987. – P. 1321 .

¹². Khudolii A. Vplyv politychnykh stereotypiv na zovnishnopolitychnyi kurs administratsii Reihana / Anatolii Khudolii // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : zb. nauk. pr. – Chernivtsi : ChNU, 2009. – Vyp. 486/487 : Istoriiia. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny. – S. 160.

¹³. Deiatelnost SNB v peryod admynstratsyy R. Reihana: «Yran-kontras» [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://www.nationalsecurity.ru/library/00031/00031_snbll.htm.

¹⁴. McCormick J. The Iran Arms Sale and the Intelligence Oversight Act of 1980 / James M. McCormick, Steven S. // PS: Political Science and Politics. – 1987. – Vol., №. – P.

¹⁵. Hunter. United States Policy in the Middle East / Robert F // Current History. – 1988. – №. – P. – 52.

¹⁶. United States policy toward Iran: hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One hundredth Congress, first session, January 14, 16, 23, and 27, 1987. – Washington, 1987. – P. 1321 .

¹⁷. Kavoossi M. The Postrevolutionary Iranian Economy: Opportunities and Constraints / M. Kavoossi // Business Economics. – 1988. – Vol., №. – P. 35.

Павлюк Олеся. Вплив скандалу «Іран-контрас» на американо-іранські відносини за адміністрації Р. Рейгана. В статті досліджуються зовнішньополітичні підходи та засоби налагодження двосторонніх відносин Вашингтону та Тегерану і фактичне запровадження політики «стримування» США щодо Ірану.

Встановлено, що оскільки на початку 1980-х рр. значно зросла загроза порушення безпеки на Середньому Сході, президентська адміністрація Р. Рейгана поступово розширює вплив США у Перській затоці та реалізує концепцію «стратегічного консенсусу», яка передбачала посилення американської політики в регіон і проголошує «доктрину Рейгана» для досягнення глобального впливу США.

Враховуючи можливості ІРІ з надання впливу на ослаблення антиамериканської політики радикальних екстремістських організацій на Близькому Сході, адміністрація Р. Рейгана спробувала встановити неофіційний двосторонній діалог з поміркованими представниками іранського керівництва.

Після оприлюднення в США зазначених таємних американо-іранських контактів та здійснення стратегії обміну «озброєння-на-заручників», у Сполучених Штатах вибухнув внутрішньополітичний скандал, пов'язаний з незаконним продажем американської зброї в Іран. Щоб компенсувати втрати американському іміджу від справи «Іран-контрас», яка завдала удару по довірі до США серед монархій Перської затоки, Р. Рейган трансформував регіональну політику у бік проведення тиску на ІРІ. Підтверджено, що найбільшим інтересом США у ході ірано-іракської війни розглядалось сприяння якомога більшому послабленню суперниками один одного, щоб жодна з близькосхідних країн не змогла стати гегемоном у регіоні і перешкодити поширенню американського впливу у Перській затоці.

Наголошується, що 1980-ті рр. були нестійким періодом у відносинах між Сполученими Штатами та Іраном і пройшли через чотири етапи: байдужості, ворожості, співпраці і вкінці протистояння.

Ключові слова: зовнішня політика, зовнішньополітичний курс США, скандал «Іран-Контрас», Іран, політика «стримування», адміністрація Р. Рейгана, стратегія обміну «зброї-на-заручників».

Павлюк Олеся – викладач кафедри психології та соціології ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», аспірант кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: зовнішня політика США, інтереси Сполучених Штатів на Близькому та Середньому Сході, самооцінка особистості, комунікативні здібності. Автор біля 40 наукових статей та публікацій, учасник міжнародних навчальних курсів, тренінгів та семінарів в Німеччині, Польщі, Росії, Молдові.

Pavliuk Olesia – assistant of the Department of Psychology and Sociology of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», PhD student of the Department of International Relations of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Research interests: foreign policy of the U. S., interests of the United States in the Middle East, self-esteem, communication skills. Author of over 40 scientific articles and publications, a member of international training courses, workshops and seminars in Germany, Poland, Russia, Moldova.

Received 29-11-2015

Advance Acces **Publischer**: December 2015

© O. Pavliuk , 2015

UDC: 9(477) "19"+9(470) "19"

Serhiy DOBRZHANSKYI
Yuriy Fed'kovych Chernivtsi
National University, Ukraine
dobrserg@i.u

Сергій ДОБРЖАНСЬКИЙ
Чернівецький національний
університет імені Юрія
Федьковича, Чернівці, Україна

"RUS'KA BESIDA'S" CULTURAL AND
EDUCATIONAL ACTIVITY IN BUKOVYNA IN LATE
XIXTH – EARLY XXTH CENTURIES

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
"РУСЬКОЇ БЕСІДИ" НА БУКОВИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Ключевые слова:
*Буковина, «Руськая бесида»,
українці, національне
движення, національне
возродження.*

Добржанский С. Культурно-просветительная деятельность «Русской беседы» на Буковине во второй половине XIX – в начале XX в.

Вторая половина XIX века на Буковине стало решающим для национального возрождения украинцев края. Ведущую роль в этом процессе принадлежит культурно-просветительному обществу «Руськая бесида», которое на протяжении всего передвоенного периода стало главным фактором национального движения. Первый этап общества, который длился от основания 1869 до 1884 годов был русофильским, потому идеологически «Бесида» работала на распространении идеи родства украинцев и русских. Однако новое поколение украинской интеллигенции Буковины видело развитие нации отдельно от северного соседа и потому с 1884 года «Руськая бесида» переходит на позиции народовства. Именно с этого периода начинается резкий подъем общества. К началу Первой мировой войны «Бесида» насчитывала 15000 человек и дома для чтения почти у всех украинских селх Буковины.

“Rus’ka Besida” was one of the oldest and the biggest Ukrainian society in Bukovyna throughout the Austrian period. The society made its influence in history of the region. The objective of this article is to analyze cultural and educational activity of “Rus’ka Besida” at all periods of its existence from its establishing till World War I, in particular to analyze its activity in Bukovyna in late 19th– early 20th centuries.

Nowadays this problem has not been enough studied although it has a lot of sources. The basic source of the article is publications of newspaper “Bukovyna”¹, what was created by assistance of Rus’ka Besida² and that’s why it frequently published the articles about society. The provisions and its future perspectives we can find in the Statute of “Rus’ka Besida”. Most basic analyzing work in this sphere is “Illustrated History of Rus’ka Besida in Chernivtsi”³ by E. Dmytriv. There was disclosed the history of society between 1869 and 1909 and it was analyzed all mistakes and fails of organization, special view was dedicated to elucidative activity. Elucidative activity is overlooked as an aspect in struggle with Romanian ideas of “A Civilized Manner Literary Society of Romanian on Bukovina” by Smal’-Stoc’kii “Bukovyna Rus”⁴. In this book it was described the order of society actions of “Rus’ka Besida”⁵. D. Kvitcovskii, T. Bryndzan and A. Jukovskiy in “Bukovyna: its Past and Present” overlooked action of “Besida’s activity in general context of Bukovyna. We can find the activity of this society through the frame of political situation

on Bukovyna in O. Dobrzhanskyi monograph “The National Movement of the Ukrainians of Bukovyna in late 19th - early 20th Centuries”⁶ and in the work “Bukovyna: Historical Review”⁷.

E. Gakman took active part in creation of the Bukovyna orthodox metropolitan country in 1873. It was a great event for culture development of the region. But earlier one of the most influential person of Orthodox Church in Bukovyna S. Morar-Andrievych tried to unite Romanian intelligentsia and to discredit Ukrainians in general and E. Gakmana particularly⁸. They planned to level consistory’s influence on the region and to remove E.Gakman from guidance of Orthodox episcopacy by joining Bukovyna to Semygoroddy⁹.

In 1861 it was created Romanian literature and educational society “Sotietatea pentru cultura si literature” (The society of culture and literature) and its activity was directed to higher the level of Romanian national self-identification in the region, that a motivated Ukrainians’ activity. In 1868 Gakman became a secret adviser of Cisar and moved to Vienna for a long time. But he said to Ukrainian intelligentsia, “Man muss einen Gegenverein schaffen” (It’s necessary to create society in spite of all). If there is a Romanian society “The society of culture and literature” it’s necessary to create some society of Rusyns in a counterbalance¹⁰. To have trustworthy support among orthodox in Bukovyna, Archbishop charged Vasyl’ Prodan and Myhailo Komoshanynu to organize “Rus’ka Besida”¹¹.

Early in 1866 some Ukrainian patriots (E. Fedorovych, T. Dron', M. Galip, M. Tomyuk and others) with V. Prodan on the head discussed the issue of Ukraine society establishing in Chernivtsi, but nobody was dared to be a chief of this activity¹². The talks concerning creation renewed in November, 1-2 1868 the priest George Drachynskyi' importance of theologian E.Andriichuk's wedding party, where were a lot of young priests. Archdeacon Teocratist Dron' told that Romanians and Germans had already had societies¹³, so it was a time to Ukrainians for their own too. He expressed the desire to chief organization to at the head of organization the society¹³. After some hesitations Dron' had got concordance from patrol Vasyl' Prodan and went to gather future members of society in villages¹⁴. The society was established in January 26, 1869 and it was very expected event.

At first, "Rus'ka Beside" was organized like entertaining and elucidative society. Its aim in the first statute was described as, "Besida Rus'ka is a combination for getting up elucidative and society life"¹⁵. But the next constituent assemblies (1888) had changed its direction to literary-elucidative targets. The main idea was, "education and culture of Rusyn"¹⁶. This aim was achieved neither of publishing and spreading of books but it was provided to organize public meetings, music-poetry evenings, industrial economic and ethnography shows, to help for Ruskyi public establishment, to award honored writers, teachers of public schools and students by a premiums and scholarships¹⁷.

Creating of Ukrainian society had a good influence to the population of Bukovyna. The policy of Metropolitan Hakman, V.Prodan, Galician Narodniks, positive experience of culture figures of Naddnipryanska Ukraine played main role in this process. On this level a distance between people and intelligentsia of the region could be observed. This situation had to be changed. Especially it concerned spreading of the "yazychiya" (language) – artificial creation of which they tried to pose as true Rus'ka language. Not everybody liked this situation that's why in fact during a long period the society was not active and had some discussions and debates inside. Distance between intelligentsia and people forced the society to self-preservation instead of the outer factors. One of these factors was Rus'ka Besida relationships with Russian Consul in Chernivtsi Nazimov and some Slavophil Russian government agencies.¹⁸

Two periodicals were published through middle or direct Rus'ka Besida participation. "Bukovynian Star" was published during 1869-1870. In spite of specific language it was the first Ukrainian newspaper in Bukovyna. The chief-editor of "Bukovynian Star" I. Glibovyts'kiy was the member of organization; in spite of this the newspaper hadn't become official paper of the organization. "The Star" included important materials of the Ukrainian history, ethnographic materials, stories and poems¹⁹.

Rusofeels' point of view of society was the base position of newspaper "Rodymyi Lystok". It had been published since 1879 with M. Ogonovkii as a chief. At first, they wanted to make a newspaper as a publishing organ of "Besida", because of its unpopularity vydil (leading organ) denied this proposition. This newspaper had only 16 issues and its existence had no long history²⁰.

In the late 70's of the 19th century we can notice changes of the principal points of view about the importance of Besida's activity, the Ukrainians as a part of indivisible Russia and others. So, we can see a generation gap. Young and enthusiastic figures such as E. Pigulyak, O. Popovych and L. Okunevskyi felt popular ideas of national identity of Czechs, Poles and Hungarians. They understood differences between Ukrainians and Russians that's why they didn't adopt Moskophils ideas for educating society of the region.

The situation had cardinaly changed in 1884 when on the common meeting of "Rus'ka Besida" Moskophils were not able to conduct their leaders to the committee. E. Pigulyak had become a leader of society and since that time a new political strategy in activity of the society was experienced.

The first years of its existence "Rus'ka Besida" had close collaborations with Galicia Russophiles because of its members, who had come from different regions of Galicia and stayed in Chernivtsi. It was I. Branyk, M. Maksymovych, I. Turchmanovych, I. Glibovyc'kii, M.Mykhalyak. the Ukrainians of Galychyna helped the organization in different ways. One of the directions of help was presentation published in Galychyna productions to society. It is worth to say that during the first years of society's existence Lviv' periodicals "Slovo", "Uchytel", "Lastivka", "Nauka" prevailed over other publication in its library. Such attention of Galicia Russophiles to Bukovynians had the aim to control society's institutions of the Ukrainians in Bukovyna and its development²¹

A collaboration with Galychyna's Ukrainians in others spheres of social life was rather fruitful too. For example, deputy Yuzchynskii in 1875 helped "Besida" in opening of the Ukrainian departments in Chernivtsi University. At the official opening leaders of Lviv' society movement congratulated Bukovynians of such success and presented 67 Rusyns'ki and 1 talyar for People's House. But in 1878 there was a big quarrel between Bukovynians and Galicians after which Galicians left the society. After this incident "Rus'ka Besida" members had not had any relationships with them for a long time. Such situation was profitable neither for Ukrainians in Bukovyna nor in Galicia (Galychyna)²².

A new stage in Galician-Bukovynian culture relationships started with the beginning of narodovskyi period of the society's development. In Galicia Russophiles institutions were on the second-order design after the society "Prosvita". At the beginning of its cooperation "Prosvita" presented one copy of each issue to the library of "Rus'ka Be-

sida”²³. Lately there was equal exchange by published materials’. Besides, the society of L’viv made cliché for Chernivtsi publications for free²⁴. Since 1889 Galician deputies had joined “Rus’ka Besida’s” to fight for opening gymnasia in Kitsman’.

Also they made common forth in publishing. The society “Rus’ka Besida” had copyright of all Y. Fed’kovych’s works after his death. That’s why when in 1900 L’viv society “Prosvita” asked to publish Y. Fed’kovych’ works, the editor-in-chief of “Besida” received the answer: “We agree to your publishing of Y. Fed’kovych’ work by “Prosvita” if it presents 500 copies”²⁵.

“Prosvita” helped to publish “Sydir Vorobkevych’s letters”. And in 1901 when (Galicia (Halychyna) fought for the Ukrainian university “Rus’ka Besida” gave a help for its brothers-Ukrainians²⁶.

The relationships with other national civil organizations had been developing too. The most active connection was with the Polish societies. But we should notice, that such collaboration was periodical. Sometimes Polish culture institutions united its efforts for common political aim and directed it to the enemy third side. For example, Polish society “The Society of brother’s help” and Polish “Reading-hall” cooperated with “Rus’ka Besida” and had used the rule “the enemy of my enemy is my friend”²⁷. Common negative response of the Ukrainians and the Poles was the Bukovynian metropolitan Mochar-Andrievych’s book “Apologia of Greek-Orthodox Church of Bykovyna”. This book had either anti-Ukrainian or anti-Polish character. The author criticized the basic ideas of Catholicism and history of Greek-Catholic Church.

On the level of active communication and collaboration against Romanian prevalence on 80-th “Rus’ka Besida” renewed relationships with German organizations “The society of Christian Germans”, “Gothia”, “Academic reading-hall”.

They started to use the Ukrainian language as a language of documentation and declared a desire to protect Ukrainian interests in the region. All ties with Russian consulate and organizations were broken. The society refused a financial help of these organizations. Such actions popularized the society among Bukovynian Ukrainians. The number of membership increased and it led to financial stability.

In June 23 1884 O.Popovych suggested publishing folk newspaper and this proposition was accepted. Till the end of the year they decided to give a financial help for newspaper in the sum of 25 kraicers. In exchange of it editorship had to spread copies of newspapers in the libraries of the society²⁸. On this meetings it was adopted the folk newspaper “Bykovyna” which was published after New Year. Y.Fed’kovych became a chief-editor of this newspaper. Yet, O. Popovych and I. Tymiskii had played the main role in its publishing.

One more important magazine “Orthodox Calendar” had been published by “Besida” since metropolitan Gakman’s times (1870).

The Romanian organizations had got the right to publish this Calendar since mid of 80’s, when anti-Ukrainian metropolitan Morar-Andrievych had come to power. At first, the lost finance stability for publishing had bad influence to the society, but lately members of the society found finances to publish their own Ukrainian calendar independently from consistory²⁹. O. Popovych became a chief-editor of this “Calendar”. Drastic changes made edition popular and influenced many subscribers. In 1885 “Calendar” was published in 500 copies, while in 1909 this number increased to 2000³⁰.

Publishing of books and brochures on different themes had a special place in the work of “Besida”. There were books for folk schools “Rukhoma Azbuka” and “Spevanyk for folk schools” after S. Vorobkevych’s release. “Besida” published “The Jovnyar’s songs” by Y.Fed’kovych. Propaganda books of alcohol harmfulness “Plague of Horilka”³¹ had a special direction in the society’s activities. Periodicals “Illustrated library for youth, low middle class and peasantry” were successful for “Rus’ka Besida”. Problems of assertion of healthy, moral and patriotic life style were showed there. O.Popovych was the chief editor and ideological inspirer. During its history 120 issues with circulation from 300 to 500 books for issue were published from 1885 till 1896³².

At first “Rus’ka Besida” paid its attentions to the necessity of rural reading-halls in 1874 when they appealed to priests and teachers of spreading folk newspapers and creating reading halls. At the Rusyns’ meeting on in 1875 was adopted the decision of creation of reading halls, besides others ways of spreading people enlightenment³³. But it took a lot of time to realize all these plans. Although the first reading-hall was created in Raranche soon, but it was not found by “Besida”, it was found by patron from Sadorh. The society opened its first reading-hall “Rus’ka’ low-middle class reading-hall” in April 1885 in the building of “Rus’ka Besida”. Prerogative of the new reading hall was the possibility to come there not only literate people and as well as illiterate. On Sundays and holidays M. Kotec’kyi read newspapers aloud for the people who could not read³⁴.

The first reading-halls were created in villages too during that year. Opposition between Mos-kophils and Narodovtsi ceased to exist by Mos-kophils’ domineering in 1885. Thus ideological monolith of organization influenced increasing of the reading-halls in the Bukovyna. Great role in this process played close relations with “Prosvita”, which made and published statutes for members and proclamations about the relations of reading-halls³⁵. These steps made a good result and reading-halls were created in Sloboda-Raranchi, Berehomet, Kamyanets’ and Storyncy-Putyla. Next year there

were 8 new reading-halls and in 1887 – 7 more emerged in Bukovynian villages³⁶.

But sustainable development of the Ukrainian ideas in Bukovyna didn't satisfy everyone. First of all it was Romanians who identified themselves as indigenous population and didn't recognize the other indigenous population. It was often spread among the people untruthful information about "Rus'ka Besida" and its reading-halls. For example, in village of Tovtry priests tried to dishonor reputations of new reading-halls of the society in different ways. Society was rumored to take 75 kron to themselves from each lei of reading-hall's income, and registered list couldn't be sent from mail to readers³⁷.

In 1894 "Besida" published "Statute for reading-halls of "Rus'ka Besida". They made new formulary and list of questions for reading-halls to know about contacts in each reading-hall.

In 1906 there were 83 reading-halls in Rus'kyi' villages but at the same time 24 temporarily stopped their activity. A common number of members-visitors were 6837. The biggest number was 281 in Raranchu and the smallest number was 25 in Styrcha³⁸. And in 1914 they created 150 reading-halls with 13000 readers³⁹.

The most popular newspapers among reading-halls were "Rus'ka Rada", "Bukovyna", "Khliborob", "Zemlya and Volya", "Svoboda", "Postup", "Gromads'kyi Golos" etc.

In addition the society observed prominent dates and anniversary. The anniversary of Emperor Couple's silver wedding was the first celebration which society celebrated on high level.

In 1875 a committee of celebration of centennial Bukovyna's joining Austria was created, where representatives of Ukrainian society were included.

A lot of activities were dedicated to Y.Fed'kovych. In 1886 they celebrated 25th anniversary of "Bukovynian nightingale's" creative activity. At the official ceremony Y.Fed'kovych was rewarded by Diploma of honorable society member. After official part they organized a big party. Since 1889 they had decided to celebrate the days of prominent Ukrainians: Shevchenko, Fed'kovych and Shashkevych. Furthermore, the society built the monument to Y. Fed'kovych⁴⁰.

Sydir Vorobkevych one of the leaders of "Rus'ka Besida" was honored on his 25th anniversary of literature activity and 18 years of work in the society. It was organized a great concert with the speeches of leaders of Ukrainian civil movement in the theatre.

In 1904 25 years passed since Erotei Pigulyak had become a member of the society. This year various festivities to honor M.Lysenko and O.Popovych were arranged⁴¹.

Scholarships and bonuses to gifted Ukrainian youth were important in educational process. Literary fond of Y. Fed'kovych was created with a help of Lviv "Rus'ka Besida" to organize such scholarships and bonuses. Scholarships were given not

only to young people who were involved in literature but in social work too. The sum of scholarships depended on "Besida's" income.

As society "Rus'ka Besida" was the first non political organization of the Ukrainians which spread cultural and educational ideas among people it often promoted a creation of new civil Rus'kyi organizations. The first was "The People's House" which had the aim to consolidate Ukrainians of the region. "Rus'ka school" solved schooling problems and "Lower-middle class reading-hall" took part in Chernivtsi lower-middle class citizens' education. "Rus'ka Besida" often helped student society "Union" by giving rooms and free literature. Clouse relationships on the cultural and educational field also were with the political organization "Rus'ka Rada".⁴²

"Rus'ka Besida" also established theatres, choirs and other music-theatrical groups. At the beginning there were amateur theaters but with increasing of Besida's incomes theaters become professional. There was company "Rus'kyi Boyan". "Dramatic society" united all Ukrainian theatrical companies⁴³. Professional and amateur theaters, choirs and dancing groups often visited villages with their shows and concerts, that it was made it under "Rus'ka Besida" assistance. It influenced Bykovyna provincial people, involved it in a cultural life. It organized the program of amateur societies dedicated to the 25th anniversary of S.Vorobkevych's literary activity.

The beginning of the 20th century symbolized a peak of its existence. Common number of the reading-halls was over 150 and net of society included creation of it branches. The first centers were created in 1904 in Vashkivtsi and Kitsman'. Later in 1905 cells started their work in Vyzhnytsia, Chernivtsi, Storozhynets, Zastavna and Syret. Till 1914 number of such centers increased to 9. They were in Vashkivtsi, Vyzhnytsia, Zastavna, Kitsman', Syret, Storozhynets, Chernivtsi and in Chernivtsi district⁴⁴. Centers existed legally in Putyla as well, but information about it was not found.

The last years of society's existence were crisis situation. Since 1909 the society had been divided into the representatives of "indigenous» ones and "Galychany". The head of the first group was M. Vasyl'ko and relatively the second group was headed by S. Smal'-Stoc'kii. The opposition was grounded on the ideas of Galicia dominance in Bukovynian narodovci. O.Popovych with "Besida" was involved in this opposition process from the "local" side. As the result of this opposition all representatives of Galicia group were eliminated from the society. After these events the work of a society came back to the previous rhythm but this crisis produced a favorable influence on the society's authority. Till the beginning of The First World War society couldn't resume its activities.

Thereby, we analyzed "Rus'ka Besida" activity in the cultural and educational sphere and can make a conclusion that the society work was very fruitful

and abundant. It supported Bukovynian Ukrainians to self-determine, to feel a part of a great folk and prevent a lot of people in the villages from becoming Romanians. Besides, "Besida" stipulated Y.Fed'kovych and S.Vorobkevych to become well-known and favorite writers.

Reference:

1. Bucovyna. – 1885-1909.
2. Dmytriv E. Ilustrovana istoria "Ruska besida" v Chernivtsjah (1869-1909) / Evgen Dmytriv. – Chernivtsi: Ruska rada, 1909. – 125 s.
3. Smal'-Stoc'kij S. Bukovynska Rus' / Stepan Smal'-Stoc'kij. – Chernivtsi: Ruska rada, 1897. – 289 s.
4. Statyt tovarystva "Ruska besida" v Chernivtsjah. – Derjavnyj arhiv Chernivetskoj oblasti. – F.3. – Op. 2. – Spr. 16113. – 14 s.
5. Kvitkovskyy D. Bucovyna / Denys Kvitkovskyy, Teofil Brynzan, Arkadij Gukovskyy. – Paris – Filadelfia – Detroit: Zelena Bucovyna, 1956. – 961 s.
6. Dobrzhanskyj O. Nacionalnyy ruh ukrainciv Bucovyny drygoi polovyny XIX – pochatok XX st. / Oleksandr Dobrzhanskyj. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999. – 574 s.
7. Bucovyna: istorychnyy narys. – Chernivtsi: Zelena Bucovyna, 1998. – 416 s.
8. Pamjati Urija Fed'kovycha // Nova Bucovyna. – 1912. – 28 sichnja. – S. 1-3.
9. Biografija // Kamenjari. – 1909. – 8 kvitnja. – S. 12.
10. Makovey O. Gyttepy Osypa Urija Gordynskogo-Fed'kovycha / Osyp Makovey. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2005. – S. 202.
11. Pamjati Urija Fed'kovycha // Nova Bucovyna. – 1912. – 28 sichnja. – S. 1-3.
12. Dobrzhanskyj O. Nacionalnyy ruh ukrainciv Bucovyny drygoi polovyny XIX – pochatok XX st. / Oleksandr Dobrzhanskyj. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999. – S. 145.
13. Iz Bucovyny // Slovo. – 1869. – 31 bereznja. – S. 3.
14. Smal'-Stoc'kij S. Bukovynska Rus' / Stepan Smal'-Stoc'kij. – Chernivtsi: Ruska rada, 1897. – S.237;
15. Dobrzhanskyj O. Nacionalnyy ruh ukrainciv Bucovyny drygoi polovyny XIX – pochatok XX st. / Oleksandr Dobrzhanskyj. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999. – S. 148;
16. Statyt tovarystva "Ruska besida" v Chernivtsjah. – Derjavnyj arhiv Chernivetskoj oblasti. – F.3. – Op. 2. – Spr. 16113. – S. 1;
17. Ibidem.
18. Arhiv vneshnej politiki Rossii. – F. Glavnyj arhiv. – A. 2. – Op. 181. – Spr. 1055. – 95 s.
19. Kvitkovskyy D. Bucovyna / Denys Kvitkovskyy, Teofil Brynzan, Arkadij Gukovskyy. – Paris – Filadelfia – Detroit: Zelena Bucovyna, 1956. – S. 671.
20. Promova doctora S. Smal'-Stoc'kogo na 20 golovnim zbori tovarustva "Ruska besida" // Bucovyna. – 1889. – 16 bereznja. – S. 2.
21. Makovey O. Pershi zagalni zbory tovatystva "Ruska besida" v Chernivtsjah / Osyp Makovey // Bucovyna. – 1909. – 17 kvitnja. – S. 1-2.
22. Dmytriv E. Ilustrovana istoria "Ruska besida" v Chernivtsjah (1869-1909) / Evgen Dmytriv. – Chernivtsi: Ruska rada, 1909. – S. 42.
23. Podjaka // Bucovyna. – 1885. – 15 sichnja. – S. 4.
24. Piguljak E. Spravozdannie literaturnogo tovarystva "Ruska besida" za rik 1887 / Erotej Piguljak, Omeljan Popovych // Bucovyna. – 16 sichnja. – 1888. – S. 4-6.
25. Lysty osvith'ogo tovarystva "Ruska besida" v Chernivtsjah do l'vivskoi "Prosvity" pro vydanja literaturnoi tvorchoosti O. Fed'kovycha // Centralnyj dergavnyy istorychnyy arhiv Ukrainy. – F. 309. – Op. 1. – Spr. 191. – Ark. 2.
26. Dmytriv E. Ilustrovana istoria "Ruska besida" v Chernivtsjah (1869-1909) / Evgen Dmytriv. – Chernivtsi: Ruska rada, 1909. – S. 43.
27. Filipchuk V. Dejaki aspekty istorii poljakiv ta ukrainsko-polski stosynky na Bucovyni / Vasyl Filipchuk // Bucovynskij jurnal. – 1998/ – ch. 1. – S. 94.
28. Popovych O. Pochatky "Bucovyny" // Dodatok do chysla 6-go Bucovyny. – 1909. – 6 sichnja. – S. 2.
29. Bucovyn's'kyy calendar // Bucovyna. – 1886. – 1 jovtnja. – S. 2.
30. Dmytriv E. Ilustrovana istoria "Ruska besida" v Chernivtsjah (1869-1909) / Evgen Dmytriv. – Chernivtsi: Ruska rada, 1909. – S. 25.
31. Popovych O. Vidrodenja Bucovyny / Omeljan Popovych. – Lviv: Chervona kalyna, 1933. – S. 118.
32. Ignatenko V. Bibliografija ukrainskoj presy 1816-1916 / Varfolomij Ignatenko. – Harkiv-Kyiv: Dergavne vydavnytvo Ukraina, 1930. – S. 78.
33. Popovych O. Spravozdannja i golovni zbory "Ruskoj besidy" v Chernivtsjah / Omeljan Popovych, Erotej Piguljak // Bucovyna. – 1886. – 1 liutogo. – S. 1.
34. Mishchanska pus'ka chytal'n' v Chernivtsjah // Bucovyna. – 1889. – 21 grudnja. – S. 3.
35. Smal'-Stoc'kij S. Bukovynska Rus' / Stepan Smal'-Stoc'kij. – Chernivtsi: Ruska rada, 1897. – S. 280.
36. Dmytriv E. Ilustrovana istoria "Ruska besida" v Chernivtsjah (1869-1909) / Evgen Dmytriv. – Chernivtsi: Ruska rada, 1909. – S. 62.
37. Otvorenja chytalni "Ruskoj besidy" v Tovtrah // Bucovyna. – 1895. – 3 liutogo. – S. 1.
38. Dmytriv E. Ilustrovana istoria "Ruska besida" v Chernivtsjah (1869-1909) / Evgen Dmytriv. – Chernivtsi: Ruska rada, 1909. – S. 64.
39. Kvitkovskyy D. Bucovyna / Denys Kvitkovskyy, Teofil Brynzan, Arkadij Gukovskyy. – Paris – Filadelfia – Detroit: Zelena Bucovyna, 1956. – S. 282.
40. Promova doctora S. Smal'-Stoc'kogo na 20 golovnim zbori tovarustva "Ruska besida" // Bucovyna. – 1889. – 16 bereznja. – S. 3.
41. Dmytriv E. Ilustrovana istoria "Ruska besida" v Chernivtsjah (1869-1909) / Evgen Dmytriv. – Chernivtsi: Ruska rada, 1909. – S. 76-80.
42. Smal'-Stoc'kij S. Bukovynska Rus' / Stepan Smal'-Stoc'kij. – Chernivtsi: Ruska rada, 1897. – S. 281.
43. Ibidem. – S. 281.

Добрянський Сергій. Культурнопросвітницька діяльність "Руської Бесіди" на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст.

Друга половина XIX ст. на Буковині стало вирішальним для національного відродження українців краю. Провідну роль у цьому процесі належить куль-

турно-просвітньому товариству "Руська бесіда", яке стало першим і протягом усього передвоєнного періоду, провідним чинником національного руху. Створення організації стало життєво необхідним кроком, оскільки процес румунізації, який почався на початку 60-х років зі створення румунського культурного товариства «Товариство культури та літератури», загрожувало і не розпочати самоідентифікацію українців. Ідейним натхненником даного процесу став єпископ, а в майбутньому перший митрополит Буковини та Далмації Євген Гакман, який доручив своєму помічнику В. Продану та Т. Дроню організувати процес створення організації. Завдяки підтримки церкви і згоди місцевої української інтелігенції процес пішов досить швидким темпом і вже у 1869 році було створене "Руська бесіда", керівником якого став В. Продан. Перший етап товариства, який тривав від заснування 1869 до 1884 року був русофільський, тому ідеологічно "Бесіда" працювала на поширення ідеї спорідненості українців з росіянами. Така політика була зумовлена тим, що переважна більшість членів товариства були під впливом ідеї москвофільства, яке пропагувалося зі Львова, а також фінансова вигода. Російське посольство у Відні та консульство у Львові, щедро фінансово допомагали "Руській бесіді", як головний ідеологічний майданчик, для розповсюдження ідей єдності з Росією. За ці гроші було утворено міщанську бібліотеку з російською літературою. Та все ж, під час першого етапу існування товариства, активність організації була невисокою. Але нові тенденції в суспільному житті Галичини, які безпосередньо впливали на події Буковини. Нове покоління української інтелігенції Буковини бачило розвиток нації у окремішності від північного сусіда і тому з 1884 року "Руська бесіда" переходить на позиції народовства. І саме з цього періоду починається різке піднесення товариства. Новим головою став Є. Пігуляк, а далі О. Попович ставлять роботу в товаристві на якісно новий рівень. Починає рости кількість членів, а з ним і надходження від членських внесків.

Вже починаючи від 1886 року стає масовим явищем відкриття читалень (бібліотек) у селах краю. За безпосереднього впливу "Руської бесіди" починається видання першої україномовної газети "Буковина". Було налагоджено видання книжок та збірок, як літературного так і інформаційного змісту. До початку Першої світової війни "Бесіда" налічувала 15000 чоловік і читальні майже у всіх українських селах краю. філіалів товариства. Останні роки перед війною стали кризовими, який охопив весь національний український рух. Через

Ключові слова: Буковина, «Руська бесіда», українці, національний рух, національне відродження.

Добржанський Сергій – к.і.н., доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор 45 наукових статей та 3 навчальних посібників з "Історії суспільно-політичної думки України" та "Новітньої історії України". Коло наукових інтересів: історія Буковини у XIX – першій половині XX ст.; органи державної влади в Україні: кінець XVII – початку XX ст.

Dobrzhanskyi Sergiy - Candidate of Historical Sciences, assistant professor of Department of History of Ukraine Chernivtsi National University named after Yuri Fed'kovych. The author of 45 scientific articles and three textbooks of "History of the Political Thought of Ukraine" and "Modern History of Ukraine". Research interests: History of Bukovina XIX - early XX century; The Authorities in Ukraine (XVII - XX centuries).

Received 18-11-2015

Advance Acces Publischer: December 2015

© S. Dobrzhanskyi, 2015

УДК 94:821.161.2.09(092)(477) “18/19”

Ольга КАЗАКЕВИЧ

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Київ (Україна)

Olga KAZAKEVYCH

National Pedagogical Dragomanov University
Kyiv (Ukraine)
o.kazakevich@gmail.com

**ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК
КОНСОЛІДУЮЧИЙ ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ
СТОЛІТТЯ**

**TARAS SHEVCHENKO'S FIGURE AS A
UNIFYING FORCE IN THE UKRAINIAN
NATIONAL IDEA OF THE
LATE 19th – EARLY 20th CC**

Ключевые слова: украинское национальное движение, национальная идея, Тарас Шевченко, годовщина памяти Шевченко, процессы национального строительства, национальная идентичность.

Казакевич Ольга. Образ Тараса Шевченко как консолидирующий фактор формирования украинской национальной идеи во второй половине XIX – в начале XX века

Статья посвящена роли образа Тараса Шевченко в формировании украинской национальной идеи в конце XIX – начале XX вв. Рассмотрены оценки значения творчества и жизненного пути Тараса Шевченко в публицистике деятелей украинского национального возрождения второй половины XIX в., а также в современной историографии. Отмечено, что идеи Тараса Шевченко, выраженные в его поэзии, находили широкий отклик в среде украинского населения, а празднование годовщин памяти поэта к концу XIX в. приобрело значение важнейшей демонстрации украинского патриотизма. Автор приходит к выводу о том, что образ Тараса Шевченко сыграл роль объединяющего фактора для всех слоев украинского общества и жителей всех регионов Украины.

В епоху важких соціально-економічних та політичних випробувань, яку нині переживає Україна, не втрачає актуальності полеміка стосовно національної ідеї, яка могла б об'єднати українське суспільство. М. Попович визначає національну ідею як суспільний проект загальнонаціонального масштабу, невід'ємною частиною якого є уявлення про об'єктивне становище нації, її цінності і проблеми, а також про загальнонаціональні цілі та шляхи їх досягнення. На думку дослідника, розуміння національної ідеї, пов'язане з уявленням про дух (“ідею”) людства, людської історії та його втілення у конкретних націях у вигляді їх різних “ідей” (“історичних місій”) було властиве романтичним діячам національно-визвольних рухів ХІХ століття, у тому числі й українським¹.

Виключну роль в процесі національного відродження та формуванні української національної ідеї другої половини ХІХ століття відіграв особистісний фактор, уособленням якого став Тарас Григорович Шевченко. Його художня й поетична творчість заклала ту систему ціннісних орієнтирів, якою керувалися наступні покоління діячів українського руху, сформулювала, за ви-

словом М. Дашкевича, “цілу програму боротьби для наступних поколінь українців за національно-культурне та соціально-економічне звільнення”². Ролі поета у процесі становлення української нації³ присвячена величезна кількість наукових та публіцистичних праць. Однак дослідження постаті Тараса Шевченка ніколи не втратить своєї наукової актуальності. Деякі аспекти потребують уточнення й переосмислення в сучасних умовах суспільно-політичного розвитку України. На ідейному значенні художньої творчості Т. Г. Шевченка неодноразово наголошували дослідники новітнього періоду. Так, зокрема, А. М. Катренко зазначає, що літературна й живописна творчість та приклад громадського життя великого українського поета відіграли величезну роль у становленні української нації⁴. Могутньою зброєю у боротьбі за волю України називає Шевченкову творчу спадщину В. Г. Сарбей⁴.

Л. Г. Іванова підкреслює, що творчість Шевченка відкрила цілу епоху у формуванні революційно-демократичної ідеології і стала одним із важливих джерел становлення революційної національно-демократичної суспільно-політичної думки⁵.

Серед наукового загалу нині панує думка про те, що значення творчості Шевченка полягало насамперед у її змістовному наповненні, у тому, що вона була національною за своїм духом і формою⁶. На думку П. Магочія, ключова відмінність Т. Г. Шевченка від його «малоросійських сучасників» полягала у тому, що він не вірив у можливість існування кількох ідентичностей, а натомість чітко розрізняв російську та українську ідентичність⁷.

Як зазначає Я. Грицак, Шевченко заклав підвалини модерної української літератури й української національної свідомості, а його заклик до одночасного національного і соціального визволення став ідеологічним наріжним каменем модерної України⁸. Цей погляд на роль особистості Т. Шевченка поділяють і зарубіжні дослідники. На думку Е. Уілсона, «праця Шевченка заснувала повністю нову національну міфологію героїчної боротьби і підлої зради, а його рішення писати українською мовою утвердило переконання, що українська культура може функціонувати як самостійна та незалежна»⁹.

Досліджуючи значення постаті Т. Г. Шевченка для формування української національної ідеї, варто пам'ятати, що не тільки його творчість, але й особистий життєвий приклад, доля поета стала важливою складовою української національної ідеї. Народжений у кріпацтві, Т. Г. Шевченко виключно завдяки власним здібностям домогся визнання інтелектуальної еліти Російської імперії. За свої погляди Шевченко зазнав переслідувань з боку імперської влади, пережив заслання й помер на чужині, але будучи визнаним ідейним лідером українства. Той факт, що саме біографія Шевченка визначила його роль в українському русі, був тонко помічений Є. Чикаленком. Він зазначає, що якби Т. Г. Шевченко виїхав за кордон і замість того, щоб постраждати десять років у надкаспійських степах, прожив цей час у Європі, він міг би написати твори всесвітнього значення. Талант Шевченка Є. Чикаленко називає самородним діамантом, який не мав тої шліфовки, яка побільшує вартість вдесятеро. «Але така вже доля мужицької нації, що не мала своєї не тільки державності, а навіть школи. Але хто знає, якби Шевченко та Карий одержали російську університетську освіту, то чи не вийшли б вони російськими письменниками, як Гоголь, Достоевський або Короленко»¹⁰.

Т. Г. Шевченко відчував історичне минуле України, якому була присвячена переважна більшість його основних творів. На думку В. Б. Антоновича, незважаючи на те, що Т. Г. Шевченко був митцем і у його творчості не варто вбачати об'єктивного відтворення історичних подій, йому все ж таки вдалося якнайкраще зобразити дух Запоріжжя, а також сутність соціальних і релігійних конфліктів доби козаччини¹¹. Роль Тараса Шевченка для інтерпретації подій історії України майбутніми поколіннями помічена й сучасни-

ми дослідниками. Так, Б. Петруньок зазначає, що саме Шевченко значною мірою визначив і репрезентував наші сьогоденні уявлення про ключові події історії¹².

Звернення Т. Г. Шевченка до минулого, оспівування героїчних подвигів та болісне переживання ганебних зрад, відкривало українському читачеві майбутнє його рідної землі. Цей парадоксальний вимір шевченкової спадщини якнайкраще охарактеризував Б. Д. Грінченко: «Своїм словом поет розвіяв ту темряву з усякої неправди, яка обіймала досі питання про нашу національність, і поставив замість тієї темряви своє світло. Він був перший українець з правдивою національною свідомістю, і ніхто не пособив так, як він, вироблятися доброму українському національному світоглядові. ... Шевченко з трупів поробив живих людей, бо що таке до нього були українські інтелігенти як українці, коли не трупи? За це ми й зовемо його нашим національним пророком, тим ми й бачимо в ньому феноменальне, може, єдине з'явище у всесвітній історії. Ми певні, що в українській літературі з'явиться ще багато діячів, рівних Шевченкові талантом, але не буде вже ні одного рівного йому своїм значенням у справі нашого національного відродження: будуть великі письменники, але не буде вже пророків»¹³.

Так само як близька й зрозуміла широкому загалові мова творів поета, його походження й мученицький життєвий шлях визначили визнання Т. Г. Шевченка у народному середовищі. Надзвичайно важливим є той факт, що поет фактично став героєм усної народної творчості українців. Зокрема, серед населення ширилися чутки, що у могилі Шевченка заховані ножі для майбутніх повстанців. Це засвідчує, що образ Т. Г. Шевченка, а разом з ним й ідеї, які він відстоював, перетнули соціальні бар'єри українського суспільства й до певної міри об'єднали університетських інтелектуалів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з їхніми часто неписьменими побратимами з народного середовища. У цьому відношенні, важко не погодитися з А. Капеллером, що Шевченко для українців став національним поетом навіть більшою мірою, ніж Міцкевич для поляків або Пушкін для росіян¹⁴.

Для української інтелігенції творчість Шевченка й пам'ять про нього стала наріжним каменем, який дозволяв уникнути небажаних ідеологічних протиріч й створити певну спільну платформу. Далася взнаки та обставина, що Шевченко закликав не тільки до національного, але й до соціального визволення українців. Як зазначав один із діячів Київської громади П. Г. Житецький, «в інші часи історичного життя нашого мала перевагу демократична ідея, а в інші – національна. Найкращим представником тієї й другої ідеї був і є в нас кобзар наш Шевченко. ... Це той вищий духом чоловік, котрий носить в собі всю історію народу в її провідних ідеях без переваги

одної над другою, той обранець народу, на якому спочиває вся історична слава його”¹⁵.

Ще за життя Тараса Шевченка його твори поширювалися у рукописному вигляді. Їх переписували студенти та викладачі Київського, Харківського, Казанського, Московського університетів¹⁶. М. П. Драгоманов згадував, що з творами Шевченка “Сон” і “Кавказ” він познайомився ще у 50-ті роки за рукописними списками. Спадщина Т. Г. Шевченка широко популяризувалася діячами українського громадівського руху. Зокрема, його “Кобзар” та “Буквар южнорусский” використовувалися для навчання у недільних школах. Упродовж 60-90 рр. XIX ст. на сторінках періодичних видань з’являлися матеріали пов’язані з життям та творчістю Тараса Шевченка, а також публікувалися його твори. У журналі “Основа” було опубліковано понад 70 творів Шевченка, у тому числі уривки з “Щоденника” Шевченка¹⁷.

Але не менше значення мало й те, що твори твори Тараса Шевченка постійно звучали в українському середовищі, зокрема, під час концертів та театральних вистав на початку 60-х рр. XIX ст¹⁸. Вже тоді влада намагалася перешкодити вільному звучанню слова поета. У листі від 6 березня 1864 р. П. Г. Житецький згадував: “Достався я у Київ 24-го, а 26-го наш університетський гурт давав на городськiм театрі спектакль, в котрiм я мусив співати. У прошлomu році я читав на сцені дещо з Шевченка, то й тепер товариство того ж заважало та Анненков заборонив, хоч і вибрали для читання і надто звичайну п’єсу “Тополю”¹⁹. Зазначимо, що офіційна влада Російської імперії цілком усвідомлювала небезпеку поширення творів Шевченка, які видавалися у жорстко понівеченому цензурою вигляді, а деякий час взагалі були заборонені до друку. Цей факт не зовсім узгоджується з твердженням Р. Шпорлюка, що росіяни нібито “не розуміли того, що постать Шевченка є якісно новим етапом становлення України й занепаду Малоросії”²⁰.

Олександр Кістяківський у 1876 р. писав: “Достатньо одного імені Шевченка, щоб одних залякати, у інших збудити підозру, третіх згубити”²¹.

Навіть у другій половині 80-х рр. XIX століття поява праць Шевченка викликала побоювання частини української інтелігенції через небезпеку звинувачень у неблагонадійності. М. П. Драгоманов, який планував видати закордоном повне зібрання творів Т. Г. Шевченка до 25-ї річниці смерті поета, скаржився, що деякі громадівці назвали цю справу “шкідливою”²². Водночас, не можна не помітити, що гоніння на Шевченка навіть після його смерті лише збільшували інтерес до постаті й творчої спадщини поета.

Діячі українського національного руху доклали багато зусиль до збереження та популяризації всього, що було пов’язане з іменем Тараса Шевченка. Важливим осередком накопичення мате-

ріалів про Т. Шевченка став журнал “Киевская Старина”. На його сторінках публікувалися численні матеріали про Шевченка: епістолярія, спогади про його життя та діяльність (біографічні відомості), твори митця, розповіді селян про Шевченка, численні замітки про відзначення днів пам’яті Кобзаря та ін.

За підрахунками О. Багрія, за всі роки існування журналу (1882-1906) у ньому опубліковано 168 матеріалів про Шевченка²³.

Особливого значення набула традиція вшанування пам’яті Т. Г. Шевченка, започаткована ще під час перепоховання поета в Україні. П. Г. Житецький згадував про цю подію, порівнюючи її з похороном М. Достоевського у Петербурзі, який він спостерігав у 1881 р.: “Ще був я студентом, як провозжали в Києві Шевченка – з Рождественської церкви, що коло купалень, по набережній аж до цiпного мосту. Було се весною, в маї місяці. Народу як маком насіяно скрізь по горах. Річей тож було багато, гроб важкий олов’яний. Нести тяжко, а ми несли його на плечах аж до парохода, що стояв коло мосту. Ступнів тридцять пронесемо та й станемо, от і говориться річ. Вінків не було, бо на них моди нема в Києві, і якось більше було простоти, чим тут, бо й сам Шевченко був простий чоловік, тим-то коло гробу його було більше всякої голоти”²⁴.

На думку Софії Русової, поховання Тараса Шевченка в Петербурзі об’єднало українців, адже надто великою була втрата, яка відгукнулася й у бідних хатах Київщини, й у заможних садибах українських поміщиків. З того часу літературні гуртки й окремі родини перетворилися на українське суспільство²⁵.

Місце перепоховання поета у Каневі органічно вписалося в український сакральний простір. На це звертає увагу С. Скульчик: “Як місце спочинку “батька нації” могила найкраще надавала до того, щоб посісти упривілейоване місце в національній семіотичній системі. По-перше, вона втілила мітологічне уявлення про націю як товариство рівних між собою братів і сестер зі спільним “батьком” над ними. По-друге, Шевченкову могилу цілком навмисне й свідомо перетворено на “національну святиню”, адже протиставлення індивідуальної вмирущости вічному життю нації – один з основоположних складників психологічних підвалин національної ідентичности”²⁶.

Поступово ритуал відвідання могили Кобзаря, а також його малої батьківщини увійшов до повсякденних практик широкого загалу українців²⁷. Але ще більшого значення набули щорічні заходи із відзначення річниць народження й смерті поета. С. Єфремов згадував, що «26-те лютого для кожного українця було тим днем, коли він зазірав у «свята святих» своєї душі й при світлі Шевченкових ідеалів запитував свою совість, чи справдила вона заповіти Великого». День Тарасових роковин став першим національним свя-

том, коли підводилися підсумки, аналізувалися здобутки й втрати²⁸.

Шевченківські дні пам'яті започатковані ще у 60-х рр. XIX ст. зазвичай відбувалися наприкінці лютого – на початку березня кожного року. З самого початку вони подолали межі України й відбувалися практично всюди, де проживали українці. Вечори пам'яті були проведені уже в рік смерті поета, зокрема у Харкові та Петербурзі (з доповіддю виступив Костомаров, концерт пройшов за участі О. Серова (1820-1871))²⁹. У наступні десятиліття такі заходи відбувалися не лише на українських землях Російської імперії а також Австро-Угорської монархії, а й у Великобританії, США, Канаді.

Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка стало соціокультурним явищем притаманним українській громаді за місцем її постійного або тимчасового перебування.

Кількість учасників різних заходів присвячених пам'яті Т. Шевченка коливалася від кількох десятків до більше ніж півтисячі осіб. На Шевченківських вечорах виголошували реферати про життя й творчість поета, декламували його твори, а також присвячені Шевченкові авторські вірші, ставили п'єси, виконували музичні композиції, влаштовували виставки. Про одне із зібрань діячів Київської громади присвячених пам'яті Шевченка, яке проходило в помешканні Миколи Лисенка та Ольги О'Коннор у 1878/79 рр. згадував Степан Ерастов: "... улаштовано було, звичайно крадькома, таємниче [відзначення] роковин Т.Г.Шевченка. Свято відбувалося тепло, добре, в ріднім колі. Але ... поліція якось таки довідалася, вперлася в господу і затребувала вияснення нелегальних зборів від відповідальної господині. Ольга Олександрівна трималася спокійно і гордо ..., не пустила поліційного офіцера далі передпокою... Поліція зникла собі. Свято ми закінчили спокійно"³⁰.

Участь у подібних заходах брали не тільки українці, але й представники інших націй. Зокрема, коли у листопаді 1899 року в Золочівській гімназії в Галичині польська молодь вшанувала Адама Міцкевича, в організації вечора участь брали участь і молоді українці. Разом із ними польські гімназисти вшанували пам'ять українських поетів Тараса Шевченка, Івана Котляревського, декламуючи їхні вірші польською, незважаючи на те, що польські вчителі інколи намагалися цьому протидіяти³¹. У 1902 р. відзначення роковин Шевченка відбулося у Відні, де участь в урочистих заходах окрім українців взяли німці, чехи, поляки та словинці³².

Загалом, за даними, наведеними у журналі "Кивская старина", на рубежі XIX – XX ст. вшанування пам'яті Тараса Шевченка відбулося у таких містах як Київ, Катеринослав, Львів, Петербург, Москва, Томськ, Краків, Лондон, Катеринодар, Коломия, Миколаїв під Дністром, Бережани, Самбір, Пшибрам (Чехія), Олександрівськ

(Катеринославська губ.), Єлисаветград, Снятин, Чернівці, Броди, Городенці, Чернігів, Полтава, Одеса, Шамокін (штат Пенсільванія, США), Стрий, Тернопіль, Боршів, Сімферополь тощо. В 1899 р. в Асхабаді (суч. Ашгабад), тобто у місцях, де поет відбував заслання, було організовано спектакль, зібрані кошти з якого були витрачені на місцеву недільну школу й фонд імені Шевченка³³. На теренах Російської імперії заходи із вшанування пам'яті Шевченка найбільш відкрито й урочисто здійснювалися українською громадою у Петербурзі, що було обумовлено більш ліберальною атмосферою імперської столиці. Ці заходи були популярними не тільки у середовищі етнічних українців, але й серед представників місцевої російської інтелігенції³⁴. Святування починалося вранці з панахиди, яка зазвичай проходила у Казанському соборі. Продовженням заходу був урочистий обід, на який запрошувалися гості – російські інтелектуали, а також літературно-вокальне жартівливе меню урочистого обіду з нагоди 21-х шевченкових роковин, складене Д.Л.Мордовцевим. Воно включало у себе "українофільський борщ" та "сепаратистську кашу", "воз'єднану осетрину з хрінном" та інші специфічні "страви"³⁵.

У 1898 р. для заходів із вшанування пам'яті Шевченка було орендовано зал на 600 осіб, який виявився переповненим. Урочистості відкривав Д. Л. Мордовцев промовою виголошеною українською мовою, а серед почесних гостей були Герард, Пипін, Калмиков, Немирович-Данченко³⁶. Нерідко кошти зібрані під час подібних заходів спрямовувалися на благодійність, як, наприклад у 1899 р., коли учасники та гості урочистостей збрали допомогу для нужденних українських учнів та студентів навчальних закладів Петербурга³⁷.

Якщо у 60-80-ті роки XIX ст. заходи із вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка мали культурно-мистецький характер й обмежувалися переважно читанням творів й виголошенням доповідей, то вже на рубежі століть вони поступово набували політичного забарвлення. Слід згадати «Братство тарасівців», утворене на початку 90-х років XIX ст. Його засновники на могилі Шевченка поклялися поширювати ідеї Кобзаря.

У лютому 1905 р. саме під час одного із заходів вшанування пам'яті Шевченка було складено петицію "Потреби української школи", у якій під вимогою дозволити викладання українською мовою підписалося понад 500 осіб³⁸. На рубежі XIX-XX ст. різні за характером акції із вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка набули масового характеру. У 1897 р. перший в Україні бюст Т. Г. Шевченка встановив у своєму харківському маєтку український підприємець О. Алчевський, а вже через два роки пам'ятник поетові з'явився у м. Стрий. Поширення візуального образу Тараса Шевченка дослідила О. Л. Вільшанська, яка зазначає, що портрети чи скульптурні зображен-

ня поета обов'язково були присутні у помешканнях міської української інтелігенції³⁹. Масово відкривалися названі на честь Т. Г. Шевченка установи – театри, бібліотеки, вулиці та навіть лікарні. Дану традицію ще у 1873 р. започаткувало Літературне товариство імені Шевченка, на базі якого у 1893 р. почала діяти перша українська Академія наук – Наукове товариство імені Тараса Шевченка⁴⁰. У Петербурзі було організоване “Благотворительное Общество им. Шевченка”, а у Нижньому-Новгороді 40-ва річниця смерті Шевченка була ознаменована відкриттям у місті бібліотеки-читальні імені Т. Шевченка⁴¹. Того ж року читальня імені Тараса Шевченка була заснована у канадському Едмонтоні⁴². В цілому, можна констатувати, що до початку ХХ століття образ Тараса Шевченка не тільки увійшов до пантеону героїв України, але й став вагомим чинником української національної ідеї. Величезна роль Тараса Шевченка у процесі українського націотворення була обумовлена характером його поезії, яка утверджувала систему національних цінностей, а також образом незламного народного пророка, який був близьким і зрозумілим усім верствам українського суспільства. Тарас Шевченко посів місце інтернаціонального символу українства, який приверттав увагу усіх небайдужих у багатьох країнах світу. Але найважливішою була його роль для України. В епоху, коли етнічні українські землі перебували у складі різних іноземних держав, літературна українська мова та модерна культура лише формувалися, долаючи регіональні бар'єри, а інтелектуальна еліта була розділена різними соціально-політичними доктринами, саме образ Тараса Шевченка виступив консолідуючим чинником об'єднання українців Заходу й Сходу, Півночі й Півдня у єдину політичну націю.

Reference:

- ¹ Popovych M. Ukrayins"ka nacional"na ideya / M. Popovych // Visnyk Nacional"noyi Akademiyi Nauk Ukrayiny. – 2005. – 8. – S. 14-15.
- ² Dashkevych M. Ukrayins"kyj nacional"no-vyzvol"nyj rux / M. Dashkevych // Andrij Chutkij Mykola Dashkevych (1852-1908). – K. : Tempora, 2008. – S. 54.
- ³ Katrenko A. M. Ukrayins"kyj nacional"nyj rux XIX st. Chastyna I. Persha polovyna XIX st. / A. M. Katrenko. – K., 1998. – S. 54.
- ⁴ Sarbej V. H. Nacional"ne vidrodzhennya Ukrayiny / V. H. Sarbej. K. : Vydavnychyj dim Al"ternatyvy, 1999. – S. 144.
- ⁵ Ivanova L. H. Ukrayina mizh Sxodom i Zaxodom: do problemy stanovlennya nacional"noyi ideyi v ukrayins"kij suspil"no-politychnij dumci v konteksti sxidnoevropejs"koho rozvytku (I polovyna XIX st. / L. H. Ivanova. – K., 2007. – S. 106.
- ⁶ Bondar M. P. Ukrayins"ka literaturna tvorchist" / M. P. Bondar // Istoriya ukrayins"koyi kul"tury. U 5

- tt. / Hol. Red. Paton B. Ye. - K. : Naukova dumka, 2005. – T. 4., Kn. 2. – S. 65.
- ⁷ Mahochij P. R. Istoriya Ukrayiny / Pavlo Robert Mahochij. – K. : Krytyka, 2007. – S. 315.
- ⁸ Hrycak Ya. Narys istoriyi Ukrayiny: formuvannya modernoyi ukrayins"koyi nacyi / Ya. Hrycak. – K., 2000. – S. 37.
- ⁹ Wilson A. Ukrainian nationalism in the 1990s: A minority faith / A. Wilson. – Cambridge, 1996. – R. 29.
- ¹⁰ Chykalekno Ye. Spohady (1861-1907) / Ye. Chykalekno. – K.: Tempora, 2003. – S. 138.
- ¹¹ Antonovych V. B. Proyzvedennyya Shevchenka, soderzhanye kotoryx sostavlyayet ystorycheskye sobytya / V. B. Antonovych // Moya spovid" Vybrani istorychni ta publicystychni tvory. – K. : Lybid", 1995. – S. 102-104.
- ¹² Petrun"ok B. Taras Shevchenko v konstruyuvanni ukrayins"koyi nacional"noyi identychnosti / B. Petrun"ok // Ukrayinoznavchij al"manax. – K, 2013. – Vyp. 12. – S. 63.
- ¹³ Hrinchenko B. - M. Drahomanov. Dialohy pro ukrayins"ku nacional"nu spravu. – Kyiv, 1994. – C. 72.
- ¹⁴ Kappeler A. Mala istoriya Ukrayiny / A. Kappeler. – K. : Vydavnyctvo “KIS”, 2007. – S. 103.
- ¹⁵ Zhytec"kyj P. Z istoriyi ukrayins"koho pys"menstva: Promova do ukrayins"kyx hromadyan u Kyjevi / P. Zhytec"kyj // Literaturno-naukovyj visnyk. – 1913. – T. 63. – Kn. 5. – S. 303.
- ¹⁶ Karabutenko Y., Marusych A., Novoxatskyj M. Shevchenko v Moskve / Y. Karabutenko, A. Marusych, M. Novoxatskyj. – K. : Rad. pys"mennyk, 1989. – S. 212.
- ¹⁷ Tam samo. – S. 219.
- ¹⁸ Katrenko A. M. Ukrayins"kyj nacional"nyj rux XIX st. Chastyna II. 60-90-ti roky XIX st. Navchal"nyj posibnyk / A. M. Katrenko. – K., 1999. – S. 43.
- ¹⁹ Instytut Rukopysu Nacional"noyi biblioteki imeni V. I. Vernads"koho (IR NBUV). – F. I. - Od. zb. 48003. – Ark. 6.
- ²⁰ Shporlyuk R. Imperiya ta nacyi / R. Shporlyuk. – K., 2000. – S. 260.
- ²¹ Kistyakivs"kyj O. Shhodennyk 1874-1879 / O. Kistyakivs"kyj. – T. 1. – K. Naukova dumka: 1994. – S. 175.
- ²² Myxajlo Drahomanov: Avtozhytteypys / Uklaly I. S. Hrycenko, V. A. Korotkyj, M. V. Tomenko. – K. : Lybid", 2009. – S. 124.
- ²³ Karabutenko Y., Marusych A., Novoxatskyj M. Shevchenko v Moskve / Y. Karabutenko, A. Marusych, M. Novoxatskyj. – K. : Rad. pys"mennyk, 1989. – S. 237.
- ²⁴ Cyt. za: Plachynda V. P. Pavlo Hnatovych Zhytec"kyj. – K.: Naukova dumka, 1987. – S. 42-43.
- ²⁵ Rusova S. Shevchenko y ukraynskoe obshhestvo 60-x hodov / S. Rusova // Ukraynskaya zhyzn". – 1913. – 2. – S. 37.
- ²⁶ Yekel"chyk S. Ukrayinofily Svit ukrayins"kyx patriotiv druhoi polovyny XIX stolittya / S. Yekel"chyk. – K. : Vydavnyctvo “KIS” 2010. – S. 51-52.
- ²⁷ Pryshhepa O. P. Taras Shevchenko v osvitt"o-kul"turnomu prostori mist Pravoberezhnoyi Ukrayiny:

vid zaborony do vshanuvannya (druha polovyna XIX – pochatok XX st. / O. P. Pryshhepa // T. H. Shevchenko kriz" dva stolittya: lyudyna, tvorec", symbol. Materialy kruhloho stolu (Kyiv, 11 bereznya 2014 roku). – K., 2014. – S. 60.

²⁸. Yefremov S. Shevchenko. Zbirka / S. Yefremov. – K.: Drukarnya 1-oyi Kyivskoyi Drukars"koyi Spilky, 1914. – S. 41.

²⁹. Karabutenko Y., Marusych A., Novoxatskyj M. Shevchenko v Moskve / Y. Karabutenko, A. Marusych, M. Novoxatskyj. – K.: Rad. pys"mennyyk, 1989. – S. 219.

³⁰. Erastov S. Spohady / S. Erastov // Pam'yatky Ukrayiny: istoriya ta kul"tura. – 2006. – 1-2. – S. III.

³¹. Bor"ba yz-za Shevchenko // Kyevs'kaya Staryna. – 1900. – T. 68. – 1. – Otd. 2. – S. 24.

³². Shevchenkovy rokovny v Vene // Kyevs'kaya Staryna. – 1902. – T. 77. – 1. – Otd. 2. – S. 30.

³³. Pomynky T. H. Shevchenko // Kyevs'kaya Staryna. – 1899. – 1. – Otd. 2. – S. 18.

³⁴. Chestvovanye pamyaty T. H. Shevchenko // Kyevs'kaya Staryna. – 1900. – T. 69. – 4. – Otd. 2. – S. 17.

³⁵. M. K. [Komarov M.] Menu D. Mordovcy [Menu 1882. Dvadcyat" pershy Tarasovy rokovny] / M.K. [M. Komarov] // Kyevs'kaya Staryna. – 1906. – T. 92. – 2. – Otd. 2. – S. 28-29.

³⁶. D-rъ H. [Trehubov Ye.] Pomynky T. H. Shevchenko Peterburhe // Kyevs'kaya Staryna. – 1898. – T. 61. – 1. – Otd. 2. – S. 8.

³⁷. Vecher v pamyat" T. H. Shevchenko v S.-Peterburhe // Kyevs'kaya Staryna. – 1899. – 4. – T. 65. – Otd. 2. – S. 20-22.

³⁸. Pobirchenko N. S. Pytannya nacional"noyi osvity ta vuxovannya v diyal"nosti ukrayins"kyx Hromad (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittya) / N. S. Pobirchenko. – K., 2002. – S. 35-36.

³⁹. Vil"shans"ka O. L. Obraz T. Shevchenka u suspil"nij svidomosti naprykinci XIX – na pochatku XX st. / O. L. Vil"shans"ka // T. H. Shevchenko kriz" dva stolittya: lyudyna, tvorec", symbol. Materialy kruhloho stolu (Kyiv, 11 bereznya 2014 roku). – K., 2014. – S. 134.

⁴⁰. Yefremov S. Shevchenko. Zbirka / S. Yefremov. – K.: Drukarnya 1-oyi Kyivskoyi Drukars"koyi Spilky, 1914. – S. 144.

⁴¹. Byblyoteka-chyital"nya ymeny T. H. Shevchenko // Kyevs'kaya Staryna. – 1901. – T. 72. – 2. – Otd. 2. – S. 84.

⁴². Balaban Ya. "Prysvyachuyet"sy Kanadi": unikal"nyj vnesok Mykhajla Govdy v literaturnu istoriyi provinciyi Al"berta / Ya. Balaban / Pereklad z anhlijs"koyi Oksany Nakonechnoyi / Jaroslav Balan. "To Canada": Michael Gowda's Unique Contribution to the Literary History of Alberta // Narodoznavchi Zoshyty. – 2010. – 3-4. – C. 477.

Kazakevych Olga. Taras Shevchenko's figure as a unifying force in the Ukrainian national idea of the late 19th– early 20th cc. The article is devoted to the symbolic role of the Taras Shevchenko's representation in the Ukrainian national idea of the late 19th – early 20th cc. It is stated that Taras Shevchenko's poetry, paintings as well as his life full of struggle for freedom, were used by the Ukrainian intellectual elite as a sign of the social

and national liberation. In time when the territory of Ukraine was divided between the Russian and Habsburg empires, the Ukrainian educated class had been rather segmented. In such circumstances Taras Shevchenko even after his death played a role of the important unifying force in the Ukrainian nationalism. In the beginning of the article the scholarly views on the Taras Shevchenko's significance are analyzed. In late 19th – early 20th cc. those scholars and publicists (V. Antonovych, E. Chykalenko, P. Zhytetsky etc.) who were involved themselves in the Ukrainian national movement had stressed the great role of the Taras Shevchenko's figure. Modern researches such as V. Sarbey, L. Ivanova, P. Magocsi, A. Wilson, A. Kapeller and others share this opinion. The author puts forward a message that Taras Shevchenko's ideas incarnated in his works had been unifying the lower and upper classes of the Ukrainian society. Shevchenko's poems were distributed among the lesser-educated Ukrainians through the theatrical performances and publishing activity of the Kyiv Hromada members. The role of the "Kievskaya Starina" journal where 168 articles devoted to Taras Shevchenko were published from 1882 to 1906 should be regarded. The Taras Shevchenko's anniversary, which had been taking its place in Saint-Petersburg, Kyiv, Kharkiv, Lviv, Chernivtsi and many other cities in Ukraine, Russia, Kazakhstan, Poland, Austria, Great Britain and the USA, had become the most important public demonstration of the Ukrainian patriotism. In the Russian empire it was commemorated notwithstanding the political pressure. Although the Taras Numerous voluntary organizations, scientific societies and even political entities named after Taras Shevchenko emerged until the early 20th c. The author comes to conclusion that the Taras Shevchenko's representation indeed unified all the social classes and regional communities of Ukraine.

Key words: *Ukrainian national movement, national idea, Taras Shevchenko, Shevchenko's anniversary, nation-building processes, national identity.*

Ольга Казакевич - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та етнополітики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Коло наукових інтересів: український національний рух другої половини XIX – початку XX століття, формування модерної української нації, біографістика. Автор понад 40 наукових та навчально-методичних публікацій, у тому числі 1 монографії.

Olga Kazakevych – Candidate of Historical Sciences, associate professor at the department of history and ethnic policy of the National Pedagogical Dragomanov University. Research interests: Ukrainian nationalism of the late 19th – early 20th, modern Ukrainian nation formation processes, biographic studies. Author of 1 monograph and more than 40 articles.

Received: 19-10-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© O. Kazakevych, 2015

UDK: 323.15(498.41=161.2):392

Gabriela BOANGIU

Institute for Socio-Human Researches
"C.S. Nicolăescu-Plopșor", Craiova, Romania

Габрієла БОАНЖІУ

Інститут соціально-антропологічних досліджень
"К.С. Ніколеєску-Плопшор", Крайова (Румунія)

MEMORY AND SOCIAL
INTERACTIONS IN
URBAN SPACE

ПАМ'ЯТЬ І СОЦІАЛЬНА
ВЗАЄМОДІЯ У МІСЬКОМУ
ПРОСТОРИ

Ключевые слова: *идентичность, методология, городское пространство, наследие.*

Боанжиу Габриэла. Память и социальное взаимодействие в городском пространстве.

Изучение городского пространства румын в тесном взаимодействии с тем, что может называться культурной памятью общин, представляет собой дисциплину, которая непрерывно развивается и базируется на достижениях различных научных направлений. Выявление мест и практик, которые обеспечивают, хранят и перераспределяют память по отношению к обществу, подчеркнув их значение для поддержания жизни в сообществе, в последнее время становятся поводом для серьезных междисциплинарных исследований.

The study of the urban Romanian space in tight relation with what could be called the cultural memory of a community represents a discipline in continuous development, reuniting contributions from different scientific areas. The discovery of places and the practices that assure, conserve and redistribute the memory towards the community, the emphasizing of their importance in supporting life within a community is, lately, the main concern of some serious analysis developed in a multidisciplinary spirit. Only such an approach allows the recognition of the functioning connections of the urban space and its memory. The exhibitions held in museums with identity objects, the organizing of the habitable space or the visual manipulation of the city for the purpose of the ideological identifying, represent sometimes possible directions for a more profound examination of these relations.

The research is organized around fundamental concepts, such as the collective identity, the cultural memory - concepts that take shape at the confluence of some socio-human disciplines. The collective identity can be defined as "the capacity of some community of recognizing itself as a group; the attribute of the cohesion principle (ethnic identity, local identity, professional identity); resource for life within a society and for the collective acting" (D. Segrestin).

As for the concept of cultural memory, a step has already been made towards an interactive process between the collective memory and the institutionalized answer of a society that faces the challenge formulated by the necessity of patrimonialize

a past significant from the cultural-identitary point of view. The key concepts of the present research – cultural identity, collective memory and inter-ethnic communication – will be regarded from an interdisciplinary perspective, taking into consideration the practices of the popular culture in the urban environment, identifying specific elements of traditional or cultural-identitary traditions in the passive stock of the urban inhabitants' memory, considering both the ethnic specific for certain cities.

The present study, organized rather like a reflection on the viability of the methodology that will be used in the actual research, is structured as a questioning and substantiation of the epistemological and methodological status of the 'oral history' in the wide range of the socio-human sciences.

Considering the approaching of this concept, could be shaped two initial coordinates-interrogations that require a ramification: on one side can be questioned the capacity of the 'oral history' of conducting toward and substantiate a scientifically established knowledge, rigorous and viable, on the other side the researcher's attention must insist on the methodological valences that devolves upon the "oral history". In other words, what we can *know* and in what way (*methodos*) or *how* we can know, using the documents of 'oral history', in the same time contributing to the configuration of such collections. Actually, will be interrogated the double quality of the analyzed concept: that of method and document. We will notice during this process that this distinction (method-document), due to some consideration rather methodological,

will prove to be fecund, because it focalizes the attention on some positive valences of the concept, emphasizing its unity and oneness, discriminating/identifying/concealing its limitation and 'incriminating' the abuses.

A necessity almost constituent to any argumentation appears, organizing itself around this concept ('oral history') that represents a double reference of it, on one hand to the aspects of *orality* and on the other to the discourses that the *memory* emphasizes.

This approach, quite abstract and didacticist, will prove its viability if the 'ramification' of these references will entail new horizons, like the rapport *memory-identity*, for naming just an example regarding the possibilities of approaching this problems.

The exploratory character of the oral history collection becomes visible in the moment it is understood the fact that this "construction", beyond its dialogical aspect, represents a "provocation", a built instrument, because the oral history collection "answers", in some way, to a researching intention, to a working *interrogations-hypothesis* of the researcher; therefore "a life history represents especially the exploring of many possibilities: the details, the complexity of the emotional involvement set in motion the perception from its stagnant position allowing it to open for the sense or senses"¹. Between them – researcher and interviewed, must be established a spontaneous relationship. The nature of human relationships favors the establishing of a dialog in which the researcher must own the ability of revealing himself as little as possible in order to avoid the producing of "predictable answers", causing in the same time revelations from the subject, who has already become dialog partner and not only an information source.

The oral history always reveals itself in its double quality of method but also of document, an 'open' document as we mentioned, due to the graduate character of the research, correlated with the phenomena's dynamic.

Further more, an ethnological viable document allows new opportunities, new approaches, new starting points, new interrogations. In this respect Ricœur highlighted that: "at the epistemological level, the autonomy of history toward the memory it is distinguished with intensity at the level of explanation/comprehension. (...) there is no document without a question and no question without an explanation project. The document becomes proof particularly in comparison with the explanation"².

Although Ricœur is referring at the historic document, the extrapolation can be done in the folklorist area either, taking into consideration the characteristics of archiving and historizing the socio-cultural facts. So, he asserted that "nothing is itself a document, even if any past residuum is potential evidence. For the historian, the document is not simply given, as might suggest the idea of vestige. It is searched and found. More, it is circumscribed

and, therefore, constitutes, instituted as document through interrogation"³.

The author makes a direct referring at the oral history documents, evidencing "the same characterization of the document, through the applied interrogation, is pertinent for a category of unwritten evidences, recorded oral evidences that the micro-history and the present history intensely use. They play an important role in the conflict between the survivors' memory and the already written history. Or, these oral testimonies represent documents only after they have been recorded; at that moment, they abandoned the oral sphere for entering into the written one, estranging from the role of usual conversation evidence. Then, one could appreciate that the memory was registered and documented. Its object is no more a remembrance in the proper sense of the word, meaning that is no longer involved in a relation of continuity and approaching with the present of the conscience"⁴.

The working hypothesis includes the explanation, the initial interrogation, and the entire argumentative intervention is organized around this point, the ulterior interpretation depending on its theorized viability. In the same time, the oral history collection doesn't waste its valences during a single researching cycle, because it can involve new opportunities, new approaches or achievements in time and space, ulterior comparative studies etc., extending the area of the preoccupations that generated it.

Although the border line between the qualitative-quantitative studies is a very strict one, as regards the acquiring of some viable results is necessary the cumulative use of different techniques and methods of investigation. The qualitative methods involve a greater freedom concerning both the thematic and the interviewed people.

Characterized by fluidity, improvisation, the qualitative studies are realized in an open horizon, not without any organization. Therefore it is preferable in a spontaneous context that will entail the active implication of the interviewed people in the dialog, in an ambiance that, although it aims for the recording, must keep and favor the development of genuine dialogue.

This attitude will favor the opening, the spontaneous orientation of the approached theme towards ramifications that were ignored before, but that would prove to be fecund on the way. The rigor, the pre-established structure of the questionnaires or field investigation – methods with a quantitative tint, will complete in an extent, sometimes statistic manner, the elements observed at the level of a small community, but viable organization of them can't be done without realizing an orienting, pilot qualitative study.

The methodological, sociologized super-rationalization, specific to the quantitative methods, sometimes prove to be too rigid when portraying some aspects from the socio-cultural field of some particular cases, even unusual, comparing to the

general situation, losing in this way the relevant information. The role of the qualitative studies, among which the oral history method is very often used, is a major one, especially in such “minor”, but relevant for the entire community cases. We might take as fecund such an orientation of the oral history method on the relevant case, on some “talking persons”, through whom the community, the social structures can be regarded as mirrors of some particular situations in the ‘lived event (of life)’ under the circumstances of our theme of investigation – the status of propriety and the dynamic of mentalities in the post-communist period.

Must also be mentioned the possibilities of manipulation in directions without any scientific ground of some oral history documents, “the enthusiasm for *life histories* leads to some exaggerations, either regarded as object or method of study. From the ethnologic, anthropologic or narrative point of view, the relativity and the fragmentarism induced by the absolutization of an individual perspective can lead to interpretations without scientific value”⁵.

The configuration of the oral history collection needs a double attention, either methodological or deontological. On this ground, the methodological requirements are intersecting with those of professional ethic. They can easily be correlated with the binominal objectivity-subjectivity, and the realization of any ethnological document must be related to this problems. Thus, “taking into consideration the context variables that confer a unique character to each performance within the oral cultures, must accept the fact that the ethnological documents are partial fictive creations, a result of integrating the significance transmitted by the creator (interpret) in the subjective issues area of the researcher’s competence and objectives”⁶.

The life history is intrinsically connected to the ‘memory’, as prime substrate that needs investigations. The reference that Paul Ricœur specifies in his work *The memory, the history, the forgetting* when mentioning „the notions and words history” proves to be „instructive” in our case as well. Thus, he highlighted: “the Greeks had two words *mnēmē* and *anamnēsis* for designating on one side the memory that emerges in a such passive way that its appearance within the spirit can be characterized as affection – *pathos* –, on the other side, the memory as object of a quest named usually remembrance, effort for remembering. Successively, found and looked after, the memory situates itself at the crossing of semantics and pragmatics. To remember means to have a memory or to be in the situation of searching for a memory. In this respect, the question *how?* asked by *anamnēsis* tends to detach itself from the question *what?* asked in a stricter way by *mnēmē*”. Therefore, it treats the chosen path, “from *what?* to *who?*, go beyond *how?* – from recollection to the reflected memory, passing through reminiscence (or remembrance)”⁷. The discourse on the methodological and deontological aspects of config-

uration, respectively the consulting of oral history collections can be built around this fix axel that Ricœur mentioned, that of the double hypostasis of the memory – as a passive recollection, under the badge of affection that appears spontaneously, respectively of ‘remembrance’ that involves an ‘effort for remembering’.

The respecting of some deontological principles the moment the data are collected must represent essential problems within any study that involves the field researching, due to the implication that it has on the results of the researching regarded as an assemblage and especially on the assurance, on the creation of a trust and confidentiality climate that will not allow the respondent to hide certain events, opinions, representations or images. The life history is “never the pure reality, but its representation”⁸, or exactly this thing is fundamental for the researching that refers to the property’s images in the dynamic of the contemporary mentalities. It is intended the deciphering of some modalities regarding the assembling of significations, the senses of the property’s image, of their connection with different social, cultural (inheritance, migration, mobility, collectivization, urbanization etc.) aspects, and also the reconstruction of the mental elaboration’s process of the social practices specific for some periods of time more or less recent.

The memory can be, or rather is necessary to be correlated with the concept of identity, which we will approach in our research as “relational manifestation”, surpassing the alternatives objectivism/subjectivism. The identity is not an immutable “offering”, but “it is constantly constructed and reconstructed within the social exchanges”. Therefore it is conferred an important share to the relational situation and to the actor that confers significance, the identification being now at the same level with the differentiation.

The relation memory – identity is intrinsic for every study that aims the configuration of the oral history collection because “every self history implies the relation with the other from the near or the larger group, with the other similar or different. So, it is a manner for the identity quest, for the expression of certain opinions, beliefs, values on which it is created an individual or collective existence.

The specific of an autobiographical narration is that of expressing, either implicit or explicit, such a horizon of representations, related with concrete circumstances from the living that are rendered, judged, evaluated, retroactive interpreted, according to the events that captured them, to what the one who lived them became or what he thinks he became and also to the present events”⁹. The research of the quotidian life, of the small fact that proves to be significant on the way, opens a fecund horizon for the folklorist research because, “confronted with the complexity of the lived event, many common places or stereotypes are taken down and exposed to questions and to problematization (...)”¹⁰.

We know that the representations are continually reconstructing themselves, deteriorating, amplifying or perishing. Ricœur emphasized the necessity of avoiding the confusion “between the confirmed facts and the happened events. A vigilant epistemology warn us against the illusion of believing that what we call a fact coincides with what had really happened and even with the living recollection kept by the witnesses, as if the fact would have been asleep until the moment the historians extracted it. This illusion against which Henri Marrou had been fighting in *De la connaissance historique* (Paris, Du Seuil Publishing House, 1954), maintained for a long time the belief that the historic fact isn’t fundamentally different by the empiric fact from the experimental sciences of nature”¹¹. The distinction between the historic fact and the remembered real event must be taken into consideration. So, “the fact is not the event, rendered to life by a witness-science, but the content of an enunciation that desires to represent it. As a result, always should be written: the fact that one thing or another had happened. This way, the fact can be regarded as constructed by the procedure that extracts it from a range of documents, about which we can assert that they establish. This reciprocity between construction (through the procedure of complex documentation) and the establishing that (on the basis of the document) expresses the epistemological status specific for the historic fact. The sentential character of the historic fact (meaning: the fact that) governs the modality of truth or false of the fact”¹².

We consider the middle path as being the most prolific, meaning that the combining of the two approaches, that of writing the autobiography independently by the researcher’s presence and of the controlled drawing up and recording, in order to limit as much as possible their disadvantages and to fully enjoy the advantages of both approaches – challenges of the remembrance effort. We can talk about three types of interview – directive, non-directive and semi-directive.

As their naming indicates, the first type takes into account the obtaining of some answers at the pre-established questions that will be used in statistic purposes, the second type refers to an indirect and open approach of the interlocutor, being encouraged to adopt a spontaneous discourse. Because of the impossibility of constructing ‘total neutrality’, since the simple presence of the researcher represents a distortion factor of a normal communication situation, the non-directive interview is always, in different extents, a semi-directive one¹³.

They represent ideal types of interviews, in fact there are mixed interviews, but the most viable seems to be the semi-directive one because, assuming both flaws and advantages of the other two types of interview, will be able to foresee the eventual deviations or to use their fecund valences.

‘The authenticity’ of the configured document can be questioned, considering that this represents actually the product of the interaction researcher-

interlocutor; can we therefore talk about the epistemic substrate of the remembrance effort when ‘the provocation’ of the memory pushes the methodology towards the experiment? Certainly yes, because the practice of the ethno-folkloric researching contributed at the elaboration of some rules that the researcher must bear in mind in his field work and not only, for not altering or vitiating the quality of document of the collected material. Thus, the building of a trustful relation appears as one of the preliminary conditions for proper development of the interview. For this, the researcher must have patience and must familiarize himself with the studied subject because he can’t just pretend to talk spontaneously about personal events from his life. Also, as a general rule, he must provide information with reference to his person. The analysis of the conditions of producing the story (the relation researcher/subject, the situation of the interview, the conditions of realization) appears as one of the essential stages of the research. Because we can consider the biography a common production, it is necessary an ethnographic reflection regarding the activity of investigation and the studied object. Far from aspiring at the perfect neutrality, this is about the revealing of any form of subjectivity induced by the presence of the researcher, in order to integrate it in the analysis and to notify it in the moment of publishing¹⁴.

So, the interpretation of the story must include the analysis of its conditions of production in order to validate the authenticity. In the same time it presumes a triple reference at the three levels of reality connected with the discourse: *the formal reality, the represented reality and the lived reality*¹⁵. The first covers the area of law and norms. The second concerns the representations, the moral and the ideologies. Finally, the third level refers to the social practice, the behaviors and the actions of the individuals. One of the main tasks of the researcher is, therefore, to unravel the contradictions from the domain of law and of practice, in order to determine the way in which are interiorized the norms¹⁶. So, this approach seems to be able to substantiate the theme of our research that is the status of the property and the dynamic of mentality from the post-communist period, considering the complexity of the correlations that can be made in this respect.

The provoking and the investigation of the personal narrations, the consulting, respectively the configuration on the oral history collections needs permanent methodological and deontological references, the interdisciplinary studies being able to answer to such scientific requirements and even more, such a measure aspires to contribute at constant elaborations and redefinitions of its methodology.

References:

¹Vultur, Smaranda, Memoria salvată – Evreii din Banat, ieri și azi [The saved memory – The Jews from

Banat, yesterday and today], Polirom Publishing House, Iași, 2002, p. 9.

². Ricœur, Paul, Memoria, istoria, uitarea [The memory, the history, the forgetting], Amarcord Publishing House, Timișoara, 2001, p. 221-222.

³. Ibidem, p. 216.

⁴. Ibidem, p. 216-217.

⁵. Fruntelată, Ioan R., Narațiunile personale în etnologia războiului [The personal narrations in the ethnology of war], Ager Publishing House, Bucharest, 2004, p. 8.

⁶. Ibidem, p. 12-13

⁷. Ricœur, Paul, Memoria, istoria, uitarea [The memory, the history, the forgetting], Amarcord Publishing House, Timișoara, 2001

⁸. Fruntelată, Ioana Ruxandra, Narațiunile personale – problematica definirii [The personal narrations – the problematic of definition], in “Studii și comunicări de etnologie” [Studies and dissertations regarding the ethnology], volume XIII, Imago Publishing House, Sibiu, 1999, p. 88.

⁹. Vultur, Smaranda, Memoria salvată – Evreii din Banat, ieri și azi [The saved memory – The Jews from Banat, yesterday and today], Polirom Publishing House, Iași, 2002, p. 9.

¹⁰. Ricœur, Paul, op. cit., p. 217.

¹¹. Ibidem.

¹². Ibidem

¹³. Blanchet A. et. al., L'entretien de recherche dans les science sociales, Dundod, Paris, 1985 apud Geraud, Marie-Odile, Leservoisiere, Olivier and Richard Pottier, Noțiunile-cheie ale etnologiei – analize și texte [The key concepts of the ethnology - analyses and texts], Polirom Publishing House, Iași, 2001, p. 41-42.

¹⁴. Geraud, Marie-Odile, Leservoisiere, Olivier and Richard Pottier, op. cit., p. 44

¹⁵. Ibidem.

¹⁶. Geraud, Marie-Odile, Leservoisiere, Olivier and Richard Pottier, op. cit., p. 44.

Боанжіу Габріела. Пам'ять і соціальна взаємодія у міському просторі. Вивчення міського простору румунів у тісній взаємодії з тим, що може називатися культурною пам'яттю громади, являє собою дисципліну, що безперервно розвивається та базується на досягненнях різних наукових напрямків. Виявлення місцевостей та практик, які забезпечують, зберігають та перерозподіляють пам'ять по відношенню до суспільства, підкресливши їх значення для підтримки життя у співтоваристві, останнім часом стають приводом для серйозних міждисциплінарних досліджень.

Антропологічні та психологічні студії з питання суспільної, національної та індивідуальної пам'яті в урбаністичному середовищі, а також спроба відслідкувати шляхи та етапи їх реалізації в закритих чи різношарових соціальних, етнографічних групах ставиться за мету дослідження. Пам'ять і соціальна взаємодія є генетично пов'язаними поняттями: з одного боку спільна пам'ять продукує взаємодію в соціальних групах спільного середовища (в нашому дослідженні – міського простору). Однак, соціальна взаємодія, яка триває певний час приводить до створення суміжної, спільної пам'яті. Алгоритм такого подвійного переходу від питання «що?» до «хто?» через

шлях, який можна окреслити «як?». Етнографічна база дослідження полягає в його методології та у просторовому виборі – урбаністичне середовище. Соціологічна складова – базується у пошукові ідентичності етнографічних одиниць у заданій площині.

Що стосується поняття культурної пам'яті, крок вже зроблений в сторону інтерактивного процесу між колективною пам'яттю та інституційною відповіддю суспільства, що ставить завдання сформульоване необхідністю патрімоніалізму як значного минулого з точки зору культурної ідентифікації. Це дослідження, організоване швидше як відображення життєздатності методології, яка буде використовуватися в практичних дослідженнях, структурована у вигляді анкетування та обґрунтування епістемологічного і методологічного статусу "усної історії" в широкому діапазоні соціально-антропологічної науки.

Ключові слова: ідентичність, методологія, міський простір, спадщина.

Gabriela Boangiu – Dr. of Philology, Chief Research Worker of the Institute for Socio-Human Researches “C.S. Nicolăescu-Ploșor”, Craiova, Romania (Ethnography Department). Subjects of study: social identity, traditions and customs, ethnographical areas. The researcher has published scientific articles and two books, and participated in specialized conferences.

Габріела Боанжіу – доктор філологічних наук, головний науковий співробітник відділу етнографії Інституту соціально-антропологічних досліджень “К.С. Ніколеску-Плошиор”, Крайова, Румунія. Коло наукових досліджень: соціальна ідентичність, традиції і звичаї, етнографічні зони. Автор 2 монографій, численних наукових робіт з етнографії, учасниця спеціалізованих конференцій.

Received 12-11-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© G. Boangiu, 2015

UDC: 316.7:911.3(498=477)

Camelia BURGHELE

County History and Art Museum
of Zalau (Romania)
cameliaburghele@yahoo.com

Камелія БУРГЕЛЕ,

Повітовий музей історії та етнографії,
Залеу (Румунія)

ANTHROPOLOGY AT HOME: THE
COMMUNITY OF ROMANIAN VILLAGES
ON THE RIGHT TISA RIVER BANK
(ZAKARPATIA, UKRAINE)

ДОМАШНЯ АНТРОПОЛОГІЯ: ГРОМАДА
РУМУНСЬКИХ СІЛ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ
ТИСИ (ЗАКАРПАТТЯ, УКРАЇНА)

Ключевые слова: историческая область Марамуреш, румынские села Закарпатье, культура Карпат, этническая и культурная идентичность, идентичность границы.

Бургеле Камелия. Домашняя антропология: сообщество румынских сел на правом берегу Тисы (Закарпатье, Украина)

Предлагаемое исследование имеет целью этнографическое описание региона Марамуреш в течение последних лет по всему правобережью Тисы. Статья представляет некоторые особенности истории Марамуреш на севере Тисы. Важно, что историческая область Марамуреш относится к географическому региону, из которого только треть принадлежит Румынии, а остальные две трети принадлежат Украине. Румыноязычное население здесь всегда относилось к своему происхождению независимо от контекста глобализации. Идентичность румынской общины на границе Украины, на исторической территории Марамуреш, построена на нескольких уровнях – частично на основе местных особенностей и традиций, а частично – подчинена изменениям и ориентации на глобализацию в связи с культурной ассимиляцией. Эти уровни связаны с моделями поведения и менталитета жителей Марамуреш.

This article presents a few features of Maramures history on the north of Tisa. We have to keep in mind that the "historical Maramures" refers to a geographical space of which only a third belongs to the Romanian state as the other two thirds belong to Ukraine: the Romanian Maramures covers 3 300 square kilometers of the 10 500 total of the whole Maramures.

It is important to know that this paper is part of a more complex research – Assumption of the cultural identity in the Romanian communities in the Ukraine Maramures (Trans-Carpathia – Ukraine) conservation and/or social cultural dynamics in a multi ethnical context, within the Romanian Academy project "Putting value to cultural identities within global processes", **European Social Fund, POSDRU 2007 – 2013.**

The Ukrainian official documents (especially the results to the 2001 census) indicate the fact that in the Zakarpathia region in Ukraine 32 000 Romanians live within an area called (also) The Northern Maramures – the districts of **Rahău** (*Biserica Albă, Apșa de Mijloc, Apșa de Sus, Apșița Veche, Dobric, Plăiuț, Strâmba, Paladi*) і **Teceu** (*Slatina, Apșa de Jos, Strâmtura, Teteș, Peri, Podișor, Bescău, Cărbunești, Bouțul mare, Bouțul Mic*).

Historically speaking, the Ukraine Maramures villages have been recorded in the XIV century and are an example of ethnical and cultural survival, if we consider the fact that several empires and administration have walked upon their territory: the Hungarian Kingdom, The Transylvania Principate,

The Austrian Empire, The Austrian-Hungarian Monarchy, Czechoslovakia and the USSR.

We have approached this matter on two levels by employing the cultural anthropology instruments: Romanian culture – as part of the Carpathian culture and Romanian culture – as a feature of cultural expansion.

This cultural model is sustained by folklore theorist Adrin Fochi who would talk about "Carpathian culture unity" and of the fact that Carpathian culture "has an ancient and unitary ethnical foundation involving millennia of history and huge geographical areas (...) which is a typical way to manifest within the culture of all the people that settled and mingled in that certain area in time"¹. Fochi quotes literature which supports – especially with ethno-linguistic proof – a great migration of the "valahi" sheperds along the Northern Carpathians: "a current of Romanian culture existed in the Middle Ages that initiated in Northern Trasylvania and Maramures and set itself on way towards the North on both Carpathian sides, on the Eastern side of the mountain through Silezia to Podhale and on the Western side from Northern Hungary, through Slovakia to Moravia. So it is a migration current from the South to the North; one should also notice the Romanian ("valah") origin of this current".

The "Carpathian culture" issue (maybe even that of "carpathianism") was followed as a recurring theme in anthropology during the last years, as a result to deep Europe-oriented and global-oriented

processes of culture and economy. Beyond the approaches offered by the theoretical framework of globalization, minority anthropology explains a series of social-cultural phenomena – most of which are present in the Romanian villages of Ukraine – by acting out the concept of cultural and national identity and through the dynamics between the majority and the minority group – followed by cultural policies and heritage guarding for each of the parts.

Ion Popescu gave us some very well documented data, regarding the Ukraine areas where ancestors of the Romanians live – "valah" populations. Historian Dumitru Manolache wrote about the "valah" shepherds and Romanian rulers who had already been Slavicised in a "Romanian land" in Galitia in the XVIIIth century. Hasdeu talks about the "bolohi" in Eastern Ukraine; Michailo Lucikai a romantic period historian, contemporary with Petru Maior agrees with his historical precursors who talk about a "nomad valah population" who would "heard their flocks on a area that had not been devastated between the suburbs of Constantinople all the way to the Tracia border, across the Balkan mountains. A very interesting case is offered by the discovery of a "valah" or "voloh" group within the Romanian Trans-Carpathia across the Tisa River – in Ukraine.

In this context Carpathian culture becomes a paradigm which defines the cultural european environment. The matrix of customs and traditions (guarded either "in situ" or in the cultural memory of the group) in the villages on the right bank of Tisa are brought together into a solid argument for belonging to a specific mountain culture under the pressure of Ukraine, Russia and Hungary. This culture is in unity with that of the European Carpathians but even more, it is in perfect sync with the culture built upon the Romanian Carpathians.

Recognition of the identity of these Romanians through guarding certain traditions and customs makes possible not only the "rediscovery of the archetype" needed by the Transcarpathian Romanians to guard their unity and cultural continuity but also the development of a complex anthropological research of the area, in order to theoretically and practically argument Carpathian culture.

Direct field observation has led us to see a series of three stages within the construction of a Ukraine Romanians *border – identity*:

- The first one, which is compulsory and governs the everyday life of Trans-Carpathian Romanians is that of the geo-political space to which they actually belong: a country named Ukraine in which Romanians are Ukraine citizens, they have rights and benefits and they abide to that country's law;
- The second one, an ethnical one, also emotional and cultural is that of the country they belong to according to their nationality: Romania which is seen as a „their space” and of which they were

separated by historical chance;

- The third element is that of the historical Maramures – a proximal space of identity legitimacy, cultural and territorial unity and often with some mythical components

From the perspective of contemporary history one can talk about the population across Tisa in North Western Romania as “an important Romanian community” which is dominated by the same features as the Romanian Maramures with which forms a geographical, ethnical and historical unity if not an administrative one. The territory we speak about is conventionally named the “Historical Maramures” by the historians but the Romanians call this area “Little Romania”.

The territory under our discussion is conventionally called by the historians “historical Maramures” but the local Romanians call this area “Little Romania”. With historical precision but also with an ironic smile Romanian historians note the fact that in 1919, at the Paris Peace Conference it was ruled that this territory become a part of... Czechoslovakia. This fact has never been understood by us as Romanians have nothing whatsoever in common with the Czechs or the Slovaks («it was annexed to Czechoslovakia without any prior consultation of the people's will within this area»). In 1939, Horthy Hungary annexed this territory and after World War II, as result to an agreement between Stalin and Prague the area becomes component of the USSR, or rather of the Ukraine Socialist Soviet Republic. Even though along history the local borders have been changed as often as the political regimes the community here guarded its unity, thought tradition and mother tongue.

While surrounded by strong Ukrainian communities representing majority, Romanian villages in the Ukraine Trans-Carpathia have activated along history some very well defined mechanisms to guard their cultural identity which have to be activated today as well.

The Romanian villages of Trans-Carpathia are radically different from the rest of the (Ukrainian, Slovak, Hungarian) villages because of the villagers' wellbeing. This is a vital argument in outlining an identity profile for the Romanians, obtained by comparison to the other ethnicities within the same geographical area and social status. Based onto this remark we are looking to accomplish a collective study on dynamic identity / alterity mechanisms: how do Romanians perceive themselves concerning their social and material status and how the other ethnicities perceive them – of which the majority of Ukrainians are the most important, and weather this gives them a special status.

Returning to the mechanisms of identity and alterity construction and targeting especially sequences that belong to the local culture and civilization it is obvious that socio-culturally the Trans-Carpathian Romanians build their well-defined

identity within the context of ever tougher context of a Ukrainian and/or Russian globalization while focusing on some exponential, clear historical cultural marks:

- The ruler Bogdan who founded Moldavia starting from the Carpathians across Tisa
- Mucacevo, the spot where the first orthodox diocese in Transilvania was born
- The Peri monastery where the first Romanian holy Scripture was edited
- Academy professor Ioan Mihalyi de Ap^oa, the editor of "Diplome Maramure^oene"
- Academy professor and folklore researcher Mihai Pop

Our field research – initiated chiefly for an ethnographical description of the area – developed over the last years across Tisa convinced us of the effort of the Romanians here to guard their ethnical and cultural identity. The Romanians here always relate to their Romanian origins regardless of this globalization context. They feel Romanian Maramures inhabitants and they keep trying to maintain this image through the instruments they have: visits to their brethren in the Romanian Maramures, cultural exchange, Romanian language schools, restoration of Orthodox churches or Catholic, collecting and preserving old objects specific to Romanian traditional villages and even opening small museums when possible, printing periodicals in Romanian and, above all, willingness to teach children the Romanian language (which they talk daily in the family).

Past these observations, Romanians here have traditions, customs, culture, costumes, churches, construction, anthroponyms and especially a common language with the inhabitants of Maramures in Romania, Transcarpathia Romanians have developed a very strong national consciousness. We consider impressive they call themselves "Little Romania" and relate to "Big Romania". This not only to express their pride to be as Romanians as the Romanians in Romania, but also to access the culture generated by assuming well-defined attitudes, a unique history based on the existence of a desire perpetuated from generation to generation to belong to the "Big Romania".

In the field research developed in the Romanian villages right of Tisa (Transcarpathian Ukraine), to define group identity and border identity we investigated several aspects. The first one was language, where we researched the level of understanding, and usage of the mother tongue, the contexts of using the language, use of other languages (mainly Ukrainian and Russian). On a ethno-linguistic level we also studied the way they feel about other language speakers or the role played by language in choosing a partner – detection of features to substantiate alterity (the way they look at "others": do they assimilate them, reject them or accept them). Another aspect was that of religion as an effect to

guarding an identity but also to relate to other religions as an element to generate alterity.

From an economic perspective we discussed about property and inheritance, but we also tackled an imagology side: how Romanians relate, from an economic perspective (inherited or acquired wealth and attitude towards work) to other ethnicities.

As for the other major aspect, the social one, interest was aroused by alterity still: the ethno-cultural references that generate Romanian ethnic demarcation from the "others" and the relevant attributes of each ethnic group imagined while interacting with Romanians. Social contact was also important to catalogue practices and its circumstances.

Another aspect that revealed very interesting information in outlining border identity was the magical-mythical ritual level: magic and ritual practices, interference with the religion, the occurrence of changes in the structure of these rituals and possible alterations of the rituals, customary practices centered on different events or holidays.

The Romanian ethnic group at the right of Tisa consists basically of a few social networks built on three levels: kinship, neighborhood and local community. Within the category of parenting networks were observed of the parental territory, with focus on endo-and exogamous marriage, parenting network activation contexts (with an emphasis on holidays and customs of family life) and the composition and structure of groups / families.

Neighborhoods were measured in terms of group cohesion and group ethnic proximity but also with the Romanians in Romania, especially in the area of Maramures. The local community showed great interest in: social structure, internal cohesion, the importance of the linguistic elements and religious and community issues related to legal and administrative arrangements (relations with the authorities), political and civic, economic (especially migration on the labor market).

Often the configuration of the identity territory led to the construction of a mentality map, which is a common tool for social geography.

Within the researched area, the spoken languages are Romanian, Ukrainian and Russian. Romanian was taught at home, as within the family Romanian is spoken. Language surveys applied to a large number of subjects shows that Romanians here know to read and write in Romanian and understand it perfectly. They read the Bible in Romanian, as well as newspapers and radio and TV is watched in Romanian (broadcasted by satellite). Romanian is also used locally for matters concerning the authorities.

Linguistically, one can notice an archaic Romanian, specific to the XIX th century with several words taken from Ukrainian, Russian or Hungarian.

A primary and secondary learning system works well in the Romanians villages and surprisingly, even though some of these are spread over a large

area or are very small young and highly qualified personnel predominates. Virtually in every Romanian village at least one Romanian language school is present.

There are more than 100 confessions in the Romanian villages and in all of these the service is performed in Romanian. However the fact that should concern us is the fact that after the Ukrainian church split apart many of the Christians left their old religion and became Jehovah's witnesses.

Most of the people we interviewed were Jehovah's Witnesses but also paro-Slavic orthodox, Greek-catholic and/or Roman-catholic.

From the point of view of the historical traditions and of the cultural heritage in each village there is a Christian church, orthodox and/or Greek-catholic. The orthodox churches or Greek Catholic ones are served by priests who perform in Romanian. Most have studied in Romania but also in Kyiv and Moscow. All churches subordinate to the Hust Diocese but also to the Russian Patriarch in Moscow.

The old cemeteries are in a bad condition with graves without cross or with inscriptions which time has erased. The modern cemeteries have a more awkward look with black marble which have the dead ones' pictures engraved with a special process, imported from the West.

In these communities, endogamous marriages predominate but mixed marriages also exist though relatively scarce. Close relatives marry to one another, frequently 3 and 4 degree cousins but sometimes even 2 degree or even 1st degree cousins. The age for marriage is a low one: 15-16 years in girls and 18-20 in boys. These marriages are carried out with a permit from the town hall and so they become legal.

Similarly to the other ethnographical area in Romania, across Tisa agriculture and animal breeding were of interest but also other secondary occupations like backyard ones like beekeeping and some traditional crafting.

Due to alpine pastures which allowed a very good management of the corrals for the summer with loads of food for the sheep, sheep herding has always been privileged amongst the Maramures local occupations. Prestigious ethnographers like Romulus Vuia and Mihai Dancus thoroughly analyzed sheep herding on Maramures while describing it with great detail with all its economic aspects and those linked to society, culture, ritual, according to a well set annual cycle which had been transmitted from generation to generation.

Salt mining in salt mines on the left and right side of Tisa occupied a very important spot within the local occupations. The references to the Slatina salt mines are very numerous with our informants. In fact, archaeological proof shows how salt was mined as early as prehistory and medieval documents describe a sustained mining activity dotted

by many revolts by the workers proof that this work was hard and badly paid. On top of that we have also some adjacent information which describes the importance of the salt mines: "Many rafts were ridden on Tisa for salt transportation. This happened when the Austrian Hungarian empire was stocked with salt from the Maramures mines".

The main occupations are agriculture as traditional occupation, and commerce. Very many men are gone to work in Russia or in the West: Portugal, Italy and Spain.

Many intellectuals give up their day jobs - engineers, professors, doctors, dentists - and they pick up trading and open prosperous enterprises.

As salaries are very low - especially state paid ones - most Romanians work in constructions especially in Russia. Most often men leave but sometimes their wives accompany them.

With the money they make abroad they start new "biznis'es" but only once they are done building impressive houses - palaces - after the model of the people in Oas, so all Romanian villages resemble the famous town of Certeze near Negresti Oas. The Romanian towns here are the best looking in Trans-Carpathia and the Romanians here are the most enterprising and hard working in the area and consequently the richest ones. This attitude regarding work quantified in large houses explains the group endogamy which is very well established here.

As expected, the working Romanians get to actually live within their build houses very little as most of the time they are gone abroad to work. Only pupils and elders can be seen on the village streets. The villages suddenly resurrect for the holidays when all those abroad return home to celebrate Christmas and Easter next to their families. Often these periodical visits to the village are also a time to check upon the stage of house construction or to take decisions regarding their completion or alteration. The paradox is that the young ones are left abroad most of the time so they spend very little time - next to nothing - in their houses. Some upgrade them meanwhile so that theirs is better than their neighbors' and so another paradox arises - they demolish the roof or modify rooms having never actually inhabited the house for a moment...

Poorer Romanians who did not raise houses like their local Ukraine neighbors live in smaller houses built in the most communist way possible. The older ones all look alike as they have no raised roof. They are cubicle and have no regular roofs as the Soviet authorities only allowed low, metal foil ones.

Beyond their commendable attitude towards work, the households of the Ukraine Romanians are incredible. The older houses have two floors and have flowers and the newer ones are virtual palaces. The newer bigger ones are used as symbols of pride and competition between relatives or neighbors. It is considered that one's wealth is measured in the size of their house - the bigger the better man the

owner is. As said, Romanians here are considered the richest in Ukraine so that one of the first measures undertaken once the "biznis" is good a new enlargement of the house is performed so that the building is always larger than that of the neighbor's.

The villas of the Romanians are built from the best grade concrete and thick bricks. That is why in front of some houses virtual construction material warehouses are raised; no granite or marble is spared, insulated windows or stainless steel hand-rails.

The Maramures people here proudly sustain they never sell their houses as they reflect one's wealth and skills but beyond that they don't sell them from the same reason they practice group endogamy: it is a means to keep their ethnical and cultural group tight and to guard the wealth within the group thus ensuring the perpetuation of their own kind. Of course, the presence and continuation of the tradition to build conspicuous houses is yet another identity feature of the Ukraine Romanians, but one that can be read in a mirror as a continuation of an attitude similar to that of the Maramures inhabitants in Romania.

Spiritually, one can observe a divergent attitude: one side the local intellectuals admit the importance of guarding the local cultural heritage as way to keep the Romanian identity – the local folklore groups which demonstrate that, thematic meetings with the local administration or cultural ones (sometimes with Romanian personalities) or founding small private museums – but also an effect to globalization: the adhesion to the neo-protestant groups brought ignorance towards tradition, migration abroad of the working force lead to multiple mutations in the collective mentality.

The pauperization of the villages and the large distances from church along with an aggressive policy by the neo-protestant groups – which sometimes promise money or other types of favors – led to a migration of the population towards these while the ancient religion suffered. The effect was to grow far apart also from the Romanian traditions which are centered to a great extent on a relation to the sacred which is typical to Christianity.

Another alarming finding was that of the disappearing of the religious marriage between Romanian youths who marry after embracing neo-Protestantism. Once the position towards this event has been altered all related traditions are considered insignificant – even by the village elders (there are confessions in this matter).

The therapy and magical ritual psychotherapy aspects denote preoccupation which regards tradition. Most of the faiths or scenarios are not effectively performed but they exist within the collective memory especially as collective or individual memories. In fact memory recovery is equivalent to a perpetual contact to tradition. Therapeutical and

psychotherapeutical magic territory offer a very wide field of study for guarding the cultural identity of the Ukraine Romanians but also to argument the idea that the collective memory of these Romanians across the country's borders is common to that of the Romanians within the borders and it comes from the same shared beliefs, customs and traditions.

The subjects interviewed on several research campaigns in the Romanian villages on the right Tisa bank revealed common practices to those detected in the Romanian Maramures. We were especially drawn towards the sequences of collective imaginary, magical religion acts and anti-therapeutical magic sequences - and by reflex magical therapeutical acts – which integrated perfectly within the wider patterns of Romanian magic as a whole.

The unanimous opinion of those who made a thorough and judicial study of the Romanian land is that the current practices of the therapeutic white magic, mainly the one that is focused on somehow common areas, like the health of the young child or the small ordinary accidents, are known in all the environments of the traditional Romanian community. This opinion is also shared by Martin Segalen who focuses his observations on this "domestic" or "household" aspect of therapeutic magic, because in the French villages many of the mothers could perform therapeutic actions with immediate effect.

Likewise, Jeanne Favret-Saada, approaching the subject of magic in Normandy, she refused totally to believe in a backward and stupid rural world, but on the contrary, she found intelligent countrymen that could perform in causality relationships better than anyone else.

Any folkloric culture has a universal background and, as it has models, it can develop a range of local creations of wide originality, with characters in all the fields, that are able to continue and institutionalize the traditional psychotherapeutic model. The traditional community takes, by direct heritage, a series of archetypal structures, with a reverse in the mentality background, which they can adapt according to subjective and objective factors, to its own history.

Prominent characters of witches are illustrated by Radu Răutu and Gheorghe Pavelescu in their field observations: among the witches there were ones that were famous and who "could attract rich clients"; "but although the tradition is almighty, and here it is also asserted the law of the individual alternatives, through which the creator of folkloric deeds expresses his personality. It is noted that each witch has a limited number of subjects (of disease etc), of images and magic motifs". They are women with an impressive professional profile and with a reputation that turned them into models, and in some cases they also got to institutionalization, that are dealt with by the anthropologists that studied the

exotic tribes.

In Ap^oa de Jos, one of the villages with Romanian population from Ukrainian Transcarpatia, on Lenina Street, at no 238, there lives Măria lui Holdi^o, on her real name Costevici Maria Irjina. As we realized after several field campaigns in the area aunt Măria is officially known as the most prominent witch in Zacarpatia. Everybody knows Aunt Măria. There can be found plenty of information about her, within the villages that were under scrutiny and all the subjects in the Romanian villages of Zacarpatia that were interviewed see Aunt Măria as the most skilled witch in the area (a psychotherapist as we would name her).

Aunt Mary is a woman that you can hardly tell the age. She is short, wise and blue-eyed. You can notice she is not a woman tired by the field work and that she spends a lot of time in the house, praying and performing therapeutic incantations. Aunt Mărie combines medical knowledge, which she received from an old physician in the area, that she worked with in her youth, with some bioenergy characteristics that she developed, probably by using them repeatedly. Everything is overlapped on a background of magic features that is used to operate the traditional scenario of the healing: disease incantations, massages, ritual incantations, specific tools, and everything being done according to the popular magic principles.

From the point of view of the field ethnographer, we can also notice that the magic activity of the Romanian witches from Ukraine belong to the magic-ritual pattern that is used throughout the areas that are inhabited by Romanians.

For the traditional Romanian society, wedding is both a personal and family event and also a social community one.

Just as within the Romanian Maramures villages, the Maramures villages across Tisa see wedding as a precisely staged script, while covering a ritual taken from the cultural background – with all its identity features.

Performing the traditional wedding means to overlap a row of ritual actions the significance of which is not very clear anymore to the group but which becomes activated on well-established customs.

We believe that the strongest and most dramatic mutation in the nuptial scenario in the Romanian villages across Tisa is provoked by the great success of the neo-protestant proselytes: an impressive number of Catholic Orthodox Romanians in these villages have abandoned their religion and crossed to Jehovah's Witnesses. This imposed a few major alterations to the nuptial economy: firstly the religious ritual is no longer performed in church. None of the young Jehovah's Witnesses go through the religious marriage but instead they only receive a civil marriage. Then the Witnesses do not accept dance and drinking so that weddings are no longer

as they used to be within the complex Romanian wedding pattern – and on this occasion all traditional customs related to marriage have been lost.

A field research performed within the past years in Ukraine emphasizes the large degree of tradition dissolution especially visible in the alteration of one's religion. In fact, this is where one can see most modifications due to the abnormal environment and pressure by the dominant community is that of the two main institutions within the village life: church and school. Confessional we observe that most Romanians on the right Tisa bank have left their ancestors' Orthodox or Catholic Church and go now to the House of the Kingdom – the space of the Jehovah's Witnesses who are present in an impressively large number in the right Tisa villages.

The explanation to our questions generated by the observations towards changing one's faith was a simple and pragmatic one concerning commodity and efficiency even though behind these facts initiatives of religious proselytism are hidden. The Romanian Orthodox go to the Houses of Kingdom as they feel the urge to go to church somewhere and there is none in the village which is Orthodox or it is too far away from the center of the village. All interviewed subjects believe that if there were Orthodox or Catholic churches built in the village more people would go to church but as they do not exist, most of them go to Jehovah's Witnesses.

The Romanian traditions concerning the major moments in the traditional calendar be it Christian or folkloric – with celebrations which were instituted by tradition and which were held on the right Tisa bank until the religious conversion of the Christians took place are no longer held. It is known that “the religious services of the Jehovah Witnesses are based upon learning the way of Jehovah and how to propagate it. Rituals concerning christening, marriage and funeral are very minimalistic. (...) The Organization forbids their members to participate to annual events like Easter, Christmas, birthdays or national celebrations”.

A partial conclusion to the field research in the last few years denotes that the identity of the Romanian community at the Ukraine Maramures border is built on several levels – sometimes with local innovations and sometimes with changes of orientation due to the pressure of cultural assimilation. These always happen related to the actions, behavior and mentality models of the Maramures inhabitants in Romania as proven in many of the confessions of those interviewed who most of the times begin their story with a somewhat established formula: “with us Romanians, the same as with you...” and only afterwards they mention the differences.

In fact, Mihai Dancus, a knowledgeable researcher of the right Tisa villages history outlines in his works by involving certain examples of immate-

rial heritage from the area “the specificity of these villages but also the obvious similarities which emphasize the unity of the popular Romanian Maramures culture as a whole”.

References:

¹ Adrian Fochi, *Paralele folclorice: coordonatele culturii carpatice*, Editura Minerva, București, 1984, p. 12.

² Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 19.

³ Ion Popescu, *Cuvânt înainte: să se știe cine-am fost...*, în Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Români din Ucraina între trecut și viitor*, Editura Primus, Oradea, 2009, p. 2.

⁴ Michailo Lucikai, *Pagini de istorie*, Editura Mustang, București, 2004, p. 283.

⁵ Alexandru Filipașcu, *Ucrainienii din Maramureș*, Sibiu, 1945, în Cristina Țineghe, “Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919 – 1923)”, București, Editura Centru de Studii pentru Resurse Românești, 2009, p. 184.

⁶ Mihai Dăncuș, *Zona etnografică Maramureș*, Editura Sport – Turism, București, 1986, p. 36.

⁷ Mihai Dăncuș, *op. cit.*, p. 46 – 56.

⁸ Mihai Dăncuș, *op. cit.*, p. 67.

⁹ Martine Segalen, *Mari et femme dans la société paysanne*, Edition P.U.F., Paris, 1980.

¹⁰ Jeanne Favret Saada, *Les mots, la mort et les sorts. La sorcellerie dans la Bocage*, Edition P.U.F., Paris, 1977, p. 16.

¹¹ Vasile Crețu, *Ethosul folcloric – sistem deschis*, Editura Amarcord, Timișoara, 1980, p. 48.

¹² Răutu, Radu. *Antologia descântecelor populare românești*, Editura Grai și suflet – Cultura națională, București, 1998, p. XV.

¹³ Radu Petre Mureșan, *Ațitudinea Biseriilor Tradiționale Europene față de prozelitismul advent. Impactul în societatea contemporană*, Editura Universității din București, București, 2008, p. 96 – 97.

¹⁴ Mihai Dăncuș, *Maramureșul din dreapta Tisei – vestigii ale identității*, în “Caietele ASER”, nr 3/2007, Oradea, 2007, p. 348

Бургеле Камелія. Домашня антропологія румунських сіл на правобережжі Тиси (Закарпаття, Україна) У статті поданий етнографічний опис громад румунських сіл на правобережжі Тиси (регіон Марамуреш) протягом останніх років. У роботі представлені особливості етнічної історії східної частини українського Закарпаття. Важливо, що в географічному плані, 2/3 території історичної Марамурешчини належать Україні, 1/3 – Румунії. Румуномовне населення тут завжди ставилося до свого походження незалежно від контексту глобалізації. Ідентичність румунської громади в українській частині Марамурешу побудована на кількох рівнях – частково на основі місцевих особливостей і традицій, а частково – підпорядкована змінам та орієнтації на глобалізацію в зв'язку з культурною асиміляцією. Ці рівні пов'язані

з особливостями поведінки та менталітету жителів Марамурешу.

Ця робота є частиною більш комплексного дослідження культурної самобутності румунського населення Північної Марамурешчини, їхньої соціально-культурної динаміки в багатоетнічному середовищі в межах проекту Румунської академії наук “Пропагування культурної самобутності в рамках глобальних процесів”, за підтримки Європейського соціального фонду “POSDRU” (2007 – 2013 рр.).

Частина румуномовного населення Марамурешу самоідентифікують себе румунами, вони мають змогу реалізувати свої національні потреби: право на розвиток своєї культури, мови, конфесійних потреб; візити до своїх побратимів у румунській частині Марамурешу; культурний обмін; існування румуномовних шкіл, власних музеїв; друк періодичних видань румунською мовою тощо. Опитування представників багатьох конфесій довели, що в більшості випадків мешканці починають свою історію з усталеної формули: “З нами, румунами, так само, як із вами ...” і тільки після цього вони згадують про відмінності.

Ключові слова: історична Марамуреш, румунські села Закарпаття, культура Карпат, етнічна і культурна ідентичність, ідентичність кордону.

Бургеле Камелія – доктор наук, старший консультант, магістр румунської культури і цивілізації, докторант в галузі антропології та фольклору Румунської академії, член Асоціації етнології Румунії (ASER), автор семи книг про антропологію здоров'я і (Салаж, Румунія) та етнографію.

Burghele Camelia – doctor of science, senior specialty consultant, Master in Romanian Culture and Civilisation, postdoctoral studies on anthropology and folklore at the Romanian Academy, member of the Ethnology Association of Romania (ASER), author of seven books on health anthropology and Meses area (Salaj County, Romania) ethnography.

Received 12-11-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© C. Burghele, 2015

УДК 392(477.85)

Antoni MOYSEY

Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)
antoniimoisei@bsmu.edu.ua

Антоній МОЙСЕЙ,

ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Чернівці (Україна)
ORCID ID: 0000-0001-5295-2271

ARCHAIC RELIC PHENOMENA
IN THE SPIRITUAL CULTURE OF THE
EASTROMANIAN
POPULATION OF BUKOVYNA
(ON THE MATERIALS OF THE FIELD
ETHNOGRAPHICAL RESEARCH)

АРХАЇЧНІ РЕЛІКТОВІ ЯВИЩА
У ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ СХІДНОРОМАНСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ
(НА МАТЕРІАЛАХ ПОЛЬОВИХ ЕТНОГРАФІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ)

Ключевые слова: Буковина, духовная культура, реликтовые явления, румыны Буковины, обряды вызывания дождя, зимние драматические обряды, похороны засухи, папаруда.

Мойсей Антоний. Архаические реликтовые явления в духовной культуре восточнороманского населения Буковины (на материалах полевых этнографических исследований).

Исследование и сохранение культурного достояния народов Украины на данном этапе имеют научное, культурное и экономическое значение. Буковина, как этнографическая зона, находится длительный исторический период на стыке цивилизаций: восточнославянской и схи́днороманської. Такое географическое и этнолингвистические разграничение территории, населения ведет к тому, что традиционно-бытовая нравственность и устное поэтическое творчество хранятся здесь гораздо устойчивее, чем в центральных областях. Также, длительное совместное пребывание населения региона на стыке двух культур выработало своеобразные стереотипы мышления, морально-этические нормы поведения и т. Буковина в этом аспекте, имеет один из лучших уровней сохранения народных традиций в Украине. Данная констатация распространяется и на консервацию определенных дохристианских традиций. Среди них: архаические приемы измерения и счета времени года; комплекс «волчьих» дней, направленных на защиту от хищников; реминисценции возрастной инициации молодежи; коляднички обходы; зимние драматические обряды; комплекс обрядов вызывания и предотвращения гидроатмосферных катаклизмов.

Introduction. Research and preservation of the cultural heritage of the nationalities of Ukraine has important scientific, cultural and economic meaning now. This is possible, because of rapid development of the tourism industry in Europe. Bucovina is a region of great interest in this branch of industry. It takes the territory of modern Ukraine (Chernivtsi region) as also the part of Suceava County (Romania), it is an ethnographic territory staying for a long period of history at the crossroads of two civilizations: Eastern and east-romanian. It has developed unique patterns of thinking, moral and ethical standards, its traditions and so on. It is in these areas which are located on the fringes of national territories, traditional home customs and oral poetry remain much more stable than in the central areas. The reputable ethnologists such as O. Kurochkin and M. Tolstoy came to this conclusion. Bucovina as ethnographic area has one of the best levels of preserving folk traditions. This statement applies to the conservation of certain pre-Christian traditions. Among these archaic

methods of measurement and annual account of time; complex of so called "wolf" days aimed at protection from predators; reminiscences age of initiation of young people; carol rounds; winter dramatic rituals; complex rituals and invocation and preventing from nature disasters.

Historiography and search base of research.

The interest of researchers to the question of the genesis and evolution of relic phenomena of spiritual culture has led to numerous of the genesis and evolution of relic phenomena of spiritual culture has led to numerous theoretical studies of A. Van Gennep,¹ E. Durkheim², M. Eliade³, V. Cabe⁴, E. Taylor⁵, D. Freser⁶ and others. Archaic relic phenomenon in the spiritual culture of the Eastern Romanian population of Bucovina is the object of our study for some time.

The study is based on materials of ethnographic field research conducted by the author in the 1997-2016 of the. Romanian villages in the Chernivtsi region of Ukraine and Romania Suceava County. Some materials, including photographs, published for the first time.

The basic material. Traditional folk calendar of the Eastern Romanic population of the province has maintained its basic position in the current calendar system (seasonality, taking into account the solstices and equinoxes, new year, the economic cycle rituals, etc.) And have not lost the magic basis of many customs and rituals. In the second half of the nineteenth - early twentieth century the natural cycle (pre-Christian) concept of time remained relevant. Within the year, week, day has its own favorable and unfavorable, everyday and sacred time periods. The nature of time determined by the lunar and solar cults and depended on the location of the stars in the sky.

In the folk calendar of Moldovans and Romanians in Bukovina remained separation, the two holidays: St. And St. George. Dmitry who says that once a year of two great seasons. In particular, this separation was observed ranching, livestock, shepherds, and employees. This tradition exists in Bulgarians, Serbs and Macedonians, partly in the Eastern Slavs.

An important factor in determining the start of the new season in Bukovinian of the Eastern Romanic population (as in the traditions of the Eastern Romans in general) are the weather conditions and the results of observing the behavior of animals and birds. For example, in Bukovina Spring was determined by the onset (output) from the ground snakes and reptiles, early activation flies and red butterflies, flowering snowdrops, arrival swallows, storks. Conversely, when the birds flew away it was considered the approaching winter.

The historical influences are observed of different calendars in the folk calendar Romanians. Agricultural one was on 9 March and was associated with the day of the vernal equinox and death Dokia woman, identified with the Neolithic goddess Terra Mater (Mother Earth); Sheep - on April 23, connected with Syndzheorzem (St. George), the god of vegetation, patron of horses, cows, sheep and planted fields identified with autochthonous god - Thracian Knight; vineyard new year (February 2) and others. To this one the biblical New Year was added which is celebrated on September 1 after the creation in 5508 BC. used by the church and princely courts to the XVIII century for dating acts and documents.

The most influential was the civil New Year, which was celebrated at the winter solstice, the Romanians it was dedicated to Santa Krechuna (Moș Crăciun), who had a relationship with both Dacian and Roman calendars. In particular Dacian heritage is associated with grandparents' cults (cultul moșilor) - such as Krechun mosh, mosh Azhun and others, and the wolf, all woven in sheep and wolf cult folk calendar days, reflected in various forms of funeral rites birds as the embodiment of the soul that left the body. Very common, including in Bukovina, the ritual invocation of rain *Kaloyan* as *paparudy*; custom gay vigil for the dead in which joking, playing, attended masks,

etc. - all these rites bears the imprint of spiritual culture Dako-Goths.

The advent of Christianity in the pagan rituals and beliefs has led to the spread of syncretism in the national outlook. A contamination representation of pagan gods and Christian saints, pagan symbols with Christian symbols took place.

Today it defines the church calendar system holidays; their sequence forms the priorities of modern public ritual calendar. The big Christian holidays concentrated around them a large number of customs and rituals, magical practices, beliefs, signs and more.

The high level of preservation of folk traditions in Bukovina ethnographic area can be illustrated by a number of unique ancient customs and rituals: a) ritual funeral anthropomorphic dolls Kaloyan (drought funeral) ceremony remains *paparuda* that have already disappeared in some Romanian territories; b) a set of winter dramatic rituals, which are archaic, mystic and massive events and are unique ethnographic phenomena for Ukraine, Romania and the Republic of Moldova.

The ritual funeral drought (Kaloyan). Based on archival materials, printed sources and ethnographic expeditions the information was discovered about holding this ceremony in 39 Romanian villages in Bukovina (Suceava County 18 and 21 of the Chernivtsi region). Ritual doll was called Kaloyan, drought, doll, Pelehiye, Late or the funeral ceremony dolls and was held during a drought. It was performed by the girls aged 5 to 16 years. The material for the dolls served as clay, rags, hay, shavings, corn cobs, cane, and wood or bought doll. Height of dolls ranged from 15 to 75 cm. Dolls were buried on the edge of the village, crossroads, near the well, in the mountain or drowned in the river. After the funeral wake the girls arranged: Kaloyan treats, wake Kaloyan. Dolls can dig in 3-5 days and burn. Ashes dispelled in the field, torn to pieces and thrown into the river. At the heart of the rite are two central reasons: sending a messenger to deity (Kaloyan) and deities that die and come to life (Mother of rain). The formation of local titles has had a significant impact another motive recent origin - a mother who seeks and mourning disappeared child. In the Eastern Roman population of Chernivtsi region (in more than 10 villages) ritual is held to this day. In some areas it has lost its magic meaning, the second half of the twentieth century. turned into entertainment, game for children.

The most common text of prayers addressed ritual doll, was: "Caloiene, Iene, / Caloiene, Iene, / Dute-n cer si cere / Să sloboadă ploile, / Zilele și noptile / Să deschidă porțile / Să curgă ca gârlele / Ca să crească grânele ». / "Kaloyan, Jan, / Kaloyan, Jan, / in heaven pray / Release rain / Day and night, / To the gates opened / And as rivers flowed, / bread to grow." In this prayer appears Kaloyan "envoy" to heaven communities with the aim of inducing rain.

The ritual is especially common among Moldovans in Odessa area, in Romania and the Republic of Moldova, also known Bulgarians (Herman, Kaloyan), Gagauz and other nations.

Mother of rain - during the ceremony carrying two dolls: male - Father sun (in white dress) and women - Mother rain (in black). The ordinance could be made to induce and cessation of rain. They buried the rain Mother and Father of the Sun putting it on top of a crane or a well. Text laments had a completely different direction: "Mother died of rain, sun and father alive again." In case of rain induce dolls could be changed vice versa, and changed into mourning (the southern part of Bukovina).

Paparuda means bypassing farms by the youth of the protagonist - "pure" girl was decorated with green branches and leaves, which were accompanied by peers performing the ritual songs and dances for the purpose of inducing rain. The first mention of conducting the rite called pepeluha is contained in the Description of Moldova (1716) by Dymitriy Cantemir. In the XIX - early XX century. paparudy procession consisted of groups of girls 7-12 years old. Subsequently involved older girls and guys, with time - a gypsy girl were involved in the rituals. For the role paparudy high and skinny girl, her face smeared with ash was usually chosen. The main character of the was decorated with different local greens, dressed in a gown with colorful ribbons. In the courtyard paparuda ritual was singing a song whose main motive was to induce rain. The hostess poured out her head and gifts to cold water believing that it had to encourage heavy and prolonged rain. The ritual ended with drowning green clothes in the river and arranging collective meal from products collected from villagers. Since the beginning of the twentieth century. occasional ceremony was held during droughts in some areas a week after Kaloyan, then it gradually disappeared; paparudy remains fixed in the 90-ies of the XX century in the Chernivtsi region.

The ritual is common in Moldovans and Odessa region, in Romania and the Republic of Moldova, also known as the southern and eastern Slavs (down, peperuda driving bush, birch), Greeks, Albanians, Gagauz, Indians and other nations.

The most common text rite was such: «Paparudă, rudă, / Vină de ne udă, / Să pornească ploile, / Să crească grâiele!» / «Paparude, red, / Come and oblyy us / To go rain / And bread grew!».

Today, the traditional culture of the Eastern Roman population of Bukovina remained a complex dramatic rituals, concentrated mainly in the Christmas-New Year holidays calendar cycle, although it had a similar distribution and Shrovetide, carnival and other cycles.

As for the origin of all complex dramatic winter rites Romanians and Moldovans should distinguish between different categories of time of their

elements. In our opinion, the oldest one is the subject of zoomorphic rituals in which the main actors are goat, horse, deer, bear and other wildlife. The roots are from the primitive times of human existence. According to E. Tylor, savage animals were honored by force, courage or cunning, attributing them to the soul, capable to live after death of the body and keep the old harmful or useful characteristics and properties. Subsequently, this idea coincides with the idea that the animal may be embodied divinity, which sees, hears, acts - even from afar and whose power remains unchanged after the death of the body.

From this point of view some researchers see in rites zoomorphic elements not only agro-magical worldview but also a long tradition of hunting.

Let take a glimpse to the winter dramatic ceremonies where zoo and anthropomorphic characters come from archaic times, goat, horse, bear, bull, deer, grandparents, Malanka.

Goat (capra). The ritual goat evenly distributed throughout the residence as the Eastern Romanic and Ukrainian population of Bukovina. The ritual is performed mainly on the eve of the New Year, although there is evidence of its existence on Christmas Eve or during the period between Christmas and New Year.

Frequently two ways of action. In the first, simplest, it involves two actors: guides and goat promised husband. Until guides CAROLS (recites), masks pulls the rope jaw goats to the beat of Christmas carols. Then they switch places. In another way, the action turns on the popular drama (is a kind of scene), which involves 5-10 characters. The scenario in this case consisted of the following episodes: grandfather sells goat - goat sick - it is trying to heal, according to various versions: doctor, quack, gypsies, gypsy, future grandfather himself - goat rises and begins to dance. In ritual motive emerges clearly dying and resurrected god.

Head goats, usually made of wood (the work of national artist) and put it on a stick. The horns of thick wire or aluminum tubes are attached, to head of the wild goat horns sometimes used for this real. The very future head covered with goat, sheep, rabbit or fox fur. Top design sowed blanket Kalmyk white jacket inside out and so on. Guides wore feminine skirt. Goat was adorned with colored ribbons, flowers, bits of paper, mirrors, bells, beads and more. In Kostychany village and Novoselytsia district eyes goat were made of shiny buttons or beads, tongue from a piece of pink skin, horns and head bands adorned with colored paper and hung in his beard bell.

The Horse (Căluțul). In the origins of the ritual of walking the ridge Romanian ethnologist R. Vulkenyesku sees the dance of ancient hunters of the era of horse domestication⁹. On the one hand like a goat, bear and other zoomorphic figures, grasshopper is a symbol of fertility, on the other it acts as an intermediary between the world, a sym-

bol of the sun.

Ritual evenly distributed throughout the residence of Eastern Roman population of Bukovina. Instead, it is known in Ukrainian tradition only between the rivers Prut and Dniester within Chernivtsi region. At the center of the largest concentration of Bessarabia ceremony is part of the region of Khotyn, Novoselytsya, Kelmentsi and Sokyryany areas.

The ritual is conducted mostly before the New Year, although in some areas it is held in Bukovina Christmas Eve (p. Prypruttia Novoselitsk region). Number of grasshoppers could range from one to ten. On the basis of these materials it was found that in this area of ethnographic several options for common rite were presented. First, the simplest one, in which horse and several escorts participated; grandfather led the horse by the rope, the rest of the characters danced with girls. Second, action becomes a popular piece, the central plot is pricked gypsy horse. For the third, cavalry march simulated to war.

Normally, the head of the ridge as the very structure (frame) made of wood or plywood. In some regions the skull a real horse was used. In this context it is worth mentioning that, unlike the Romanians it had a rather bulky design that required from the rider a certain skill. Its "head" was wrapped with a white cloth; with the frame to the ground occur in the form of white linen skirt. It was decorated with colored ribbons, stars, paper flowers, beads; mirror hung on the "neck" collar tied cinch others.

Rider was dressed in all white, cling to his feet bells. Also the guys, who ran the toy-horses, were in military uniform - officers, captains, majors. In Prypruttia rider wore a white shirt and red hat.

Bear is a typical winter zoomorphic masks in rituals carnival of the eastern Roman population, whose origin goes back to the magical practices of hunting tribe. In Bukovina and in the north of the Republic of Moldova people still remember how it happens in the thirties of the twentieth century. During the winter holidays men walked with domestic bear. In the late nineteenth century Romanian researcher Dan D. in describing social stratification of Gypsies of Bukovina who allocated special group *Ūrsari* (bear guides) who drove the beast in the villages, earning on it. Bears were attributed with apotropeic force and certainty that it can be used to cure sciatica.

Subsequently a man in bear skin (sometimes in the skins of other animals that were her substitute) replaced a real bear later in the casing inside out and so on. The most ancient is a dress in straw where is most clearly visible link with the agrarian magic.

Ritual bear evenly distributed throughout the residence of the Eastern Roman Bukovina and Ukrainian population. The centre of the greatest concentration of ritual masks and costumes bear in Ukrainian is *Vyzhnytsya*, *Storozhynets* and

Hlyboka regions.

One of the first references to the ritual of bear walking in Bukovina is found in the writings of Romanian researcher Yelena Nikulitse-Voronka. The researcher described a type of dressed bear, which at present is extremely rare, but only in some Romanian villages. This is the straw bear, which is sometimes set on fire and threw in the snow to extinguish the flames, by Yelena Nikulitse-Voronka research.

Similarly to the ridge and goats, walking with the bear could occur as a separate performance - Gypsy with a bear on a leash played a performance involving a wide range of characters; or bear one of the characters played *Malanka* a large group. The age of participants are of 17-19 years. In Bukovina competition are held between bears.

In Bukovina mask-bear costume is of several types: 1) bear skin; 2) from the skins of other animals, like to a bear; 3) straw clothing and mask; jacket inside out and bear mask. In one village you can see all kinds of masks simultaneously, such as in *Krasnoilsk Storozhynetsky* region at the carnival.

Old woman and old men (*moşneagul și baba*).

The Mask of Grandfather is widespread throughout the Carpathian-Balkan region. Groups of clowns, the main parties which are grandparents, nowadays almost there. Rite as a holistic performance has degraded, and the main characters - grandparents - in fact are presented in most dramatic rituals of the Eastern Roman population of Bukovina.

In Bucovina ethnographic area *Malanka* is a set of similar equal dramatic rituals formed in inter-ethnic Ukrainian-Romanian-Moldavian borderlands, area of distribution of which the north of the Republic of Moldova, *Ivano-Frankivsk*, *Terнопil*, *Khmelnysky*, *Vinnytsia*, *Odesa*, *Kirovohrad*, *Cherkasy*, *Poltava*, *Dnepropetrovsk*, *Kharkiv*, *Kyiv* region) and Bukovina. Primitive Rite focused its localization according to the hypothesis prof. G.K.Bostana in Dniester (near *Mogilev-Podolsky*) and northern Bessarabia (attacks, *Ocnita*). In support of his words, the researcher suggests text support rite in Ukrainian ("Our *Malanka* in the Dniester was", "*Malanka-podnistryanka*" "... in the Dniester water has"), as well as Moldovan ("*Malanochka* of *Hârlău* / walking in *Mogilev*")¹².

Our analysis carried *Malanka* detours allows to state that the Romanian villages in Bukovina present dramatic ceremony could take place without the traditional words or songs. Moreover, it was observed that most Romanian villages has no universally accepted text *Malanka*, while others performed Christmas ritual words such as goats, bears and more. It is presented only the name of the group of dressed people - *Malanka*. The most notable here is the southern part of Bukovina.

Regarding the term *Malanka* is worth noting that Moldovans and Romanians from Bukovina bor-

rowed from the Ukrainians only the most dramatic definition to determine the action as a whole. Thus, in most Romanian villages, according to the source material, that name performed purely Romanian performances, such as bear, goat, Haiduk performances and more. Romanians and Moldovans Bukovina didn't borrow from Ukrainians main characters of the rite - Basil and Malanka. This clearly shows the composition of the Romanian (Moldovan) Malanka throughout the Bukovina.

In this context it is worth noting that now the carnival in Krasnoilsk involved more than 350 clowns and three to five thousand spectators.

Analyzing the Romanian and Ukrainian versions of holding this rite, it should be noted some differences. Thus, in Romanian rituals malanka has no such characters as Basil and Cossacks, while they are the main characters and the most popular Ukrainian Malanka. In addition, the Ukrainian Malanka has no traditional Romanian actors: Hayduk, captain, kings and queens, Turks and Turkin hunter, merchant and others. And say, is more typical for the Romanian version Malanka character such as grasshopper. Common is the grandparents, bride, Roma and Gypsy, Jew and Jew, goat, lady, bear and others.

There is one dramatic difference in the conduct of the ceremony. Thus, Romanians and Moldovans for Malanka is a characteristic only meaningful composition for individual episodes ceremony. In them there is a clear order of certain scenes drama performances. Rotate pieces performed plays with a bear, horses, goat, etc., signal the beginning and end of which gives the head of the group. Every single episode has its ritual words. Instead, a typical Ukrainian attempts to create a holiday, which dominates the ceremonial mess. Some episodes Ukrainian Malanka occur simultaneously and synchronously, spraying the attention of the owners. If Romanians and Moldovans main goal is dramatic ritual wish the owners well-being, happiness, yield; it seems that the Ukrainian version shall prevail humour motives. The very character Malanka with its appearance and actions must show carelessness young girl who does everything awkwardly, scatters cushions, pours water suit, dirties benches with clay and other items of housekeepers, kissing, etc. are presented.

Pluhushorul (Plușorul) of Romanians and Moldovans in Ukraine - Christmas carols of children (6-15 years), which described the process of plowing fields, harvesting and baking bread. Attributes: bell, bull (music. Tool), tsypilno, ancient ritual of going to a real plow sometimes continued until the mid-twentieth century. Further it had been replaced by miniature wooden plow (XX c.).

Conclusions. Our studies allow conclusions to confirm the adequacy of the number of domestic and foreign scientists about the specificity and uniqueness of the Bukovina region as a zone for the reservation of huge number of beliefs, customs

and rituals inherent in the system of national calendar of the Eastern Roman population of Bukovina. These traditions infused with millennial process of acculturation in the border zone of two civilizations - Slavic and Eastern Roman. The globalization of modern social life, the process of laundering traditional national values in the world, yet closed to the scientific community the possibility of penetration into the essence of the general process of inter-ethnic coexistence through research of the Bukovina ethnographic zones.

Today Bucovina can be a ground for the expeditionary research of traditional culture of the certain national minorities of Ukraine. It represents to the scientists the further penetration into the essence of the general trends in the processes of interpenetration of cultures of different peoples in limitrophic groups in multi-ethnic regions of contact. Bucovina can present a strong potential action of various unique traditional cultures to the whole world that are entitled to be popularized as across Ukraine and abroad.

References:

- ¹ Gennep A. van., Obriady perehoda: Sistematiceskoe izutchenie obriadov / Perevod z frants. Yu. Ivanovoi, L. Pokrovskoy / Arnold van Gennep. – Moskva: Vostochnaya literatura, 2002. – 198 s.
- ² Durkheim E. Pervisni formi religiiinogo zhittya: Totemna sistema v Avstralii / Perevod z frants. G. Philipchyyka, Z. Borisiyk / E. Durkheim. – Kiev: Univer, 2002. – 224 s.
- ³ Eliade M. Kosmos i istoriya. Izbrannyie raboty / M. Eliade. – Moskva: Progres, 1987. – 312 s.
- ⁴ Kabo V. Krug i krest: razmyshlenniia etnologa o pervobytnoi duhovnosti / V. Kabo. – Moskva: Vostochnaya literatura, 2007. – 328 s.
- ⁵ Taylor E. Mif i obtyid v pervobytnoi kul'ture / Perevod s angl. D. Koropcevskogo / Eduard Taylor. – Smolensk: Rusich, 2000. – 624 s.
- ⁶ Frezer D. Zolotayi vetv': Issledovanniya magii i religii / Perevod s angl. M. Ryklina / D. Frezer. – Moskva: Politizdat, 1983. – 703 s.
- ⁷ Moysey A. Magiya i mantica u narodnomu kalendari shidnoromans'kogo naseleण्या Bukoviny / Antoniyy Moysey. – Chernivtsi: Druk Art, 2008. – 320 s.: il. 16.; Moysey A. Agrarni zvichai ta obryady u narodnomu kalendari shidnoromans'kogo naseleण्या Bukoviny / Antoniyy Moysey. – Chernivtsi: Druk Art, 2010. – 304 s.: 36 il.
- ⁸ Taylor E. Pervobytnaya kul'tura / Eduard Taylor. – Moskva, 1989, S. 380.
- ⁹ Vulcănescu R. Măștile populare / R. Vulcănescu. – București: Editura științifică, 1970, P. 146.
- ¹⁰ Dan D. Țiganiii din Bucovina / Dimitrie Dan. – Cernăuți: Tipografia și Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1892, P. 18-19.
- ¹¹ Voronca E.N. Datinele și credințele poporului român / E.N. Voronca. – Cernăuți: Tipografia Isidor Wiegler, 1903. – T. 1, P. 104.
- ¹² Bostan Gh. Tipologhicheskoe sootnoshenie i vzaimosphyazi moldavskogo, russkogo i ukrainskogo

fol'klora / Gheorghe Bostan. – Chishineu: Shtiintsa, 1985, S. 42.

Мойсей Антоній. Архаїчні реліктові явища у духовній культурі східнороманського населення Буковини (на матеріалах польових етнографічних досліджень). Дослідження і збереження культурних надбань народів України на даному етапі мають наукове, культурне та економічне значення. Буковина, як етнографічна зона, знаходиться тривалий історичний період на стику цивілізацій: східнослов'янської та східнороманської. Таке географічне та етнолінгвістичне помежів'я території, населення веде до того, що традиційно-побутова звичаєвість і усна поетична творчість зберігаються тут набагато стійкіше, ніж у центральних областях. Також, тривале співпребуття населення регіону поміж двох культур виробило своєрідні стереотипи мислення, морально-етичні норми поведінки тощо. Буковина, в цьому аспекті, має один з найкращих рівнів збереження народних традицій в Україні. Дана констатація розповсюджується і на консервацію певних дохристиянських традицій. Серед них: архаїчні прийоми виміру і рахунку річного часу; комплекс «вовчих» днів, направлених на захист від хижаків; ремінісценції вікової ініціації молоді; колядницькі обходи; зимові драматичні обряди; комплекс обрядів викликання та відвернення гідроатмосферних катаклізмів.

Отже, когнітивне ядро даної статті, що стала наслідком польових етнографічних досліджень, є залишкові у духовній культурі східнороманського населення Буковини. Зокрема, календарно-обрядовий цикл та його вираження в предметній обрядовості, сакрально-символьному значенні архаїчних вірувань та хронотопному світогляді. Зокрема, у народному календарі румунів і молдаван Буковини зберігся поділ року за двома святами: св. Георгія та св. Дмитра, який свідчить, що колись рік складався з двох великих сезонів. Така традиція існує також у болгар, сербів та македонців та у східних слов'ян.

У статті охарактеризовані найбільш поширені обряди, якими можна проілюструвати унікальні давні звичаї: ритуал похорону антропоморфної ляльки калоян (похорон засухи), рештки обряду папаруда, які вже зникли на деяких румунських територіях; комплекс зимових драматичних обрядів, що є унікальними етнографічними явищами для України, Румунії та Республіки Молдови.

Ключові слова: Буковина, духовна культура, реліктові явища, румуни Буковини, обряди викликання дощу, зимові драматичні обряди, похорон засухи, папаруда.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, завідувач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: історія української культури, історія України, традиційна культура населення Буковини, взаємовпливи в сфері традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси етнокультурної ідентичності в прикордонних регіонах. Автор 175 наукових праць, в тому числі 5-х монографій.

Moysey Antoniy – Doctor of Historical Sciences, Chief of the Social Sciences and Ukrainian Studies department of Bukovinian State Medical University. Research interests: history of Ukrainian culture, history of Ukraine, traditional culture of Ukrainian population,

interplay in area of traditional culture of Ukrainian and eastromanian population of Bukovina, processes of ethnocultural identity in border regions. Author of 175 scientific publications including 5 monographs.

Received 29-10-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© A. Moysey, 2015

APPLICATIONS

Photo № 1. Reconstruction paparuda rite. Bukovyna. Photo by A. Moysey

Photo № 2. Ritual anthropomorphic dolls of Kaloyan rite. Bucovyna. Photo by A. Moysey

Photo № 3. Konyky (horses). Kulykivka village, Hertsayivskiy district (2016). Photo by A. Moysey

Photo № 4. Konyky (horses). Mamalyha village, Novoselytskiy district (1967)

Photo № 5. Koza (Goat) Tarnavka village, Hertsayivskiy district (2011)

Photo № 6.
Malanka(1954)
Krasnoyilsk village ,
Storozhynetskiy
district

Photo № 7.
Kalfa (1997)
Kupka village, Hlybotskiy district

Photo № 8.
Malanka
Rosha-Stynka
(2009)Chernivtsi
Photo by A. Moysey

Photo № 9.
Krylatyj vedmid (Winged bear)
Krasnoyilsk village,
Storozhynetskiy district

Photo № 10.
Vedmid (Bear)
(2011)
Krasnoyilsk
village ,
Storozhynetskiy
district
Photo by
A. Moysey

Photo № 11.
Straw Bears with
Owls masks
Tarnavka village,
Hertsayivskiy
district (2011).
Photo by A. Moysey

Олександр КУРОЧКІН

Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М.Рильського
НАН України
alex-kuro@yandex.ua

Oleksander KUROCHKIN

Institute of Art, Folklore
and Ethnology of named after
M. Rylskiy of National Academy
of Sciences of Ukraine

ДО ІСТОРІЇ МІСЬКОГО СВЯТА

(УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ПАРАЛЕЛІ)

TO THE HISTORY OF URBAN HOLIDAYS

(UKRAINIAN-GERMAN PARALLELS)

Ключевые слова: Украина, Германия, город, праздник, фестиваль, карнавал, идеологическая пропаганда, культурная традиция.

Курочкин Александр. К истории городского праздника (украинско-немецкие параллели).

Долгое время украинская народоведческая наука занималась преимущественно изучением культуры и быта сельского населения. Преодолевая устаревшую тенденцию, автор обращает внимание на проблемы организации и функционирования массовых праздников в пространстве большого города. В этой связи прослеживается динамика праздничных традиций Украины и Германии в процессе перехода общества от тоталитаризма к демократии.

Свято – вічна і універсальна категорія людського буття. За всіх часів цей інститут був покликаний об'єднувати людей, охороняти і пропагувати цінності, навколо яких суспільство організовувало свою життєдіяльність. Разом з тим, свято відкриває простір для розкріпачення особи, знищення громадського і культурного порядку, відміння закони і логіку усталених буднів. За визначенням М. Бахтіна, «Свято не підлягає жодному утилітарному осмисленню (як відпочинок, розрядка тощо). Свято якраз і звільняє від всякої утилітарності і практицизму, це тимчасовий вихід в утопічний світ»¹.

Маючи ряд спільних рис, святкові традиції різних народів завжди унікальні й неповторні, що робить їх вдячним об'єктом етнопорівняльних студій. Тривалий час українська народознавча наука займалася переважно вивченням культури і побуту, фольклору й мистецтва сільської людності, не приділяючи належної уваги міській проблематиці. Інерція цієї застарілої тенденції відчутна й нині, хоча загальна ситуація змінилася кардинально. Якщо наприкінці ХІХ ст. на теренах сучасної України в містах проживало близько 15% всього населення, то на рубежі ХХ-ХХІ століть ця цифра виросла більше ніж у чотири рази. Сьогодні місто, безумовно, є головним осередком політичних, економічних, соціальних і етнокультурних процесів, насамперед в урбаністичному середовищі формуються провідні тренди і моделі подальшого розвитку незалежної України.

Публічне міське свято істотно відрізняється від свого сільського прародича масштабністю ритуальних і культурно-мистецьких заходів, ве-

ликою кількістю учасників і виконавців, складністю організаційних і просторових рішень. На відміну від сільської громади з її усталеними традиціями і відносинами, де всі знають один одного, творцям свята у великому місті доводиться мати справу з масами анонімних персон й різними спільнотами, виділення яких ґрунтується на етнічній, конфесійній, віковій, професійній, культурній приналежності, групових інтересах, смаках тощо. У звичаєво-обрядовій і предметно-символічній складовій кожного міського свята виявляється багато індивідуальних особливостей, що виникають на схрещенні місцевих та інтернаціональних традицій, які склались історично або визначались культурними домінантами.

Упродовж століть головним організатором і режисером святкових дійств на теренах України виступали церква і церковні громади: православні, римо-католицькі, греко-католицькі. Завдяки їх діяльності у міському побуті утверджуються такі святкові форми як урочисті літургії і молебні, церковні процесії, музика дзвонів, водосвяття, храмові празники і братчини, прощі до святих місць тощо. Слід відзначити, що в умовах феодалного суспільства міським простором для своїх урочистостей користувалася насамперед церква, яка знаходилась під патронатом правлячого режиму. Це підтверджує красномовний документ, який свідчить, що русинам Львова в часи Речі Посполитої категорично заборонялося влаштовувати урочисті процесії в дні православних свят. У ньому читаємо: «Не дозволяють ходити в свята з процесією, з хрестами з міської церкви на передмістя; дітям з грецької школи не

дозволяють «ніяких ремісій (від нім. Remission – звільнення, пільга), забороняють їм у вербну неділю іти через ринок з квітами і співанням «осанна до вишніх»². За умов цілковитого панування релігійної ідеології церковні свята, звичаї та обряди ставали невидимими перегородками, які розмежовували різні національні й віросповідні групи міського населення. Нерідко під час свят відбувалися відкриті масові зіткнення на релігійному ґрунті.

Економічний і соціальний розвиток середньовічних міст поступово руйнує святковоритуальну монополію церкви. Поруч з нею у містах з магдебурзьким правом до формування публічних святкових заходів долучаються ремісничі цехи й орган місцевого станового управління – магістрат або ратуша. Зокрема, у Києві, з ХУП до початку ХІХ ст. регулярно проходили магістратські військові паради з нагоди відзначення свята Водохрещів і Маковія. Для участі в них до міської ратуші на Подолі у парадних строях, з усіма регаліями і атрибутами збиралися ремісники усіх київських цехів. Перед початком параду з магістрату урочисто виносили головний символ міста – золоту корогву. Марш ремісничого війська супроводжували музика і гарматні салюти³.

Помітну роль у святковій культурі феодальних міст Європи відігравали також офіційні торжества і церемонії, присвячені знаковим подіям життєдіяльності правлячих монархічних династій, таким як коронації, народження престолонаслідника, весілля, тезоіменитства, воєнні перемоги тощо. У добу бароко вони відзначалися особливо пишно з використанням театралізації і символічної образності. Головними елементами декорування міського простору в цей період виступають тріумфальна арка і «вогняна забава» – феєрверки. На теренах царської Росії нова культура свята (тріумфів і фейєрверків), – наголошує Л.Вдовіна – формувалася з часів Петра І «як апофеоз ідеї держави та імперської влади, як апологія державності та її носіїв»⁴. У певній опозиції до монархічного свята-офіціозу знаходились низові форми народної розваги і дозвілля, що виявлялись у площадно-ярмарковій культурі демократичних верств населення. Чим ближче до наших днів, тим помітніше святкове життя міста звільняється від релігійного та казенно-самодержавного диктату, набирає різноманітних громадських виявів і форм.

У ХХ столітті площі й вулиці великих міст України заповнило масове політичне свято. Могутнім поштовхом до цього стало повалення самодержавства у лютні 1917 року, коли по всій Російській імперії стихійно спалахували маніфестації й мітинги, виголошувались гасла демократичних свобод. Революція у Петрограді була сприйнята всіма свідомими українцями, всіма течіями українського політичного, громадського і культурного спрямування як свято свободи пригнічених царатом націй. За словами учасни-

ка тих подій В.Вінниченка, «...ми виходили на вулиці з нашими національними прапорами, щоб показати, що це іменно ми, оті упосліджені, пригноблені, віками нищені українці оживаємо й усім оживаючим серцем своїм вітаємо Революцію»⁵.

Піднесення політичної активності українських сил за часів Центральної Ради яскраво засвідчила маніфестація у Києві 1-го квітня 1917 року, в якій взяли участь понад 100 тисяч людей. Історик Н.Полонська-Василенко свідчить: «Йшли під українськими прапорами вояки, студенти, учні, робітники. На майдані міської Ради М.Грушевський виголосив промову, в якій закликав домагатися автономії. Маніфестуючі стали на коліно й склали присягу. На Софійському майдані відбулося грандіозне віче...»⁶. На цьому велелюдному зібранні поруч з транспарантами, що вимагали автономії можна було побачити транспаранти з більш радикальними гаслами: «Хай живе самостійна Україна», «Хай живе самостійна Україна з гетьманом на чолі»⁷.

Кілька символічних демонстрацій суверенності провела й Директорія. Найбільш значуща відбулася 22 січня 1919 року, коли був ухвалений Акт Соборності, на підставі якого створили єдину державу Українська Народна Республіка (УНР) і новостворена у Галичині Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Таким чином після тривалого періоду розмежування об'єдналися українські землі, що входили до складу Російської імперії та Австро-Угорської монархії. Як відомо, перша спроба українців у ХХ ст. вибороти власну державу була невдалою, але в їх національній пам'яті жив спогад про вільне змагання. І тому цілком закономірно символічний акт Злуки, що об'єднав Захід і Схід України увійшов до календаря святкових дат незалежної держави. Особливу главу в історії масових свят України становить радянська доба, яка супроводжувалася докорінними змінами в економічних, політичних, соціально-культурних відносинах, небаченим до того ідеологічним пресингом у всіх сферах людської життєдіяльності. Прийшовши до влади під прапором демократичних прав і свобод, рівноправ'я всіх трудящих, у реальній дійсності більшовики побудували в СРСР суспільство казарменого типу, де невпізнанно були спотворені інститути народовладдя, що втім продовжували декларуватися.

В умовах тоталітарної держави, де монополієм правом на істину володіла лише «єдино вірна і непогрішима» марксистсько-ленінська ідеологія, масове публічне свято стає інструментом політики правлячого режиму, засобом маніпуляції масовою свідомістю. Головний пафосний зміст радянських урочистостей реалізувався у громадському житті за допомогою таких випробуваних засобів святкової інтеграції як парад, демонстрація, урочисті збори, мітинги, концерти, тематичні виставки, спортивні видовища тощо. Усі ці заходи ретельно готувалися і органі-

зовувалися. Затверджені у партійних органах святкові сценарії чітко визначали потрібні гасла, атрибутику, кількість учасників, відповідальних осіб та інші деталі й начисто виключали будь-яку імпровізацію і самодіяльність.

Визначальним дороговказом для вибору тематики радянських свят служили опубліковані у газеті «Правда» політичні лозунги ЦК ВКП (б), реалізацію яких засобами образотворчого мистецтва відстежували спеціальні «жовтневі» і «першотравневі» комісії. У 1937 році, який ознаменувався нечуванним розмахом масових репресій, закарбованих в історію як «велика чистка», апологети правлячого режиму рекомендували для святкового оформлення цинічну фразу Й. Сталіна «Жити стало краще, жити стало веселіше». Суголосно ідеологічній кон'юктурі у цьому ж джерелі пропонувалось прикрашати святкові заходи такими сюжетами як «Роль товариша Сталіна в організації перемог країни соціалізму», «Торжество Сталінської Конституції» тощо⁸.

На документальних фото 20 – 30-х років, що увічнили для історії проходження святкових колон у містах радянської України, бачимо суворі, зосереджені обличчя. Перед нами згуртовані до боротьби з класовими ворогами пролетарські маси, де учасники демонстрації крокують не за власним бажанням, а керуючись наказом і партійною дисципліною. Психологічний стан людини, яка потрапляє в атмосферу подібного офіційного торжества, правильно вловив німецький філософ-культуролог О.Ф.Болонов. «Людина, – відзначив він, – не відчуває себе тут розкутою. Її стан і поведінка цілком позбавлені невимушеності, неначе над нею тяжіє щось, що має одну мету – принизити всі її життєві прояви. В обставині такого свята завмирає сміх»⁹.

Кульмінаційним моментом найбільших державних свят в СРСР (7 листопада, 1 і 9 травня) були помпезні військові паради, покликані продемонструвати міць і велич радянського ладу та його опори – робітничо-селянської армії. Зразком для наслідування служила церемонія на Червоній площі в Москві, проходження яких за допомогою радіо і телебачення транслювалося по всій країні і за кордон. Дещо скромніше, але за тим же сценарієм організовували військові паради у столицях союзних республік, великих містах і обласних центрах.

Традиційний радянський ритуал святкування річниці Жовтневої революції і Першотравня обов'язково включав й урочисту демонстрацію ходу великої кількості людей – представників виробничих, учбових, медичних та інших колективів з портретами, прапорами і транспарантами головною вулицею чи площею міста повз трибуну з керівництвом певного рівня: республіканським, обласним, районним, міським. Участь в демонстраціях вважалася почесним обов'язком і строго контролювалася відповідними партійними органами, керівниками адміністрації та

профспілок. Зарані затверджений план святкових заходів диктував маршрут і порядок проходження колон, кількість необхідного реквізиту, тематику гасел і музичного супроводу. Відхиленням від цього сценарію розглядалися як прорахунки в ідеологічній роботі. За спогадами секретаря ЦК Компартії України Якова Погребняка, який впродовж 17 років знаходився на урядовій трибуні на Хрещатику, перед початком демонстрації на неї вбігали ошатно одягнуті малюки й вручали квіти керівникам республіки. Перед кожним з них лежали коробки цукерок «Пташине молоко», якими вони обдаровували малечу. Перший секретар ЦК КПУ В.Щербицький обов'язково піднімав на руки когось з дітей і разом з ним вітав глядачів¹⁰. У такий спосіб народу наочно демонстрували «високий гуманізм» правлячої партії та її «неослабну турботу» про підростаюче покоління.

Важливу роль у формуванні соціалістичного способу життя й комуністичному вихованні трудящих відводилося постаті В.І. Леніна – «творця більшовицької партії і Країни Рад». Якщо справедливо розглядати радянську ідеологію як своєрідну квазірелігію, то образ Леніна виступив у ній у якості певного кумира або ікони. Без портрета або скульптурного зображення «вождя всіх пролетарів» не обходилося жодне державне свято або урочистий ритуал. Біля пам'ятників засновнику СРСР, що були головною ідеологічною домінантою архітектурного простору усіх великих і малих міст України, відбувалися піонерські лінійки, церемонії прийому у піонери і комсомол, зльоти передовиків соцзмагань та інші громадсько-політичні заходи. Зокрема у Києві, починаючи з 1977 року, тріумфальна хода демонстрантів Хрещатиком рухалась «від Леніна до Леніна» – від пам'ятника на Бесарабській площі до пам'ятника на площі Жовтневої революції. Надмірне уславлення образу Леніна в СРСР набувало справді космічних масштабів і форм, явно виходячи за межі здорового глузду.

Важкий тягар тоталітарного режиму, який насаджував безмежну владу однієї партії, фетишизацію харизматичного лідера, відкидав принципи демократичного плюралізму й здійснював масові репресії, відчув на собі і німецький народ. У роки існування III Рейху, як і в часи СРСР, масове свято було знаряддям ідеологічної пропаганди. Диктатор культурного життя в країні П.Й. Гебелс, який ініціював публічне спалення книжок прогресивних авторів, перетворив політичні мітинги і зібрання на пишні видовища, урочистості з музикою, знаменами і військовими парадними, котрі возвеличували культ Гітлера як надлюдини і месії, покликаного врятувати Германію.

Узявши курс на створення «нового суспільства» і «нової людини», комунізм і фашизм часто густо застосовували схожі методи ідеологічної маніпуляції. Для пропаганди націонал-

соціалізму й заміни традиційних релігійних свят у Третньому рейху був запроваджений календар власних святкових днів. Найважливішою датою цього календаря було 20 квітня – день народження Гітлера, коли по всій країні вивішували мільйони фотографій і портретів фюрера, фасади будинків прикрашали червоно-біло-чорними прапорами, влаштовувалися масові виступи фольклорних колективів і грандіозні факельні проходження зі співом нацистських гімнів «ХорстВессель» і «Германія». Розраховуючи на своє тисячолітнє правління, фашисти побудували у Нюрнберзі циклопічну споруду для проведення масових свят, мітингів і партійних з'їздів, прикрашену безліччю стягів зі свастикою. Ці прапори вважалися головними символами націонал-соціалізму. Навіть у школах практикувалось виконання пісні «Ми маршируємо під прапорами», де були такі слова:

«Прапор відображає нашу віру
В Бога, народ і країну
А хто схоче її у нас відняти

Спочатку повинен узяти наші життя...».

Крах третього Рейху у другій світовій війні поклав кінець диктатурі фашизму. Її головні проводирі самознищились або були суворо покарані в ході Нюрнберзького процесу. Проте рештки тоталітарної ідеології були остаточно ліквідовані на німецькій землі лише після повалення Берлінського муру й об'єднання ФРН і НДР у спільну державу. Починаючи з 1990 року 3 жовтня німці відзначають День німецької єдності як своє головне офіційне свято. Кожного разу воно відбувається в іншому місті країни, що робиться, вочевидь, з причин економії державного бюджету. 2013 року День німецької єдності за участю перших осіб країни відзначали у Штутгарті (земля Баден-Вюртемберг). Урочистості і масові гуляння з нагоди свята зібрали біля 400 тисяч людей. Вони проходили під гаслом «Разом унікальні» з акцентом на мирному співіснуванні різних релігійних течій: християн, євреїв, мусульман, буддистів.

Сьогодні ФРН за чисельністю населення (понад 80 мільйонів людей), а також за рівнем розвитку промислового виробництва і торгівлі є одним з лідерів капіталістичного світу й займає провідне місце у «Європейському союзі». Вона відрізняється високим ступенем урбанізації: біля 9/10 її жителів – городяни. Переважаючою формою поселення у ФРН вже давно стало місто, а точніше велика міська агломерація. Навіть у сільській місцевості все більше утверджується міський спосіб життя. Бурхливий процес урбанізації, що інтенсивно входить у побут, неминуче призводить до втрати багатьох давніх традицій. Індустріально-інформаційне суспільство вражає колективну організацію і стирає щоденну взаємодію людей. Але разом з цим, у зв'язку з піднесенням екологічної свідомості й динамічним розвитком міжнародного туризму, в останні десятиліття яскраво заявляє про себе гуманістична

тенденція до відродження і збереження національних здобутків матеріальної і духовної культури. Кожне німецьке місто намагається плекати свою своєрідність й неповторність і найкращий привід для цього дають місцеві свята і фестивалі. Досвід їх організації та проведення заслуговує на увагу українського суспільства, яке прагне побудувати у себе нові демократичні інститути й долучатися до кращих зразків і стандартів цивілізованої Європи.

Панорама святкових традицій сучасної ФРН дуже широка і різноманітна. У масштабах всієї країни відзначають 8 офіційних свят з вихідними днями. Це Новий рік, Страсна П'ятниця, Великий понеділок, 1 травня (День Праці), Вознесіння, Трійця, День німецької єдності, Різдво. Крім того існують й інші свята з вихідними, які дійсні у певних федеральних землях. Федералізм у державному устрої із великим ступенем незалежності кожної з 16-ти федеральних земель має у Німеччині глибокі історичні корені. Деякі відмінності у святковому календарі німців пов'язані також з їх приналежністю до католицької чи протестантської церкви. Перша займає провідні позиції на півдні і заході, друга – на сході й півночі країни.

Починаючи з доби реформації, у Німеччині утвердилася послідовна тенденція до скорочення святкового часу на користь трудової діяльності. Піднесений до рівня моральних чеснот протестантської етики, цей принцип став однією з важливих підойм капіталістичного підприємництва, важливою рисою західноєвропейського способу життя. На відміну від православного Сходу, зокрема України, німці, які у церковному і громадянському побуті живуть за координатами григоріанського календаря, не знають надмірно розтягнутих різдвяно-новорічних канікул, хоча вміють їх використовувати дуже різноманітно та інтенсивно. Не притаманне їм і таке радянське явище як «святкова штурмівщина», коли до певної дати або річниці поспіхом здають якісь об'єкти промисловості, транспортної чи культурної інфраструктури. Вказані моменти зовсім не випадкові: вони засвідчують, що суттєві ментальні розбіжності в розумінні святкового часу й оптимізації сфери праці та відпочинку на Заході і Сході Європи зберігаються й понині.

Найбільшим святом року у німців вважається Різдво. Новий рік користується меншою популярністю. Напередодні Різдва, 24 грудня, увечері вся родина звичайно збирається біля прикрашеної вогнями ялинки за святковою вечерєю. Обов'язковим елементом цього ритуалу є взаємний обмін подарунками.

Німці люблять веселитися не лише у вузькому колі друзів і родичів, але й беруть участь у багатолюдних вуличних святах, коли вони п'ють пиво, слухають музику і хором співають застільні пісні. Дуже показовий у цьому відношенні відомий у всьому світі фестиваль пива – Октоберфест, який щорічно у другій половині вересня

проходить у столиці Баварії – Мюнхені. Свято, яке триває 16 днів, вражає своєю статистикою. За час фесту випивають біля 7 мільйонів літрів пива, з'їдають близько 1,5 мільйонів смажених курчат і сосисок, 84 бика. Відвідувачів розважають 200 атракціонів і концертних майданчиків. У дні фесту до Мюнхена приїздять гості не лише з різних куточків Німеччини, а й з різних країн світу.

Грошовий обіг свята у 2006 році склав 449 мільйонів євро. На ньому було задіяно 12 тисяч працівників. Враховуючи всі ці цифри, «Октоберфест» був занесений до книги рекордів Гіннесаяк найбільше у світі свято.

Перший фестиваль пива відбувся у Мюнхені 12 жовтня 1810 року з нагоди відзначення весілля кронпринца Людвіга I і принцеси Терези Саксонської. Тоді на святкове гуляння, влаштоване на великому лузі (зараз на честь принцеси його називають Луг Терези) були запрошені усі мешканці міста. Традиція щорічного проведення Октоберфеста переривалася лише під час двох світових воєн. За свою довгу історію він збагатився рядом урочистих церемоній й набором культурно-мистецьких атракцій. У день відкриття фесту, рівно о 12-ій годині, мер міста відкупорює діжку з пивом, даючи тим самим старт «пивному марафону». Потім центральними вулицями міста починає рух театралізована процесія. На чолі її «Münchentrkindi» (дитя Мюнхена) – молоденька дівчина з великим дзвоником в руках, яка їде верхи на коні у вбранні черниці. Поруч з нею рухаються карети мера Мюнхена і адміністрації Баварії. Далі – валки прикрашених платформ і возів з пивом з усіх районів Німеччини. Крім них у процесії беруть участь колони стрілецьких об'єднань, артисти і виконавці фольклору, духові оркестри, загони в історичних військових уніформах. Учасники шестикілометрової ходи, що рухаються центральними вулицями Мюнхена, розігрують жанрові сценки, грають на різноманітних музичних інструментах, співають народні пісні, несуть у руках квіти та зелені гірлянди.

Ще одна давня традиція Октоберфесту – відкриття величезних пивних наметів. Кожний рік їх рівно 14. У найбільшому з них, який належить мюнхенській пивоварні «Hofbrauhaus», вміщається 11000 чоловік. Важливо наголосити, що мова йде лише про сидячі місця: німці звикли пити пиво лише сидячи. Зазвичай у всіх наметах люди розташовуються поруч за довгими столами, утворюючи великі неформальні колективи.

«Пиво в Баварії, – зазначає Бруно Йонас, – це не тільки напій, але й головний харчовий продукт й вираз його способу життя. Через пиво баварець ідентифікує себе зі своїм регіоном»¹². Слава баварського пива базується на його високій гарантованій якості. Усі найбільші надрегіональні баварські пивоварні строго дотримуються критеріїв чистоти ячмінного напою, декларованих ще указом 1516 року. Середньостатистич-

ний баварець випиває 160 літрів пива на рік, що більше ніж інші німці¹³.

У Баварії дуже цінується вміння пити багато пива і залишатися сидіти довго за столом (hocken). Ця якість негласно впливає навіть на рейтинг учасників партійних зібрань ХДС. Звичайно німці вживають пиво півлітровими порціями (звідси український термін «хальба»), але на Октоберфесті пиво розносять у літрових кухлях, які називаються «масс». Характерна прикмета баварського й ширше німецького застілля – здолавши кілька порцій хмільного напою, люди, що сидять на довгих лавах, притиснувшись плечима один до одного, починають ритмічно розхитуватися зі сторони в сторону, співаючи при цьому знайомі народні пісні. За довгу історію фесту було створено сотні спеціальних «пивних» пісень. Особливою популярністю серед них користуються ті, які дозволяють розслабитися і поринути в атмосферу колективної радості. Ось лише один приклад застільного спілкування:

«А тепер руки до неба

Усі щасливі

Ми плещемо в долоні

Ніхто не залишиться самотнім...»

Усі 16 днів розпиття пива у Мюнхені супроводжує насичена шоу-програма: костюмовані паради, процесії стрільців, кінські перегони, різноманітні конкурси, концерти змінюють одне одного. Для дітей – всілякі атракціони і ласощі. Повсюди продають сувеніри, а серед них ріжки, сердечка, капелюшки з миготливими ліхтариками. Ці святкові атрибути не лише прикрашають, але й, в разі потреби, допомагають розпізнати тих, хто, перебравши пива, заснув на свіжому повітрі. Існує спеціальна медична служба, яка приводить «пивні трупи» до тями. На Октоберфесті добре продумані й інші побутові деталі скупчення маси людей, включаючи транспорт, громадську безпеку, наявність великої кількості туалетів. Проте й добropорядні німці не позбавлені недоліків. Щорічно відвідувачі фесту приносять з собою на пам'ять десятки тисяч пивних кухлів, хоча законодавство визнає це кримінальним злочином. Такі крадіжки гумористи назвали «найулюбленишим національним спортом».

Широка міжнародна популярність «Октоберфесту» і його економічна рентабельність пояснює той факт, що на пострадянському просторі, зокрема в Україні, стало модним влаштовувати однойменні пивні свята. Проте і за масштабами і за рівнем надання послуг ці скороспілі копії дуже далекі від оригіналу.

Говорячи про німецькі святкові традиції, не можна не згадати карнавал. Це свято зустрічі весни, одне з найбільш веселих і буйних у річному циклі. Особливої слави зажили карнавали у прирейнських містах: Кельні, Дюссельдорфі, Майнці, Бонні. Місцеві жителі, як встановили історики, віддані цій «гріховній» традиції вже впродовж восьми століть.

«П'ята пора року», як називають німці карнавал, настає за шість днів до Великоднього посту, коли жителі міста під залпи потішної артилерії, що стріляє карамеллю і конфетті, захоплюють ратушу, виганяють бургомистра з усім його чиновницьким почтом і беруть владу до своїх рук, перевертаючи усталені порядки догори ногами (чи можлива така ігрова театралізація на пострадянському просторі ???). Від цієї миті дозволені всілякі дурниці й витівки. Солідні бюргери та батьки сімейств перетворюються на хлопчаків-шибеників, відчайдушних ловеласів і непросипних п'яниць. Розперізуються і педантичні німецькі жінки. Вони буквально полюють за представниками сильної статі, щоб, користуючись карнавальним привілеєм, відрізати у них краватку чи отримати кілька євро на частування. Кульмінація карнавалу припадає на неділю, понеділок і вівторок перед «попільною серединою». У Кельні та деяких інших містах особливо бучно відзначається «трояндовий понеділок» (Rosenmontag або «скажений понеділок»). Саме цього дня містом проходить грандіозна процесія, складена з пишно декорованих машин, платформ, возів у вигляді кораблів, замків, ракет, груп ряджених пішоходів і вершників.

Серед обов'язкових масок Кельнського карнавалу знаменита алегорична трійця: принц, селянин і непорочна діва. Роль незайманої завжди виконує чоловік. Селянин символізує стійкість і бойовий дух «старого імперського міста», а принц – не лише блискучий герой, лицар, але й синонім Масляної, азартний гульвіса, баболуб. Поруч з цими історичними фігурами можна бачити ряджених, які зображують і всім відомих героїв і людей з повсякденного життя. Чим безглуздіший карнавальний костюм – тим більший успіх. Кожен виявляє себе як хоче і ніхто нікому не заважає. Вуличну ходу супроводжують десятки оркестрів і музичних ансамблів, до репертуару яких обов'язково входять специфічні місцеві пісні і мелодії. «Якщо відсутня кельнська музика, зазначає Хельга Реш, – відсутній дух карнавалу, те що відзначають тоді можна назвати костюмований святом»¹⁴.

Карнавальне дійство приносить задоволення і глядачам і артистам. Останні, на радість дітей і дорослих, щедро розкидають цукерки, шоколад, печиво і квіти. Підраховано, наприклад, що під час традиційної ходи у «трояндовий понеділок» 2001 року карнавальні колективи Кельну пожбурили у натовпи 300000 букетів квітів, 220000 коробок цукерок, 70000 плиток шоколаду і (лише вдумайтесь!) 140 тон цукерок розсіпом. Прикметно, що все це подарункове багатство купується за гроші учасників карнавалу і роздається просто так, заради взаємного задоволення. Ось тобі й скупі німці!

Лише під вечір натовпи ряджених з вулиць розтікаються по численних ресторанах, кафе і кнайпах, що заздалегідь бронюються для проведення бенкетів перед початком Великого посту.

І з почуттям виконаного обов'язку члени блазнівських комітетів і корпорацій обгризають величезну кількість свинячих ніжок, поглинають гори окороків, з'їдають тонни кислої капусти, запиваючи все це морем пива. Мабуть, має рацію вже цитована Хельга Реш, твердячи, що «карнавал не є інтелектуальним досягненням, він походить зі шлунку...»¹⁵.

До Кельнського карнавалу подібні й інші німецькі карнавали. Чим більше місто, тим помпезніше свято. Процесії у маленьких містах не такі грандіозні; тут скромніші костюми й менші оркестри, але атмосфера загального безумства і радості – та сама.

Традиційний карнавал є синтезом західноєвропейської, зокрема романо-германської, цивілізації і католицизму. Тому його не можна механічно перенести на інший культурний і етнічний ґрунт. Намагатися бездумно насаджувати цей західний «фрукт» на наших теренах – це все одно, що вирощувати пальми на Поліссі. Проте, враховуючи сучасні вектори розвитку України, яка прагне долучитися до дискурсу європейських економічних і культурних цінностей, важливо звернути особливу увагу на організаційну структуру карнавалу. Важливу роль у ній відіграє громадська ініціатива, активна участь жителів міста у вирішенні усіх аспектів його життєдіяльності.

Організацією карнавалів у добропорядній Німеччині займаються спеціальні товариства, члени яких згідно з регламентом, мають свої парадні костюми, особливі знаки розрізнення та нагороди. Перше таке товариство під назвою «Комітет для впорядкування свята» було засновано у Кельні ще 1823 року. За прикладом Кельна подібні комітети для організації карнавальних процесій були засновані у багатьох містах. Засідання карнавальних стратегів, як правило, відбуваються у залах клубів і ресторанів, за столами, уставленими вином і пивом. За звичаєм, вони розпочинаються об 11-й годині 11-ті хвилини 11 числа 11-го місяця, тобто листопада, в день святого Мартіна: до речі, у німців 11 – «блазнівське» число. На засіданнях товариства обирають карнавальне начальство, розподіляють обов'язки, вирішують проблеми художнього оформлення й фінансового забезпечення. Усі рішення та ініціативи щодо організації свята приймаються колективно і втілюються у життя самими жителями міста за сприяння місцевої і федеральної влади. Ознакою розвиненого громадянського суспільства в Німеччині є широка мережа ферейнів – об'єднань різних верств населення. Одні з них будуються за принципом земляцтва (саксонці, баварці), інші за становою приналежністю чи спільністю інтересів їх членів (співочі, спортивні, карнавальні та ін.). За офіційними даними 2000 року формуванню вільного часу німців сприяли 345 тисяч різноманітних товариств, які об'єднували 70 мільйонів членів¹⁶.

В Україні, за роки правління комуністичного режиму були дощенту зруйновані основи громадянського суспільства й вбито будь-яку громадську ініціативу, зокрема у сфері формування публічного святкового дозвілля. Не діє у нас як слід і принцип місцевого самоврядування. Відродження цих основних демократичних інститутів є першочерговим завданням всіх громадян незалежної української держави.

Reference:

¹ Bakhtin M.M. Francois Rabelais and People's Culture Middle Ages and Renaissance. – М., 1990. – P. 303.

² Цит. за: М. Hrushevsky. Cultural and national movement in Ukraine in the sixteenth and seventeenth centuries. // Zhovten. – 1989. – № 3. – P. 99.

³ Див. детальніше: Kurochkin O.V. History mass holidays feudal and capitalist Kyiv // Celebrations and rituals workers Kiev. – К., 1983. – P. 52-54.

⁴ Vdovina L.N. Rhetoric Prazdnika Moscow Days in maschera «Torzhestvuyuschaya Mynerva» // Russia srednye century and a new time. Sbornyk articles for 70th anniversary Mem second reading. RAS LV Milov. – М., 1999. – P. 256.

⁵ V. Vinnichenko V. Renaissance of Nation. – Part I. Reprint Edition of Reproduction of 1920. – К., 1990. – P. 43.

⁶ Polonska-Vasilenko N. History of Ukraine. – Т. 2.– К., 1992. – P. 460.

⁷ Ibid.

⁸ Див.: Judah B. People's festivities. – М., 1937. – P. 32-38.

⁹ Цит. за: Mazayev A. I. Holiday as a Social and Artistic Phenomenon. – М., 1978. – P. 105.

¹⁰ Див.: Zinchenko I. // Facts. – April 30, 2009

¹¹ Moss D. Nationalism and Culture. – М., 2010. – P. 166.

¹² Jonas Bruno. Gebrauchsanweisung für Bayern. – München, 2006. – P. 164.

¹³ Ibid. – P. 165.

¹⁴ Resch H. Der karnevalsknigge. – Köln, 2003. – P. 11.

¹⁵ Ibid. – P. 13.

¹⁶ Tatsachenüber Deutschland. – Frankfurt-Main, 2000. – P. 404.

Kurochkin Olexandr. To the History of Urban Holidays (Ukrainian-German Parallels). For a long time the Ukrainian science of ethnology primarily engaged in the study of culture and life of the rural population. Breaking the out of time tradition, the author draws attention to the problems of the organization and functioning of mass celebrations in the city arial. In this context, dynamics of holiday traditions Ukraine and Germany is traced back to the periods of transition of society from totalitarianism to democracy.

The paper describes the carnival in the Rhine cities of Cologne, Düsseldorf, Mainz, Bonn. Locals are committed to this tradition for eight centuries. Traditional carnival is a synthesis of Western European and particularly the Roman-Germanic civilization and Catholicism. Organization of carnivals in Germany is held by special societies, whose members in accordance

with the regulations, have their ceremonial costumes, special insignia and awards. One of the first of such companies called «Committee for arraignment of the feast» was founded in Cologne in 1823. For example Cologne similar committees for the organization of carnival processions were established in many cities. Usually, they start at 11 o'clock in the 11-th minute 11-th of the 11-th month (November), on the day of St. Martin. At meetings of the Society carnival bosses are elected, responsibilities are distributed, the problem of decoration and financial support are solved.

The sign of a developed civil society in Germany have a wide network of fereins – associations of various segments of the population. Some of them are based on the principle of Brotherhood (Saxons, Bavarians), others by social class affiliation or community of interests of their members (singing, sports, carnival, etc.). In Ukraine, during the reign of communism the foundations of civil society were utterly destroyed and any public initiative was eliminated, particularly in the fields of public holiday entertainment. The same should be said about the principle of local self-government. The revival of these basic democratic institutions is a priority for all citizens of an independent Ukrainian state.

Key words: Ukraine, Germany, city holiday, festival, carnival, ferein, ideological propaganda, cultural tradition.

Курочкін Олександр – д. істор. н., проф., провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України. Автор понад 200 наукових публікацій, з них 5 монографій. Коло наукових зацікавлень: історія календарної та сімейної звичаєвості, міфологія і демонологія, маскознавство, процеси етнічної ідентифікації, карнавальні-святкова культура українців та інших європейських народів.

Kurochkin Olexander – doctor of historical sciences, professor, senior researcher at the Institute of Art, Folklore and Ethnology named after M. Rylskyi of National Academy of Science of Ukraine. Author of over 200 scientific publications, including 5 monographs. Scientific interests: history calendar and family traditions, mythology and demonology, processes of ethnic identity, culture festive carnival-Ukrainian and other European nations.

Received 18-10-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© O.Kurochkin, 2015

УДК 612(09)(092)(477)

**Інга ТИМОФІЙЧУК, Світлана СЕМЕНЕНКО,
Лілія РОМАН, Софія БОШТАН, Лілія БОРЕЙКО**
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет»
Чернівці (Україна)

**Inga TYMOFIYCHUK, Svetlana SEMENENKO,
Liliya ROMAN, Sofiia BOSHTAN, Liliya BOREIYKO**
Higher State Educational
Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”
Chernivtsi (Ukraine)
physiology@bsmu.edu.ua

**ІСТОРИЯ УСПІХІВ УКРАЇНСЬКОЇ
ФІЗІОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ. ВИДАТНІ
УКРАЇНСЬКІ ФІЗІОЛОГИ**

**HISTORY OF SUCCESS OF THE
UKRAINIAN
PHYSIOLOGICAL SCHOOL.
WELL-KNOWN
UKRAINIAN PHYSIOLOGISTS**

Ключевые слова: *физиология, научные
исследования, физиологическая
школа, нейрофизиология*

Тимофійчук Інга, Семененко Светлана, Роман Лілія, Боштан Софія, Борейко Лілія. Історія успіха української фізіологічної школи. Видатні українські фізіологи.

В статті розглянуті етапи розвитку отечественної фізіології спочатку 30-х років ХХ століття. Представлені основні етапи розвитку і становлення кафедр фізіології медичних, сільськогосподарських, ветеринарних інститутів, лабораторій, вказані напрями наукових досліджень даних кафедр. В статті також наведено інформацію про зародження і подальший розвиток українських фізіологічних шкіл, про фундаторів цих шкіл. Значительне вплив на розвиток української фізіологічної школи мали результати наукової діяльності колективів Інституту клінічної фізіології. На базі отриманих даних А.А. Богомольцем були створені нові оригінальні концепції сучасної фізіології.

Не дивлячись на складності, пов'язані з занепадом в повоєнні роки, на Україні був створений ряд фізіологічних кафедр і лабораторій у знову організованих університетах, медичних, сільськогосподарських і ветеринарних інститутах. У 1930 р. був створений інститут експериментальної біології і патології, а у 1934 р. - інститут клінічної фізіології. До 1941 р. наукові фізіологічні заклади були у всіх великих містах України. Наукові колективи цих закладів успішно розробляли актуальні проблеми фізіології¹.

Велике значення для розвитку фізіології в Україні в цей період мала допомога фізіологів Росії. З Москви, Ленінграду приїхали в Україну провідні спеціалісти і прийняли активну участь в організації наукової роботи і підготовці наукових кадрів у вищих навчальних закладах і науково-дослідницьких інститутах республіки. Серед них були такі видатні вчені, як О.О. Богомольць, Г. В. Фольборт, Д. С. Воронцов, В.П. Протопопов, В. М. Архангельський та ін. Вони очолили великі наукові колективи і організували проведення фізіологічних дослідів на високому науковому рівні. Успішна робота по підготовці наукових кадрів привела до створення в Україні потужних фізіологічних наукових шкіл. Це сприяло тому, що вже у 1941 р. українська фізіологія зай-

няла провідне положення у вітчизняній фізіології по таким її розділам, як електрофізіологія, вікова фізіологія, загальна фізіологія, фізіологія нервової системи, фізіологія травлення, фізіологія гіпоксичних станів,

У теперішній час в Україні є близько 100 навчальних і наукових закладів, у яких вивчаються проблеми фізіології людини і тварини. Серед них три спеціалізовані дослідницькі інститути (Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця, Київський університет ім. Т.Г. Шевченка, Львівський інститут біохімії і фізіології сільськогосподарських тварин), кафедри фізіології університетів, медичних, сільськогосподарських, ветеринарних і педагогічних інститутів, фізіологічні лабораторії інститутів геронтології, кібернетики, ендокринології, медичних проблем фізкультури, клінічної медицини, гідробіології, курортології і декількох інститутів гігієни праці і профзахворювань. Великий вплив на розвиток вітчизняної фізіології і патофізіології мали результати наукової діяльності колективів інституту клінічної фізіології. Під керівництвом О. О. Богомольця тут успішно вивчалися проблеми фізіології кровообігу, реактивності імунітету, ендокринології і онкології, особливу увагу приділяли вивченню захисних сил організ-

му при дії на нього різних несприятливих умов. На основі отриманих в цих інститутах даних О. О. Богомольцем були створені оригінальні концепції про фізіологічну систему сполучної тканини, цитотоксини, механізми реактивності, причини старіння організму, механізм дії перелитої крові та ін. Співробітниками інститутів був запропонований і введений в медичну практику ряд препаратів (кортикотонін, спленін).

Вагомий вклад зроблений фізіологами України в розвитку електрофізіології, особливо у розробку питання про генез і природу електричних потенціалів живих тканин та їх зв'язки з процесами збудження та гальмування у нервових і м'язових клітинах. У 1935-1936 рр. В. Ю. Чаговцем були предсталені нові дані про механізм подразнюючої дії електричного струму на живі тканини, які підтверджували його конденсаторну теорію подразнення. У 1947-1949 рр. були опубліковані фундаментальні роботи Д. С. Воронцова про мембранні механізми біоелектричних явищ, збудження. Згідно з концепцією яка розвивалась в них, збудливість зумовлена наявністю на поверхні збуджених клітин напівпроникної мембрани, яка є спеціалізованим апаратом подразнення клітини. Цей цей апарат забезпечує здатність живої клітини реагувати на подразнення. Під впливом подразнення відбувається збільшення іонної провідності мембрани, що призводить до виникнення в клітині потенціалу дії і збудження. У роботах представлених докази правильності мембранної теорії збудження і походження потенціалів спокою і дії. Разом з тим вказується, що іонні процеси, які відбуваються у мембрані клітини при її збудженні, тісно пов'язані з обміном речовин у протоплазмі клітини. Ці роботи поклали основу вітчизняній мембранології і сприяли з'ясуванню ряду спірних питань електрофізіології.

Досліди по вивченню природи збудження продовжувались у відділі загальної фізіології нервової системи Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця під керівництвом П. Г. Костюка. були розроблені оригінальні методики. за допомогою яких встановлені закономірності у діяльності клітинної мембрани, яка забезпечує електричну збудливість соматичної мембрани нервової клітини. Показано, що збудження соматичної мембрани супроводжується більш складними електрогенними процесами, ніж при генерації потенціалу дії у аксоні і що у соматичній мембрані є більш складний набір електрокеруючих іонних каналів, ніж в аксоні. Отримані переконливі докази наявності у соматичній мембрані нейронів електрокеруючих натрієвих, кальцієвих і декількох різновидностей калієвих іонних каналів. Показано, що роль переносника вхідного струму при генерації потенціалу дії у соматичній клітині виконує не тільки іони натрію, але й іони кальцію.

Особливе значення для розвитку мембранології мала розробка у цьому відділі методу

внутрішньоклітинної перфузії ізольованих нейронів. Цей метод дає можливість швидко змінювати і контролювати іонний склад вмісту клітини. За допомогою комбінації цього методу з методом фіксації напруги і дії на мембрану різних речовин, які специфічно діють на функцію визначених іонних каналів, виконано розділення струмів, які проходять по різним іонним каналам мембрани, і вивчені впливи внутрішньоклітинного середовища на функцію іонних каналів².

Поряд з вивчення механізмів пасивного іонного транспорту у відділі проведено вивчення функцій іонних насосів, які здійснюють активний транспорт іонів через соматичну мембрану, і ролі цих насосів у підтримці мембранного потенціалу і збудження клітини на певному рівні. Метод внутрішньоклітинної перфузії і його модифікації є дуже ефективним для вивчення іонних механізмів у мембрані нервових і інших збудливих клітин і з цією метою застосовується в теперішній час у багатьох фізіологічних лабораторіях США, Японії і інших країн.

Вагомий інтерес представляють результати дослідів залежності функції кальцієвих каналів від внутрішньоклітинного метаболізму цАМФ. Зниження вмісту цієї речовини всередині клітини шляхом вимивання при перфузії або впливом на неї метаболізму призводить до зменшення кальцієвої напруги. Введення у внутрішньоклітинне середовище екзогенного цАМФ попереджує зменшення кальцієвої напруги; якщо вона зменшилась то відбувається часткове або повне її збільшення. Отримані докази того, що вказані регуляторні ефекти опосередковуються через цАМФ - залежне фосфорування білків кальцієвих іонних каналів. Внутрішньоклітинні іони кальцію взаємодіють з вказаною регуляторною системою шляхом активації ряду ферментів які в неї входять. Отримані штучні мембрани у вигляді ліпосом з вмонтованими в них білковими молекулами, які здійснюють переніс іонів натрію. Розроблений спосіб введення у ліпосоми деяких лікувальних препаратів (інсулін, адреналін та ін.) з метою їх прологгованої дії.

Важливі дані отримані фізіологами України при вивченні синаптичних і мембранних процесів у нейронах вегетативних гангліїв. У відділі фізіології вегетативної нервової системи Інституту фізіології ім. А. А. Богомольця під керівництвом В. И. Скока детально вивчена роль мембранних процесів у передачі збудження через синапси нейронів вегетативних гангліїв. При цьому показано, що ацетилхолін збільшує проникність постсинаптичної мембрани нейронів симпатичних гангліїв і викликає генерацію потенціалу дії, активуючи в ній натрієві і калієві іонні канали. У мембрані виділено два типи рецепторно-канальних комплексів з продовженим і більш коротким середнім часом відкритого стану. Перші знаходяться у постсинаптичній, а другі, у пресинаптичній мембрані³.

Вивчені також властивості одиночних нікотинових холінорецепторів, провідність іонного каналу і кінетика його роботи, встановлено, що при активуванні холінорецептора ацетилхоліном відбувається декілька короточасних відкриттів іонного каналу, вивчені молекулярні механізми фармакологічного блокування холінорецептора, встановлено, що селективні блокатори холінергічної передачі діють шляхом блокування відкритого іонного каналу холінорецептора, у хімічній структурі нейронального нікотинового холінорецептора виявлена частина яка взаємодіє з блокаторами відкритого іонного каналу.

Цінні дані отримані при вивченні електричних реакцій природи електрогенеза, механізма нервово-м'язової передачі і зв'язків між процесами збудження і скорочення в різних гладких м'язах. Встановлено наявність електричного зв'язку між гладком'язовими клітинами. Для вивчення фізіології гладких м'язів були засвоєні такі сучасні електрофізіологічні методи дослідження, як подвійний сахарозний місток, внутрішньоклітинне виведення потенціалу, фіксація напруги на мембрані. За допомогою цих методів вивчені процеси збудження і скорочення у гладких м'язах різних органів. Вперше отримані дані про іонну природу збуджувальної і гальмівної дії медіаторів і інших речовин на гладкі м'язи. Встановлено, що збуджувальна дія медіаторів зумовлена в основному збільшенням проникності клітинної мембрани для іонів натрія і кальція або зменшенням проникності для калія, тоді як гальмівні дії зв'язані, зазвичай, з підвищенням проникності для іонів калію. Показана важлива роль іонів кальція у генезі потенціалів дії гладком'язових клітин і ініціації в них процесу скорочення. Проведено вивчення дії пурінових нуклеотидів на електрофізичні властивості гладком'язових і нервових клітин. Розроблено спосіб ефективного блокування неадренергічного гальмування у гладких м'язах шлунково-кишкового тракту.

При вивченні організації основних міжсегментарних пропріоспінальних нейронних систем, їх синаптичних входів і еферентних зв'язків з сегментарним нейронним апаратом виявлена спеціалізація певних популяцій пропріоспінальних нейронів на передачі супрасегментарних сигналів. Отримані дані дозволяють співвідносити прояв ряду процесів міжсегментарної координації і надсегментарного контролю з структурою і властивостями конкретних нейронних систем, які реалізують ці феномени⁴.

Проведено вивчення ролі основних стовбурових і спинозмозкових структур у формуванні складних рухливих актів. Визначена локалізація нейронів в корі мозку, підшкірних ядрах, гіпоталамусі і міндаліні, які є джерелом шляхів, які не сходяться у спинному мозку. Запропонована оригінальна загальна схема структурної організації низхідних систем головного мозку, які беруть участь у регуляції соматичних і вегета-

тивних функцій. Показано наявність у спинному мозку кота нейронних структур, працюючих по типу генераторів, які запускаються імпульсами вищих структур мозку. Проведено вивчення ролі стовбурових структур у ритмогенезі дихальних нейронів довгастого мозку. Отримані дані про вплив на ритмічну активність нейронів центрального дихального генератора різних дій. При вивченні фізіології ретикулярної формації мозкового стовбура виявлено, що подразнення крупноклітинного ретикулярного ядра викликає довготривалі та важкі зміни синаптичних процесів у спінальних нейронах. У 1958 р. Ю. П. Лиманським вперше у світі було здійснено внутрішньоклітинне відведення потенціалів від нейронів ретикулярної формації. При цьому виявлено, що для цих нейронів характерний низький критичний рівень деполаризації, мала тривалість потенціалу дії і відсутність слідової гіперполаризації. Ним детально вивчені зовнішні і внутрішньоклітинні реакції нейронів ядер трійчастого нерва на еферентні та кортикофугальні імпульси. Ці дані у монографії "Структура і функції системи трійчастого нерву"⁵.

На кафедрі фізіології Одеського медичного інституту в 1955 - 1965 рр. вивчалися активуючі впливи ретикулярної формації мозкового стовбура на кору головного мозку. У хронічних дослідах з перерізами стовбура на різних рівнях показано, що у реалізації активуючої дії на кору мозку сенсорних подразнень крім ретикулярної формації стовбура, беруть участь і інші утворення головного мозку і, задня частина гіпоталамуса. У 1960-1970 роках у відділі фізіології проміжного мозку Інституту фізіології ім. А. А. Богомольця у результаті вивчення функціональних взаємовідносин гіпоталамуса головного мозку виявлені особливості реакції дисенхронізації у корі мозку при подразненні різних ядер гіпоталамуса. Підтверджено представлення про хеморецептивну гетерогенність нейронів гіпоталамуса. Питання про функціональні зв'язки гіпоталамуса з вегетативною нервовою системою і оболонкою головного мозку було детально розглянуто в роботах Г. І. Маркелова. На основі даних про вплив світла і темноти на функцію кори мозку і внутрішніх органів, ним було запропоновано концепцію, згідно з якою око, гіпоталамус, гіпофіз, симпатическа нервова система тісно пов'язана одна з одним. Імпульси, що виникають у сітківці ока, надходять не тільки у кору мозку, але й у гіпоталамус, звідти через вегетативну нервову систему діють на внутрішні органи і кору мозку.

Проведено детальне вивчення нейронної організації різних ядер таламуса, функціональних зв'язків їх між собою, корою головного мозку і підкорковими утвореннями (Інституту фізіології ім. А. А. Богомольця, Кафедра фізіології Донецького медінституту). Основним завданням цих досліджень було виявлення змісту фізіологічних процесів і нейрофізіологічних ме-

ханізмів, що забезпечують релейну та інтегральну функції таламуса. Для цього проведено вивчення зовнішньоклітинних і внутрішньоклітинних реакцій нейронів різних ядер таламуса на різні аферентні подразнення. На основі даних про характер цих реакцій визначена динаміка розвитку і взаємодію процесів збудження і гальмування у нейронах таламуса при дії різних подразнень. Показано виключно важливу роль постсинаптичного гальмування у здійсненні всіх функцій таламуса. Встановлено, що гальмування в ядрах таламуса здійснюється при обов'язковій участі спеціалізованих гальмуючих нейронів. Описано декілька нейронних механізмів, що регулюють релейну функцію таламуса і які пристосовують інтенсивність потоку аферентних імпульсів, що поступають у кору головного мозку і підкоркові структури, до поточних потреб організму. Показано, що таламус відіграє виключно важливу роль у інтегративних процесах головного мозку, є обов'язковим елементом багатьох функціональних мозкових систем. Результати цих досліджень узагальнені у монографії Ф. Н. Сіркова і В. Н. Казакова "Нейрофізіологія таламуса". Питання фізіології базальних гангліїв і міндалевидного комплексу були предметом вивчення в інституті фізіології Богомольця, Інституті фізіології на кафедрі фізіології Вінницького медичного інституту⁶.

З 1968 р. у харківському медичному інституті вивчаються механізми функціональних взаємовідносин лімбічних утворень з іншими структурами мозку, а також роль цих утворень в організації емоційно-стресових реакцій організму. Вивчення фізіології базальних гангліїв проводились в інституті фізіології ім. А. А. Богомольця. На основі отриманих даних зроблено висновок про те, що фізіологічна роль базальних гангліїв не обмежується регуляцією рухових функцій. Вони беруть активну участь у складній інтегративній діяльності мозку і аналізі сенсорної імпульсації. Показано, що після видалення хвостатих ядер відстрочені умовні рефлексії у собак порушуються у більшій степені. На кафедрі фізіології Медичного інституту отримані дані про деякі зміни кровообігу, дихання, травлення і виділення при подразненні ядер стріопалідарної системи.

Вивчення фізіології кори великих півкуль і шкірно-підшкірних взіємовідносин проводились у інституті фізіології А. А. Богомольця, на кафедрах фізіології медичних інститутів і університетів. Спочатку використовувався тільки метод умовних рефлексів, а з 1970 р. застосовуються сучасні електро-фізіологічні методи досліджень. Проведено вивчення нейронних механізмів процесів збудження та гальмування і їх взаємодія у корі головного мозку. Шляхом вивчення зовнішньо і внутрішньоклітинних реакцій кіркових нейронів на різні сенсорні подразнення визначена просторова й тимчасова динаміка розвитку процесів збудження й гальмування у

різних ділянках кори мозку. При цьому встановлена наявність конвергенції сенсорних імпульсів різних модальностей на нейронах не тільки асоціативних, але й проєкційних ділянок. Особливо цінні дані отримано при вивченні нейронних механізмів кіркового гальмування. Показано, що при дії любого аферентного подразнення кількість загальмованих нейронів у корі мозку значно перебільшує кількість нейронів, реагуючих на це подразнення імпульсною активністю. Встановлено, що гальмування у нейронах кори головного мозку є в основному постсинаптичним гальмуванням, яке здійснюється при обов'язковій участі спеціалізованих гальмівних нейронів, які знаходяться у корі головного мозку.

Встановлені основні закономірності реагування вищих відділів слухової системи на звукові подразнення. Методом мікроелектродного відведення потенціалів окремих нейронів визначена роль різних утворень слухової системи у сприйнятті і аналізі звукових подразнень. Проведено детальне вивчення синаптичних процесів у нейронах слухової системи. Показана важлива роль процесу гальмування у діяльності слухового аналізатора. Представлені оригінальні схеми нейронної організації і функціональних взаємовідносин вищих відділів слухової системи. Результати фізіологічних дослідів дали можливість не тільки вирішити деякі важливі питання фізіології слуху, але і при творчій співдружності запропонувати ряд показників для об'єктивної діагностики функціонального стану слухової системи людини, а також заходів по боротьбі з туговухістю⁷.

На кафедрах фізіології Вінницького, Одеського та Івано-Франківського медичних інститутів досліджувались електричні реакції нейронів у різних структурах головного мозку при дії інтероцептивних подразнень. Показано, що імпульси, які надходять у головний мозок при подразненні інтероцепторів, змінюють електричну активність нейронів кори головного мозку та таламуса і впливають на діяльність різних сенсорних систем. Вперше встановлено, що в організації умовно рефлекторних рухів, а також при різних видах внутрішнього гальмування значна роль належить центральній сірій речовині середнього мозку.

У багатьох інститутах і кафедрах фізіології всебічно досліджувались різні питання фізіології і патології кровообігу. у 1935-1937 рр. у Інституті експериментальної біології і патології у Інституті клінічної фізіології виконувались роботи присвячені вивченню патогенеза розладів кровообігу при різних формах шоку. Було встановлено, що причиною різкого падіння артеріального кров'яного тиску при анафілактичному шоці являється зменшення маси циркулюючої крові в наслідок її депонування у судинному басейні печінки та ворітної вени.

Наступні досліді були зорієнтовані на експе-

риментальне вивчення механізмів розвитку артеріальної гіпертонії, запропонована нова модель експериментальної хронічної гіпертонії, яка створювалась шляхом перерізання у тварин депресорних і синусних нервів.

Питання про центральні і периферичні механізми регуляції судинного тонуусу було предметом багаторічних досліджень колективу відділу фізіології кровообігу Інституту фізіології ім. А. А. Богомольця. Представлені кількісні дані про гемодинамічні зсуви при електричній та хімічній стимуляції точно ідентифікованих структур довгастого мозку, кори мозку з бульбарним рівнем регуляції серцево-судинної системи. Отримані дані про топографії структур довгастого мозку і лімбічної кори, які беруть участь у регуляції кровообігу. Вивчена роль відділу судинної системи у рефлексорних кардіо-васкулярних реакціях на різноманітні функціональні навантаження і дія деяких екстримальних факторів. Отримані дані про зміни гемодинаміки і реакцій коронарних судин на нервові і гуморальні подразнення при експериментальній гіпертонії та інфаркті міокарда.

У Київському НДІ ендокринології та обміну речовин проводяться дослідження впливу гормонів і медіаторів на коронарний кровообіг і метаболізм міокарда. Отримані дані про порушення у регуляції коронарного кровообігу при зміні секреції гормонів наднирників, щитоподібної залози та діабеті⁸.

У 1946 - 1970 рр. у Харківському медичному інституті під керівництвом Є.К. Приходькової проведені дослідження пролі кори великих півкуль у регуляції кровообігу. Отримані дані про важливу роль премоторної області кори мозку у регуляції рівня кров'яного тиску. В Українському інституті експериментальної ендокринології вивчалось значення змін гормонального статусу організму у розвитку гіпертонії. У дослідженнях на тваринах з центрально-нервовою гіпертонією було вивчено вплив різних гіпотензивних речовин, які застосовуються при лікуванні гіпертонії. У дослідженнях на тваринах з центрально-нервовою гіпертонією було вивчено вплив різних гіпотензивних речовин, які застосовуються при лікуванні гіпертонії.

Суттєвий вклад внесений українськими фізіологами у фізіологію травлення. На основі даних, отриманих при вивченні секреції травних залоз при їх інтенсивній діяльності, створена концепція про механізм виснаження та відновлення, яка знайшла застосування при вивченні процесів втомлення і відновлення у інших тканинах.

На кафедрі фізіології Одеського університету отримані дані про рефлексорні впливи акту жування на діяльність апарату травлення і дана характеристика періодичних "голодних" скорочень кишечника. Висловлена пропозиція про те, що їх виникнення пов'язано з появою у крові яких-небудь збуджуючих речовин. На цій же

кафедрі під керівництвом Р. О. Файтельгерга проведені дослідження по вивченню особливостей секреторної, моторної і всмоктуючої діяльності травного апарату у овець та свиней.

Значне число дослідів було пов'язано зі всмоктуванням у шлунку та кишечнику води, солей, цукру і амінокислот. Вивченню вплив на цей процес різних нервових та гуморальних факторів⁹.

В результаті вивчення водно-сольового обміну встановлена роль секреторних функцій травних залоз у водно-сольовому гомеостазі організму, показана роль обміну води та неорганічних іонів у механізмі секреторних функцій травних залоз. Показано, що взаємодія органів системи виділення та травлення при короткочасних впливах на водно-сольовий обмін забезпечується рефлексорними, а при довготривалих - нейроендокринними механізмами.

Велике значення для формування сучасних уявлень про регуляцію функцій гіпофіза та щитовидної залози мали дослідження Б. В. Альошина. Він та його співробітники встановили стимулюючу дію симпатичної та гальмівну - парасимпатичної імпульсації на функціональну активність щитовидної залози. Вони довели, що центральна регуляція тиреоїдної залози може здійснюватися як трансгіпофізарним шляхом, так і парагіпофізарним шляхом, тобто не першим провідником. На основі цих дослідів були сформульовані оригінальні концепції патогенезу ендемічного зоба і взаємовідносин нервової ендокринної системи в еволюційному аспекті.

У Києві основні дослідження по ендокринології проводилися в інституті клінічної фізіології, інституті фізіології ім. А. А. Богомольця і в інституті ендокринології і обміну речовин. Проведено вивчення гормональної регуляції обміну речовин в центральній нервовій системі.

Велике значення для розвитку ендокринології мала організація у 1965 році Київського НДІ ендокринології і обміну речовин, в якому успішно розробляються актуальні проблеми експериментальної та клінічної ендокринології. Одним із його основних наукових напрямків було вивчення біосинтезу і метаболізму гормонів в нормі і при ендокринній патології. Яскравою сторінкою успіхів Радянської ендокринології була боротьба з ендемічним зобом у Західних областях України. Ендемічний зоб і пов'язаний з ним кретинізм були справжньою соціальною проблемою. Широко відомі за межами України праці українських фізіологів в області вікової фізіології. Праці А. А. Богомольця, А. В. Нагорного, В. Н. Нікітіна, В. В. Фроськіна заклали основу вітчизняної геронтології. В теперішній час проводяться дослідження по віковій фізіології ім. А. А. Богомольця, у інституті біології та на кафедрі фізіології Харківського університету. Колективами цих інститутів вивчені вікові зміни в організмі тварин та людини на клітинному та тканинному рівнях. Виявлені

вікові зміни колоїдів протоплазми і генома клітин, що призводять до змін їх біохімізма, дана характеристика вікових змін колагенових білків, детально вивчені вікові зміни у діяльності серцево-судинної системи, дихальної функції, гормонального статусу, нервової системою, з'ясовано, що харчування, яке стримує ріст призводить до сповільнення вікових змін у обміні білків і нуклеїнових кислот і збільшенню тривалості життя. На основі даних, отриманих при вивченні вікових змін рухливості основних нервових процесів, запропоновані психо-фізіологічні критерії для визначення професійної придатності до основних професій людей різного віку. Створений та пройшов клінічну апробацію ряд геріатричних препаратів¹⁰. Останні роки українськими фізіологами досліджується вплив на організм людини роботи, яка вимагає більшої розумової та емоційної напруженості. Проводяться також роботи по визначенню психо-фізіологічних критеріїв, які використовують при професійному наборі операторів різного профілю.

Reference:

¹Klinichna anatomiiia i fiziologhiia / Za red. L.I.Starushenko. – М. : Medytsyna, 2000. – S. 28.

²Lohynov A. V. Fyzyolohiia s osnovamy anatomyyu cheloveka. – М. : Anatomyya, 1998. – S. 69.

³Osnovy fyzyolohyyu cheloveka. : Uch. dlia vuz., v 3-kh t. / Pod red. akad. RAMN B. Y. Tkachenko. – SPb. Medytsyna, 1994. – S. 56.

⁴Normalna fiziologhiia (Za red. V.I. Filimonova, – K., 1994. – S. 5-6, 6-24, 48-52, 55-62, 67-68.

⁵Fiziologhiia : Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / Za red V.H.Shevchuka. – Vynnytsia: Nova Knyha, 2012. – S. 26-41, 52-67.

⁶Posibnyk z normalnoi fiziologhii / Za red. V.H.Shevchuka, D.H.Nalyvaika. – K. : Medytsyna, 1995. – S. 6-14, 14-20, 40-41, 49-53.

⁷Fiziologhiia liudyny: pidruchnyk / V.I. Filimonov. – K. : VSV «Medytsyna», 2010. – S. 24-59, 62-85, 86-109.

⁸Fyzyolohiia cheloveka / Pod red. H.Y. Kosytskoho. – М. : Medytsyna, 1985. – S. 5-18, 74-79, 92-101.

⁹Skok V.Y., Shuba Y.F. Nervno-myshhechnaia fyzyolohiia. – K. : Fyzyolohiia, 1986. – S. 68-113.

Tymofiychuk Inga, Semenenko Svetlana, Roman Liliya, Boshtan Sofiia, Boreyko Liliya. History of success of the Ukrainian physiological school. In article stages of development of domestic physiology in the beginning of 20 centuries are considered. The basic stages of development and becoming of faculties of physiology of medical institutes, laboratories are submitted, directions of scientific researches of the given faculties are specified. Article also contains the information about origin and the further development of the Ukrainian physiological schools, about formers of these schools. Results of scientific activity of collectives of Institute of clinical physiology had significant influence on development of the Ukrainian physiological school. On the basis of information A. A. Bogomolets had been created new

original concepts of modern physiology.

Key words: *physiology, scientific researches, physiological school, neurophysiology*

Тимофійчук Інга – кандидат медичних наук, доцент кафедри фізіології ВДНЗ України БДМУ. Спів-автор 2 підручників й автор понад 50 наукових статей. Коло наукових інтересів: вплив патогенних чинників на структуру і функцію нервової системи людини.

Tymofiychuk Inga – Candidat of Medical Science, Assistant Professor of Physiology of High Educational Establishment of Ukraine “BSMU”. Co-author of two books and of over 50 scientific articles. Research interests: pathogenic factors influence on the structure and function of the human nervous system.

Семененко Світлана – кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізіології ім. Я. Кіришенблата ВДНЗ України «БДМУ». Співавтор монографії та 2 підручників. Автор 65 наукових статей. Наукові інтереси: роль оксиду азоту в хроноритмічній організації функцій нирок.

Semenenko Svetlana – Candidate of Biological Sciences. Associate professor of department of physiology named after Y. Kirshenblata of High Educational Establishment of Ukraine “BSMU”. Co-author of monograph and two textbooks. The author of 65 scientific articles. Research interests: the role of nitric oxide in the regulation of renal hronorytmichniy of kidney.

Боштан Софія – асистент кафедри фізіології ВДНЗ України «БДМУ», Коло наукових інтересів: історія медицини, історія фізіології, нейродегенеративні зміни на тлі розвитку цукрового діабету, патофізіологія цукрового діабету. Автор біля 10 наукових статей та публікацій.

Boshtan Sofiia – Assistant of Department of Physiology named after Y. Kirshenblata of High Educational Establishment of Ukraine “BSMU”. Co-author of 10 scientific articles. Research interests: history of medicine, pathogenic factors influence on the structure and function of the human nervous system and diabetes

Борецько Лілія – доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти, ВДНЗ України «БДМУ». Коло наукових інтересів: історія медицини, медсестринства, догляд за хворими. Автор понад 60 наукових праць

Boreyko Liliya – Candidat of Medical Science, Assistant Professor of High Educational Establishment of Ukraine “BSMU”. Co-author of two books and of over 60 scientific articles. Research interests: history of medicine, care of patients, the nurse

Received 11-10-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© I. Tymofiychuk, S. Semenenko, L. Roman, S. Boshtan, L. Boreyko, 2015

Igor DAVYDENKO ,
Olena TIULIENIEVA ,
Yevheniia PARASTYVYUK
Higher State Educational Establishment of
Ukraine «Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi, Ukraine
pathomorphology@bsmu.edu.ua
tuleneva@bsmu.edu.ua

Ігор ДАВИДЕНКО,
Олена ТЮЛЕНЄВА,
Євгенія ПАРАСТИВ'ЮК
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)

HISTORY OF THE DEPARTMENT OF
PATHOLOGICAL ANATOMY HIGHER STATE
EDUCATIONAL ESTABLISHMENT OF UKRAINE
«BUKOVINIAN STATE MEDICAL
UNIVERSITY»
(DEDICATED TO 70th ANNIVERSARY OF
THE DEPARTMENT)

ІСТОРІЯ КАФЕДРИ ПАТОЛОГІЧНОЇ
АНАТОМІЇ ВДНЗ УКРАЇНИ
«БУКОВИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»
(ПРИСВЯЧЕНО 70-ТІЙ РІЧНИЦІ
КАФЕДРИ)

Ключевые слова: Буковинский государственный
медицинский университет, медицинский
институт, кафедра патологической
анатомии, история патологоанатомической
службы Буковины.

Давыденко Игорь Тюленева Елена, Парастывюк Евгения. История кафедры патанатомии ВДНЗ Украины «Буковинський державний медичний університет» (посвящено 70-той годовщине кафедры).

Авторами в статті описані етапи розвитку і характерні особливості діяльності кафедри патологічної анатомії Буковинського державного медичного університету. Освітлені основні проблеми і задачі патологоанатомічної служби на Буковині з 1945 року – року заснування кафедри при Черновицькому медичному інституті. Содержать матеріали о началe преподавания патологической анатомии, последовательной деятельности руководителей кафедры и их вклад в учебную и научную работу по патологической анатомии. Кроме того, показано постепенное формирование качественной базы подготовки ученых и врачей по вопросам патологической анатомии, которые работают во многих регионах Украины и за ее пределами. Указанные учебные предметы, направления деятельности кафедры – учебная, учебно-методическая и научная работа.

Department of Pathomorphology at Chernivtsi State Medical Institute first started working in April 1945 based on Regional Hospital Prosectorium, which was built at the end of last century. In 1918, autopsy work wasn't performed, because the Regional Hospital Prosectorium was closed and the building was used as a clinical laboratory. It was related to the collapse of the Austro-Hungarian Empire after which Bukovina was released from Romania. After these series of events, a new pathomorphological department was established in this region and its services became available to all citizens¹.

Due to the fact that this service was new, there was lack of personnel who were specialized in this field and as a result, medical doctors were employed to work there. The people at the time didn't really understand the importance of this process and rather thought of it as desecration of the body and because of this, they refused to patronize it. It was difficult at the beginning of this service because of

inadequate rooms. There were only two rooms and it was used for 3 departments: the Department of Pathomorphology, Forensic Medicine and Topographical Anatomy.

The first professors at the department were P.H. Kostenko, PhD – acting head of department, physician-pathologist N.S.Vasnyetsov – assistant, dermatologist L.I. Synookova – acting assistant.

On September 10th 1945, Prof. N.M. Shinkerman came to the department (order number 440 of 08/09/1945). He was the first manager, organizer and founder of the pathomorphological research school, department and service in Bukovina. The first professional lecturers first professional lecturers, except N.M. Shinkerman were associate professor H.O.Dikshhteyn, assistants P.H. Kostenko and O.I. Shanina^{2,3}.

first professional lecturers, except N.M. Shinkerman were associate professor H.O.Dikshhteyn, assistants P.H. Kostenko and O.I. Shanina. Later contribution to the development of the department

was done by a whole galaxy of professors, associate professors and assistants. Particularly among members of the Department that received the title of Professor are: D.D. Zerbino, V.S. Prokopchuk, I.V. Kryzhanivska, Yu.F. Vikalyuk, I.Yu. Polyansky (now head of the Department of Surgery), M.A. Ozhevan, I.S. Davydenko (now head of the Department of Pathological Anatomy), V.T. Bachynsky (now head of the Department of Forensic Medicine and Medical Law), I.Yu. Oliynyk.

The members that received the title as associate professors are: E.M. Aleksandrova, T.D. Kanareytseva, I.F. Kurchenko, H.O. Rodionov, H.H. Fisher, V.T. Bachynsky, Zh.D. Mischenko, O.F. Kulyk (now director of the medical college), O.A. Tuleneva, I.H. Savka (now Dean of the Medical Faculty¹³), O.Ya. Vanchulyak, A.Y. Zavolovych⁴.

Teachers of pathomorphology were: senior teacher I.I. Hrechko, assistants V.I. Beshley, Yu.I. Hordiyenko, V.N. Huryanova, Ye.R. Deneka, M.O. Kolacheva, L.A. Luste, M.D. Perepelyuk, I.M. Rybachuk, H.P. Rushkovsky, O.D. Senyushkina, T.S. Sklyarenko, L.B. Fiskova, L.Yu. Shablovska, I.I. Kryvetska, I.H. Biryuk, I.I. Tomyuk, M.S. Krylyuk, O.V. Harvasyuk, V.V. Ilika, O.V. Lazaruk, A.I. Popovych, O.P. Shenderyuk.

In terms of part-time job as teachers of pathology or sectional work are: Prosectorium doctors V.Ye. Symenovych, V.I. Besedinsky, O.V. Besedynska, Ye.P. Mikadze, V.P. Silko, V.A. Hnidenko, O.M. Moskalyk, D.I. Hrechko, V.Ye. Mazhar, O.B. Herovska.

In 1985, Forensic medicine course was subordinated to the department. In 2011 the course of forensic medicine was formed as an independent body called the Department of Forensic Medicine and Medical Law (Chair, Professor V.T. Bachynsky)⁵

Chairs of department: during 1945-1968 department was headed by professor N.M. Shinkerman. From 1968 to 2001 the department was headed by Professor V.S. Prokopchuk. In 1973-1974, 1989-1991, 2001-2002, a role of the Head of Department was performed by Associate Professor E.M. Aleksandrova. Since 2002 the department is headed by Professor I.S. Davydenko.

Shinkerman Naum Moiseevich (04.06.1907-25.10.1997) graduated from Odessa Medical Institute in 1932. After the year 1935, he became involved in pathomorphological work. Before the Second World War N.M. Shinkerman worked as assistant in Pathological Anatomy Department in Odessa Medical Institute and simultaneously as assistant of prosector in regional hospital. In March 1940, N.M. Shinkerman defended his dissertation on «Primary lung cancer», performed under the direction of renowned scientist and practitioner, private-docent (later professor), German Baron von M.M. Tiesenhausen. From June 1941 to August 1945, Shinkerman served as a military doctor for the Red Army. He rose from a doctor-specialist to the main pathologist of the 4th Ukrainian Front and also became the chief pathologist of Prykarpathian

Military District, in the rank of Major of medical services. He was awarded two Orders of Red Star, Czechoslovak Military Cross, five front-line medals. In September 1945, N.M. Shinkerman organized the Department of Pathological Anatomy and relevant basic prosectoriums (pathoanatomical departments) in the health care system. In September 1947, he was awarded the title of associate professor. Professor N.M. Shinkerman was a respected teacher and doctor who saved a lot of lives but during the investigations on the “doctors conspiracy”, he was dismissed from his job. In 1955, he defended his doctoral dissertation in Moscow. It was called “Materials of pathological and normal morphology of thyroid goiter in Bucovina». He was then awarded the degree of Doctor of Medical Sciences and the title of Professor⁶.

The works of Professor N.M. Shinkerman in the field of studying the problem of endemic goiter is famous not only among professionals around the world but also served as the basis of elimination of severe endemic goiter in the Carpathian Mountains. He owns more than 50 original scientific papers. He mentored 8 Doctors and 8 candidates of Medical Science, dozens of doctors, pathologists who work now in many countries. There were regular meetings of the Chernivtsi Scientific Society of pathologists and forensic professionals and it was chaired by N.M. Shinkerman. The scientific reports from these meetings were regularly published in «Archives of pathology,» and this interested many physicians of different professions⁷.

In March 1969 Professor N.M. Shinkerman left the post of head of the department because of poor health, but retains for several years the prosector function. N.M. Shinkerman died when he was 91, in Moscow.

Prokopchuk Vyacheslav Savvyh (born on 22 August 1939), graduated from Chernivtsi State Medical Institute in 1961 and Chernivtsi State University (Department of Chemistry) in 1969. Since 1961 he worked as a lecturer at Chernivtsi Medical Institute. In 1965, V.S. Prokopchuk defended his candidate thesis on «Vascularization of normal thyroid and goiter». In 1980 he defended his doctoral thesis on: «Morphogenesis of endemic goiter.» In 1967, he was titled an associate professor, and in 1982 - professor. During 1989-1991 V.S. Prokopchuk worked as a professor of pathology in Zambian University (Lusaka) and consultant in University hospital. In the 2000s he also worked in Sweden⁸.

Major research areas of Professor V.S. Prokopchuk were devoted to pathomorphology of thyroid gland, heart, blood vessels and tumors. He's an author of more than 180 publications, including monographs on «Clinical pathology of female genital organs», «Clinical pathology of lymph nodes», 6 inventions and 46 innovations. Professor Prokopchuk has discovered the phenomenon of local immune tolerance. He created original unitary theory of atherosclerosis and substantiated the original hypothesis of «Chernivtsi disease» (1988), consider-

ing it as a mild form of scarlet fever with alopecia syndrome. Professor V.S. Prokopchuk has mentored dissertations of M.D. Kardaschuk (1971), L.A. Luste (1973), I.F. Kurchenko (1975), I.I. Hrechko (1988), Ye.R. Deneka (1988), I.S. Davydenko (1996). During managing the department, Professor V.S. Prokopchuk paid much attention to clinical work, gave advices to pathomorphology service of the region, organized clinical pathological conferences, debates and seminars. He also acted as a Head of Chernivtsi branch of the Association of Pathologists of Ukraine. Professor V.S. Prokopchuk contributed a lot to the museum of macro and micro preparations, visual materials base of the Department of Pathology and Forensic Medicine. In 1995, V.S. Prokopchuk became a member of the International Academy of Pathology. He also was awarded the prize of «Excellence in Healthcare»⁹.

Aleksandrova Eleonora Mykolaiivna (02.06.1935 – 12.21.2012) graduated from Chernivtsi State Medical Institute in 1958 and started working at the pathomorphology department. In 1964 she defended her dissertation on «Intra-organic lymphatic system of normal thyroid gland and goiter». The major areas of her research were: morphological studies of goiter, clinical and experimental pathology of the lymphatic system of endocrine glands, morphological and statistical aspects of the perinatal and obstetric pathology, comparative pathomorphology of rheumatic diseases; morbidity, mortality and pathomorphology of tuberculosis at Bukovina region. E.M. Aleksandrova has published about 90 papers according to the results of her research work. In 1977-1980 E.M. Aleksandrova worked as an assistant professor of pathology at the Oranian University of Algerian Republic. She also supervised the research activity of Algerian doctors. In 1984-1987 E.M. Aleksandrova was a professor-consultant at the National University of Laos (Vientiane, Lao People's Democratic Republic). Besides, she was a consultant of local Minister of Health. While working abroad, E.M. Aleksandrova has issued a manual on general pathology in French (Alexandrova E.N. *Pathologie Generale. Gige Pratique.-Ministere de l'enseignement superieur et de la recherche. Universited'Oran, ORAN, 1980.- 34 đ.*), and pathology textbook in two volumes (Alexandrova E.N. *Anatomie Pathologique. T. I. Pathologie generale.- R.D.P. Lao. Ministere de la sante public Universite des sciences medicales/ Vientiane, 1985.- 124 đ., Alexandrova E.N. Anatomie Pathologique. Pathologie speciale T.2, Republique Democratique populaire Lao Ministere de la sante public Universite des sciences medicales Vientiane, 1986.- 120 p.*). E.M. Aleksandrova paid great attention to methodological work. In 1995 she initiated the creation of electronic documents database at the Department of Pathology, which has greatly facilitated teachers work. E.M. Aleksandrova was also involved in clinical work, as she constantly consulted regional pathology bureaus, organized interesting clinical

and pathological conferences and scientific seminars with young doctors and medical interns¹⁰.

The next head of the Department, Professor Igor Svyatoslavovich Davydenko (born 12 December 1964) graduated from Chernivtsi Medical Institute in 1988. He interned at Kharkov Medical Institute and at Sumy regional pathomorphology bureau (1988-89). In 1990 he specialized in histochemical studies at the University of Cheboksary. In 1998 he additionally trained in pediatric pathomorphology at the Kiev Medical Academy of Postgraduate Education. In 1989 he started to work at the Environmental Health Research Institute of Ministry of Health of Ukraine. Initially he was a senior laboratory assistant, then - junior researcher, and in 1992 he was appointed a head of morphological laboratory. At the same time he worked as an assistant at the Department of Pathology and Forensic Medicine and as a prosector at the Regional Pathomorphology Bureau. In 1996 I.S. Davydenko defended his dissertation on «Effects of industrial air pollutants on placenta morphogenesis in pregnant» and then he has chosen to be a teacher for a basic work. He became an associate professor in 2001, and was appointed a Head of the Pathomorphology Department in June 2002. In 2006 he defended his doctoral dissertation on «Pathomorphological aspects of the syndrome of placental failure in pregnant women with iron deficiency anemia», and was awarded the academic title of Professor in 2007. I.S. Davydenko has published more than 400 publications on pathomorphology, including 2 monographs, 12 manuals, over 200 articles in prestigious scientific journals in Ukraine and abroad, received more than 20 patents of Ukraine. The main area of research interest of Professor Davydenko is the pathology of reproduction. I.S. Davydenko also pays attention on education of the personnel. He mentored a number of candidate dissertations on pathomorphology (O.A. Tuleneva, D.I. Hrechko, O.V. Harvasjuk, V.V. Ilika, O.V. Lazaruk, A.I. Popovych, O.P. Shenderuk, A.V. Besedynska (thesis has been probated), and one doctoral dissertation (O.A. Tuleneva). Professor I.S. Davydenko is a physician-pathologist of the highest qualification, head of the regional branch of the Association of Pathologists of Ukraine and a member of the coordinating council of the Association of Pathologists of Ukraine. On the proposal of the Department of Health in the 2012-2013 he temporarily served as chief pathologist of this Department. In 2013, I.S. Davydenko became a member of the International Academy of Pathology. He has got awards of Association of Pathologists of Ukraine (2008), of the Ministry of Education and Science of Ukraine (2009), of the Ministry of Health of Ukraine (2010), of the Regional State Administration (2007). Igor Svyatoslavovich is a member of editorial board of scientific journals «Pathology», «Neonatology, perinatal medicine and surgery», «Clinical Anatomy and Operative Surgery» and also reviews articles for other scientific journals in Ukraine¹¹.

The educational process at the Pathomorphology Department in 1945 was launched having only five microscopes and several tables brought from Kharkov.

At that time there was no histopathological laboratory in Chernivtsi region, therefore any biopsy specimens were not examined microscopically, and no microscopic preparations were made for educational purposes. A small amount of them was brought by assistant N.M. Vasnetsov from the Pathology Department of Odessa Medical Institute. Organization of histopathological laboratory in September 1945 was an important event in the history of the Department. Since that time the number of biopsy studies gradually increased. The quality of the educational process at the Department was radically improved due to the availability of histopathological laboratory. Senior laborant Svitlana Dmytrivna Tashchuk contributed a lot to the successful development of this subdivision. She is a talented and deservedly esteemed specialist. Thanks to her accuracy and persistency, the students have an opportunity to use high quality laboratory equipment for the studying histological and histochemical preparations.

The next outstanding employee of the Department is associate professor H.O. Dykshteyn, former student of the famous pathologist Professor Shy. Krynetskiy (Warsaw). She helped a lot to organize the educational work, since she has made the first curricula and methodological instructions for students.

Soon the department became a training center for practitioners of the region. In (On) November 5, 1965 the Chernivtsi Regional Scientific Society of pathologists and forensic experts was organized. It was an institution for continuing medical education and research activity. Proceedings of Society's members were often published in the Moscow journal «Archives of pathology»¹².

In 1974 the Department initiated the centralization of pathomorphology services of the region. There were also established pediatric (1988) and adults (1990) subdivisions.

First head of the Department, Prof. N.M. Shinkerman, has launched the scientific direction, which was devoted to the pathomorphology of Bukovinian endemic goiter. Many other specialists, such as hygienists, surgeons and endocrinologists have been involved to this research, which has resulted in improvement of prevention and treatment of goiter. The essential ideas of these researches were summarized in two doctoral dissertations: «About the pathomorphology and normal morphology of thyroid gland in Bucovinian area of endemic goiter» by N.M. Shinkerman (1955), and «Morphogenesis of endemic goiter» by V.S. Prokopchuk (1980). A number of candidate dissertations were also devoted for this problem: E.M. Alexandrova (1964), V. Prokopchuk (1965), H.P. Rushkovskyy (1965), G.A. Rappoport (1966), L. O. Luste (1973), I.I. Grechko (1988), E.R. Deneka (1988). There were also com-

prehensive pathomorphological studies on lymph vessels (D.D. Zerbino, 1964; E.M. Alexandrova, 1965; Y.F. Vikalyuk, 1964), of cardiovascular system (O.M. Pehovych, 1969; A. Sinchuk, 1969; V.L. Fastovskyy, 1964; I.I. Grechko, 1988), of liver (L.I. Roman, 1962; A.A. Voloshchuk, 1968; Y.F. Vikalyuk, 1964), of adrenal glands (I.F. Kurchenko, 1975), of periodont (M.D. Kardaschuk, 1971), of tumors (E.R. Deneka, 1988), of stab wounds and bruises (I.V. Kryzhanivska, 1969), of placental pathology (I.S. Davydenko, 1996), of placental failure (I.S. Davydenko, 2006; O.A. Tuleneva, 2008; D.I. Hrechko, 2014), of diabetic polyneuropathy (O.V. Bedynska, 2015). The outstanding achievements of all those researchers are as follows: morphological features of endemic goiter at Bukovina; phenomenon of local immunosuppression in precancerous neoplasms; lymphatic circulation in the goiter; structural and functional units of the thyroid gland and myocardium, and mathematical models of their morphogenesis; mechanisms of autoregulation of renal function and a number of other important pathological mechanisms. Many of those discoveries were successfully implemented into the practical medicine¹³.

The scientists of the Pathomorphology Department have obtained over than 80 patents for inventions, more than 150 certificates for innovations and published about 1,000 scientific papers. A lot of practicing physicians-pathologists are tightly involved to the research activity of the Department. There were defended 10 doctoral and 16 candidate dissertations.

In 1946 a student's research group has started working at the Department, which is very important for the preparing of young scientists. Students of all courses are taking part in this activity. Almost all of teachers and doctors, working at the Department, have started their professional career as members of this group. Young researchers have always been rewarded at the different scientific conferences and their works are regularly published in reputable medical scientific issues. Assistant professor O.A. Tuleneva is the head of this research group today. In recent years O.A. Tuleneva also successfully acts as a Chairman of the Board of Young Scientists of the University¹⁴.

Regular clinical and anatomical conferences, which are held at the Pathomorphology Department, are very important for improving the skills of anatomists and physicians.

The professional authority of specialists of the Pathomorphology Department is recognized over the country. They organized a number of high-level scientific meetings: the Second Congress of Pathologists of Ukraine in November 1976; the First Ukrainian Conference on Methods of Teaching Pathomorphology (May 1982); Scientific Conference on Pediatric Pathomorphology (1990), Ukrainian Scientific-Practical Conference dedicated to the 60th anniversary of BSMA, «Actual problems of morphological diagnosis of diseases of the

fetus and the child» (2004); Ukrainian Scientific-Practical Conference dedicated to the 100th birth anniversary of Professor N.M. Shinkerman (founder and chair of pathoanatomical service in Bukovina), «Pathological diagnosis of human diseases: achievements, problems and prospects» (2007).

Scientists of the department are actively involved in all scientific forums for pathologists of Ukraine. They also assisted in training doctors in Asia and Africa, worked at the universities of Zambia (Professor V. Prokopchuk), Nigeria, Tanzania, Libya (associate professor Kurchenko I.F.), Algeria and Laos (associate professor E.M.Aleksandrova). Organization of the Department of Pathomorphology Anatomy in Laos has initiated the creation practical organization of pathoanatomical service in this country. Some textbooks on pathomorphology were issued in French for Algerian and Laotian students. Associate Professor I.F. Kurchenko became a member of authoritative international «Society of Leukocyte Biology», as a result of his high research activity. Professor I.S. Davydenko became a member of the International Academy of Pathology in 2013¹⁵.

Since 1960 the employees of the Department are permanently and extensively working to increase the space for classes and laboratories. Today the Department with the Pathology course (postgraduate education), Pathomorphology and Sectional course (undergraduate education) has seven classrooms, two lounge rooms, assistant's room, chief's office, methodical room, training lab, research unit, computer room, museum of macro preparations (over 1,500 exhibits), museum of micro preparations (over 40 000 histological preparations).

Each student is provided with a separate working area, equipped with microscope, daylight and artificial lighting. They can use a large collection of micro- and macro preparations, tables, digital photos, videos of autopsies, slides, computers and so on.

In 2011 the Department was included to the list of basic departments (academic subject «Sectional course,» specialty «Medical Psychology»).

The staff of Pathomorphology Department looks to the future with optimism, following the best traditions of the pathomorphology school by Professor N.M. Shinkerman.

References:

1. Alexandrova E.M., Davidenko I.S., Kurchenko I.F., Taschuk S.D. The history of Department of Pathological anatomy and Forensic medicine // Clinical Anatomy and Operative Surgery. - 2004. - V.3, №1 - S. 73 - 80.
2. Professor Naum Moiseevich Shinkerman // Newspaper «To your health.» - 1997. - №7. - С. 7.
3. Pishak V.P., Davidenko I.S., Professor pathologist N.M.Shinkerman. History of life in documents (up to 100 anniversary) // Pathoanatomical diagnosis of human diseases: achievements, problems, prospects / Ma-

terials of Ukrainian scientific practical conference dedicated to the 100th birth anniversary of Professor N.M. Shinkerman (founder and chair of pathoanatomical service in Bukovina). - Chernivtsi: BSMU, 2007. - P. 8 - 14.

4. Pishak V.P., Davidenko I.S., Professor pathologist N.M.Shinkerman. History of life in documents (up to 100 anniversary) // Pathology. - 2007. - Volume 4., №2. - P. 95 - 98.
5. Bukovinian State Medical University. History and today (to the 70th anniversary) / redkol. Boychuk T.M., Herush I.V., Bilookyy V.V. and others.; ed .. Boychuk T.M. - Chernivtsi: BSMU Publishers, 2014. - P. 187.
6. Vyacheslav Savich Prokopchuk (for the 75th anniversary) // Archives of Pathology. - 2014. - T.76, №4. - P.68-69.
7. Pishak V.P., Davidenko I.S., Professor pathologist N.M.Shinkerman. History of life in documents (up to 100 anniversary) // Pathoanatomical diagnosis of human diseases: achievements, problems, prospects / Materials of Ukrainian scientific practical conference dedicated to the 100th birth anniversary of Professor N.M. Shinkerman (founder and chair of pathoanatomical service in Bukovina). - Chernivtsi: BSMU, 2007. - P. 11.
8. Vyacheslav Savich Prokopchuk (for the 75th anniversary) // Archives of Pathology. - 2014. - T.76, №4. - P.68-69.
9. Boychuk T.M. Famous names of graduates. The book of outstanding graduates of Bukovinian State Medical University / Boychuk T.M., Myslytskyy V.F., Bachinskiy V.T and others. - Chernivtsi: «City», 2014. - P. 241.
10. Pishak V.P., Davidenko I.S., Professor pathologist N.M.Shinkerman. History of life in documents (up to 100 anniversary) // Pathology. - 2007. - Volume 4., №2. - P. 95 - 98.
11. Ibid- P.98.
12. Professor Naum Moiseevich Shinkerman // Newspaper «To your health.» - 1997. - №7. - С. 7.
13. Vyacheslav Savich Prokopchuk (for the 75th anniversary) // Archives of Pathology. - 2014. - T.76, №4. - P.68-69.
14. Pathological anatomy of Ukraine / edited by prof. P.I.Chervyak. - Kiev: Exhibition Center «Prosvita», 2012. - 912p.
15. Pishak V.P., Davidenko I.S., Professor pathologist N.M.Shinkerman. History of life in documents (up to 100 anniversary) // Pathology. - 2007. - Volume 4., №2. - P. 96.

Давиденко Ігор, ТюленсваОлена, Парастив'юк Євгенія. Історія кафедри патологічної анатомії ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет» (присвячено 70-тій річниці кафедри). Авторами у статті описані етапи розвитку та характерні особливості діяльності кафедри патологічної анатомії Буковинського державного медичного університету. Висвітлено основні проблеми і завдання патологоанатомічної служби на Буковині з 1945 року - року заснування кафедри при Чернівецькому медичному інституті, на базі прозектури обласної

лікарні, побудованої наприкінці позаминулого століття.

У 1918 році після розпаду Австро-Угорської імперії та підпорядкуванні Буковини Румунії, прозектура обласної лікарні була ліквідована і патологоанатомічна робота не проводилась. Отже, разом з організацією кафедри, була заново заснована й патологоанатомічна служба в області, причому все робилося при відсутності належних кадрів та відповідного оснащення. Ситуація додатково ускладнювалася тим, що в ті часи місцеве населення сприймало розтин трупа як святотатство, а біопсійні прижиттєві дослідження тоді не послили ще свого важливого місця, яке вони по праву займають у сучасній діагностичній медицині.

Першими викладачами на кафедрі були кандидат медичних наук П.Г.Костенко, лікар-патологоанатом Н.С.Васнецов, лікар-дерматолог Л.І.Синьоокова. 10 вересня 1945 року на кафедрі прийшов кандидат медичних наук Н.М.Шінкерман, якого слід вважати першим завідувачем, організатором і засновником кафедри, патологоанатомічної наукової школи та патологоанатомічної служби на Буковині. Першими професійними викладачами кафедри стали: доцент Г.О.Дікштейн, асистенти П.Г.Костенко та О.І.Шаніна. Згодом свій внесок у розвиток кафедри зробили або роблять понині ціла плеяда професорів, доцентів та асистентів кафедри. Зокрема, серед співробітників кафедри вчене звання професора в різний час отримали: Д.Д.Зербіно, В.С.Прокопчук, І.В.Крижанівська, Ю.Ф.Вікалюк, І.Ю.Полянський, М.А.Ожеван, І.С.Давиденко (нині завідувач кафедри патологічної анатомії), В.Т.Бачинський. (У статті містяться матеріали про початок викладання патологічної анатомії, послідовної діяльності керівників кафедри та їх внесок у навчальну та наукову роботу з патологічної анатомії. Крім того, показано поступове формування якісної бази підготовки вчених і лікарів з питань патологічної анатомії, які працюють у багатьох регіонах України та за її межами. Вказані навчальні предмети, напрямки діяльності кафедри – навчальна, навчально-методична та наукова робота.

Ключові слова: Буковинський державний медичний університет, медичний інститут, кафедра патологічної анатомії, історія патологоанатомічної служби Буковини.

Давиденко Ігор – професор, завідувач кафедри патологічної анатомії ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», дійсний член Міжнародної Академії Патології, автор та співавтор понад 400 наукових та навчальних публікацій з патології та історії патологічної анатомії на Буковині, включаючи дві монографії та національний підручник з патоморфології.

Davydenko Igor – Professor, Head of the Department of the Pathological Anatomy of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Regular Member of the International Academy of Pathology, the author and coauthor more than 400 scientific and educational publications on pathology and history of pathological anatomy, including two monographs and national handbook of pathomorphology.

Тюленева Олена – доцент кафедри патологічної анатомії ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», автор та співавтор понад 60 наукових та навчальних публікацій з патології та історії патологічної анатомії на Буковині. Основний

напрямок наукових досліджень – патологія репродукції людини.

Tiulienieva Olena – Ph.D., Associate professor of the Department of the Pathological Anatomy of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». The author and coauthor more than 60 scientific and educational publications on pathology and history of pathological anatomy. Scientific research – the pathology of human reproduction.

Парастив'юк Євгенія – студентка 6-го курсу ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет».

Parastyvyuk Yevheniia, student of 6th course of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University».

Received 11-10-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© I.Davydenko Igor , O.Tiulienieva, Y. Parastyvyuk, 2015

Yuri MASIKEYCH¹
Valentyn MYSLYTSKY²
Svitlana TKACHUK²
Andriy MASIKEYCH¹

¹Chernivtsi Department of Kharkov
Polytechnic Institute

²Higher State Educational Establishment
of Ukraine "Bukovinian State Medical University",
Chernivtsi (Ukraine)
myslytsky@gmail.com

Юрій МАСІКЕВИЧ¹
Валентин МИСЛИЦЬКИЙ²
Світлана ТКАЧУК²
Андрій МАСІКЕВИЧ¹

¹Чернівецький факультет
Харківського політехнічного інституту

²ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет»,
Чернівці (Україна)

SAFE ENVIRONMENT – GUARANTY OF
THE POPULATION HEALTH
HIGHLANDERS.
CHALLENGES FOR ECOLOGICAL AND
TECHNOLOGICAL SAFETY OF THE
CARPATHIAN REGION

БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – ЗАПОРУКА
ПОПУЛЯЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ГОРЯН.
ВИКЛИКИ ДЛЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА
ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Ключевые слова: *горные территории,
гигиеническое качество среды,
эколого-техногенная безопасность.*

Масикевич Юрий, Мыслицкий Валентин,
Ткачук Светлана, Масикевич Андрей. **Безопасная среда – залог популяционного здоровья горян. Вызовы для экологической и техногенной безопасности карпатского региона.**

Целью выполненного исследования был анализ основных вызовов экологической и технической безопасности для жителей Покутско-Буковинского горного региона Карпат, для выяснения влияния качества окружающей среды на жителей горной местности. С помощью общепринятых методов лабораторного анализа изучили гидрохимические показатели воды, сравнивая концентрации загрязняющих веществ в ней со значениями ГДК.

Introduction. Diminution of the influence of the environment, caused by technological activities of people, on the person's health and state of natural ecosystems should be considered as a significant priority of ecological and technological security¹. As to opinion of a number of authors² the state of hydrological network and landscape occupies one the guiding tendencies among the means of the management of territory security.

As is generally known almost the third part of Chernivtsi region is represented by mountain and foothills territories that are particularly vulnerable from the standpoint of ecological and technological security.

Disastrous floods in 2008 and 2010 are the visual demonstration of it. The analysis of the present data in literature, carried out by us, certifies that 29 of 33 kinds of activities and objects are of increased ecological security on the territory of Pokut'ska-Bukovinian Carpathians according to the list of CM of Ukraine of 2013. As to official statistics of the 01.01.2015 181.27 thousand of people, constituting 19.9% of the total population, lived in mountain and foothills parts of the Chernivtsi region. Reduction of

the average age of the population and growth of demographic burden in comparison with the index in the Chernivtsi region are typical for the mountain regions what can be explained by the growth of the rate index in the region.

Just therefore, substantiation of the principles of the balanced coexistence of technosphere and biosphere providing, as a result, safety environment and ability to self-restorability and self-control of ecosystem as a whole is urgent nowadays.

Part I Challenges of Ecological and Technological Security of the Carpathian Region. Mountain territories are extraordinarily vulnerable from the standpoint of ecological and technological security³. Disastrous floods in 2008 and 2010 became one more confirmation of the given axiom. The analysis, carried out by us, testifies to that at present 29 of 33 kinds of activity and objects are of increased ecological security according to the List of 2013⁴ on the territory of the Ukrainian Carpathians. Data in the context of the administrative and territorial units which make up the foothills and mountain part of the Chernivtsi region are cited in Table 1.

Table 1

Main statistical indices of the administrative-territorial arrangement of the foothills and mountain part of the Chernivtsi Region

№ п/п	Administrative territorial units	territory, thous. sof. ²	population, thous. persons	quantity of settlements	list of kinds of activity and objects that make up increased ecological security
1.	Storozhynets region	1,160	55,7	39	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11
2.	Vyzhnytsia region	0,884	26,2	34	1-11
3.	Putyla region	0,897	99,3	51	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10
In all:		2,941	181,2	124	1-11
% to the total in the region		36,3	19,9	29,7	

Note: 1- gathering and burying domestic wastes; 2 - woodworking industry; 3- stock-raising; 4 - production of foodstuffs; 5 - construction of sewerage systems and cleansing structures; 6 - construction of water intakes; 7 - petroleum production; 8 - generation of electricity and heat based on organic fuel; 9 - building materials industry; 10 - construction of hydropower and hydrotechnical structures; 11 - construction of the main lines and arterial roads.

Selective questioning of the dwellers of the foothills and mountain part of the region (table 2) carried out by us enabled to elucidate the attitude of the local population to ecological problems of the region.

Table 2

Analysis of the results of studying opinion of the local population as to ecological problems of Bukovinian Carpathians (in % of the total number of respondents)

№ п/п	Administrative territorial units	Nonsupervised wood felling	Soil erosion and shifting processes	Gravel output	Throwing down of untreated waters	accumulation of domestic wastes
1.	Storozhynets region	42,0	24,0	15,0	11,0	8,0
2.	Vyzhnytsia region	40,0	20,0	17,0	13,0	10,0
3.	Putyla region	38,0	30,0	14,0	12,0	6,0
Note: questioning was carried out among the workers of general education establishments of the region.						

The results of the carried out selective questioning showed that among ecological problems the dwellers of the mountain and foothills part of the Chernivtsi region chose five, as to their opinion, the most important problems. On the basis of the obtained results we conducted ranging of ecological problems of the region. Uncontrolled wood felling takes first place in all three territorial-administrative units, and then soil erosion and shifting processes, gravel output, throwing down untreated waters and accumulation of domestic wastes products. Carpathians woods have a determinant influence upon the formation of hydrologic net upon topsoil of the region. Recently soil erosion and shifting processes have activated because of infringement of technologies

of the conducting agriculture, specifically forestry⁵. Significant economic losses occur in the process of solidity disturbance of mountain forest ecosystems, landscape and biological variety are broken. Burning down of withered vegetation in spring, breach of technology of wood stocking up and logging, drying up of fir-trees in mountain regions, unauthorized felling are the main threats for forest ecosystems of the region. Chemical (acid rains), physical (industrial discharges), pollution of the environment, chemical contamination of waterways with industrial, flows and from agricultural farms cause significant damage to gene pool of the biological species.

Ramified network of different assignment, ex-

cessive ploughing up in separate regions are the obstacle for the natural settling of flora and fauna species. Indicated challenges are universal for the whole Carpathian region.

Protected territories and creation of the objects of the natural-protected fund on them should be noted among the important methods of preservation of the mountain ecosystems. Thus, on the territory of the mountain part of the Carpathian region, according to the data of the State cadastre of the territories and objects of the natural-protected fund, on the 1st of January, 2013 1611 protected territories and objects (including 1 biosphere preserve, 2 natural reserves and 14 national parks) are concentrated here. Recreational zone of the objects of the natural-protected fund, in particular, national natural oaks, is a wonderful place for recreation. However, an excessive burden on these objects often leads to littering of the territory, water pollution, destruction of the Red Book species of the plants and animals.

A number of environmental security problems is connected with insufficiently considered and unfounded planning and construction of mine hydroelectric power stations on mountain water carriers of the Chernivtsi region. Regardless topicality of the questions of energetic independence of the state it is absolutely inadmissible construction of mini HEP stations without taking into consideration the requirements of ecological security.

Conglomeration of a significant part of timber industry waste products in the upper reaches to the mountain rivers, arrangement of livestock farms in the immediate proximity to reservoir leads to the worsening of sanitary-hygienic parameters of water and soil and is, in all probability, after-effect of worsening dwellers' health of the region. Investigations, carried out by us⁷, have shown that hygienic characteristics of the region may be an important indicator of the steady development of the region, in particular harmonic development of the relations of its social and natural components.

A lot of scientific works are dedicated to the mapping and studying general well-being⁶, level of morbidity as to the landscape complexes⁷. New direction of the scientific investigations – medical geology is being formed, that studies health and life of a person from the point of view of geological environment influence, as well as feedbacks. Challenges for ecological security of the Eastern Carpathians are a serious warning for the balanced development of the region and at the same time population health of the dwellers of the territory.

Mountain ecosystems of the Ukrainian or Eastern Carpathians extend from the northwest to the southeast almost for 280 thousand km, occupy the area over 24 thousand sq. kilometers and are divided into Outer, Central and Internal. Pokuts'ko-Bukovinian Carpathians (to the east from the Prut valley) are referred to Outer Chunk Carpathians, they are various as to orographic, climatic and biogeographical specific characteristics. Owing to the vertical zone Pokuts'ko-Bukovinian Carpathians

and other mountain ecosystems are characterized by a high biological diversity⁸. Thus, flora and fauna resources here are several times higher in comparison with adjacent flat territories. Considerable number of species- endemics occurs in composition of vegetable and animal world⁹.

Mountain ecosystems of Pokuts'ko-Bukovinian Carpathians are also characterized by low stability to anthropogenic influence.

Destruction of the mountain landscapes, topsoil erosion take place, periodical flood phenomena are observed as a result of irrational conducting of forest economy, ploughing up and cutting slopes, pasture of domestic animals. Thus, heavy floods in 1927, 1941, 1947, 1957, 1969, 2008, 2010 were fixed in the documents specifically on the Prut river.

Adduced analysis testifies to that because of economic activities of a human being mountain ecosystems became rather vulnerable and require, if not complete, protection, but at least cautious attitude to the balanced use. Just because of it, a considerable part of the mountain systems of the USA, Switzerland, Austria (convention concerning protection of the Alps, Salzburg, 1991), Spain and other countries were recreated into national parks and protected wood lands. Weighty steps as to protection of the territories in Pokuts'ko-Bukovinian Carpathians were made during the last years. By the President Orders of Ukraine¹¹ protected territories of the national natural park "Vyshnytsky" (2007) were enlarged, national natural parks "Cheremos'ky" (2009), and "Verkhovynsky" (2010) were created.

However, the analysis and prediction of the ways of the balanced development according to the conditions of the present challenges are necessary to introduce the main regulations of the Carpathian convention and create ecological safety conditions.

Ecological state of the topsoil research in the region was estimated by such indices as: per cent of eroded areas, per cent of the areas covered with forests, ploughing up, availability of humus, pollution with pesticides, moisture supply. According to the data of the Central Statistical Office in the Chernivtsi region¹⁰ there has been precise tendency to decrease the per cent of areas covered by forests in the foothills and mountain part of the North Bukovyna for the last 10 years and there was a decrease of humus content and soil moisture in the region during the last three years. There were no abrupt changes in the picture pertaining to the presence of pesticides in soil, percentage of erode areas increased 1.5-2 times.

Ecological State of hydrosphere was evaluated according to indices of dynamics of the river flow, volume of gravel output from the riverbeds of mountainous waters, construction of dams of mini hydroelectric power stations, domestic and industrial water escapes.

Carpathians forests have determinant influence on the formation of hydrological net and topsoil.

Soil erosion and shifting process activated for the last years, as a result of technology infringement of conducting timber economy, especially forest economy.

The whole chain of problems of ecological security is concentrated with insufficiently considered and groundless planning and construction of mini hydroelectric power stations (HES) on mountain streams of Eastern Carpathians¹¹. Regardless of topicality of the questions of energetic independence of the state the construction of mini HES's without taking into account the requirements of ecological security, is absolutely inadmissible.

Conglomeration of considerable part of wastes of timber industry in upper reaches of the mountain rivers, arrangement of the livestock farms in immediate proximity to water drains results in worsening sanitary and hygienic indices of water and soil and is, in all probability, the after effect of worsening the dwellers health of the region. Investigations, carried out by us, have shown that hygienic description of the region may be an important indicator of the steady development of the region, in particular, harmonious development of the relations of its social and natural components.

Significant economic losses occur in the process of solidity disturbance of the mountain forest ecosystems, landscape and biological variety are broken.

Burning down of withered vegetation in spring, breach of technology of wood stocking up and logging, drying up of fir-trees in the mountain regions, unauthorized felling are the main threats for forest ecosystems of the region. Chemical (acid rains), physical (industrial discharges), pollution of the environment, chemical contamination of waterways by industrial, domestic and agricultural farms discharges cause significant damage to gene pool of the biological species.

Ramified network of different assignment, excessive ploughing up in separate regions are obstacle for the natural settling of flora and fauna species. Indicated challenges are universal for the whole Carpathian region.

Part 2 Sanitary-Hygienic Aspects of Ecological Security of the Mountain region. According to the analysis of data of the Central Office of Statistics in the Chernivtsi region, population health of the mountain dweller is mainly determined by peculiarity of ecological situation, biogeochemical specification (endemicity) of microelements circulation of the mountain landscapes, socio-economical development of the region, etc.

Investigations by Neiko, Rud'ko Rud'ko, Adamenko; Jutsuliak¹²; Kiilinska are dedicated to cartographic analysis of the population morbidity, studying the level of health and morbidity as to the landscape complexes, New direction of the research - medical geology, studying health and life of a person from the point of view of geological environment influence on it, as well as feedbacks (technological impact of a person upon the environ-

ment) is being formed. However, the influence of indices of population health on stability and ecological security of the natural ecosystems is insufficiently studied.

In many cases the state of water resources of the Carpathian region is an important element, characterizing the level of ecological security and medico-social prosperity of the region. Investigations of the hygienic quality of water surroundings¹² carried out by a number of authors are indicative of a growth of XCY and BCK value indices from the river-head down the river-bed of the main water-carriers of the region. The mentioned tendency is significantly intensified during the period of winter-spring transition to summer season. It is stipulated by activation of biological processes in the basins during summer period on the one hand, and strengthening of timber industry activities on the other hand that in final result leads to oxygen deficiency in the mountain water-carriers.

Distinct seasonal dependence of oxidation index is also observed in outfall part of the stream. It is explained by rather intensive contamination of the river water with organic substances, in the first place wood wastes and domestic faults of the settlements, situated in Bily Cheremosh basin.

Accumulation of nitrogen and chroline compounds in the lower part of Bily Cheremosh Stream was shown to occur in summer-autumn period. Expeditionary-route inspections of the river Bily Cheremosh in 2012-2015 carried out by us enabled to reveal significant accumulations of timber wastes products, in particular, sawdust, in riverside strip in the area of the settlements Yablunytzia, Cheremoshna, Dovgopillia. The mentioned sawdust dumps are the main cause of the percent increase of the suspended substances in the basin of the river Bily Cheremosh from the river-heads to the outfall – the place of confluence with Chorny Cheremosh in the region of the village Usteriky (table). It is demonstrated by the weight and microscopic analysis of the suspended substances carried out by us.

Processes of chemical oxidation and sawdust decomposition occur in the presence of oxygen. Namely because of it later on we have carried out a comparative analyses of such indices as content of soluble oxygen, biochemical consumption of oxygen (BCO) and chemical consumption of oxygen (ChCO). BCO is the quantity of oxygen (in milligrams), necessary for biochemical oxidation of organic substances which are contained in 1 dm³ of water at temperature 20° C.

According to normative indices BCO content in the river water must be more than 3mg/dm³. The more river water is contaminated with organic substances, the more is its BCO. The results obtained by us are evidence of an increase of value of BCO indices from the river-heads to the outfall of the river Bily Cheremosh (table 3).

In the headwaters of Bily Cheremosh basin (the region of junction of the rivers Perkalaba and Sarata) the content of soluble oxygen made up 4.6mg/

dm³, but in the outfall area (place of trial taking in v. Usteriky) it decreased to 2.0mg/dm³. It is explained by the fact that contamination of the river water with washouts of organic nature from the riverside and water-protected zone, which are decayed using soluble oxygen in water. The mentioned tendency is essentially intensified in the period of transition from

winter-spring to summer season.

Water oxidation is one more index studied by us. Permanganate oxidation is amount of oxygen (in milligrams), that is used for chemical oxidation of organic and non-organic substances (hydrogen sulphide, ammonia salts, nitrates and others), contained in 1 dm³ of water.

Table 3

Main hygienic indices of water trials of the river basin Bily Cheremosh during spring-summer period 2012-2015

Date	Place of trial intake	hygienic indexes								
		Soluble oxygen (mg/dm ³)	BCO-5 (mg O ₂ /dm ³)	Oxidation (mgO ₂ /dm ³)	ChCO (mg O ₂ /dm ³)	Suspended substances (mg/dm ³)	pH	T ⁰ C water	Chlorides, mgr/dm ³	Nitrates, mg/dm ³
15.03. - 01.04	Junction rivers Perkalaba and Sarata	4,6	3,0	1,2	7,8	1,4	7,0	+7	0,4	1,0
15.08 -01.09	-/-/-	4,4	3,2	1,4	8,0	1,5	6,8	+16	0,6	1,2
15.03. - 01.04	Mouth of Yalovychera river (right tributary)	4,5	4,5	2,0	12,3	2,0	6,8	+8	0,7	1,3
15.08 -01.09	-/-/-	4,4	4,4	2,1	13,6	2,1	6,6	+17	0,8	1,6
15.03. - 01.04	Mouth of Probiina (left tributary)	3,5	6,5	9,3	20,8	2,4	6,6	+8	0,7	1,4
15.08 -01.09	-/-/-	3,0	6,9	9,5	22,5	2,5	6,5	+16	0,8	1,7
15.03. - 01.04	Mouth of Baly Cheremosh in the area of usterika river	2,2	8,2	12,4	25,0	4,8	6,0	+8	0,9	1,8
15.08 -01.09	-/-/-	2,0	8,8	14,7	28,5	5,0	5,8	+18	1,2	2,1
* - indices reliable at P≤0.05										

Oxidation increase in the river water is a direct index of its contamination. Water oxidation of the rivers in standard must be less than 5-6mg/dm³.

In the upper part of the river Bily Cheremosh, in the area of junction of Perkalaba and Sarata streams, oxidation was 1.2mg/dm³, while in the middle part this index increased to 9.3mg/dm³, and in the part of the mouth it reached 12.4mg/dm³. Distinct seasonal stipulation of oxidation index is also observed in the mouth part of Bily Cheremosh. It is explained by rather intensive contamination of riverine waters with organic substances, in the first place with timber waste products and domestic faults of the settlements situated in the basin of Bily Cheremosh. Oxidation increase in the river water is a direct index of its contamination. Water oxidation of the rivers in standard must be less than 5-6mg/

dm³. In the upper part of the river Bily Cheremosh, in the area of junction of Perkalaba and Sarata streams, oxidation was 1.2mg/dm³, while in the middle part this index increased to 9.3mg/dm³, and in the part of the mouth it reached 12.4mg/dm³. Distinct seasonal stipulation of oxidation index is also observed in the mouth part of Bily Cheremosh. It is explained by rather intensive contamination of riverine waters with organic substances, in the first place with timber waste products and domestic faults of the settlements situated in the basin of Bily Cheremosh.

Investigations, carried out earlier¹², pertaining to accumulation of timber waste products in the process of logging and timber industry in the Chernivtsi region may be the basis for the beginning of constantly acting of monitoring of ecological

condition of mountain territories and means of the operative reaction to the negative ecological security and provision of medico-social well-being of the population of the important timber industrial mountain area of the Chernivtsi region.

Influence of location of the livestock farms in immediate proximity to water carriers leads to worsening of sanitary-hygienic indices of water and soil and is, in all probability, an after effect of health worsening of the region's dwellers. Waste products of timber branch produce a significant negative influence on ecological state of mountain and foothills territories of the Chernivtsi region. Thus, about 21% of the stock of business timber falls to the share of timber waste products in the Chernivtsi region. Dissolution of timber waste products is accompanied by methane emissions into atmosphere, river contamination, flora and fauna destruction. Accumulation of the suspended organic substances, in particular, sawdust, in natural basins results in decomposition, accompanied by changes in oxidative processes, owing to which oxygen content in water decreases, biochemical requirement of it increases, organoleptic indices of water becomes worse, and as a result entirety of natural ecosystem and ecological security is violated.

As a whole, in the Chernivtsi region there is a general tendency to intensity increase of morbidity indices of the population from the southern west to the northern east. The lowest indices of morbidity were detected for mountain-forest and forest-planting districts of Bukovinian Carpathians and Pre-Carpathians. Exclusion of the given rule is tuberculosis morbidity of the mountain dwellers. Thus, according to the statistical data on 01.01.2015 tuberculosis morbidity index in the foothills and mountain locality is 46.4-66.4 cases on 100000 of the population (at 34.7 in the town of Chernivtsi). And this is in spite of the fact that a rather high per cent of the forests and areas, covered with forest, (47,7-67,8%) is typical for the given region. Forests are known to be the lungs of the planet. Treating the air from pollutants, discharge of plant phytoncydes occur due to leaves, forests serve as zones of recreation, rest and improvement of health of the population. That is to say, high level of morbidity of the dwellers of the mountain population on tuberculosis most likely is not caused by infringement of ecological security of the environment.

Thus, development of the conception of ecological security for the mountain part of the Chernivtsi region is a question of urgent importance at present. Hygienic characteristics of the region may be the indicator of the steady development of the region, in particular, harmonic development of the relations of its social and natural components.

Conclusions. The main challenges for ecological and technological security of Bukovinian Carpathians are: clear cutting of wood, soil erosion and shifting, excessive ploughing up of soil, contamination of the river network with timber waste prod-

ucts, chemical contamination of water arteries by domestic faults and liver-stock farms faults, risks of unconsidered constructions of mini HEP stations, insufficient development of the sphere of social services.

Conglomeration of timber waste products in the river network of Pokuts'ko-Bulovinian Carpathians results in severe worsening of hydrochemical regimen and main hygienic indices of the mountain hydroecosystem. Introduction of modern technologies of waste utilization of the cycle of timber processing may have significant ecological-economic efficiency and serve as the basis of ecological security increase of the mountain forest-industrial region.

References:

¹Masikevych Iu.H. Hihienichna yakist vody v richkakh Bukovynskykh Karpat yak pokaznyk ekolohichnoi bezpeky rehionu / Iu.H. Masikevych, A.Iu. Masikevych // *Liudyna ta dovkillia. Problemy neoekolohii.* - 2014.- № 3-4. – S. 104-108.

²Masikevych Iu.H. Zdorov'ia naseleння - indykator ekolohichnoho stanu Bukovynskykh Karpat / Iu.H. Masikevych, V.D. Solodkyi, V.F. Myslytskyi // *Klinichna ta eksperymentalna patolohiia.* – 2012. – Tom KhI, № 1(39). – S. 199-203.

³Hadach E., Shymon T., Mykhalyk S.]. – Lviv: Svit, 1991.- 248 s.

⁴Pro zatverdzhennia pereliku vydiv diialnosti ta ob'iektiv, shcho stanovliat pidvyshchenu ekolohichnu nebezpeku // *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.08.2013, № 808.*

⁵Materialy do Natsionalnoi dopovidi Ukrainy pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha u 2012 rotsi «Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha u Lvivskii oblasti v 2012 rotsi».- [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/re>

⁶Vstup do medychnoi heolohii / za redaktsiieiu H.I. Rudka, O.M. Adamenka. – K.: Akadempres, 2010. – T.1. – 736 s.

⁷Hutsuliak V.M. Medyko-ekolohichna otsinka landshaftiv Chernivetskoj oblasti : monohrafiia / V.M. Hutsuliak, K.P. Nakonechnyi. – Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, 2010. – 200 s.

⁸Zapovidni ekosystemy Karpat / [Stoiko S., Hadach E., Shymon T., Mykhalyk S.]. – Lviv: Svit, 1991.- 248 s.

⁹Konspekt fauny Pivnichnoi Bukovyny (sudynni roslyny) / [Termena B.K., Stefanyk V.I., Serpokrylova L.S.ta in.]. –Chernivtsi: ChNU, 1992.-226 s.

¹⁰Dovkillia Chernivetskoj oblasti u 2014 rotsi: statystychnyi zbirnyk./ Za red. Petrovoi H.I.. - Chernivtsi: Holovne upravlinnia statystyky u Chernivetskii oblasti, 2015.- 155 s.

¹¹Berezhnyj Ie. Small Hydro Power Stations Development in the Carpathians as a likely Threat: IA and SEA Aspects/ Berezhnyj Ie., Havryliuk R., Masikevych Iu., Movchan Ia., Parchuk G., Tarasova O., Bolot K. // *Symposium Abstracts of the 17th International Symposium on Landscape Ecology: Land-*

¹²Sozofity luchnykh ekosystem Ukrainykh Karpat / [Chorney I.I., Budzhak V.V., Tokariuk A.I. ta in.]. – Chernivtsi: DrukArt, 2010.- 252 s.

¹³Pravove rehuliuвання zapovidnoi spravy v Ukraini (spetsialne zibrannia zakonodavchykh dokumentiv) [Chernovskyi O.K., Masikevych Iu.H., Molvchan Ia.I. ta in.]. –Chernivtsi: Knyhy – KhKhI, 2013. – 800 s.

Масікевич Юрій, Мислицький Валентин, Ткачук Світлана, Масікевич Андрій. Безпечне середовище - запорука популяційного здоров'я горян. Виклики для екологічної та техногенної безпеки карпатського регіону. Метою виконаного дослідження був аналіз основних викликів екологічної та технічної безпеки для жителів Покутсько-Буковинського гірського регіону Карпат. Для з'ясування впливу якості оточуючого середовища на жителів гірської місцевості і за допомогою загальноприйнятих методів лабораторного аналізу дослідили гідрохімічні показники води, порівнюючи концентрації забруднюючих речовин у ній зі значеннями ГДК.

Ключові слова: гірські території, гігієнічна якість середовища, еколого-техногенна безпека.

Масікевич Юрій – доктор біологічних наук, професор кафедри гігієни та екології Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: біохімія рослин, екологічне право, сталий розвиток. Автор 275 наукових праць, в т.ч. 3 монографій. E-mail: yumasik@meta.ua

Yurij Masikevych - doctor of biological sciences, professor of the department of hygiene and ecology Bukovina State Medical University. Research interests: biochemistry of plants, environmental law, sustainable development. Author of 275 scientific works, including 3 monographs.

Мислицький Валентин – доктор біологічних наук, професор кафедри патофізіології Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет». Співавтор національного підручника «Патофізіологія», 12-ти навчальних посібників, 3-х монографій, 295 статей у наукових часописах.

Valentin Myslytskyu - doctor of biological sciences, professor of pathophysiology of Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovina State Medical University". National Co-author of the textbook "Pathophysiology", 12 textbooks, 3 monographs, 295 articles in scientific journals.

Ткачук Світлана – д. мед. н., професор, зав. каф. фізіології ім. Я.Д. Кіришенблата Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет». Основний напрямок наукових досліджень – механізми нейроімуноендокринної регуляції функцій організму, епігенетична модифікація пренатального розвитку. Опубліковано більш, ніж 250 робіт, у т.ч. 3 монографії, 4 навчально-методичних посібники.

Svetlana Tkachuk - doctor of medical sciences, Professor, Head. Dep. Physiology. Ya.D. Kirshenblata Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovina State Medical University". The main direction of re-

search - neuroimmunoendokrynnoi mechanisms regulating body functions, epigenetic modification of prenatal development. Published more than 250 works, including 3 monographs, 4 teaching aids.

Масікевич Андрій – кандидат технічних наук, доцент кафедри екології і права Чернівецького факультету Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Коло наукових інтересів: техноекологія, екологічна безпека та сталий розвиток. Автор 31 наукової праці. E-mail: ecolawkhpi@meta.ua

Andriy Masikevych - candidate of technical sciences, associate professor of the department ecology and law Faculty of Chernivtsi National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute". Research interests: technical ecology, environmental security and sustainable development. The author of 31 scientific works.

Received: 09-10- 2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© Y. Masikevych, V. Myslytskyu, S. Tkachuk A. Masikevych, 2015

УДК 811.161.2'373.611

Алла ТКАЧ,
ВДНЗ України „Буковинський державний
медичний університет”, Чернівці (Україна)

Alla TKACH,
Higher State Educational Establishment
of Ukraine „Bukovinian State Medical University”,
Chernivtsi (Ukraine),
society@bsmu.edu.ua

СЛОВОТВІРНА ПРОДУКТИВНІСТЬ
ПРЕФІКСІВ
ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПРОТИЛЕЖНОСТІ У
ФОРМУВАННІ
МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА
ТЕРМІНОЛОГІЗОВАНИХ СЛІВ

WORD-BUILDING PRODUCTIVITY OF
PREFIXES WITH THE MEANING OF
OPPOSITION IN THE FORMATION OF
MEDICAL TERMS AND
TERMINOLOGICAL WORDS

Ключевые слова: префикс, префиксоид, терминоеlement, формант, терминология, украинская медицинская терминология, значение противоположности.

Ткач Алла. Словообразовательная производительность приставок со значением противоположности в формировании медицинских терминов и терминологических слов.

В статье проанализированы структурно-семантические и функциональные особенности терминологических приставок со значением противоположности в современном языке медицины, исследованы деривационные процессы на уровне словообразовательного тождества в соответствующей терминосистеме, прослеживается тенденция к параллельному использованию иностранных и собственно украинских элементов в формировании.

Сучасна медична термінологія – одна з найбільших і найскладніших у понятійному відношенні система термінів. З-поміж проблем дериваційної нормативності в мові медицини відкритою залишається проблема стандартизації мовних варіантів наукових лексем як ефективного засобу кодифікації мови науки¹.

Так, у медичній терміносистемі в утворенні двох чи кількох паралельних словотвірних типів беруть участь як власне українські префікси, так і префікси іншомовного, найчастіше греко-латинського, походження. Запозичені префікси та префікси слов'янського типу, приєднуючись до спільних твірних основ, досить часто виступають виразниками явища словотвірної ідентичності / варіантності в українській медичній термінології².

Мета нашої розвідки – проаналізувати структурно-семантичні та функціональні особливості термінологічних префіксів зі значенням протилежності у мові медицини, дослідити і дериваційні процеси на рівні словотвірної тотожності у відповідній терміносистемі, простежити тенденцію до паралельного використання іншомовних та власне питомих формантів.

До цієї групи зараховуємо українські префікси *без-* (*збез-*, *обез-*), *не-* (*зне-*), *проти-* та

запозичені префіксоїди *а-*, *анти-*, *де-* / *дез-*, *диз-* / *дис-*, *ір-*. Володіючи спільним значенням протилежності, протидії, заперечення, ці словотвірні форманти відрізняються додатковими семантичними ознаками, частотністю та регулярністю використання³.

Найбільшою продуктивністю з-поміж власне питомих префіксів відзначається префікс *без-*, який вказує на відсутність певної ознаки, якості, позначеної похідною основою. За допомогою префікса *без-* у поєднанні із суфіксами *-к*, *-н*, *-ість*, *-ок*, *-ник*, *-ство* утворюються терміни-іменники: *безголосся*, *безсоння*, *безпліддя* (*безплідність*), *безболісність*, *безпам'ятство* та ін. Напр.: *Зварич першим підвів голову і подивився запаленими від невилитих сліз і безсоння очима -на Чізмару* (М. Івасюк); *А він пашив жаром так, що в безпам'ятстві вже чи й розпізнав її* (О. Гончар); *Сьогодні визнано, що програма екстракорпорального запліднення з переносом ембріонів – найбільш ефективний і економічний метод лікування жіночого і чоловічого безпліддя* (Із наук. зб.); *Проблему дитячої безмовності (аутизм) можна вирішити винятково засобами спеціальної педагогіки без жодних лікарських препаратів* (Із телепередачі); *В офіційній медицині материнка звичайна реко*

медується при **безсонні**, гастритах із пониженою кислотністю та **безкислотності** шлунка (І. Носаль).

Від іменникових основ за допомогою префікса **без-** та суфіксів **-н** (ий), **-ов** (ий), **-ев** (ий) утворюються прикметники, що виступають частинами медичних термінів-комполітів: **безбарвний**, **безжиттєвий**, **безкапсульний**, **безкровний**, **безструктурний**, **безпорожнинний**, **безскелетний**, **безтямний**, **без'язикий** та ін. Напр.: Глюкоза ($C_6H_{12}O_6$) – **безбарвна** кристалічна речовина, добре розчиняється у воді, солодка на смак; вона є майже в усіх органах рослин: у плодах, корінні, листі, квітах (Із підр.); Під час щеплень використовуються одноразові шприци, **безголкові** інжектори (Із підр.); Хворі на **безжовтяничні** та **сублінічні** форми хвороби найчастіше залишаються поза реєстрацією (Із наук. зб.); Під час дослідження хворих на ендогенні (**безпричинні**) депресії встановлено, що при загостренні хвороби в цереброспінальній рідині знижена концентрація серотоніну – основного метаболіту (Із газет и).

Зазначена конструкція (префікс **без-** + основа) більш продуктивна при творенні так званих термінів-прикметників, оскільки характеристика поняттям, явищам, ознакам дається насамперед за допомогою прикметника. Функціонування медичних термінів-іменників із формантом **без-** відзначається низькою продуктивністю, порівн.: **безбілковий**, **безболісний**, **безволосий**, **безживний**, **безопераційний**, **безногий**, **безрукий**, **безчуттєвий** і **беззубість**, **безкрів'я**, **безтяма**, **безсилля**, **безсоння** та ін. Напр.: **Безперервний** обмін речовин та енергії можливий тому, що живі організми є відкритими системами (Із підр.); Ризик виникнення раку простати зростає після 40 років. Пухлина може бути **безсимптомною**, тому чоловікам старшого віку слід регулярно обстежуватися в лікаря-уролога (Із газет и); Гидливе, млісне відчуття **безсилля** прокрадалося в душу академіка Журби, мучило його, завдавало майже фізичних страждань (О. Сизоненко).

Нерідко терміни-прикметники та термінологізовані лексеми із префіксом **без-** можуть переходити в розряд прислівників, порівн.: **безболісний** → **безболісно**, аналогічно **безсимптомно**, **безтямно**, **безчуттєво** та ін. Напр.: Джерелом і резервуаром вірусу [Ласса] є африканські гризуни, які переносять хворобу **безсимптомно**, але виділяють збудник із сечею і слиною (Із підр.).

Паралельно із префіксом **без-** досить часто функціонує префікс **не-**, порівн.: **безігментний** – **непігментний**, **безігментований** – **непігментований**, **безструктурний** – **неструктурний**, **безрецептний** – **нерецептний**, **безрецептурний** – **нерецептурний**, **безпліддя** – **непліддя**, **безплідність** – **неплідність**. Напр.: Саме через **безпліддя** більшість подружніх пар розлучається, завдаючи цим собі великої психічної травми (Із газети); У жінок при привалії **неплідності**

(понад 5 років) частіше трапляються кардіалгії, цефалгії, психовегетативні розлади (Із наук. зб.). Хоча, на нашу думку, всі ад'єктиви з префіксом **без-** виражають загальне словотвірне значення „позбавлення, відсутність того, що назване мотивуючим іменником-основою”, а з префіксом **не-** – „заперечення ознаки, вираженої мотивуючим компонентом”, порівн.: **безмедикаментозний** – **немедикаментозний**, **безпритомний** – **непритомний**, **безстатевий** – **нестатевий**, **безсимптомний** – **несимптомний** та ін. Напр.: При токсоплазмозі в організмі проміжного хазяїна відбувається **нестатеве** розмноження паразита (Із підр.); На туберкульоз частіше хворіють ті, хто перебуває у **негігієнічних** умовах, зловживає алкоголем і курінням (Із газет и); Лазеротерапія – метод **немедикаментозний**, що особливо важливо, адже на багато ліків у хворих алергія – наслідок тривалого безальтернативного застосування фармакотерапії (Із газети); Якщо хворобу не лікувати, то за кілька тижнів хворобливі явища затихають і далі гонорія переходить у хронічну форму, характеризується майже **несимптомним** розвитком (Із газети).

Як абсолютні словотвірні форманти функціонують у медичній термінології власне український префікс **не-** (**зне-**) та запозичений **а-** у межах словотвірного значення „відсутність характерних рис, визначених твірною основою”. Таке явище характерне для прикметникових основ іншомовного походження та похідних від них іменників, порівн.: **аритмічний** – **неритмічний**; **атиповий** – **нетиповий**.

Словотвірний формант **а-** надає термінам відтінку заперечення, „більше наближається за значенням до префікса **анти-**, ніж до префікса **не-**”⁴. Формант **не-** дає вказівку на відсутність того, що виражене мотиваційною основою, порівн.: **анормальний** – **ненормальний**. Слова з префіксом **а-** переважають у науковій літературі, зокрема в термінології, у них відчутний елемент книжності, зумовлений наявністю іншомовного афікса. Лексеми з префіксом **не-** частіше використовуються у розмовно-побутовій сфері, „префікс **не-** надає їм відтінку звичності, „затемнює” іншомовний характер твірних основ”⁵.

У межах спільного значення протилежності групуються також український префікс **не-** та запозичений префіксоїд **ір-**. Проте ці форманти відзначаються низькою продуктивністю у медичній термінології, порівн.: **іраціональний** – **нераціональний**, **ірреальний** – **нереальний**, **ірегулярний** – **нерегулярний**. Напр.: **Раціональний момент** у поглядах на етіологію недуг займав незначне місце порівняно з **іраціональним** (Із підр.); **Нераціональне** пояснення етіології хвороб перебувало у прямій залежності від анатомо-фізіологічних поглядів представників як „професійної” ланки народної медицини, так і широкого загалу (Із підр.).

У префіксальному словотворі типовими ідентичними префіксами є *без-*, *збез-*, *зне-* та *обез-*, які разом із суфіксами *-и-* або *-і-* виражають відповідно словотвірні значення – „зробити якимсь, позбавити чогось”, порівн.: *знеболити* (*знеболення*, *знеболювання*) – *обезболити* (*обезболення*, *обезболювання*), *знежирити* (*знежирення*) – *обезжирити* (*обезжирення*), *знекровити* (*знекровлення*) – *обезкровити* (*обезкровлення*), *знепліднити* (*знепліднення*) – *обезпліднити* (*обезпліднення*) та „стати якимсь”, порівн.: *безплідний* – *знепліднений*, *збезводнений* – *зневоднений* – *обезводнений*, *збезсилити* – *знесилити* – *обезсилити*. Напр.: Згідно з дослідженнями істориків, у Древньому Єгипті та Китаї природний магніт застосовувався як засіб *знеболення*, а також для лікування ран і виразок (Із газет и); Після проведення *знеболювання* розрізом Волковича-Дьяконова здійснено розсічення тканин правої здухвинної ділянки задовжки до 3 см (Прокол операції: апендектомія); Темний колір язика сигналізує про тяжкі хронічні порушення функцій органів травлення, *зневоднення* (Із газет и); Стерильний – 1. Звільнений від організмів, здатний заражати. 2. *Знепліднений*; *безплідний*, позбавлений здатності до запліднення (Сучасний словник іншомовних слів). Суть словотвірної ідентичності лексем з такими префіксами полягає у можливості деяких з них співвідноситись і з прикметниковими, і з дієслівними твірними основами за умови збереження тотожності змісту. Найактивнішим формантом виступає префікс *зне-*.

Термінологічних утворень з префіксальними морфемами *збез-* та *обез-* небагато. Складний український префікс *збез-* (*з-* + *без-*) сформувався пізніше за аналогією до префікса *обез-*. Разом із суфіксами *-и-* або *-і-* він приєднується в основному до тих іменникових основ, що й складний префікс *обез-* (*о-* + *без-*), утворюючи префіксально-суфіксальні терміни з тим самим значенням. Напр.: *Збезводнений* організм дитини потребував кваліфікованої лікарської допомоги (Із телепередачі); *Мавра, обезсилена, не годна тя жко робити, відшукувати людей своїх теж тепер не в силі* (О. Кобилянська). Переважна більшість дієслівних лексем цієї структури паралельно мотивується основами іменників та прикметників, подеколи трапляються прислівникові форми. Напр.: – *Ампула обезболювального препарату коштувала тисячу гривень, – розповідає Олексій* (Із газет и); *Добре опшарені окропом листки борщівника сибірського прикладають як обезболююче при ревматизмі* (І. Носаль). Новотворами за зразком цих словотворчих типів дієслівна система сучасної української медичної термінології майже не поповнюється. Нині спостерігається чітко визначена тенденція до витіснення термінологічних одиниць з префіксом *обез-* термінами з префіксом *зне-*. Свідченням цього є відсутність відповідників серед більшос-

ті наукових лексем з префіксом: *знемагати*, *знерухоміти*, *знешкодити* тощо.

Отже, чималу кількість становлять терміни (термінологізовані слова) із складним префіксом *зне-* (*з-* + *не-*), що виражає словотвірне значення „позбавити того, що визначено твірною іменниковою основою”. Такі наукові лексеми можуть бути представлені дієсловами, прикметниками (дієприкметниками) та (рідше) іменниками, порівн.: *зневоднити*, *знекровити*, *знемагати*, *знерухоміти*, *зnezаражувати*; *знекровлений*, *знепритомний*, *знесилений*; *зневоднення*, *зnezаражування*, *знеболення*, *знекровлення* та ін. Напр.: *Кофеїн має властивості діуретика, тобто зневоднює* клітини (Із газети); *Щоб зnezаразити* воду, через неї пропускають срібні електроди (З. Боларович); *Терентяк, важко поранений у плече, відповз із автоматом у видолину й знепритомнів* у калюжі власної крові (М. Івасюк); *Вона, вкрай знесилена й виснажена боротьбою з невтихаючим болем, не втрималася й закричала* (О. Сизоненко); *Препарати горіцивіту весняного застосовуються в науковій і народній медицині як серцеві, сечогінні, знеболювальні та заспокійливі засоби* (Є. Товстуха); *Її вранці знайшли сусіди. Знекровлену* (Ю. Щербак); *Стерилізація (зnezараження, знепліднення) – повне знищення вегетативних і спорових форм усіх мікроорганізмів на певних предметах, матеріалах, живильних середовищах* (Із підр.); *Знеболення* проводилось за допомогою ендотрахеального наркозу (Із наук. зб.); *На якомусь бакаї машину підкинуло, і знепритомний знову застогнав* (О. Гончар).

Спільну твірну основу можуть мати український префікс *проти-* та запозичений формант *анти-*. Приєднуючись найчастіше до прикметникових основ, ці префікси характеризуються повною тотожністю й означають протилежність, протидію, ворожість, заміну, порівн.: *протівірусний* і *антивірусний*, *протидіуретичний* і *антидіуретичний*, *протикорозійний* і *антикорозійний*, *протимікробний* і *антимікробний* та ін. Такі терміни взаємозамінні й паралельно функціонують у науковому стилі без будь-яких обмежень, оскільки префікси *анти-* і *проти-* не вносять у семантику додаткових розрізнявальних функцій щодо єдиного семантичного значення. Однак лексемам із префіксом *проти-* більш властиве конкретне значення, а лексемам з префіксом *анти-* – узагальнене, абстрактне⁶. Напр.: *Помідори містять кислоти, що мають жовто-гінні, сечогінні, антимікробні та протизапальні властивості, а також речовини протисклерозної та антирадіаційної дії* (Із газет и); *Вероніка лікарська виявляє анестезуючий, протиспазматичний, протизапальний, антисептичний, антитоксичний ефекти і сприяє загоюванню ран, трофічних виразок* (Є. Товстуха); *В останні десятиліття наука отримала нові терапевтично цінні антибіотики з широким спек-*

тром **протимікробної** дії (Із журналу); Тхнуло потривоженою пилюкою, политим водою цементам і ще чимось – чи то гасом, чи то якимсь **антисептиком** (І. Гребенюк); Меліса виявляє заспокійливий, **протисудомний**, **антиаритмічний**, спазматичний і **протиблювотний** ефекти, знижує артеріальний тиск (Седасен форт е. Листок-вкладка. Інформація для пацієнта); **Антианемічним** називають вітамін В₁₂, що бере участь у процесах синтезу білка і червоних кров'яних тілець у кістковому мозку (Із газет и).

Формант **анти-** може формувати й терміни-іменники. Проте такий тип є майже не продуктивним у медичному термінотворенні. Напр.: Протофол, лідокаїн, ксанакс, золофт, паксил, демерол, деприван – це лише неповний список знеболювальних, заспокійливих, **антидепресантів** та міорелаксантів (В. Гранецька); На вражену укусом комахи шкіру треба накласти стерильну пов'язку і доправити потерпілого до лікарні, де має бути набір відповідних **антитоксинів** (Із газет и).

У сучасному українському термінотворенні досить виразно простежується тенденція до функціональної активізації питомих українських формантів. А тому, будучи семантично прозорішим для носіїв української мови, префікс **проти-** широко вживається в національній медичній термінології, конкуруючи з формантом **анти-**, порівн.: *протиалергічний, протиблювотний, противиразковий, протигрипозний, протиенцефалітний, протизапальний, протималарійний, протиправцевий, протипухлинний, протиспазматичний* та ін. Цей префікс, як бачимо, активно вживається і з українськими основами, і з основами іншомовного походження. Напр.: При укусах кліщів вводять **протиенцефалітний** імуноглобулін (Із підр.); Ще в „травнику” 1771 р. згадується, що квіти конвалії діють снотворно, **протисудомно**, слаблять, ягоди мають **протималарійну** дію (З. Болт арович); Щодня він намагався робити по дві операції й дедалі більше відчував **протиприродність** такої перенапруги, бо це було поза межами людських можливостей (О. Сизоненко); Виявилось, що екстракт кори папаї в 250 разів ефективніший від багатьох лікарських **протионкологічних** препаратів (Із газети); Залежно від того, проти якого агента розвивається опірність організму, розрізняють такі форми імунітету: **протитоксичний, протибактеріальний, протівірусний, протигрибовий, протипаразитарний, протипухлинний**, трансплантаційний (Із підр.).

У структурно-семантичній групі термінів із значенням заперечення префікс **анти-** семантично близький до українського префікса **не-**, порівн.: *антигігієнічний* – „який суперечить (не відповідає) нормам гігієни” – *негігієнічний*; *антисанітарний* – *несанітарний*. Напр.: Причини смертності українського народу були типовими для колоніальних країн: **антигігієна**, інфекційні

хвороби, туберкульоз, неякісні ліки або їх відсутність чи недоступність... (Із підр.); Жадан почав гризти нігті. Розумів, що це погана, некультурна, **негігієнічна** звичка, не личить без двох хвилин докторові наук робити це, тим паче в медичній установі, але не зміг стриматися (Ю. Щербак); На виникнення і розвиток інфекції мають вплив і інші фактори зовнішнього і соціального середовища: погані умови життя і побуту, **антигігієнічна** обстановка, аварії водопровідних мереж, кризові явища... (Із підр.). Проте у таких термінологічних парах йдеться про відносну ідентичність, бо терміни з префіксами **анти-** і **не-** розрізняються відтінками значень: „мотивованим основам із запозиченим префіксом **анти-** властивий прояв активності, а основам із українським префіксом **не-** – прояв стабільності, констатації чогось”⁷, порівн.: *антисептичний* – *несептичний*. Утворення з префіксом **анти-** більше увиразнюють негативну оцінку, ніж однокореневі відповідники з **проти-** і **не-**Префікси **де-** / **дез-**, **диз-** / **дис-** також виражають спільне словотвірне значення протидії, заперечення, протилежності. Вони розрізняються частотністю, регулярністю вживання, а також додатковими семантичними ознаками. Сполучаючись з основами, такі запозичені форманти надають новоутвореним термінам, паралельно із значенням ліквідації дії чи наслідку, ще й значення зворотного процесу щодо того, що виражає мотивуюча основа іншомовного походження⁸: *дегазація, дегельмінтизація, дезінтоксикація, дезінфекція, деконцентрація, деструкція* та ін. Напр.: При обмеженні рідини розвиваються симптоми **дегідратації**: головний біль, сухість шкіри і слизових оболонок, нудота, блювання, підвищення температури, часте серцебиття, згушення крові, може розвинутися колапс (Із газет и); Основні прояви мієломної хвороби – біль у кістках, поява пухлин, переломів, множинних вогнищ **деструкції** кісток (Із довідника); Тільки за допомогою реконструктивно-відновних оперативних втручань вдається виправити **деформацію** та поновити функцію суглоба при ревматоїдному артриті (Із підр.); Збудник пташиного грипу чутливий до високої температури та **дезінфекції**, яка містить йод чи формалін (Із газет и).

Приєднуючись до іменникової основи, префікс **диз-** (**дис-**) надає терміну негативного або протилежного змісту, означає втрату, позбавлення чого-небудь або розлад: *дизентерія* *дизосмія*, *дизурія*, *дизбактеріоз*, *дисбаланс*, *диспенсія*, *дистрофія* та ін. Напр.: Розвиток **дисбактеріозу** при хронічному пієлонефриті зумовлений тривалим антимікробним лікуванням, токсичною дією препаратів, змінами імунного статусу організму (Із підр.); У новонароджених через наявність синдромів клінічної **дизадаптації** на першому тижні життя мають місце зміни, що характеризують порушення білковосинтезувальної, глікогенсинтезувальної, ліпідної, детокси-

каційної функції печінки (Із наук. зб.); **Дизентерія**, як і інші кишкові інфекції, є хворобою брудних рук (Із підр.).

Отже, ідентичність словотворчих префіксів характеризується такими ознаками, як:

– однакові префікси, приєднуючись до різних твірних основ, які належать до однієї частини мови, виражають тотожне словотвірне значення;

– різні словотворчі префікси, поєднуючись з тією самою твірною основою, творять терміни з однаковим значенням і функціонують як рівноправні та взаємозамінні⁹.

Проведений аналіз словотворчих засобів і вживання похідних слів із ними в наукових, навчально-методичних, художніх, публіцистичних текстах дає підстави стверджувати, що префікси (запозичені й власне питомі), яким властиві значення протилежності (*без-* (*збез-*, *обез-*), *не-* (*зне-*), *проти-*; *а-*, *анти-*, *де-* / *дез-*, *диз-* / *дис-*, *ір-*), є досить продуктивними словотворчими формантами. Такі ідентичні префікси, приєднуючись до твірної основи, можуть надавати додаткового семантичного відтінку термінові чи термінологізованому слову, залежно від ситуації спілкування та стилю мовлення. У сучасному функціонуванні помітна тенденція до паралельного використання іншомовних і питомих українських термінів у живомовному спілкуванні лікаря з пацієнтом, щоб уникнути непорозумінь та висловити чітко поради з приводу тих або інших процедур у процесі лікування.

References:

¹Tkach A.V. Word creative identity Ukrainian terminology: Monograph / A. V. Tkach, V. D. Shynkaruk. – Chernivtsi: Chernivtsi University Press, 2010. – P. 42.

²Ibid. – P. 43.

³Ibid. – P. 43.

⁴Bezpyayasko O. K. Synonymy Ukrainian and international prefixes / O. K. Bezpyayasko // Linguistics. – 1979. – № 6. – P. 68.

⁵Ibid. – P. 68.

⁶Ibid. – P. 67.

⁷Ibid. – P. 68.

⁸Bezpyayasko O. K. In other languages prefixes in Ukrainian / O. K. Bezpyayasko // Ukrainian language and literature at school. – 1979. – № 7. – S. 29, 30.

⁹Tkach A.V word creative identity Ukrainian terminology: Monograph / A. V. Tkach, V. D. Shynkaruk. – Chernivtsi: Chernivtsi University Press, 2010. – P. 68.

Tkach Alla. Word-building productivity of prefixes with the meaning of opposition in the formation of medical and terminological words. Modern medical terminology is one of the largest and most complex relation system in conceptual terms. Among the problems derivative normativity in the language of medicine is the problem of open standardization of scientific language versions of tokens as an effective means of codification of the language of science.

For example, in medical terminology in the formation of two or more parallel structural word types true Ukrainian prefixes and prefixes of foreign, mostly Greek-Latin origin are involved. Borrowed prefixes and prefixes of Slavic type, joining the common foundations of generators, often act as spokesmen for the phenomenon of word creative identity / variability in the Ukrainian medical terminology.

The analysis of word-building tools and the use of words derived from them in research, teaching, literary, journalistic texts gives reason to believe that the prefixes (both borrowed and specific) that opposites inherent value (*без-* (*збез-*, *обез-*), *не-* (*зне-*), *проти-*; *а*, *анти-*, *де-* / *дез-*, *диз-* / *дис-*, *ір-*), are very productive derivational formants. These prefixes are identical, joining the generatrix base, can provide additional semantic twist to the term, as appropriate communication and broadcasting style. In today's operation marked trend towards parallel use of foreign and Ukrainian specific terms in doctor communication with the patient is crucial, especially to avoid confusion and give clear advice on certain procedures during treatment.

Key words: *prefix, prefixoids, term-element, formant, terminology, Ukrainian medical terminology, the meaning of opposition.*

Ткач Алла – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Вищого державного навчального закладу України „Буковинський державний медичний університет”. Автор та співавтор близько 100 наукових та навчально-методичних праць, з-поміж яких 3 монографії та 5 посібників. Наукові інтереси: сучасна українська медична термінологія; методика викладання української мови як фахової у вищій школі.

Tkach Alla – candidate of philological sciences, associate professor of department of Social Sciences and Ukrainian Studies, of Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovyna State Medical University". She is an author and co-author of about 100 scientific and educational works, including 3 monographs and 5 manuals. Her research interests include contemporary Ukrainian medical terminology; methods of teaching Ukrainian language as a professional in high school.

Received: 19-10-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© A. Tkach, 2015

Лілія РОМАН¹, Ігор РОМАН²

¹ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,
Чернівці (Україна),
liliya.roman@ukr.net

²Чернівецький національний університет
ім. Юрія Федьковича
Чернівці (Україна)
i.roman@chnu.edu.ua

Liliya ROMAN, Igor ROMAN

¹Higher State Educational Establishment
of Ukraine «Bukovina State Medical University»
Chernivtsi (Ukraine)

²Chernivtsi National University
Named after Yuriy Fed'kovych
Chernivtsi (Ukraine)

ОСОБЛИВОСТІ ГУМОРУ ЯК
ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ В
АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

THE PECULIARITIES OF HUMOUR AS A
LINGVISTIC AND CULTURAL
PHENOMENON IN THE ENGLISH
DISCOURSE

Ключевые слова:

*лингвокультурный
феномен, юмор,
Англоязычный
дискурс, языковая
картина мира*

Роман Лілія, Роман Ігорь. Особенности юмора как лингвокультурного феномена в англоновном дискурсе.

В статье исследуется такой лингвокультурный феномен как юмор, который является одним из важных концептов английской национальной картины мира и всегда выражает серьезные, глубинные мысли, затаенные в душе народа.

В процессе исследования установлено, что для каждой самостоятельной культуры характерен свой тип юмора, свое восприятие комизма в различных ситуациях, зависящее от многих факторов, которые играют большую роль в формировании самобытной культуры. Это и исторические события, и особенности географического положения страны, влияние соседних стран, а также национальные традиции и нормы поведения и т.п. Все вышеупомянутые факторы имеют прямое отражение в юморе, что обусловило возникновение неповторимого типа юмора, присущего каждой нации в частности. В нашем исследовании на примерах коротких юмористических текстов - анекдотах, рассмотрены особенности английского юмора как лингвального отображения национальной культуры.

Гумор – це, за своєю природою, складне і багатаспектне явище, вже було предметом розгляду різних наукових дисциплін: лінгвістики та літературознавства, естетики та соціології, психології та антропології тощо (Бергсон А., Борев Ю, Карасик А, Паніна В., Пропп В., Радіна О. та ін.). Однак, в силу різноманіття підходів до дослідження гумору і різноманіття форм його прояву, єдиного розуміння того, що таке гумор, досі немає. Визначення, які склалися в межах наукових дисциплін або наукових напрямків, як правило, відбивають лише окремі аспекти цього явища. Сміх і комічне досліджуються в таких координатах як буття, як офіційне і карнавальне ставлення до світу, а відтак, за М.Бахтіним знаходять різноманітне вираження в мовній семантиці і прагматиці. Готовність розуміти гумор базується не тільки на особистісних особливостях людини, а й на певних стереотипах поведінки, прийнятих в тій чи іншій культурі¹. У лінгвістичній літературі зазначалося, що використання мови з метою жарту, з установкою на творчість, на мовну гру, на створення гумористичного ефекту є свідчен-

ням вищого рівня володіння мовою. Але при зіткненні з іноземною мовою виявляється національна своєрідність гумору, яка пояснюється специфікою ментальності світосприйняття іншого народу. Неоднозначність і складність розуміння й трактування іноземного гумору є однією з причин, що незвичайна самобутність гумору в англоновному дискурсі розкрита не до кінця. Все вищезазначене спонукало нас до дослідження особливостей виникнення гумористичного ефекту на рівні тексту на прикладі англоновної культури.

Отже, метою нашої публікації є дослідження гумору як лінгвокультурного феномену в англоновному дискурсі. Гумор – є важливою і неповторною складовою кожної національної мови. Своєрідність гумору історично мінлива. У ньому переломлюються і втілюються загальні особливості характеру і життєвого досвіду нації. Багаті джерела національної своєрідності гумору закладені в мові. У грі слів гумор зберігає увесь той колорит, який складно, а іноді майже неможливо передати засобами іншої мови. Національна при-

рода гумору починається вже з самого об'єкту гумору - пережитки, омани і недоліки, які вже історично подолані кращою, передовою частиною нації.

Гумор - дуже істотна частина англійського національного характеру і необхідний елемент національної самосвідомості. Англійці пишуться своїм гумором і небезпідставно вважають його національним багатством. Можна сумніватися в будь-якій з національних якостей англійців, які традиційно приписують їх характеру: ввічливості, зарозумілості, врівноваженості, але ніщо так не вражає їх самолюбство, як судження про відсутність почуття гумору.

Думка про те, що у англійців немає почуття гумору, зберігається і сьогодні. Але цей стереотип є помилковим. Справді, коли вони жартують, то зберігають маску серйозності, що зовсім не свідчить про відсутність у них почуття гумору. Справа в тому, що англійський гумор не афішує себе. Більшість дослідників англійського гумору погоджуються в тому, що в ньому присутні два рівноправних елементи: гумор як такий і дотепність. Дотепність є постійним його супутником, доповнюючи і додаючи йому комічної своєрідності та оригінальності, що відрізняє англійський гумор від гумору інших народів. «Гумор, це наш природний елемент, але що таке дотепність? У найширшому сенсі слова: дотепність - витвір розуму, гумор серця. Ми розвиваємо свою дотепність за рахунок інших людей. Дотепність - знак переваги, гумор - знак рівності. Дотепність - аристократично, гумор - демократично. Наша дотепність, запліднена нашим гумором, багата і має протиотруту в мальовничості своєї уяви» писав Х. Пірсон². Справді, англійський гумор дуже дотепний. Відмінною ознакою є те, що він майже не пов'язаний з комедійним становищем, бурлеском чи фарсом. Англійський гумор пов'язаний з феноменом слова, а звідси любов до гри слів, нонсенсу і грайливості взагалі. У цьому розумінні йому властива деяка дитячість (любов до дитячих дотепів). Це пояснюється тим, що англійці, за своєю природою ексцентричні, а тому вони, якщо і не атакують такі риси прямо, то намагаються знайти комфорт і розрядку всередині даного суспільства.

Вчений Ніколсон дослідив і систематизував в англійському гуморі наступні риси:

1. Терпимість, доброта, симпатія;
2. Любов до природи, тварин, дітям, яка часом вироджується в сентиментальність;
3. Здоровий глузд;
4. Схильність до фантазії;
5. Повагу індивідуальності характеру;
6. Нелюбов до крайнощів і всіляким формам хвалькуватості;
7. Любов до ігор і забав, які мають дитячі форми;
8. Самоконтроль, невпевненість у собі і сором'язливість;

9. Лінощі, особливо духовна;

10. Оптимізм, прагнення до емоційності, духовну красу³.

Інший дослідник Прістлі порівнює англійський гумор з англійською погодою, атмосферою туману, яка робить всі предмети невиразними і двозначними⁴.

Проте не все можна так чітко проаналізувати, адже англійський гумор складається з багатьох елементів: іронії, почуття абсурдності, фантастичності, але він завжди зберігає контакт з реальністю. Англійський гумор не зводиться до простої жартівливості, його слід розуміти як процес, коли мислення бавиться, а почуття залишаються серйозними. Істинний гуморист може постійно жартувати і ніколи не бути жартівником.

Однією з характерних особливостей англійського гумору є те, що гумористи зберігають серйозність, коли жартують. Жартівливість і серйозність - два обов'язкових компоненти англійського гумору. Найчастіше гумор англійців міститься у підтексті і сподівається на здатність слухача зрозуміти прихований підтекст чи алюзію. За відсутності такої здатності, відрізнити англійський гумор від серйозності дуже важко, і саме на цьому принципі ґрунтуються англійські анекдоти. Оскільки англійці рідко прямо говорять те, про що думають, перед ними відкриваються широкі можливості для різних форм гумору, заснованого на невідповідності сенсу вислову способу його вираження. В англійців насмішка й іронія присутні постійно, навіть у їх серйозних міркуваннях і дискусіях, тому що здатність помічати недоречності є частиною їх розуму. Все це є результатом не цинізму, а життєвого досвіду. Англійський гумор пов'язаний не стільки з впізнаванням в жартах самих себе, скільки зі здатністю англійців сміятися над собою. Сухувата напівпосмішка, з якою зустрічають добре розраховану недомовку - дуже характерний для англійця вираз обличчя. Тут люблять іронію і цього ж очікують від інших. Оскільки англійці рідко говорять те, що думають, і взагалі мають схильність замовчувати і недоговорювати, їх гумор почасти заснований саме на цій грані англійського характеру. Почуття гумору є національною рисою будь-якого англійця, власне, як і його, так звана, «манірність» і «зарозумілість». Англієць стриманий. Таку стриманість породила багатовікова звичка придушувати зовнішні вираження своїх емоцій і принцип високого самоконтролю поведінки та індивідуальної незалежності. Розгадка тонкого гумору англійців полягає в його простоті, і в тому, що там немає глибокого підтексту. Фізіологічні (туалетні) жарти є саме такими, вони дають вихід емоціям і почуттям, які накопичилися. Іншою справою є зразки англійської іронії, сарказму та справжнього гумору. Сміятися над собою і над іншими є абсолютно природним для англійця. Це культивувалося століттями, вважаючись чи не найважливішим талантом людини.

Найяскравішими прикладами мовностилістичних засобів реалізації гумору на рівні тексту є короткі гумористичні оповіді, які найбільшою мірою концентрують в собі побутову, культурну, політичну та історичну оцінку - анекдоти. Саме вони заповнюють ту нішу, яку залишають після себе прислів'я та приказки. Основними функціями анекдотів, як і сміху взагалі, є, по-перше, компенсаторне зниження офіційних цінностей, по-друге, викорінення якостей, визнаних у даній культурі соціально небезпечними.

Навряд чи знайдеться людина, незнайома з іскристим світом анекдоту - маленькою історією з незвичайним, несподіваним, неймовірним, непередбачуваним фіналом. Найпершими анекдотами були веселі, повчальні розповіді, які «прив'язувалися» до імен видатних людей, були освячені їх авторитетом, носили пізнавальний і повчальний характер. Але з плином часу, з культурно-історичними змінами у суспільстві, наповнення анекдотів також змінювалося. У більш пізніх анекдотах їх творці перестали піклуватися про пізнавальну та виховні функції і хоча головною рисою анекдоту залишилася цікавість, але значно розширився контингент його персонажів. Так, якщо у XVIII - XIX століттях анекдотами називали повчальні або кумедні розповіді про конкретних історичних осіб, то у XX столітті анекдот став єдиним продуктивним жанром міського фольклору. Анекдот кінця XX століття передбачає хороший смак, почуття гумору, інтелектуальність, знання у багатьох галузях (історія, культура, політика, мистецтво, наука), щоб розуміти натяк з півслова. Серцевина анекдоту, його несподівана розв'язка здійснює розрядку напруженості, що виникла в розмові, і таким чином виконує медіативну функцію, що виводить співрозмовників з незручного становища чи тривалої паузи. Головне в анекдоті - неможливість брехні і фальші. Все вищезгадане і зумовило те, що сучасний анекдот, як один з провідних жанрів прозового фольклору в останнє десятиліття нерідко привертав увагу дослідників - фольклористів, соціологів, літературознавців.

У різному вигляді анекдот можна зустріти в будь-якій із внутрішньонаціональних мовних культур, але по своїй суті цей мовний жанр відноситься до розмовного спілкування, для якого характерне поєднання ситуації-теми з ситуацією поточного спілкування. В анекдоті завжди відбувається наближення впритул людської свідомості до мови, а мова розглядається в анекдоті, як через збільшувальне скло, адже анекдот з гостротою в центрі актуалізує найменш вірогідні семантичні ресурси мови. Вивчення текстів анекдотів дозволяє побачити картину світу, зафіксовану в мові, масиві її текстів⁵.

Як жанр анекдот - це найбільш поширений спосіб соціальної оцінки цінностей. Він зачіпає практично всі сфери соціального життя. У той же час анекдот відображає сучасні тенденції розвитку національної розмовної мови. У цьому

розумінні аналіз анекдотів має особливу значущість для лінгвістики. Як показали дослідження, сенс анекдоту полягає у взаємодії мовних та позамовних чинників. Гра значень мовних одиниць, ситуацій, контекстуальної і препозитивної інформації, яка відбувається в анекдоті, робить його привабливим об'єктом не тільки літературознавчого, а й лінгвістичного дослідження. Для нас цікавим видається дослідити мовностилістичні засоби і прийоми реалізації такого лінгвокультурного феномену як англійський гумор на прикладі анекдотів.

Одним із найпоширеніших прийомів є обігрування багатозначності слів, що часто створює непорозуміння і комічний ефект. Такий прийом називається каламбуром (франц. calembour), вид мовної гри, заснований на об'єднанні в одному тексті чи різних значень одного слова, або різних слів (словосполучень), тотожних або схожих за звучанням. Наприклад:

Passenger: Guard! How long will the next train be?

Guard: About six carriages, sir⁶.

В англійській мові слово «long» використовується у двох своїх значеннях, спочатку - часу, потім - довжини. У наведеному анекдоті питання How long? можна зрозуміти двома способами 1) Наскільки довгий? 2) Як скоро? На цьому і ґрунтується нерозуміння, що викликає комічний ефект у наведеному анекдоті.

Двозначність або гра слів є одним із засобів створення гумористичного ефекту. Завдяки контексту слово у фразі може виражати подвійний зміст. Як приклад з англійської літератури наведемо наступний анекдот:

«A strange man was here to see you today, Daddy,» the little daughter told her father as he stepped in.

«Did he have a bill?» asked the father.

«Oh, no, Daddy,» replied the little girl, «just a plain nose as everybody else»⁸.

У цьому контексті слово «bill» виступає у двох значеннях «рахунок» і «дзьоб», на чому і ґрунтується гумор цього анекдоту.

Приклад:

A little boy asked another small boy: «Did you hear that story about the lady who fell into the sea full of man-eating sharks?»

«Ooo, that's terrible. Was she eaten?»

«No, they were man-eaters».

У наведеному прикладі, гумористичний ефект викликаний буквальним сприйняттям слова «man-eating».

Приклад:

«Uncle,» asked a millionaire's nephew, «how does one make a fortune?»

«Pluck, my boy, pluck and only pluck».

«Yes, that's all right; but who to pluck?»¹⁰

У даному анекдоті слово «pluck» має також два значення. У першому випадку воно вживається в значенні «сміливість», у другому «оббирати, обманювати».

Ще один цікавий приклад:

Hotel manager to the servant: «Now, look here, my boy. If you don't turn over a new leaf I shall have to get a new page!».

У цьому анекдоті подвійний сенс мають два слова: слово «leaf» має значення «лист», але у виразі «turn over a new leaf» воно означає «почати роботу по-новому», а слово «page», первісне значення «сторінка», в даному контексті має значення «посильний, слуга».

Анекдот як жанр гумористичного спілкування може будуватися на абсурді. Абсурдність, тобто безглуздість, є ознакою особливої ситуації, коли щось суперечить здоровому глузду, всьому життєвому досвіду, логіці, але при цьому допускається, як можливе чи те, що відбувається в реальності. Тут абсурдність модифікується як апозиитивна ознака і має трояку проекцію:

- 1) семантична абсурдність, коли предметів приписуються безглузді якості;
- 2) прагматична логічна абсурдність, коли з попередньої тези не виводиться наступна, але при цьому робиться вигляд, що міркування ведеться за правилами силогізмів;
- 3) прагматична оціночна абсурдність, коли деяка ситуація в цілому отримує дивну оцінку, яка ставить під сумнів прийняті в суспільстві цінності¹¹.

Приклад семантичної абсурдності:

A little boy runs down into the lounge and shouts «daddy», «daddy»; can I have another glass of water?

His father replies, «What's wrong with you, son, that's your eleventh glass of water in a row?

«I know, my bloody bedroom is on fire»¹².

Гасити пожежу, виливаючи воду склянками, можливо, але безглуздо, і це викликає посмішку.

Можна протиставити малий і великий абсурд: в одному випадку порушуються звичні стереотипи поведінки або подання дійсності, але в цілому ми розуміємо, що могло статися насправді, в іншому випадку ми стикаємося з безглуздістю, яка принципово неприпустима в реальності. Наприклад:

A ninety-year old woman had broken her leg. The doctor put it in plaster and told her: «So that the injury can heal properly, you must stay in your room for at least two months».

«Won't I be able to go up and down the stairs of the house?»

«Definitely not», the doctor told her.

Two months later, the doctor returned and removed the plaster.

«What a relief,» she exclaimed, «Now will I be able to go up and down the stairs?»

«Yes, but be careful»

«That's marvellous, doctor. I was getting tired of going out through the window and climbing down the drainpipe»¹³.

90-річна жінка, яка зі зламаною ногою систематично дереться по водостічній трубі, оскільки

доктор заборонив їй користуватися сходами - це приклад класичного фольклорного абсурду.

До числа прикладів прагматично обумовленого гумору належать випадки дивної логіки, зовні правильних умовиводів, які насправді не можна визнати нормальними. Приклад:

«I want to know Latin», said the man.

«Why Latin of all languages?» asked the language professor. «It's a dead language.»

«That's it,» answered the man, «I'm an undertaker»¹⁴.

У наведеному анекдоті смішним є логіка чоловіка, який є власником похоронного бюро і тому хоче вивчити «мертву мову. Приклад прагматичної логічної абсурдності:

A teacher asked a little schoolboy: «If you had 27 apples and a man gave you 47 pears, what would you get as a result?»

«Diarrea,» replied the medically (but not mathematically) wise boy»¹⁵.

Гумористичний ефект даного анекдоту полягає в тому, що учневі потрібно було порахувати скільки фруктів він отримає в результаті, а не уявляти, що з ним буде після того, як він все це з'їсть.

До прагматично абсурдних анекдотів відносяться також загадки - питання з непередбачуваними відповідями.

Приклад :

Q: How do you know when a woman is about to say something clever?

A: When she starts her sentence with, «A man once told me ...»¹⁶.

Q: Why are the Japanese so smart?

A: No blondes¹⁷.

Q: How does a blonde kill a fish?

A: He drowns it¹⁸.

Q. What do you call a woman who knows where her husband is every night?¹⁸

A. A widow¹⁹.

Сіль таких жартів полягає в несподіваній відповіді. Тут гумористично перевертається буденна раціональність як спосіб поведінки. Звичайний персонаж таких анекдотів - блондинка. Прагматичні оціночні анекдоти вимагають знання певних норм поведінки: Предметом жарту може бути саме перевертання норм поведінки. Приклад:

«Of course. I'm not ready to get married», said she. «I'm nobodies fool.»

«Then,» said he hopefully, «will you be mine?»²⁰

У цьому анекдоті смішним є логіка чоловіка: дівчина каже, що вона не готова виходити за чоловік і що вона не є чиеюсь дурненька (якщо перекласти дослівно). Він пропонує їй стати його дурненькою. Найсмішніше полягає в тому, що, сам того не помічаючи, чоловік називає дівчину дурною.

Приклад:

«I can't go on like this!» The woman bawled at her husband.

«My mother sends us money, my sister buys our kids clothes, and my aunt brings us food. I'm so ashamed».

«You should be!» «Replied the never-do-well.

«Your uncles don't give us a damn thing»²¹

У наведеному тексті смішним є логіка чоловіка: дружина каже, що їй соромно, оскільки і мати, і сестра, і тітка допомагають її родині матеріально, і має на увазі, що чоловік повинен заробляти гроші, але чоловік продовжує формальну лінію міркування про родичів, дорікаючи дружині в тому, що її дядьки абсолютно не допомагають їй. У цьому тексті гумористично обігрується одна з норм англійського суспільства: чоловік повинен утримувати сім'ю.

Предметом жарту може бути саме перевертання норм поведінки:

Приклад:

I walked into a really rough pub the other day, the bouncer on the door asked me if I had any weapons, when I said no he gave me a knife and told me to be careful²².

Ситуація, коли охоронець, який запитує у відвідувача, чи є у нього зброю, і потім вручає йому ніж, радячи бути обережним, є прикладом світу, перевернутого з ніг на голову, а тому смішного.

У тексті анекдоту може висміюватись оцінка. Приклад:

«Now, men, have a break for smoking and you, Private Pills, since you once studied medicine, just give them a talk on the harms of smoking»²³.

Цей текст ілюструє не лише армійський гумор, який в основних своїх характеристиках універсальний, але і ставлення до словесно вираженої норми: під час перекуру читати лекцію про шкоду куріння смішно.

На противагу гумору абсурду існує гумор реальності, наприклад, надмірний переляк людини через дрібницю, очевидна дурість, спроба здаватися краще, ніж насправді, пастка, в яку потрапляє сам мисливець тощо. Слід зазначити, що в кожному випадку комічним є тільки те, що незначно виходить за межі прийнятих норм. Приклад комічної реальності:

«Broken off your engagement to Mary?»

«She wouldn't have me».

«You told her about your rich uncle?» «Yes. She's my aunt now»²⁴.

Аргумент, яким намагався скористатися невдаха-наречений, спрацював проти нього: його кохана вийшла заміж за його багатого дядька.

І. Кант та деякі інші мислителі підкреслювали, що в жарті спостерігається контраст між очікуваннями людини (заснованими на її життєвому досвіді) і кінцевим результатом²⁵. Ілюстрацією може служити така сценка: рибалка з величезними труднощами тягне улов і витягує ... старий черевик. Саме за таким принципом будується більшість анекдотів. **Ефект обманутого очікування** - заснований на передбачуваності і порушенні передбачуваності. Суть ефекту обма-

нутого очікування полягає в наступному: безперервність, лінійність мови означає, що поява кожного окремого елемента підготована попередніми і саме готує наступні. Читач його вже чекає, він змушений чекати появи інших. Наступне частково дано у попередньому. За такого зв'язку перехід від одного елемента до іншого малопомітний, свідомість ніби ковзає по інформації. Наприклад:

Tommy had just returned from his first lesson of English at school. He proudly announced that the master had already spoken to him in English.

«Well,» said his father, «What did he say to you?»

«He told me» Keep quiet!»» Replied Tommy²⁶.

Цей текст також побудований на ефекті обманутого очікування. Хлопчик пишається тим, що вже на першому уроці англійської мови вчитель заговорив з ним англійською, але виявляється, що вчитель просто зробив йому зауваження.

Приклад:

«Don't bother me. I'm writing a letter to my girlfriend.

« But why are you writing so slowly? »

« She can't read very fast»²⁷.

У наведеному анекдоті ефект несподіванки, пов'язаний з відповіддю юнака. Він каже, що пише повільно тому, що його дівчина повільно читає. Хоча всім відомо, що швидкість читання не залежить від швидкості письма.

Приклад:

A father came home from a long business trip to find his young son riding a brand new bike. «Where did you get the money for that?» He asked. «It must have cost over 300 dollars!» «I earned it hiking,» replied the boy.

«Hiking??? Come on son; tell your Dad the truth. Nobody can make that sort of money hiking. Where did you really get the cash from?»

« It's like I say, Dad. Every night when you were gone, Mr. Goldberg from the bank would come over to see Mom. He'd given me a 20 dollar bill and told me to take a hike»!²⁸

Ефект несподіванки цього анекдоту полягає в тому, що службовець банку давав дитині гроші і відправляв погуляти, щоб залишитися з його мамою наодинці. Англійці сміються над усім, що може викликати посмішку, в тому числі і над тим, що у них споконвіку вважалося священним: над урядом, членами королівської сім'ї. Прикладом може слугувати обігрування назви офіційного гімну Англії: «God save the Queen». Для англійців, як для патріотів, він дуже важливий, але це не завадило їм отримати переосмислення назви гімну в анекдотах:

A member of the faculty of a London medical college was chosen to be honorary physician to the Queen. Proud of his appointment, he wrote a note on the blackboard in his classroom: «Beginning next month I will be honorary physician to Queen Elizabeth». The next day when the professor re-

turned to the classroom, he found the following line written below his notice: «God save the Queen»²⁹.

Назва англійського гімну «Бережи, Господи, Королеву» переосмислено в цьому тексті як побажання учнів, щоб королева не постраждала від медика, призначеного почесним королівським лікарем.

Англійський традиціоналізм знаходить вираження у всьому, в тому числі і ставленні англійців до своєї орфографії, яка є складною як для іноземців, так і для жителів Британії.

The son wrote the letter to his father: Dear Dad, \$chool i \$ great. I am making lot \$ of friend \$ and \$tudying very hard, with all my \$tuff. I \$imply cannot think of anything I need. \$O if you would like, you can ju \$t \$end me a card, a \$I would love to hear from you.

Love, Your \$ on

The Reply: Dear Son, I kNOW that astroNOmy, ecoNOmics and oceanOgraphy are eNOough to keep even an hoNOR student busy. Do NOt forget that the pursuit of kNOWledge is a NOble task, and you can never study eNOugh.

Love, Dad³⁰.

У цьому прикладі син і батько роблять натяки один одному за допомогою орфографічних змін в тексті листа. Також в англійському гуморі присутні й інші приклади граматичних курйозів.

Приклад:

The teacher explained to the class that «у» («ie») was a diminutive suffix: «For example, Dad - Daddy, dog - doggie».

«Papa - puppu», prompted a pupil³¹.

Коментар: Diminutive suffix - грам. зменшувальний суфікс. Papa - тато, Puppu - цуценя.

Дуже часто учні утворюють ту чи іншу граматичну форму за аналогією з прикладами із загальних правил, або придумують щось своє, як правило, дуже дотепне.

Приклад:

Teacher: «The plural of mouse 'is mice'. Now, what is the plural of rat?»

Pupil: «Rice»³²

Приклад:

«What is the plural of man», Oscar? «Asked the teacher.

«Men,» answered the boy.

«And the plural of child?»

«Twins»³³

Приклад:

«What is the future form of the verb to marry?» the teacher asked.

«Divorce», replied a student»³⁴.

Або такий анекдот:

«Freddy, what's the past tense of the verb wake up?»

«Sleep»³⁵.

У сучасній англійській мові також активно розвивається такий спосіб словотворення, як імітація або звуконаслідування. Наприклад: mew, smash, splash and etc. Таке явище також

знайшло своє відображення в одному з англійських анекдотів:

An Englishman wanted to imitate what the Russians say when somebody sneezes and concluded that if somebody sneezes in his presence he should say: «Boots are off» (like Russian «будь здоров»). Then he understood that whenever a Russian wished to say to a girl: «I love you» (я люблю вас), he said a phrase that sounded in English like «yellow blue bus»³⁶.

За допомогою англійських слів англієць спробував вимовити вирази з російської мови.

Висновки. Гумор є одним з концептів англійської національної картини світу і завжди виражає серйозні, глибинні думки, затаєні в душі народу. Кожній самостійній культурі іманентний свій тип гумору, своє сприйняття комізму в різних ситуаціях, залежне від багатьох чинників, які відіграють велику роль у формуванні самобутньої культури. Це й історичні події, й особливості географічного положення країни, вплив сусідніх країн, а також національні традиції і норми поведінки тощо.

Всі вищезгадані чинники мають пряме відображення в гуморі, що зумовило виникнення неповторного типу гумору, властивого кожній нації зокрема. У нашому дослідженні на прикладах коротких гумористичних текстів – анекдотів, ми розглянули особливості мовностилістичних засобів реалізації англійського гумору як феномену лінгвального відображення національної культури.

Дослідження гумору, збирання старого і нового, живого, вічно мінливого і оновлюючого репертуару анекдотів не може вважатися закінченим. Вивчати гумор необхідно: в ньому, через призму розуміння національної ментальності і культури, відображається вся історія держави і нації, розказана та інтерпретована самим народом.

References:

1. Bakhtin MM Aesthetics of verbal creativity. - M.: Art, 1986. - P.35.
2. Shestakov VP English accent. British art and national character. - M.: Russian. state. humane. University, 1999. - S.114.
3. Ibid, p 115.
4. Ibid, p 118.
5. Ivanov VM The phenomenon ekvivokatsii joke discourse in modern German language. Dis ... Cand. Philology. Sciences: 10.02.04 / IGLU. - Irkutsk, 1999. - S. 51.
6. archive.1september.ru/eng/2004/13
7. Sudzylovskyy GA Collection of humorous stories in English. - M.: High School, 1994. - P. 27.
8. Ibid, p 34.
9. Ibid, p 36.
10. Ibid, p 47.
11. Karasik A. Linhvokulturnye characteristics of English humor. Author. Dis. candidate. Philology. Sciences: 10.02.04 / - Volgograd, 2001. - S. 12.

- ¹² Ibid, p 13.
¹³ Ibid, p 9.
¹⁴ Sudzylovskyy GA Collection of humorous stories in English. - M.: High School, 1994. - P. 45.
¹⁵ Ibid, p 32.
¹⁶ Available at <http://iranek.com>
¹⁷ Available at <http://iranek.com>
¹⁸ Available at <http://iranek.com>
¹⁹ Available at <http://iranek.com>
²⁰ Sudzylovskyy GA Collection of humorous stories in English. - M.: High School, 1994. - P. 76.
²¹ Karasik A. Lihvokulturnye characteristics of English humor. Author. Dis. candidate. Philology. Sciences: 10.02.04 / - Volgograd, 2001. - S. 7.
²² Ibid, p 11.
²³ Ibid, p 15.
²⁴ Sudzylovskyy GA Collection of humorous stories in English. - M.: High School, 1994. - P.58.
²⁵ krugosvet.ru
²⁶ Sudzylovskyy GA Collection of humorous stories in English. - M.: High School, 1994. - 88 p.
²⁷ Ibid, p 36.
²⁸ Available at <http://iranek.com>
²⁹ Karasik A. Lihvokulturnye characteristics of English humor. Author. Dis. candidate. Philology. Sciences: 10.02.04 / - Volgograd, 2001. - P. 8.
³⁰ Sudzylovskyy GA Collection of humorous stories in English. - M.: High School, 1994. - P. 96.
³¹ Ibid, p 31.
³² Ibid, p 54.
³³ Ibid, p 102.
³⁴ Ibid, p 79.
³⁵ Ibid, p.64
³⁶ Ibid, p 49.

Roman Liliya, Roman Igor. The Peculiarities of Humour as a Lingvistic and Cultural Phenomenon in the English Discourse

The article explores such lingvokultural phenomenon as humor, which is one of the most important concepts of the English national world-outlook. In this respect humor is considered as one of the effective means of objectivation of the national psychology and mentality, manifestation of deep thoughts concealed in the soul of the people. In the course of investigation it has been shown that each separate culture is characterized by its own type of humor and its own individual perception of the comic in different contexts. An attempt is made to scetch out clusters of many factors, which play a major role in shaping the unique English culture. The important historic events and the geographical position of the country, the influence of the neighboring countries, as well as the national traditions and norms of behavior – all the above mentioned factors have a direct reflection in humor.

The article takes into consideration mainly short humorous texts – anecdotes. The peculiarities of correlation of intertextual and contextual meanings, lingual and extralinguistic display of characteristic features of British national culture in English humor are analized from different points of view. Most British humor is disposed in the subtext and addresses the listener's ability to understand the hidden subtext or allusion. Since English speakers rarely directly say what they think, they developed various forms of humor based on inconsistencies of meaning and of the way of its expression. Within British culture mockery and irony are always present, even in

their serious speeches, arguments and discussions, as soon as the ability to notice the inappropriatenesses and well-designed omissions is part of their mind. This peculiarity should not be considered as indication of cynicism but of the rich life experience and ability to accept an ironical treatment not only of others' but also of their own affairs, the ability to laugh at themselves. At the same time, while it would be natural to expect the same self-irony from others, in normal conversation britishers avoid the truths that could lead to confrontation.

The authors made an attempt to indicate the prospects of possible investigations in modern English linguistics: for even on the stage of collection of old and new, living, ever-changing and renewing repertoire of anecdotes and jokes our knowledge can not be considered as complete.

Key words: *language phenomenon, humour, English discourse.*

Роман Ігор – кандидат філософських наук, в.о. доцента кафедри філософії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор понад 60 публікацій (статті, тези) в журналах та наукових збірниках (Україна, Великобританія, Польща, Болгарія, Росія), а також 2 методичних посібників. Коло наукових інтересів: герменевтика, теорія та практика перекладу, когнітивна лінгвістика, лінгвістична антропологія, патристика.

Roman Igor – PhD, acting assistant of professor of philosophy of Chernivtsi National University named by Yuriy Fedkovych. The researcher has over 50 publications (articles, thesis) in journals and scientific collections (Ukraine, UK, Poland, Bulgaria, Russia) and 2 methodical textbooks. Research interests: hermeneutics, the theory and practice of translation, lingvistic cognitive, linguistic anthropology, patristic.

Роман Лілія – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет». Автор понад 60 публіцистичних та 32 наукових і навчально-методичних робіт. Співавтор навчально-методичного підручника та монографії. Коло наукових інтересів: інновації у методиці викладання української мови як іноземної, порівняльна граматики та стилістика української та англійської мов, нейролінгвістика, психолінгвістика.

Roman Liliya – PhD of Philology, teacher of the department of Social Sciences and Ukrainian Studies of High Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University". Author of more than 60 nonfiction and 32 scientific and educational works. Coathour of teaching textbook and monograph. Research interests: innovation in methods of teaching Ukrainian as a foreign language, comparative grammar and style of Ukrainian and English languages, neurolinguistics, psycholinguistics.

Received: 05-10- 2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© L. Roman, I. Roman, 2015

УДК 821.161.2-3Кож7 373.21

Марта МАКСИМЮК,
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет»,
Чернівці (Україна),
maksymjuk@ukr.net

Marta MAKSYMUK
Higher State Educational Establishment
of Ukraine «Bukovina State
Medical University»
Chernivtsi (Ukraine)

**ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНИ У
РОМАНІ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА
«КОНОТОП» ЗАСОБАМИ ОНОМАСТИКИ**

**UKRAINE IMAGE CREATION IN VASYL
KOZHELYANKO NOVEL “KONOTOP” BY
ONOMASTICS MEANS**

Ключевые слова: ономастика художественного произведения, постмодерный текст, Украина, В. Кожелянко, функционирование топонимов, «альтернативная история».

Максимюк Марта. Создание образа Украины в романе В. Кожелянко «Конотоп» средствами ономастики.

В статье на материале романа В. Кожелянко «Конотоп» рассмотрено использование автором средств ономастики при создании образа Украины.

В романе „Конотоп” писатель создает „альтернативную историю” Украины, и собственные имена, благодаря своей полифункциональности, становятся отличным материалом под пером мастера художественного слова. С помощью разной стилистической окраски топонимов В.Кожелянко в каждом конкретном случае передает нужные в данной ситуации смыслы и оттенки значения. Используемые автором топонимы являются яркими маркерами специфики его письма, создавая вместе с другими классами собственных имен ономастическое пространство романа.

Топоніми в художньому творі нерозривно пов'язані з іншими класами власних назв, і всі разом вони становлять онімний простір художнього твору, в якому назви географічних об'єктів займають значне місце. Цей розряд онімів, як вважає переважна більшість дослідників, підпорядковується загальним законам художності контексту, є експресивним, стилістично навантаженим і „вимальовує” просторову домінанту художнього тексту.

Вивчення реальної топонімії започатковане давно. Цей сектор національного онімного простору є об'єктом ономастичних студій не одного покоління дослідників. Топонімія ж художнього тексту не так давно потрапила в поле зору наукових зацікавлень, зрештою, як і ономастика художнього твору взагалі. Топонімам, їх функціям у художньому творі в останнє десятиліття все більше уваги приділяють дослідники онімії художнього тексту. Зокрема, Ю. Карпенко виділив за функціональним навантаженням топоніми „переднього” і топоніми „заднього” плану. Подібний поділ пропонує і Г. Лукаш: „Поетичні топоніми як засоби реалізації мистецького задуму створюють своє семантичне поле по відношенню до системи дійових осіб. Вони або безпосередньо стосуються життя героя, вказують на координати його місцеперебування, або служать орієнтирами у світлі існування другорядних осіб”¹

Російська дослідниця О. Фонякова зауважує, що „географічні назви виконують особливо важливу роль у тексті: служать композиційно-мовленнєвим засобом створення документальності оповіді в авторській мові, по-різному розкриваючи образ автора-оповідача; пов'язані з розвитком сюжету й мікротексту; трапляються і в мові персонажів, виконуючи різноманітні функції”². Крім того, дослідниця вважає, що „з погляду синтагматики й ролі в мовній композиції макротексту, всі топоніми поділяють на три нерівні групи. Першу групу становлять топоніми, пов'язані з розвитком сюжету, долею головного героя, ... історією його зовнішнього й внутрішнього життя”³. Очевидно, ця група, виділена російською дослідницею, співвідносна з топонімами „переднього плану” Ю. Карпенка.

У другу групу О. Фонякова виокремлює „назви далеких об'єктів, не пов'язані безпосередньо з розвитком сюжетної дії. Вони потрапляють у свідомість переважно з книг або розповідей співрозмовників”. До третьої групи, вважає ономаст, „належать назви місцевостей та міст, які не пов'язані прямо з розвитком сюжету, а характеризують біографію, місце народження ... епізодичних дійових осіб або визначають місце дії в певних епізодах. Осторонь цього поділу залишаються частовживані топоніми, які відіграють зв'язувальну, наскрізну роль у макротексті”⁴. Топоніми, віднесені дослідницею до 2 і 3

груп, за Ю. Карпенком, – це топоніми „заднього плану”.

Цілком очевидно, що топоніми „переднього плану” є більш частовживані, ніж топоніми „заднього плану”, оскільки співвідносяться з найменуваннями персонажів. Топоніми в тексті роману необхідно розглядати у контексті, як складник єдиного цілого – онімного простору роману. Без контексту топонім не мав би жодних додаткових конотацій і виконував би насамперед функцію локалізації дії. Лексичне оточення здатне актуалізувати різноманітні потенційні семи, що є в топоніма, підсилити його експресивність й емоційну виразність.

Як і в інших романах, В. Кожелянко в „Конотопі” творить „альтернативну історію” України, і онімія стає в цьому процесі вдячним матеріалом. Створені автором оніми різняться стилістичним забарвленням – від помпезно-претензійних (*Українська імперія, Києворуська імперія*) до пат ріот ично-інтимних (*Україна-ненька, Ненька-Славна Україна*). Це дає можливість письменнику в кожній конкретній ситуації використати найбільш вдалий для певного контексту онім, а також передати найрізноманітніші відтінки ставлення різних персонажів до поіменованого так денотата.

Як і в інших романах, В. Кожелянко в „Конотопі” – україноцентрист. Він творить свою „альтернативну Україну”, і онімія стає в цьому процесі вдячним матеріалом. *Суверенна Соборна Самостійна Україна-ненька, Українська Держава, Ненька-Славна Україна, Українська імперія, Вітчизна, Києворуська імперія, Український гетьманат, Велике Руське князівство, Козаччина, Малоросія* – усе це власні назви для номінації одного денотата – України. Створені автором оніми охоплюють широкий спектр за стилістичним забарвленням – від помпезно-претензійних (*Українська імперія, Києворуська імперія*) до пат ріот ично-інтимних (*Україна-ненька, Ненька-Славна Україна*). Це дає можливість письменникові в кожній конкретній ситуації використати найбільш вдалий для певного контексту онім, а також передати найрізноманітніші відтінки ставлення різних персонажів до поіменованого так денотата.

Топоніми *Держава, Українська Держава, Ненька-Україна, Самостійна Соборна Україна* виконують, окрім основних для топонімів ідентифікаційної та локалізаційної, ще додаткові стилістичні функції. Ці оніми мають піднесено-патріотичне смислове навантаження. Вони передають загальне для романів В. Кожелянко ставлення головних персонажів (і, певно, й самого автора) до України як найбільшої цінності.

Загальновідомо, що в різні історичні періоди для називання України використовували різні оніми. Отож, закономірно, що вибір відповідного топоніма в тексті роману часто продиктований необхідністю коректно вписати оповідь про подію (Конотопську битву) в контекст – конкре-

тний репортаж Автовізія Самійленка для ЗМІ певного спрямування. Стилiстичні особливості онімів залежать від індивідуальної манери письменника, його особистості та культурно-історичної епохи, до якої належить автор. Отже, не дивно, що серед згаданих вище онімів для називання України майже стовідсотково вжито авторські варіанти номінацій. Належність романів В. Кожелянко до постмодернізму зумовлює насиченість його текстів різностильовою лексикою, зокрема й онімною, її однозначну алюзійність.

Сам макротопонім *Україна* використано в тексті роману 97 разів. Цей онім виконує, зазвичай, ідентифікаційну та локалізаційну функції.

Такі топонімні номінації, як *Велике Руське князівство, Козаччина, Малоросія, УССР, Києворуський каганат* – це назви державних утворень на території сучасної України в різні часи. Зокрема, власну назву *Козаччина* використано в розділі „Аллах – над нами, москва – під нами, перемога – за нами”. Так іменує Україну в розмові про геополітику з Автовізієм Самуїл-огли зять кримського хана Мамсир-мурза: „А з ким на півночі межує Козаччина?”⁵. Таке найменування відображає тогочасні суспільні умови, адже найбільшою силою в Україні XVII ст. було козацьке військо, яке, водночас, було загрозою для татар і турків, оскільки козаки захищали землі України від набігів орди, а часто й самі ходили в походи на татар. Творення назви держави від апелювання козак – *Козаччина* (на зразок Волощина, Московщина) логічно вмотивоване.

Топонім *Велике князівство Руське* – історичний. Так було поіменовано Україну в Гадяцькій угоді, укладеній гетьманом Іваном Виговським з Польщею. Велике князівство Руське, згідно Гадяцької угоди, утворювали Київщина, Брацлавщина та Чернігівщина⁶. У романі В. Кожелянко цей топонім використаний для називання території України. Онім *Велике князівство Руське* (і його варіант *Велике Руське князівство*) фіксуємо в тих частиних текстах, які співвідносні з певними історичними подіями. Зокрема, ця власна назва використана в розділі „Реконструкція імперії: десять геополітичних віртуальностей”. Тут Автовізієм Самійленко моделює можливі варіанти розвитку подій після Конотопської битви. У „Віртуальності № 5” читаємо: „*Велике князівство Руське (Україна) входить у Річ Посполиту на правах конфедерації спільно з Польщею і Великим князівством Литовським*”⁷. Цей же онім, лише зі зміненним порядком його компонентів, фіксуємо в розділі „Discursus de bello Moscovitico”. В інтерв’ю Автовізія Самійленка з гетьманом Іваном Виговським на запитання журналіста про те, „якою Ви бачите Україну в майбутньому”, гетьман відповідає: „*Так, якийсь час ми, Україна, могли би бути в одній конфедерації з Польщею та Литвою, як Велике Руське князівство*”.

Але тут же гетьман зауважує: „...я ж бо знаю, що конфедерація з Польщею – це суцільна війна. Як також з Москвою...”. Тому майбутнє – „лише повна державна незалежність Самостійної Соборної України!”⁸. Онім **Самостійна Соборна Україна** – авторський, як відомо, така власна назва не зафіксована жодним офіційним документом. Але В. Кожелянко творить такий оказіоналізм для називання України, передаючи прагнення українців до незалежності своєї держави, а вживання цього оніма гетьманом Іваном Виговським покликане наголосити, що бажання бачити Україну сильною самостійною державою було притаманне державним діячам ще в XVII ст. Отож, використання кожної зі згаданих власних назв зумовлене контекстом, змістом висловлювання.

Топонім **Українська Держава** використано в романі 6 разів. Цю власну назву фіксуємо в мовленні персонажів, зокрема головного героя Автовізія Самійленка: „Атож, містер гетьман, завтра ви зберете Всенародний конгрес українського народу і проголосите незалежну соборну суверенну Українську Державу!”⁹ (з репортажу Автовізія Самійленка „Як ішли ми до бою темньої нічки або Гармати били, а ми наступали” для газети „Шлях в Перемогу”). Також макротопонім **Українська Держава** використано в розділі „Реконструкція імперії: десять геополітичних віртуальностей”. Тут фіксуємо й низку інших онімів: **Гетьманщина**, **Український гетьманат**, **„Велике Руське князівство”**, **Велике Руське православне князівство**, **Русь-Україна**, **Держава**, **Україна-Русь**. У десятих „віртуальностях” журналіст моделює різні варіанти розвитку подій після Конотопської битви і відповідно до того, як діє гетьман І. Виговський, Україна у „віртуальностях” поіменована то **Велике князівство Руське**, то **Український гетьманат**, то **Україна-Русь**. Усі ці власні назви різняться між собою. І не тільки (і не стільки) стилістичним забарвленням, скільки внутрішнім змістом, адже в реальній ономастиці ці топоніми (наприклад, **Велике князівство Руське**, **Гетьманщина**) використовують для називання різних історичних, географічних і політичних реалій. У XVII ст. держави **Україна** в сучасному термінологічному та політичному сенсі не існувало. Так, за УРЕ, „Гетьманщина – територія Лівобережної України разом з м. Києвом, яка після Андрусівського перемир'я 1667 увійшла до складу Російської держави”¹⁰. Власну назву **Велике князівство Руське** взагалі не фіксують ні Українська радянська енциклопедія¹¹, ні Великий радянський енциклопедичний словник¹². Фіксують цей онім лише українські історичні праці, підручники з історії України¹³.

Засвідчено в тексті роману використання запозичених з реальної топонімії онімів на позначення України. Це такі: **Малоросія**, **УСРР**, **„Малоросійська губернія Російської імперії”**.

Такими власними назвами Україну йменували в різні історичні часи, і відповідно ці оніми стали символами своєї епохи, їх використання в різних контекстах допомагає письменнику творити необхідні конотації, передавати „приховану” інформацію про персонажів чи їх ставлення до певних об'єктів, ситуацій тощо. Сприяє цьому й свідомо „викривлена” начебто на російській кшталт, транскрибовано-транслітерована назва – **„Малоросійська губернія Російської імперії”**, яка також допомагає відчути несправжність, „альтернативність” світу, який творить у своєму романі В. Кожелянко.

Топонім **Малоросія** використовує Автовізія Самойленков у репортажі „Епохальна битва народів чи банальна жабомишподраківка” для газети „Київські весті”. Ця власна назва використана двічі в цьому розділі, тут журналіст розглядає історичні події і зокрема Конотопську битву з погляду великоросійського шовінізму: „А остаточно крапку в закономірному процесі приєднання Малоросії до Російської імперії було поставлено через півстоліття під Полтавою...”¹⁴.

Назву **„Малоросійська губернія Російської імперії”** фіксуємо ще в одній статті виразно проросійського характеру – „Життя за царя Сказ про витязів землі Рускої – богатирів билинних та про татарів поганих, хохлів зрадливих, ляхів-супостатів” Автовізія Самойлова для газети „Пульс Тушкіна”. Цей онім використаний у „коментарях” журналіста, якими перемежований текст „сказу” гусяря Хренніка Тихонова. За допомогою введення в тканину тексту такого оніма автор може передати ставлення певних кіл, проросійськи, шовіністично налаштованих, до незалежності України і належності до Української держави Криму. Зокрема, у „коментарі” Автовізія Самойлова читаємо: „Питання Криму, до речі, досі не розв'язане, бо ця півострівна споконвічно великоруска земля чомусь належить до цього штучного державного утворення на землях Південної Росії, яке називається „Україна”, замість того, аби носити свою питому назву „Малоросійська губернія Російської імперії...”¹⁵.

Для називання України в XVII ст. використовували різні назви, зокрема, в тексті роману „Конотоп” В. Кожелянко фіксує кілька з них: „Як людина менталітету XVII ст. він (Б. Хмельницький. – М.М.) собі й не уявляв, що може бути САМ правителем такої величезної території, яку навіть не знав достеменно як назвати (Україна, Князівство Руське, Черкащина, Гетьманщина тощо)...”¹⁶. Письменник майстерно обіграє відсутність єдиної назви для номінації України в XVII ст., подає через роздуми видатного діяча того часу Б. Хмельницького варіанти називання належної до тогочасної України території, хоча історичної правди автор тут очевидно не дотримується, адже **Велике князівство Руське** з'явилося за часів гетьмана І. Виговського після укладення з поляками Гадя-

цької угоди, назва *Гетьманицина* – ще пізніше¹⁷. Проте для постмодерністського тексту зміщення часових і просторових реалій цілком допустиме, що дає можливість письменникові-постмодерністу використовувати для творення свого світу-тексту необхідні історичні факти, хай навіть і розведені в часі в історичній реальності.

Коли ж головний герой Автовізії Самійленко залишається сам на сам із собою, *Україна* тоді теж залишається для нього тільки *Україною*, або *Ненькою*, навіть у „малокультурному XVII столітті, де уявлення не мають про пиво в бляшанках і кулькові авторучки”: „...Я їхав верхи Україною XVII ст., по праву руку шумів Дніпро, по ліву – хилились трави безмежного степу...”¹⁸. Тут, поряд з власною назвою *Україна*, автор використав ще два символи козацької України – *степ* і *Дніпро*.

Отже, використання В. Кожелянком у „статтях” журналіста Автовізії Самійленка великої кількості власних назв для номінації України дає можливість авторові, використовуючи пропріальну лексику, творити „альтернативну історію”, яка різниться акцентами залежно від національно-політичного спрямування видання, для якого Автовізії підготував той чи інший матеріал.

Фіксуємо в романі ще низку цікавих топонімічних найменувань. Це, зокрема, оніми “У” та “М”. Ці власні назви використані у романі в есею „Крайна “У” та оскомщина “М”: наші корені різні”. Сучасний читач, той, що бодай трохи цікавиться сучасною політикою, мимохіть згадає книгу колишнього президента Л. Кучми „Україна – не Росія”. Узагалі, В. Кожелянко – майстер таких „алюзійних онімів мимохідь”. У наведеному „есею” Автовізії В. Кожелянко розмірковує про „походження, розвиток, онтологічне призначення та сакральне значення у матеріальному світі цих двох народів – українців та росіян, яких багато хто вперто хоче поєднати в одному спільному генеалогічному дереві, чи навіть розмістити на одній гілці”¹⁹. Письменник коротко подає деякі факти з історії України, причому, історія тут розглядається з виразно проукраїнського погляду, а наведені факти повинні сформулювати в читача впевненість у тому, що „ми різні народи і наші корені – різні”²⁰.

Оніми “У” та “М” введені в текст есею „для зручності”, хоча цілком очевидно (у тексті не приховано, про які країни/нації йдеться): “У” – Україна, “М” – Московщина, і, відповідно, письменник творить назви для номінації народів: від “У” – *у-вці*, від “М” – *м-ці*.

“У” в есею виступає метрополією відносно “М”, *у-вці* – носії високої духовності, культури, освіченості. Як цілком очевидне, природне явище описано в есею процеси державотворення на території “У”: „Отже на “У” одна цивілізація замінює іншу”²¹, а „українська людина могла називатись по-різному: сармати,

анти, гунни, слов’яни, русини...”²². Тому автор використовує кілька власних назв для йменування держав, які свого часу існували на цій території: *країна “У”, Києворуський каганат, Києворуська імперія, „Велике Литовське князівство”, „Річ Посполита”, Київська матір*. Прикметним у цьому ряду є авторський онім *Київська матір*. В. Кожелянко творить його за зразком іншого, реального оніма – Київська Русь, замінивши компонент *Русь* на *матір*. Таким способом автор ще раз чи то ненав’язливо нагадує про „першість” Києва і державного утворення на українських землях, називаючи державу (країну) *матір’ю*, і додаючи означення *Київська* (за аналогією з онімом *Київська Русь*), чи то іронізує з мовного штампа радянської (і не тільки) доби „мать городов русских”. Удаючись до футурології і моделюючи „таку собі шкідливу картину майбутнього”, В. Кожелянко есеєм Автовізії Самійленка стверджує: „Через 300 років “У” – буде! У-вцям не аж надто важливо, як буде називатись держава на території від Сяну до Дону, і чи буде взагалі якась держава, але вільний у-вець буде”²³. Тут за допомогою власних назв автор передає потаємні імперські прагнення українського державотворення (*Києворуська імперія, Києворуський каганат, Київська матір*), і опосередковано – за допомогою окреслення меж етнічних українських земель – „від Сяну до Дону”.

Оніми, які й нині у вжитку, використано в тексті роману паралельно з тими, які позначали історичні реалії в певний історичний період. Тобто В. Кожелянко навіть на рівні онімів передає „зв’язок часів”, постійно трансформує історичні оніми в сучасні для читача кінця ХХ – початку ХХІ століть назви. Ця особливість ономастичного письма В. Кожелянка покликана, на нашу думку, донести до читача неминучість неперервності історичного розвитку як цивілізації загалом, так і такої форми організації суспільства, як держава.

Отже, топоніми в романі В. Кожелянка репрезентують підхід письменника до творення „альтернативної історії”, є яскравими показниками специфіки його „онімного письма”, творячи разом з іншими класами власних назв онімний простір роману. Проведений аналіз доводить, що використання топонімів залежить від змісту та тематики твору, контексту, у якому вжито конкретний онім. Специфіка топонімів у художньому творі також полягає в посиленні локальної характеристики співвідношення „персонаж – місце дії”, у створенні ефекту реальності (чи ірреальності) зображуваних подій. Важливу роль у доборі та творенні В. Кожелянком онімів відіграє належність його романів до постмодерної літератури, якій, як відомо, характерні алюзійність, іронічність, гротесковість тощо.

References:

- ¹ Lukash G.P. Vzayemodiya ukrayinskoyi ta rosiyskoyionimnoyi leksyky v movi tvoriv V.K.Vynnychenka / G.P.Lukash // Literaturna onomastyka ukrayinskoyi ta rosiyskoyi mov: vzayemodiya, vzayemozvyazky : Zb. nauk. prac. – K. : NMK VO, 1992. – S. 128.
- ² Foniakova O.I. Imia sobstvennoye v hudozhestvennom tekste : ucheb. posobiye / O.I.Foniakova. – L. : LGU, 1990. – S. 83 – 84.
- ³ Ibid., S. 84.
- ⁴ Ibid., S. 84
- ⁵ Kozhelyanko V. Konotop / V. Kozhelyanko // Kozhelyanko V. Defilyada. Romany. – Lviv : Kalvariya, 2007. – S. 213.
- ⁶ Subtelnyj O. Ukrajina: istoriya / O. Subtelnyj. – K. : Lybid, 1992. – S. 132.
- ⁷ Kozhelyanko V. Konotop / V. Kozhelyanko // Kozhelyanko V. Defilyada. Romany. – Lviv : Kalvariya, 2007. – S. 177.
- ⁸ Ibid., S. 190.
- ⁹ Ibid., S. 173.
- ¹⁰ Ukrayinska radianska encyklopediya. V 12-ty t. T. 11. – K., 1979 – 1984. – S. 15.
- ¹¹ Ukrayinska radianska encyklopediya. V 12-ty t. T. 11. – K., 1979 – 1984. – 608 s.
- ¹² Ukrainskij sovetskij encyklopedicheskij slovar. V 3-x t. T. 1, T. 2. – K., 1988. – 756 s., 768 s.
- ¹³ Istoriya Ukrainy. – Lviv : Svit, 1996. – S. 125.
- ¹⁴ Kozhelyanko V. Konotop / V. Kozhelyanko // Kozhelyanko V. Defilyada. Romany. – Lviv : Kalvariya, 2007. – S. 185.
- ¹⁵ Ibid., S. 201.
- ¹⁶ Ibid., S. 184.
- ¹⁷ Ukrayinska radianska encyklopediya. V 12-ty t. T. 11. – K., 1979 – 1984. – S. 15.
- ¹⁸ Kozhelyanko V. Konotop / V. Kozhelyanko // Kozhelyanko V. Defilyada. Romany. – Lviv : Kalvariya, 2007. – S. 223.
- ¹⁹ Ibid., S. 153.
- ²⁰ Ibid., S. 154.
- ²¹ Ibid., S. 154.
- ²² Ibid., S. 154.
- ²³ Ibid., S. 157.

Maksymyuk Marta. Ukraine image creation in Vasyl Kozelyanko novel "Konotop" by onomastics means. Toponyms in the work of art are inextricably linked with other classes of proper names, all they make an onomasiological space of the artwork., in which the names of geographical objects play a significant role. This category of orthonyms, according to the vast majority of researchers, are placed under the general laws of the context's artistry, is expressive, stylistically loaded and "paint" a spatial dominant of a literary text.

Learning the real toponymy was established long ago. This sector of the national onomasiological studies of several generations of researchers. Toponymia of a literature text took the attention of scholars not so long ago, however, as well as onomastics of literature texts in general. In the last decade researchers pay quite more attention to toponyms and their functions in the literature text and to the onomastics phenomena of literature text.

V. Kozhelyanko in the novel "Konotop" creates "an

alternative history" of Ukraine and onomastics helps in this process greatly. Created by the author orthonyms differ with stylistic By authors dumb different stylistic shades. This allows the writer to use in a very particular situation the most efficient orthonym for a specific context and to transmit the variety of shades of characters' attitudes on titled in that way denotatum.

Toponyms in Kozhelyanko novel represent the approach which is used by the author for creating "an alternative history", are bright indicators of the specificity his "onomastic writing", making with other classes of proper names onomastic space of a novel. Conducted analysis shows that the usage of toponyms depends on a context and the text's theme, in which was used a specific orthonym.

The specificity of toponyms in a literature text also lies in a strengthening of a local correlation characteristic "a character – a place of an action", in creating the reality effect (or unreality) of represented events. The important role of sorting out and creating orthonyms by V. Kozhelianko plays a belonging of his novels to postmodern literature, which can be characterized, as we know, allusion, irony, grotesque ect.

Key words: *onomastic of a literature text, postmodern text, Ukraine, V. Kozhelianko, functioning of toponyms, «an alternative history».*

Максимюк Марта – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет». Коло наукових інтересів: стилістика української мови, ономастика художнього тексту. Автор понад 10 наукових праць, співавтор навчально-методичного підручника та монографії.

Maksymyuk Marta – Candidate of Philological Sciences, teacher of Social and Cultural Studies Department of Bukovinian State Medical University. Scientific interests: style of Ukrainian language, literary onomastics. Author of over 10 scientific articles, co-author of teaching-methodical textbook and monograph.

Received: 09-10- 2015

Advance Acces Publischer: December 2015

© M.Maksymyuk, 2015

УДК 821.161.2 Кожелянко-94

Антоніна АНІСТРАНЕНКО,
ВДНЗ України “Буковинський
державний медичний університет”,
Чернівці (Україна)

Antonina ANISTRATENKO,
Higher State Educational
Establishment of Ukraine «Bukovinian
State Medical University»
Chernivtsi (Ukraine)
oirak@bsmu.edu.ua
ORCID iD 0000-0003-1984-4441

ЖАНР КРИПТОІСТОРІЇ ЯК КРОК ДО
НЕОМОДЕРНОГО РОМАНУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. КОЖЕЛЯНКА
«ЕФІОПСЬКА СІЧ» ТА «ЛЖЕНОСТРАДАМУС»)

SECRET HISTORY GENRE AS A START OF
NEWMODERN NOVEL (BY THE WORKS OF
V. KOZHELYANKO "ETHIOPIAN SITCH" AND
"FALSENOSTRADAMUS")

Ключевые слова: криптоистория,
Василий Кожелянко, роман, «Эфиопская
Сеч», «ЛжеNostradamus», фэнтези,
неомодернизм. историческая проза.

Анистратенко Антонина. Жанр криптоистории как шаг к
неомодернистскому роману (на материале сочинений Василия
Кожелянка «Эфиопская Сеч» и «ЛжеNostradamus»)

Статья посвящена жанровым и стилевым особенностям двух
криптоисторических романов В. Кожелянко «Эфиопская Сеч» и
«ЛжеNostradamus». Целью статьи является определение своеобразия
и пути неомодернистского романа в Украине и его сравнительного
соотношения с зарубежным романом этого жанра. По структуре ро-
ман "Эфиопская Сеч" имеет классическую трехчленную компози-
цию: пролог, двенадцать разделов и эпилог. По географии событий
роман можно разграничить на три части: первая происходит в Запо-
рожской Сечи, куда отправился молодой волынский шляхтич в поис-
ках легкой наживы. В это время происходит первая точка диверген-
ции, после второй точки дивергенции - событий в Эфиопии - Петр
Павел Лазаренко превращает личную историю жизни (story) в раз-
ветвление истории государств (history), а третья точка дивергенции в
романе не происходит: процесс покаяния и катарсиса писатель оста-
вил для домысливания читательской аудитории.

Стаття присвячена жанровим та стильовим
особливостям двох крипто історичних романів
В.Кожелянка: «Ефіопська Січ» та
«ЛжеNostradamus». Метою статті є визначення
своєрідності та шляху неомодерного роману в
Україні та його компаративного співвідношення
із зарубіжним романом цього жанру. За струк-
турою роман "Ефіопська Січ" має класичну
трьохчленну композицію: пролог, дванадцять
розділів та епілог. За географією подій роман
можна розмежувати на три частини: перша від-
бувається у Запорозькій Січі, куди подався мо-
лодий волинський шляхтич у пошуках легкої
наживи. Саме тоді відбувається перша точка
дивергенції, після другої точки дивергенції –
подій у Ефіопії – Петро Павло Лазаренко пере-
творює особисту історію життя (story) на розга-
лування історії держав (history), а третя точка
дивергенції в романі не відбувається: процес
покаяння та катарсису письменник залишив для
домислення читацької аудиторії.

Протягом здійснення аналізу та порівняння у
статті, бачимо, що архітектонічні та жанрово-

стильові знахідки В.Кожелянка не тільки закла-
ли фундамент його творчого блоку, зокрема,
роману в жанрі альтернативної історії та приго-
дницького постмодерного і неомодерного рома-
нів, але й склали майстерню сучасних творчих
засобів, використовуваних іншими письменни-
ками. В.Кожелянко намітив шлях сучасного ро-
ману від альтернативної історії до психологіч-
ного дослідження історії реальної, від детектив-
ного урбаністичного твору епічної форми до
християнського роману.

Неомодерний криптоісторичний пригодниць-
кий роман "Ефіопська Січ" був написаний В.
Кожелянком, що зазначено в рукописі та видан-
ні роману, у грудні 2005 року. Певний час він
зберігався в архіві письменника та не був одразу
по-даний до друку. На думку літературного кри-
тика О. Бойченка, цей крок пов'язаний з Пома-
ранчевою революцією, через яку В. Кожелянко
вивіршив зачекати, доки осяде помаранчева
курава і знову дадуть про себе знати століття-
ми незмінні, так би мовити, "рушійні сили"
українського життя¹.

У нас щодо шести років притримування друку роману думка дещо інша:

В. Кожелянко остерігався зменшити зацікавленість романом "Тероріум", який на той час мав великий успіх, через реалізацію письменницьких передбачень щодо "революції" та все ще не був впевнений щодо "християнського" закінчення роману й долі головного героя, про що дізнаємося з приватних розмов письменника й інтерв'ю.

Кріптоісторичний елемент роману як різновиду альтернативної історії полягає в функціонуванні головного героя, волинського шляхтича Петра Павла Горностая Лазаревського, якого у козацькому війську записали просто Павлом Лазаренком, у полі реальних фактів історії Ефіопії. Йдеться про час правління імператора Сисинія (1607 – 1632), який намагався прищепити своїм підданам католицизм. Проте для альтернативної історії бракує історичного підґрунтя наступної альтернативи, тобто якісної зміни історії, на відміну від реально описаної, оскільки точка дивергенції припадає на середину фабули роману, коли турецька галера волею долі "закидає" Павла Лазаренка до Ефіопії, а весь роман побудований як реалістичне фентезі з іронічним та історичним підтекстом. Натомість альтернативна історія у відповідному жанрі повинна бути мотивованою надбудовою історичного твору. Навіть трактування елемента реальної історії в романі "Ефіопська Січ" викликає сумніви, тому вважаємо більш компетентним визначення його як кріптоісторії.

За структурою роман має класичну трьохчленну композицію: пролог, 12 розділів та епілог. У пролозі автор знайомить читача з "дистанційним розвідником" А. А. Поступово, описуючи "астральну подорож" героя, В. Кожелянко підводить реципієнта до теми Ефіопії та майбутнього історико-культурного екскурсу в цю країну. Задля яскравості, багатоплановості другого (мовно-сміслового) рівня тексту, письменник вводить велику кількість епізодичних персонажів, описи їжі, напоїв, розваг, захоплень цих прикладних образів. Наприклад, в описі персонажа, якого названо криптонімом Б. А., В. Кожелянко використовує яскраву алюзію на роман Л. Толстого "Анна Кареніна"²: улюблений кінь Б. А. "Фру-Фру, якого він особисто об'їздив у Тріполі"³. "Гіперпосилання" письменника цілком виправдане, адже у романі Л. Толстого однойменний кінь був найдорожчою живою істотою, після коханої жінки для Олексія Вронського. Отож, замість довгих красномовних описів вигляду тварини, її вдачі та важливості для господаря, бувовинський прозаїк використав тільки одну назву – прізвисько, – зате відоме читачам із набором характеристик і значень.

В основній частині читачеві оповідається від третьої особи історія життя Петра Павла Лазаренка, його шлях від гріха до покаяння, від себе самого – до світу. Епілог демонструє перебування України, якої ще немає та якої немає в реальності,

навіть називається вона "Україна": християнство – єдина культурно-етнічна складова, що збереглась, мови української не знає фактично ніхто, навіть з етнічного населення, якого не так уже й багато залишилось у Халіфаті, в який перетворилась українська територія з численними мечетями та засиллям китайської мови (напевно позиченими В. Кожелянком у його улюблених російських сучасних письменників В. Аксьонова та В. Пелевіна). Попри антиутопічні та апокаліптичні страхи, надія є, адже в позапросторово-часових двобоях переміг великий давній маг українського походження та після перемоги над А. А. домовився з Мустафою Лазарли (в якого, очевидно, перевтілюється П. П. Лазаренко, проте притаманних йому дипломатичних якостей та хитромудрих властивостей не втратив) повернутись на свою першу батьківщину.

Що стосується реалізації альтернативно-історичного компонента роману, як вказано у додатку Б, кріптоісторичний роман перебуває ближче до іронічного та детективного творів. Цей різновид дозволяє більшу свободу авторській фантазії, наприклад залучення двох і більше точок дивергенції. Тоді другий пункт розгалуження будуватиметься на ірреальній історії, що відіграє роль такої, що відбувалася.

Щодо двох точок дивергенції, то, з певним узагальненням, можемо виокремити їх у "Ефіопській Січі". Оскільки в творі діють як реальні історичні постаті (імператор Сисиній, його донька, Ісус та ін.), так і вигадані персонажі (Петро Павло Лазаренко, Елиас Гіоргіс, Желько та ін.), до того ж ті й ті, належать до трьох основних світів, що складають географію роману: української території, Ефіопії, невизначеної землі, що перебуває поза цими країнами, куди Петро Павло Лазаренко мусив "[...] піти до Святого Чоловіка Кари Божої, відлюдного схимника"⁴ [...]. Окремо від цих просторових координат, в яких реалізуються події роману, стоїть альтернативна Україна, описана в епілозі.

За географією подій роман можна розмежувати на три частини: перша відбувається у Запорозькій Січі, куди подався молодий волинський шляхтич у пошуках легкої наживи. Саме тоді відбувається перша точка дивергенції: у війську козаків простий найманець стає ледь не гетьманом, протягом року настільки добре знається на військовій службі, що вчиняє бунт на турецькій галері, де опинився полон. Історія більш ніж альтернативна – вона фантастична навіть з логічних міркувань. В романі відбувається не тільки розгалуження історії (history), але ця історія перетворюється в конкретну особисту історію життя (story).

Після другої точки дивергенції – подій у Ефіопії – коли Петро Павло Лазаренко зваблює (чи зваблений) принцесою Вангельявіт, донькою справжнього, історично зафіксованого імператора Сисинія, починає рятуватися сам та, власне,

рятувати нетривкий ефіопський християнський світ Сисинія. Так особисту історію життя (story) письменник перетворює назад у розгалуження історії (history).

Третя точка дивергенції в романі не відбувається. Зрештою, це було б надлишковим і з погляду композиції. Величезна кількість персонажів, подій, назв релігій, зброї, страв: у "Ефіопській Січі" В. Кожелянко перевершив не тільки самого себе, але й знаного в царині белетристики С.Кінга, чий роман–альтернативна історія "11. 22. 63"⁵ вибудовує альтернативи нашого сьогодення у світі, де американський президент Джон Кеннеді уникнув би кулі Г.Освальда (увійшов в десятку найкращих романів 2011 року, за версією журналу "World literature").

Додати ще пригод у нових часових та просторових координатах означало би зробити текст складним і перенасиченим подіями, але В.Кожелянко шанував свого читача: "Я поважаю свого читача і якщо вже його чимсь "вантаж", то намагаюся максимально полегшити йому процес сприйняття"⁶, – зізнався Кожелянко. Тож, між кінцем 12-го розділу "Ятаганова правда" та початком епілогу "пропущений" час поневірянь Петра Павла Лазаренка невідомими землями в якості жебрака, прочанина та християнського схимника. Сам процес покаяння та катарсису письменник залишив для домислення читачької аудиторії. Цим прийомом автор ще й убезпечив себе від неправдоподібності у зображенні динамічної та якісної зміни Петра Павла Лазаренка.

Головний герой роману та інші його персонажі мають помітні риси "Кожелянкового персонажа": це національний герой, який "по-справжньому у цьому житті любить ось цю не-солдатську їжу, вівчарку Блонді, ну і... Все. А народ? А Батьківщина?... важко бути самим собою"⁷. Так, наприклад, А. А. любить французьку їжу, японських мудреців та німецьких філософів. І це не стає йому на заваді бути національним українським героєм. Тонкий скепсис, навіть у способі характеризувати персонажів, нагадує з перших сторінок, що читаємо Кожелянко, але цим твір не відштовхує читача. Сторінки прогресивної преси кричать про втрату генетичної пам'яті українцями, а Василь Кожелянко не кричить, а обережно й майстерно вплітає цю думку в художній текст.

На відміну від Дмитра Левицького, Гельмута з Каролем та інших героїв романів "альтернативної історії", Петро Павло Лазаренко, Мустафа Лазарлі чи А. А. з "Ефіопської січі" – не кітчеві персонажі. Вони виписані значно м'якше, ніж попередники, у генералі А. А. більше людського, ніж у дійових особах роману "ЛжеNostradamus" (незважаючи на схожу місію "дистанційного розвідника"), зрештою, А. А. наділений деякими рисами автора: він, у вільний від роботи час, пише хайку (різновид хоку), малює ескізи, любить спостерігати, як сиплеться

яблуневий цвіт трьох відтінків рожевого, і впрядковує своє життя "як учив Будда", та записує потаємні думки до помаранчевого записника, який обіцяє спалити перед смертю. Тут спробуємо пояснити, хто такий "дистанційний розвідник" та яка його роль у національній боротьбі українців. А. А. володіє рідкісною здатністю "зависати у позачасовому континуумі" для якісної й непомітної розвідницької діяльності. Схожий сюжетний елемент був використаний у "ЛжеNostradamusi": одного дня зупинився час і завмерло все навколо, могли рухатися лише десятеро достойників, серед яких – "Клим Старо ігл, просто чоловік, тридцятисемирічного віку, хронічний шукач спокою і такий же хронічний незнаходжувач його"⁸. Це дуже вдалий хід В.Кожелянко. Автор зіграв на кількарізному використанні надприродних можливостей національних героїв, що й надають їм "героїчного пафосу з присмаком бравади" (за К.Родиком). Тепер, коли всі звикли до використання письменниками подорожей у часопросторі, Кожелянко подає таке вміння А.А. як професію і повноваження генерала, а не виняткове обдарування.

Якщо історичну основу майбутнього тексту та й саму ідею йому підготував знайомий В.Кожелянко, письменник та історик Анатолій Дністровий (Астаф'єв)⁹, то образи персонажів та сюжетну схему катарсису В. Кожелянко задумав ще раніше. Щоправда, до визначальної зустрічі з А.Астаф'євим у столиці, В.Кожелянко сподівався написати психологічну прозову річ, навіть уже маючи готового героя (прототип А.А.) і нову "партію" нещасливого кохання (конспективні варіанти якого письменник використав у інших творах). Здавалося, нема іншого виходу, як сісти за модерну, медитативну чи філософсько-психологічну прозу. Однак письменник дізнався про козака на галері й запалився ідеєю "Ефіопської Січі" – не стільки її екзотичністю, як відповідністю до стратегії його авторського ідіостилу.

Знову вийшов роман під прикриттям альтернативної історії. І знову в інтерв'ю В.Кожелянко розповідає, що найкращий роман він ще не написав. Очікування несподіваного поштовху продовжується, а тим часом автор дев'яти романів та книжки малої прози пише вірші з японським "поетичним присмаком" та править старі оповідання, шліфує нові, створюючи контекстуальний простір для новели "Українська книга мертвих" (друкованої в журналі "Четвер" та збірці новел "Чужий")¹⁰. З-поміж усіх текстів письменника у новелах та оповіданнях книги, співзвучною є сюжетна схема оповідання "Шлях Каїна в Україні". Втікати у вигнання Петро Павло Лазаренко, як і Каїн Адамович Глиненко, мусив з тієї причини, що "дуже хотів мати"¹¹, проте покарання Каїна спіткало набагато страшніше, ніж Лазаренка, тому що волинський шляхтич наприкінці земного шляху покаюся й переосмислив свої найтяжчі гріхи, а Каїн таки впевнений був у

своїй правоті й вперто вважав кару завеликою. Попри біблійний злочин та старозавітне покарання, В. Кожелянко намагається проникнути в філософію свого героя. Каїн Адамович у буковинського письменника має прізвище Глиненко, тому проходить свій шлях в Україні та й за суттю своєю він не той Каїн. Враховуючи всі за і проти В.Кожелянко намагається любити цього зрадливого, недалекоглядного гордія. В романі "Ефіопська Січ" ретроспектива відрізняється. Хоча християнський сюжет тут відтворюється автором, він має обшири для повноцінної реалізації разом з кількома альтернативами.

Водночас у романі еволюціонує психологізм письма, який пов'язаний з роздумуванням про причини відсутності в картині світу українців адекватно оціненого національного героя, що спричиняється до неможливості його появи у суспільстві: "...ти ще ідейний живий мрець, бо ніби маєш якусь незбориму причину, а більшість українців нудять світом, енергетично мертві просто через брак життєвої сили. Багато хто вже народжується мертвим"¹², – пише В. Кожелянко у новелі "Українська книга мертвих".

Ідейний простір книжки "Чужий", ущипливий гумор, споріднений з романом "Ефіопська Січ", стилем, що автор використовує для активізації в читача, хай навіть супротиву, має дещо інший характер, ніж антитеза та кітчеві персонажі попередніх текстів. Позитивна тенденція засвідчена хоча б перемогою збірки оповідань Василя Кожелянка "Чужий" у конкурсі "Книжка року" (2008) в номінації "Жанрова література". Ця книга вплинула і на стиль автора, зокрема, реалізацію впливу бачимо в романі "Ефіопська Січ". Так вибудовується вже верхній шар змісту – тепер автор сміється зі своїх текстів "альтернативної історії", хоча, разом з тим, роман цілком амбітний, наповнений, спроможний бути прочитаним на кількох рівнях і гідно зачинає "двері вагону" з альтернативною історією від Василя Кожелянка.

Відтак, бачимо небуденний шлях українського роману від історичного до неомодерного та постмодерного, шлях появи нових тем, нових героїв та філософсько-етичного підґрунтя твору. Зі зміною системи мислення та світогляду автора і читача настали суттєві зміни у структурі форми та змісту твору. Виявивши моделі письменницької розробки твору на прикладі інтерпретації сюжетів оповідань і подальше розгортання їх до формату роману, ми прийшли до висновку, що більшість творів В. Кожелянко розвинув до форми роману або сюжетної лінії великої епічної форми. Також на мистецьке оформлення та сюжетну основу впливала поетична символіка автора.

Творення смислу передбачає дистанціювання від минулого та фактів, збережених пам'яттю. Але глибина минулого незмірна і незапам'ятна (immemorial), а отже, незапам'ятовувана" (unvordenklich), настільки ж недосяжна, як і

сучасність, що минає. З цієї причини суспільства творять міфічні горизонти. Саме в цій перспективі можна оцінити важливість пам'яті, якої вимагає протяжність корпусу історії, що збільшується завдяки своїм локальним актуалізаціям. Битви за пам'ять вписуються в ці традиції, розділяючи народи, що визначають наново свою ідентичність.

Хоча історичне пізнання просувається вперед та підноситься в суспільстві на досі небачений рівень точності, воно залишається просякнуте заборонами, політично мотивованим забуванням та вимушеною міфотворчістю. Останнім оплотом збереження пам'яті від зазіхань новітніх чи давніх історичних міфів залишається пам'ять роду, яку забезпечує сукупність жанрів фентезі, адже не всі події однаково яскраво відображено в українській національній історії.

References:

- ¹ Boychenko O. Peredostanniy roman Kozhelyanka [Text] / O. Boychenko // Molodyj bukovynets. – 2011. – 22-23 kvit. – dodatok "Trochy kultury". – S. 2
- ² Tolstoy L. N. Sobraniye sochineniy. Anna Karenina [Text] / L. N. Tolstoy. – Moskva, 1963. – T. – S.389
- ³ Kozhelyanko V. Efiopska Sitch. Roman [Text] / V. – Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 2011. – S.14.
- ⁴ Tam samo, S.171.
- ⁵ King S. 11/22/63: roman [Text] / S. King; per. z angl. ta koment. O. Krasiuka ; hudosh. O. Semiakin. –
- ⁶ Kozhelyanko V. "Ya zakinchyv defilyadnyj period" : [intervyu] [Text] / viv O. Boychenko // Potiah 76. – 2002. - № 1. – S. 42.
- ⁷ Pysmennyky Bukovyny druhoyi polovyny XX stolittya : Hrestomatiya. Chastyna 2. – 2-he vydannia, dopovnene [Text] // Uporyadnyk B. I. Melnychuk, M. I. Yuriychuk. – Chernivtsi : Prut, 2003. – S. 22.
- ⁸ Kozhelyanko V. LzheNostradamus: roman [Text] / V. D. Kozhelyanko. – Lviv : Kalvariya, 2001. – S. 9.
- ⁹ Anistratenko A. V. Spohad pro maybutnie : tvorchist' Vasylya Kozhelyanka v suchasnykh kontekstach / A.. Anistratenko [Text]. – Chernivtsi: Misto, 2013. – S.132
- ¹⁰ Kozhelyanko V. Chuzhyj: Novely [Text] / V. – Kalvariya, 2008. – 176 s.
- ¹¹ Kozhelyanko V. Efiopska Sitch. Roman [Text] / V. – Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 2011. – S.19
- ¹² Kozhelyanko V. Chuzhyj : Novely [Text] / V. – Kalvariya, 2008. – S. 132

Anistratenko Antonina. Secret history genre as a start of newmodern novel (by the works of V. Kozhelyanko "Ethiopian sitch" and "FalseNostradamus")

The article is devoted to the genre and stylistic features of two V. Kozhelyanko *secret historical* novels "Ethiopian Sitch" and "FalseNostradamus". The article tries to determine the identity and the way of newmodern novel in Ukraine and its comparative position in the stage of foreign novel in this genre. The novel "Ethiopian Sitch" has three part's classical composition: the prologue, twelve chapters and an epilogue. By geography of novel events we can see three parts there: the first is realized in the Ukrainian Zaporiska Sitch. Young man from

Volyn` district went into Zaporiska Sitch for easy money. That was the first point of divergence. After it comes the second point of divergence (events in Ethiopia). Peter Pavlo Lazarenko turns personal lifestory (Story) to the Big State history (History). And the third point of divergence never happens in the novel. The process of repentance and catharsis is left for readership.

Secret history is a fiction genre, based on the fantastic change of the real history; its way is different from the known, but it has been forgotten, hidden or falsified. The historical element of the secret history novel as a kind of alternative history is made by protagonist from Cossack army Pavlo Lazarenko in the field of real facts of Ethiopia history. It is about the times of reign of Emperor Sysyniy (1607 - 1632), who tried to instill his population to Catholicism. However, alternative history lacks historical background, its next alternative change - a point of divergence - is described in the middle of the novels plot, when the Turkish galley fated "throws" Pavlo Lazarenko to Ethiopia. At ones, novel is constructed as a realistic fantasy-story with a help of irony and historical overtones. Instead, an alternative history is motivated in the appropriate genre by superstructure historical work. Even the interpretation of the element of the real history in the novel "The Ethiopian Sitch" is questionable, so we mark it as a secret history.

During the analysis and comparison, we can get architectonic style features and genre-finding by V. Kozhelyanko. There are not only laid the foundation of his creative block, but also the alternative history, adventure, newmodern and postmodern novels characteristics. These modern art workshop facilities are used by other writers. V. Kozhelyanko discovered the way of modern novel (alternative history, history, psychological prose and s.o.). He did the step from urban and detective prose forms till the Christian epic novel.

Key words: *Secret story genre, Vasyl Kozhelyanko, the novel, "The Ethiopian Sitch", "False Nostradamus", modernism, historical fiction, science fiction.*

Аністратенко Антоніна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: сучасний арт-процес України, Польщі, Німеччини, Австрії, Швеції. Автор 60 наукових праць, статей, розвідок, у тому числі 1 монографії.

Anistratenko Antonina – Candidate of Philological Sciences, lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies, Bucovinian State Medical University. Research interests: modern art process in Ukraine, Poland, Germany, Austria and Sweden. Author of 60 scientific publications including 2 monographs.

Received: 05.11.2015

Advance Acces Publischer: December 2015

© A. Anistratenko, 2015

УДК 82.091:[821.162.1-32Шульц+821.161.1-1Антонич

Ірина СКРИПНИК,
ВДНЗ України “Буковинський
державний медичний університет”,
Чернівці (Україна)

Iryna SKRYPNYK,
Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi (Ukraine),
tirovyvan@gmail.com

**ПОЕТИЧНЕ БАЧЕННЯ ТЕКСТУ:
ДОКАЗОВІ
БАЗИ ТИПОЛОГІЧНОГО ПОРІВНЯННЯ
ПРОЗИ Б. ШУЛЬЦА Й ПОЕЗІЇ
Б. І. АНТОНИЧА**

**THE POETIC TEXT VISION: EVIDENTIARY
BASIS OF TYPOLOGICAL COMPARISON OF
B. SCHULZ'S PROSE AND
B.I. ANTONYCH'S POETRY**

Ключевые слова: *літературна диффузія, метажанр, «поетика невыразимого», дискурс, міф.*

Скрипник Ірина. Поетичне видіння тексту: доказательні бази типологічного порівняння прози Б. Шульца та поезії Б. І. Антонича

Стаття являється пропедевтичним шагом к широкому исследованию произведений авторов и может служить моделью для других подобных исследований, в ходе которых возникают проблемные вопросы видовой несопоставимости.

В студии главной задачей стоит объяснение целесообразности типологического анализа прозы и поэзии указанных авторов. Тексты писателей вливаются в течение общеевропейского контекста (где нас больше интересует его украинский и польский варианты) "выражение неопишуемого", что мы можем считать своеобразной первой доказательной базой сравнительного исследования данной темы.

Второй доказательной базой, что позволяет нам осуществлять компаративный анализ лирических и эпических произведений, является значительное наличие в текстах обоих писателей такого литературного явления как литературная диффузия.

Типологічний аналіз міфологічної структури творів Богдана Ігоря Антонича і Бруно Шульца не можливо здійснювати, не вирішивши питання, що виникає відразу після традиційної дефініції видо-родових літературних утворень, де в одному типологічному полі перебувають прозаїк Бруно Шульц та поет Богдан Ігор Антонич. Найвагомішою підставою порівняння є третій, об'єднуючий фактор нашого дослідження – міф, що виступає основним смисловим та змістовим наповнювачем текстуального простору обох авторів. Тому питання генерики відходить на периферійний план і в цій студії ми спробуємо окреслити кілька точок дотику, які даватимуть змогу поглянути на твори обох авторів з перспективи нарративного дискурсу тексту у широкому значенні цього терміна й зблизити поетичне та прозове мовлення авторів до спільного, вже вказаного об'єднуючого елементу – міфологічної оповіді, що вміщує в собі як епічне, так і ліричне, точніше – їх синтез.

Стаття є пропедевтичним кроком до широкого кількісного дослідження творів авторів й може слугувати моделлю для інших подібних студій, у ході яких виникають проблемні питання видо-родових неспівмірностей.

Досліджувані об'єкти належать до різних видів літератури: *епос та лірика*, що, у класичному розумінні, за своєю природою є полярними літературними явищами. З перспективи генерики, спершу постає проблема відмінного способу вираження словесного матеріалу, різного роду літературних інструментів та засобів, що традиційно супроводжують лірику та епос (сюжет, тропіка). Проте твори, що підлягають компаративному аналізу, однозначно виходять поза межі класичного тексту й не є еталоном певного жанру. Саме тому своєрідним об'єднуючим елементом, що зликовує текстуальне мовлення за спільними й відмінними особливостями, можемо взяти «родове поняття» *дискурсу* Цветана Тодорова: "це структурна пара до функціонального концепту "вживання" (мови). Чому необхідне це поняття? Тому що мова продукує – за допомогою словника і правил граматики – речення. Але речення, то лише вихідна точка функціонування дискурсу: ці речення зв'язуватимуться між собою та вимальовуватимуться у певному соціально-культурному контексті; вони трансформуватимуться таким чином у вислови, а слова - у дискурс. До того ж дискурс не єдиний, а множинний, як у своїх функціях, так і у своїх формах: кожен знає, що не можна надсилати інтим-

ного листа замість офіційного, і що вони не пишуться однаково. Будь-яка вербальна властивість, факультативна всередині мови, може стати обов'язковою у дискурсі; вибір, що його робить те чи інше суспільство серед усіх можливих видів кодифікації дискурсу, визначає те, що назвуть її системою жанрів"¹

Спираючись на наведене твердження Годорова, розглядаємо тексти Б. Шульца та Б. І. Антонича як *міфологічний дискурс*, що формує цілий ряд відповідних смислових і тематичних відношень, які розглядаються нами. Відтак міфологічний дискурс ми розуміємо, як створену письменниками структурну текстуальну дійсність, концептуальну смислову цілісність художньої оповіді про народження, розквіт та смерть витвореної подієвої моделі-дійсності, де основними є не жанрово-видові особливості творів, а структурний і змістовий контекст цього ж міфологічного дискурсу.

У студії головним завданням постає пояснення доцільності типологічного аналізу прози та поезії зазначених авторів. Визначивши, що домінуючим в аналізі виступає дискурс міфу як спільної ризоми всієї творчості обох митців й, опираючись на особливості міжвоєнного двадцятиліття, – період, на який припадає найбільша творча активність Шульца й Антонича, тексти авторів впадають у русло спільноєвропейського контексту (де нас найбільше цікавить його український і польський варіанти) *"вираження невимовного"*, що ми можемо вважати своєрідною першою доказовою базою компаративного дослідження зазначеної теми.

Польський дослідник Ришард Нич пише: "Висловити невимовне, вхопити невловиме – ось гасло сучасного мистецтва". Саме такими словами Ігнаці Матушевський передавав суть принципів символічної поезики, посилаючись на формулювання Новаліса, Ч. Морріса, Мопассана, а потім характеризуючи молодопольські вияви й варіанти неоромантичної естетики невимовного"².

До визначення загальної формули *невимовного* слухними є висловлення й інших творців міжвоєнного періоду. Так, Стефан Наперський писав: "Сучасна поезія починається там, де закінчується велика класична поезія. Там, де починається невисловлене"³. У схожому руслі рухались думки Мечислава Яструна, який в одному із есе стверджував: "Поезія надає форму речам відсутнім або, радше, невидимим"⁴.

Суть поезики невимовного / невисловленого полягає в намаганні шляхом мови та її виражальних можливостей зануритися в предковичні первні буття, чим, по суті, і є міф як мислеформа, та означити ті речі й поняття, які перебувають по той бік розуміння, за дверима свідомості людини. "Поетичне чуття має багато спільного з містичним почуттям. Це чуття на те, що особливе, особисте, невідоме, таємниче, те, що має об'явитися, обов'язково випадкове. Це чуття по-

казує те, чого не можна показати. Бачить невидиме, відчуває те, що не можна відчуту тощо"⁵.

Саме у ключі занурення в підсвідоме (невимовне / приховане / закодоване, тощо) ми аналізуємо творчість Б. І. Антонича та Б. Шульца, де текст стає особливою формою переживання світу й реакцією на "ірреальні" події реальності.

Текстуальні події від "Привітання життя" до "Ротацій" Антонича та від "Серпня" до "Останньої батькової втечі" Шульца є безперервним об'явленням внутрішнього досвіду та вираженням невисловленого, затамованого. прожитого десь у надрах стародавніх культур та доантропологічних буттях (флористично-фаунальні інсинуації Шульцевих птахів, тарганів ("Птахи", "Трактат про Манекени", "Таргани"), Антоничевих доісторичних китів ("Балада про пророка Йону") та лісових "мешканців" ("Зеленаєванге-лія"). До прикладу, читаємо у Шульца: "Мій батько принишк на землі нагий, попістрявлений чорними плямами тотему, покреслений лініями ребер, фантастичним рисунком просвіченої назовні анатомії, принишк на рачках, одержимий замороженістю осоруги, яка втягала його в глиб своїх за блудливих доріг. Мій батько рухався многочленистим, чудернацьким рухом дивного ритуалу, в якому я з жахом упізнав імітацію древнього церемоніалу тарганів"⁶. Антонич:

Забрівши в хащі, закутаний у вітер,
накритий небом і обмотаний піснями,
лежу, мов мудрий лис, під папороті квітом,
і стигну, і холоду, й твердну в білий камінь⁷.

Цікавим є той факт, що естетика *"вираження невимовного"* має справу радше із поезією у широкому значенні цього поняття, з поетично-метафоричним озвучуванням смислових категорій буття у тексті, навіть тоді, коли автори вдаються до епічної форми викладу. Сам Б. Шульц у критичних працях та автокоментарях до творів найчастіше говорив про тексти, як про поезію, маючи на увазі, що поетичне / метафоричне слово найближче стоїть до первісної мови, яку людство вже геть забуло, втратило зв'язок із нею, до мови символів й первинних номінацій, найтісніше зв'язане з сенсом і суттю речей: "Життя слова, його розвиток стали на новий шлях – на шлях житейської практики, підлягли новим правилам. Але коли накази практики послаблюються своїми вимогами, коли слово визволяється з цього примусу, залишається наодинці з собою і повертає собі власні права, тоді в ньому відбувається регресія, протилежний напрямок руху, тоді воно прямує до давніх зв'язків, до відновлення у сенсі – і таке прямування слова до материзни, його туга за поверненням, туга за словесною праявничістю, називаємо поезією"⁸.

Потверджують репліку про поетично-метафоричне означення прозового тексту і слова, написані на "крильці" обкладинки першого видання "Санаторію під Клепсидрою" (Варшава, 1937; авторство слів не визначене, проте існує

велика вірогідність, що слова належать самому Б. Шульцеві): "В основі цієї нової збірки прози Шульца лежить мрія про оновлення світу через силу захоплення, через вихлюп натхнення, лежить прадавня людська віра у те, що затамована і прихована, стримана краса речей тільки й чекає на натхненого, щоби, визволеною, вилитися на весь світ блаженим вторгненням. Ці мрії про визволення з-під тілесних пут, про перетворення життя завдяки поезії знайшли в особі Шульца нового патрона, особливий клімат, в якому вони проростуть чутливою, тропічною вегетацією: якесь легендарне дитинство, сповнене дивами, захопленнями і перетвореннями"⁹.

Відтак уже згаданий Р. Ніч беззастережно стверджує: "Проте найпотужнішим виявом естетики "висловлення невимовного" є, поза сумнівом, творчість Бруно Шульца, в якій вона не тільки проходить лейтмотивом крізь більшість художніх, критичних і програмних текстів, а й – здається – становить визначну частину, почасти дискурсивно означеної, поезики"¹⁰. Стаття дослідника вміщена в антологію "Теорія літератури в Польщі", тому про українського поета Б. І. Антонича там не ідеться, проте, співставивши головні постулати творчості поета, ми з певністю можемо зарахувати його до загальноєвропейського контексту поезики невимовного. Про це говорять його літературні та літературно-критичні тексти, про це він говорив у своїх доповідях, коли наголошував, що література аж ніяк не відбиває дійсність, а створює іншу дійсність, абсолютно відмінну від тієї, яку ми проживаємо в побуті. А рядки з віршів вводять реципієнта в невимовні, невисказані речі досвіду попередніх життів у первісному слові:

Але який помістить посуд те, що в слові гине.
Ці строфи для натхнення лиш тісні й холодні маски.
Відкрий чоло під чорні лаври ночі, що єдині
Вінчатимуть твої поразки!¹¹.

Отже, ми маємо вагомий підстави вважати першу доказову базу (дискурс міфу *via* поезика невимовного) цілком слушною точкою дотику для типологічного порівняння поетичного бачення тексту Б. Шульцем та Б. І. Антоничем, основним концептом якого є намагання зануритися у «корінь» первісної мови та номінації. Навіть більше – судячи із статті Р. Ніча, поезика невимовного виступає радше метажанром, що функціонує як об'єднавчий чинник цілого конгломерату різновидових та різножанрових текстів, що і як метажанр міфологічної парадигматичної оповіді (включає в себе метажанр космогонічних, "діонісівських" та есхатологічних міфів), виступають дзеркалом міжвоєнного десятиліття й створюють основні настрої в літературі та мистецтві загалом.

Щодо з'ясування рамок самого терміну метажанру, то в літературознавстві існують три взаємопов'язані концепції. На думку Р. Співак, яка спирається на широке потрактування М. Бахтінім жанру як модусу бачення та розуміння дійс-

ності, метажанр є "структурно виражений, нейтральний щодо літературного роду, усталений інваріант багатьох історичних конкретних засобів художнього моделювання світу, що об'єднуються загальним предметом художнього зображення; метажанр виступає стійким способом створення мистецьких світів, що має спільний предмет художнього опису"¹². М. Лайдерман розглядає це літературознавче явище як "провідний жанр", що відображає семантичні ознаки "звичайних" жанрів й головним признаками метажанру є принцип побудови художнього світу. Відтак спільним у цих концепціях є визнання метажанру як надформи, що домінує над традиційними жанрами й об'єднує їх за певним спільним знаменником. Метажанр як явище виходить за родо-видові та формально-літературні рамки й існує в культурі як міждодовий та жанровий мікс. Ми схилиємось до трактування метажанру як "домінантного" у певну культуру епохи, що буде текстуальний світ за певним усталеним принципом. Для Шульца та Антонича цим принципом є міфологічна оповідь шляхом "виговорення" досі не висловлених речей, замовчаних й забутих людиною одвічних первнів існування.

Відповідно до вищесказаного, твори Б. І. Антонича та Б. Шульца перебувають у зоні впливу як мінімум двох потужних метажанрів, які взаємодоповнюють та взаємокорелюють один одного: метажанру поезики "вираження невимовного" та міфологічного метажанру. А зазначені думки про метажанр як продукт культурного значення, що втягує в себе не лише літературний процес, а й образотворче, музичне мистецтво, філософію як своєрідну передумову, ґрунт для цього ж явища та літературознавчу, соціологічну й психологічну тощо науки як адекватні реакції на процеси, дають нам підстави вбачати ознаки двох метажанрів не лише в текстах, а й у самих постатях обох письменників. Оскільки їхні літературно-критичні нариси, образотворче мистецтво Шульца, незакінчена проза Антонича, спогади очевидців про авторів, їхні літературні портрети та всі ті позалітературні чинники, що у той чи інший спосіб творили міф навколо письменників є частиною однієї замкненої, герметичної системи двох визначених метажанрів. Важливим підтвердженням цьому є той факт, що, перебуваючи у рамках поезики "вираження невимовного", обоє митців звертались до читача з особливими порадами, де були застереження та зауваги, як саме потрібно читати їхні твори, щоб краще ввести реципієнта у виражальний світ герметичного, циклізованого тексту.

Другою доказовою базою, що дозволяє нам здійснювати компаративний аналіз ліричних та епічних творів, є значна наявність у текстах обох письменників такого літературного явища як *міждодова дифузія*. Термін "дифузія" перекочував у літературознавство з технічних наук, дослівно з латинської означає *diffusio* — поши-

рення, розтікання, розсіювання, взаємодія й первинно означає – процес взаємного проникнення молекул або атомів однієї речовини поміж молекул або атомів іншої, що, зазвичай, приводить до вирівнювання їхніх концентрацій по всьому займаному об'ємі¹³. Подібно до цього відбувається дифузія родо-жанрових літературних творів, що взаємодіють одні з одним, руйнують чіткі межі між родовими та жанровими утвореннями. Це досить нове поняття в літературознавстві й донині досліджене лише спорадично.

Найчастіше мова йде про жанрову дифузію у межах одного літературного роду. До прикладу, З.Карцева, говорячи про форми циклізації у новелістичному романі, акцентує увагу на бурхливому процесі дифузії жанрів, адже художня практика засвідчує поєднання в межах циклів різножанрових форм. Основою для розуміння циклізації, на думку літературознавця, є протиставлення й єдність часткового і загального планів, мозаїчності та синтезу¹⁴.

Загалом у жанрології протягом всього ХХ ст. відбуваються активні зміни на користь лібералізації меж між жанрами. Важливими є зауваження З. Карцевої: "Сама система жанрів зараз мобільніша, вільніша, більш підвладна динаміці часу, і вона вже припускає злиття різних конструктивних зображально-виражальних рішень, стилів і моделей, появу якихось нових "наджанрових" категорій, "межових", "перехідних", "проміжних" жанрових форм"¹⁵.

Проте відповідно до специфіки творів Б. І. Антонича й Б. Шульца нас цікавить родова дифузія, що дещо ускладнює віднайдення теоретичної бази. Пішовши тим же шляхом, що й дослідники жанрової дифузії, ми звернулись до технічних наук й віднайшли цікавий підвид дифузії – *амбіполярна дифузія* – одночасна дифузія різнойменних заряджених частинок у квазінейтральному середовищі. Зокрема, така дифузія характерна для плазми, в якій одночасно рухаються електрони та іони; спільна дифузія протилежно заряджених частинок в напрямку падіння їх концентрації¹⁶.

Ми дозволили собі ввести цей термін до нашого внутрішнього обігу, як робочий, ще не визнаний "офіційним" літературознавством варіант дифузії між родами літератури. Такого типу дифузія стосується, умовно кажучи, різних за своєю структурою "частин" (для нас – це лірика й епос), що мають спільне "середовище", у нашому випадку – міфологічну оповідь. Тому, *амбіполярна дифузія* художнього твору – це процес поєднання в одному тексті особливостей та ознак двох або більше літературних родів, що перебувають в полі впливу одного дискурсу чи метажанру (за умов його широкого трактування як "домінантного" жанру певної епохи, періоду).

Проникнення лірики в епос і навпаки, стирання кордонів формальних показників, приводять нас до тексту як ризиому ("трава, відома під назвою елевзіна, росте горизонталь-

но, посилаючи в усі боки повзучі пагони, з яких утворюються нові рослини, що потім випускають власні пагони, і так далі, в кінцевому підсумку утворюючи перервну поверхню без глибини (і, таким чином, без суб'єкта, що контролює) або центру (а отже, вільну від обмежувальної структури)"¹⁷ локального, внутрішньо авторського або внутрішньо метажанрового рівня, де міфологічна оповідь як "спільне середовище" моделюється в безперервному русі й кінець є одночасно й точкою початку.

Які ж особливості амбіполярної дифузії текстів Антонича та Шульца? Як ми вже вияснили, центром тяжіння для обох авторів виступає міфологічна оповідь, що за своєю природою є синкретичним організмом, що включає в себе всі класичні родо-жанрові літературні творіння. Епічне (попри, безперечно, формальні показники у Б.Шульца) ми знаходимо у наративній сюжетній оповіді творів обох письменників. У Шульца – розповідь про міфологічний антропологічно-фаунальний (птахи-таргани) родовід, в Антонича – про міфологічну ретроспекцію, повернення в анімістичну подобу (флористично-фаунальну), де поет, по суті, також, як і прозаїк, розповідає про міфологічний родовід, що тягнеться від "морських жителів" й аж до хвороботворних змутованих мешканців міської каналізації. Мова йде саме про оповідь як спосіб подачі матеріалу в епічному з чіткою сюжетною структурою логічного викладу. Тобто, попри те, що у "чистому вигляді" лірика – це емоційне вираження переживань, Антонич зумів об'єднати їх.

Спершу розглянемо епічне в поета Антонича. Дослідники творчості Б. І. Антонича неодноразово вказували на епічність великої частини його поезії. Зокрема М.Гільницький акцентує увагу на тяжінні до розлогих, важких 7-9-стопових ямбів з монументальною статичністю та скульптурністю зображення¹⁸. Такі тенденції ми спостерігаємо в "елегіях" "Трьохперстенів" та здебільшого в "главах" "Зеленоїєвангелії" й "Книги Лева", в "Ротаціях". Наприклад, вірш "Знак дуба" вводить читача в розлогу, деталізовану епічну оповідь міфологічного масштабу, дещо оказовану:

За греблю трьох днів і трьох ночей, де вир заклятий,
безодня зелені в півсоннім півбутті безкрая.
Прив'язані до пнів, попутані вітри й бог ляку
Столикий, хитрий бог, що все нове обличчя має¹⁹.

Також важливим чинником амбіполярної дифузії творів Антонича на користь епічного є спрямованість автора до циклізації поетичного матеріалу, об'єднання його в великі форми типу "глави" та "ліричні інтермецо", що спонукає реципієнта до спільного, концептуального їх прочитання. Також такий спосіб обрамлення текстів рецептивно штовхає до епічності сприйняття, намагання вловити в текстах оповідь про занурення в міфологічну свідомість й наслідки-візії такої онтологічної подорожі. На епічне вказує й описовість поезії Антонича, де велике місце зай-

має не емоційне вираження переживань митця (що, зазвичай, представлено в поезії), а опис ландшафтів страхітливих есхатологічних краєвидів, панорами вмираючого міста та його сомнамбулічних мешканців ("Балада про вулку", "Балада про блакитну смерть", "Сірий гімн", "Даниїл у ямі Левів", "Апокіліпсис" тощо), інтер'єр лемківської хати ("Елегія про співучі двері") тощо:

Червоні куби мурів, кола жовтих площ,
квадрати скверів.

Людино, думки циркулем відмірюй зорі і міста!
На брилі брила, коло в колі, вікна понад вікна й двері,
стає на мідних сходах сонце, мов статуя золота²⁰.

Чи:

І стеляться до ніг дими – покірні птахи,
а сонце, мов павук, на мурів скісним луку
антен червоне павутиння розіп'явши,
мов мертві мухи, ловить і вбиває звуки²¹.

Тому все зазначене в сумі дає нам можливість стверджувати, що у рамках міфологічного мета-жанру як основної будівельної структури творчості Б. І. Антонича, його поезія має ознаки амбіполярної дифузії, де формальні показники лірики як роду літератури втрачають деякі властивості, й поезія автора входить в поле епосу шляхом оповідності, циклізації та описовості викладу художнього письма. Навіть більше, якщо поставити в одну лінію та в наступній послідовності збірки "Триперстені", "Зелену Євангелію", "Книгу Лева" та "Ротації", то з певною долею гіпотетичності можна прочитувати їх як роман-притчу чи поетичний роман-епопею, де є цілком чітко вимальована сюжетна лінія й її складові.

Італійський філософ і літературознавець Бенедетто Кроче вбачав суть поезії у чистій, або "ліричній" інтуїції, що є вільною від будь-яких усталених умовностей, логічних чи моральних завдань. "На цій підставі Кроче протиставляв поезію як незацікавлене споглядання – прозі, "літературі", що виражає інтелектуальні, моральні та інші культурні цінності"²². На такій інтуїції, що бере свій початок з підсвідомого, "чистого", дистильованого поетичного мислення заснована творчість Б.Шульца й Б.І.Антонича. Вони прагнули досягнути цілості та нероз'єднаності своєї творчості (саме тому й циклізували її, зводили в архіструктури) й намагались "виразити невимовне" шляхом метафоризації текстуального мовлення.

Одним із основних будівельних матеріалів поетичної прози Шульца виступає метафора та метафоричний стиль письма, що якісно наближує його тексти до лірики як роду літератури та потверджує наші припущення присутності явища амбіполярної дифузії лірики та епосу в його текстах. Метафора у його творах (як аналогічно і в текстах Антонича) відповідає перекодуванню номінації, де шляхом підбирання та відшукування первинного, "іншого", відмінного від затертого тисячоліттями значення, відбувається містерія повернення до первісної мови ("адамової мови"), що була радше семіотичною одиницею,

образом, що у той чи інший спосіб відбивав міфологічно-синкретичне мислення.

Звернемось до енциклопедичного визначення терміна. "Метафора – передача назви, якості, дії суб'єктові або об'єктові, що відрізняється, хоча внутрішньо повинен бути аналогічний йому, від того, до якого ця назва, якість або дія застосовується, коли сприймається її в буквальному розумінні"²³. Важливим для нас у руслі міфологічно-метафоричного мислення письменників також є аристотелівська концепція метафори: "Аристотилеве обговорення метафори входить до його трактату про мімезис, який відкриває "Поетику". Відповідно до цього метафора, як і поезія, сприймається як ефект дублювання (дублювання через повторне називання істини, природи, власного імені) та подібності, як акт стирання відмінності подібного в повторному називанні його "аналогічним" (тобто іншим і водночас тим самим)"²⁴. Тому крізь призму занурення "у дно, у суть. У корінь речі, в лоно, у надрю слова і у надрю сонця"²⁵ чи "Тоді, чужі дрібні прикрасі, слова, загиснуті у горлі, слова, гальмова ні в екстазі, б'ють, мов джерела животворні"²⁶ в Антонича, крізь повторне називання-дублювання потоку біблійних тварин в "Геніальній епосі", створенні "покоління невиразних" у "Трактаті про Манекени" Шульца, можемо стверджувати про метафоричне дублювання авторами часу перебування в міфі як сконденсованій, вічній реальності.

Продовжуючи про метафоричність як результат родової дифузії прози Шульца: читаємо в есе про роман "Нетерплячі" Софії Налковської: "Мистецтво має тенденцію до матеріалізації метафори, до її втілення та спорядження реальним життям"²⁷. А в оповіданні "Осінь", де озглавлену пору автор вважає часом натхнення, творіння, знаходимо виразне речення: "Коли через невідомі причини метафори, проекти, людські мрії починають тужити за втіленням, настає час осені"²⁸. Метафоричне письмо актуалізує, стає способом реінкарнації первісної дійсності, яку прагли відтворити у текстах обоє авторів. Дійти до цього їм допомогло якісно відмінне розуміння слова як конструктивного матеріалу метафори. Це слово, подібне до сучасного розуміння синонімічного гнізда в лексикології, має тисячі відтінків, сенсів, заломлень значень: "Оперуючи поточним словом, ми забуваємо, що маємо справу з фрагментами давніх і вічних історій, що, наче варвари, будемо наші домівки з уламків скульптур і статуй богів. Щонайтверезіші наші поняття й визначення – це далекі похідні від митів і давніх оповідей. Немає серед наших ідей анічого, що не виринуло б із мітології – не було би перетвореною, перевтіленою мітологією. [...] Але елементи, що використовуються знанням для будувannya, вже були колись уживані, вже походять із забутих і розбитих "історій". Поезія розпізнає ті втрачені сенси, повертає словам їхнє місце, поєднує їх згідно з давніми значеннями. У поета сло-

во ніби опом'ятовується, повертається до свого сутнісного сенсу, розквітає і спонтанно розвивається за своїми власними законами, віднаходить свою цілість²⁹.

Як видно з багатьох процитованих нами думок Б.Шульца, тема поезії та вужче -метафори є досить частою у його доробку, що ще раз підтверджує наші зазначені думки щодо цього. Однак, це були своєрідні "теоретичні" міркування письменника. Тому, щоб метафоричності бути не голослівними, наводимо лише кілька вибірко-вих прикладів метафоричності письма митця, оскільки його тексти наскрізь пересипані метафорами й іншими поетичними тропами, що ми зможемо побачити під аналізу творів у наступних розділах.

Буквально два перші речення першого заголовного оповідання "Цинамонових крамниць" – "Серпень": "У липні батько виїздив на води і лишив мене з матір'ю та старшим братом під опікою булих від спеки, пригломшливих літніх днів. Задурманені світлом, ми гортали цю велику книгу вакацій, усі сторінки якої палахкотіли й виблискували, притаївши на дні до млості солодкий м'якуш золотих грушок". У цих двох реченнях ми знайшли 5 метафор, а загальний фон подачі тексту відразу відкриває перед читачем всю палітру багатства мовної поетично-метафоричної гри автора. Текст надзвичайно далекий від реалістичного зображення оповіді, а інформативність речень зводить нас до двох фраз: "тато поїхав", "мама і діти лишилися вдома". Інший промовистий приклад описує занурення ліричного героя в "суть речей", у дно значень, де відкриваються зору всі предковичні приховані смисли: "Зануришся лицем у це пухнасте хутро присмерку – і на мить робиться зовсім темно, глухо та, ніби під віком труни, задушливо. Тоді треба впитись очима, наче п'явками, у найчорнішу темряву і, завдавши їм легкого насильства, протиснути їх через непроникне, пропхати наскрізь через глуху товщу – й от раптом ми вже біля мети, на другому боці речей, ми вже в надрах, у Підземеллі. І бачимо..."

Ми проаналізували основні доказові бази "адекватності" типологічного порівняння поетичності прози Бруно Шульца та епічності поезії Б.І.Антонича. Пропонуємо розглядати твори письменників як частину широкого метажанру міфологічного дискурсу. Використовуючи розлогу теоретичну базу, ми дійшли висновку, що у текстах досліджено явище, як родо-жанрова дифузія й, зокрема, виокремили, до певної міри вигаданий нами, умовний термін "амбіполярна дифузія" як робочу дефініцію на позначення дифузії між текстами різних родів літератури.

References:

¹ Todorov S. Poniattia literatury ta inshi ese / Perekl. z frants. Іe. Maricheva. – K.: Vyd.dim "Kyievo-

Mohylianska akademiia", 2006. – S. 18

² Nych R. "Vyrazhennia nevyvovnoho" v literaturi modernosti (okremi pytannia) // Teoriia literatury v Polshchi. Antolohi yatektiv. Druha polovyna XX – pochatku XXI st. / Uporiad. B. Bakuly; Za zah.red. V. Morentsia; Per.zpolsk. S. Yakovenka. K.: Vyd.dim "Kyieva-Mohylianska akedemiia", 2008. – S. 198-199.

³ Ibid, S. 199.

⁴ Ibid, S. 199.

⁵ Ibid, S. 208.

⁶ Shults B. Tsynamonovi kramnytsi. Sanatorii pid Klepsydroiu. / Bruno Shults ; [per. z polsk. I. Hnatiuka, M. Yakovyny]. – Lviv. : Piramida, 2004. – S. 80.

⁷ Antonych B. I. Velyka harmoniia : (Modernistychna poeziia KhKh st.) / Bohdan Ihor Antonych : [poezii] ; [uporiad., peredm., prym. D. V. Pavlychka]. – K. : Veselka, 2003. – S 142.

⁸ Shults B. Literaturno-krytychni narysy / Opratsiuvannia ta peredmova Malgozhaty Kitovskoi-Lysiak. Pereklad z polskoi ta pisliamova Viry Manok. – K.: DUKh I LITERA, 2012. – S. 19.

⁹ Ibid, S.16.

¹⁰ Nych R. "Vyrazhennia nevyvovnoho" v literaturi modernosti (okremi pytannia) // Teoriia literatury v Polshchi. Antolohiia tekstiv. Druha polovyna XX – pochatku XXI st. / Uporiad. B. Bakuly; Za zah.red. V. Morentsia; Per.zpolsk. S. Yakovenka. K.: Vyd.dim "Kyieva-Mohylianska akedemiia", 2008. – S. 199.

¹¹ Antonych B. I. Velyka harmoniia : (Modernistychna poeziia KhKh st.) / Bohdan Ihor Antonych : [poezii] ; [uporiad., peredm., prym. D. V. Pavlychka]. – K. : Veselka, 2003. – S 129.

¹² Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2001. – S. 323

¹³ Slovyk ukrainskoi movy : v 11 tomakh. / ANURSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – K.: Naukova dumka, 1970 – 1980. T 2. – S. 290.

¹⁴ Kartseva Z. Y. Osobennosty razvytyia bolharskoi prozy 60—80-kh hodov / Z. Y. Kartseva. — M. : Yzd-vo MHU, 1990. — S. 9.

¹⁵ Ibid, S. 3.

¹⁶ Fizychna entsyklopediia. Defynitsiia poniattia «ambipoliarna dyfuziia» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://tolk.in.ua/fizicheskaya_entsyklopediya/page/ambipolyarnaya_diffuziya.129.

¹⁷ Entsyklopediia postmodernizmu // Za red. Ch. Vinkvista ta V. Teilora. Per.z anhl. V. Shovkun; Nauk.red.per. O. Shevchenko. – K.: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2003, S. 362.

¹⁸ Vesny rozspivanoi kniaz. Slovo pro Antonycha: Statti, ese, spohady, lysty, poezii/ Uporiad. M. M. Plyntskyi, R. M. Lubkivskyi; Peredm. L. M. Novychenka. – Lviv: Kameniar, 1989. – S.158.

¹⁹ Antonych B. I. Velyka harmoniia : (Modernistychna poeziia KhKh st.) / Bohdan Ihor Antonych : [poezii] ; [uporiad., peredm., prym. D. V. Pavlychka]. – K. : Veselka, 2003. – S 175.

²⁰ Ibid, S. 139.

²¹ Ibid, S. 137.

²² Ibid, S. 194.

²³ Tkachenko A. Mystetstvo slova: Vsup do literaturoznavstva: Pidruchnyk dlia studentiv humani-

tamykh spetsialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv. – 2-e vyd., vypr. i dopovn. – K.: VPTs "Kyivskiy universytet", 2003 – S. 59.

^{24.} Entsyklopediia postmodernizmu // Za red. Ch. Vinkvista ta V. Teilora. Per.z anhl. V. Shovkun; Nauk.red.per. O. Shevchenko. – K.: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2003, S. 262.

^{25.} Ibid, S. 262.

^{26.} Antonych B. I. Velyka harmoniia : (Modernistychna poeziia KhKh st.) / Bohdan Ihor Antonych : [poezii] ; [uporiad., peredm., prym. D. V. Pavlychka]. – K.: Veselka, 2003. – S 174.

^{27.} Ibid, S. 136.

^{28.} Fitsovskiy Ie. Rehiony velykoi yeresi ta okolytsi / Yezhy Fitsovskiy ; [per. z polsk. A. Pavlyshyna]. – K.: Dukh i Litera, 2010. – S. 232.

^{29.} Ibid, S. 232.

^{30.} Shults B. Literaturno-krytychni narysy / Opratsiuvannia ta peredmova Malgozhaty Kitovskoi-Lysiak. Pereklad z polskoi ta pisliamova viry Manok. – K.: DUKH I LITERA, 2012. – S. 19-20.

Skrypnyk Iryna. The poetic text vision: evidentiary basis of typological comparison of B. Schulz's prose and B.I. Antonych's poetry. The article is a propaedeutic step to a wide long term authors' works research and can serve as a model for other similar studying, during which the issues of irrelation of kind and genre might occur. At the while studing the main objective is to explain the typological analysis of prose and poetry of these authors feasibility. After determining that the dominant in the analysis is the discourse of myth as a common reasoning of all works of both artists; and, based on the characteristics of the interwar two decades - a period when both Schulz and Antonych are the most active in their work, we conclude that the authors' texts fall into the mainstream of common European context (out of which we are mostly interested in Ukrainian and Polish aspects) of the "expression of unutterable" that we consider the first evidence base of the subject comparative study. This concept stands first evidence base opportunities typological comparison of prose and poetry writers.

The essence of the poetics of unutterable/ unspeakable lies in an attempt with the help of language and its expressive possibilities to sink in the ancient origins that in fact is the myth as a thought form and to define those things and concepts that are beyond human understanding, in subconsciousness.

The second evidence base that allows us to compare lyric and epic works, is a significant presence of a literary diffusion phenomenon in the texts of both writers. Yet, all studies in this field have drawn attention to the genre diffusion within a literary kind until now. However, according to the specificity of B.I Antonych and B. Schultz works we are interested in class diffusion, which somewhat complicates finding a theoretical framework.

Following the same way as the genre diffusion researchers, we turned to science and found interesting sub-kind of diffusion - ambipolar diffusion - simultaneous diffusion of opposite charged particles in the quasi-neutral environment. Therefore, ambipolar diffusion of the artistic work is the process of combining the features and the characteristics of two or more literary classes that are in the field of influence of one discourse or metagenre (with the condition of its broad interpretation as a "dominant" genre of certain age, period) in a single text.

Key words: *literary diffusion, meta-genre, "poetic*

manner of unutterable", discourse, myth.

Скрипник Ірина – викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор понад 20 наукових праць. Наукові зацікавлення: порівняльне літературознавство, антропологія, культуральні студії, психолінгвістика, соціолінгвістика.

Skrypnyk Iryna – lecturer of the Department of social sciences and Ukrainian studies; Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University»; the author of more than 20 scientific works. Scientific interests: comparative literature, anthropology, cultural studies, psycholinguistics, sociolinguistics.

Received 19.10.2015

Advance Acces **Publischer**: December 2015

© I. Skrypnyk, 2015

УДК 159.9.0119.2:1

Ніна ЗОРІЙ

Вищий державний навчальний заклад України
«Буковинський державний
медичний університет»
Чернівці (Україна)
zoryj@bsmu.edu.ua

Nina ZORIY

Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”
Chernivtsi (Ukraine)

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ
АСПЕКТИ ГЕШТАЛЬТ-ПСИХОЛОГІЇ

SOCIAL-PHILOSOPHICAL
ASPECTS OF GESHTALT-PSYCHOLOGY

Ключевые слова: гештальт-психология,
гештальт-терапии, экзистенциальная
философия, экзистенциальная психология,
феноменология.

Зорій Ніна Соціально-філософські аспекти гештальт-психології.

В статті проведено аналіз наукової концепції Ф. Перлза в гештальт-психології та гештальт-терапії. Виділено соціально-філософський аспект фрейдизма в контексті розвитку гештальт-психології. Определены особенности влияния экзистенциальной философии на формирование научной школы гештальт-психологии.

Класичний психоаналіз створювався на початку століття і ґрунтувався на класичній філософії, психології та методології. Асоціативна психологія XIX століття стала поштовхом для виникнення радикально нової гештальт-психології та теорії поля. Релятивізм витіснив детермінізм, а діалектична логіка запанувала натомість детерміністської. На психологію великий вплив здійснила екзистенційна філософія.

У філософській та психологічній літературі багато уваги приділяється гештальтпсихології, її екзистенційній методології. Своєю чергою у гештальтпсихології важливо звернути увагу також на теорію ментального метаболізму як ідею обміну речовини – принципу функціонування живої відкритої системи, перенесену в сферу психічного життя. Насамперед тому, що психіка є функцією живого організму і виникає в процесі його розвитку в реалізації природних потреб. І тільки деякі з них сприяють розвитку внутрішнього світу людини. Відомий гештальт-терапевт Ф. Перлз підкреслює цікаву особливість, що у людини серед основних потреб є і потреба в їжі, відповідно, у людини виникає необхідність в певних компонентах зовнішнього середовища, які не можуть бути засвоєні прямо, оскільки вони включені в склад певних об'єктів зовнішнього світу. Для того, щоб засвоїти дані «компоненти», треба побудувати складний поведінковий ланцюг: по-перше необхідно знайти в оточуючому середовищі об'єкт, в якому містяться необхідні «компоненти», по-друге, подрібнити цей об'єкт, переробити отримане і включити необхідний «компонент» у внутрішнє середовище організму, і по-третє, викинути з організму

непотрібні залишки. Основна ідея його полягає в тому, що даний механізм можна застосувати по відношенню до психіки, коли людина отримує необхідні «компоненти» для її підтримання і розвитку. Такий підхід дозволяє по-новому подивитися на розвиток нормальних та патологічних механізмів в психічному житті людини¹. Автор ідеї намагався продемонструвати своє бачення З. Фрейда, але він повторив долю багатьох послідовників та учнів Фрейда – вчитель проігнорував дану точку зору.

Формулювання цілей та виклад основного матеріалу. На перший погляд концепція Ф. Перлза є парадоксальною, тобто видається незрозумілою або навпаки – очевидною. Насамперед автор за аналогією З. Фрейда виділяє чотири фази розвитку інстинкту голоду: *пренатальну* – від народження дитина є своєрідним різновидом материнських тканин і отримує все необхідне шляхом плаценти та пуповини; *предентальну* – від народження до появи перших зубів. Впродовж цього періоду дитина може тільки смоктати і ковтати; *різцеву* – на цій стадії з'являються передні зуби і дитина отримує здатність кусати; *молярну* – стадію розвитку корінних зубів. На цій стадії дитина отримує здатність подрібнювати їжу до стану, що полегшує її засвоєння. На відміну від психоаналітичної стадії, підкреслює автор, метафоричної за своєю основою, дана періодизація опирається на природні стадії розвитку дитини, що є об'єктивним фактором індивідуальності кожного².

Ф. Перлз легко розвиває ідею безпосереднього зв'язку інстинкту голоду та інстинкту агресії. В багатьох випадках, на думку автора, не-

доризвинутість інстинкту їжі проявляється в тому, що люди залишаються «смоктунчиками» впродовж всього життя в психологічному сенсі. Ми легко можемо побачити людей, які недостатньо прожовують їжу, адже тільки навчившись застосуванню своїх агресивних інструментів – зубів – людина може досягти повноцінного розвитку інстинкту голоду. Її агресія тоді займе правильне біологічне місце, тобто її не треба буде сублимувати, подавляти, витіснити і таким чином особистість буде гармонійною. Не має сумніву, що людство страждає від витісненої агресії і починає реалізовувати її в ролі жертви або «переследувача», в колективній агресії. Люди, які засуджують агресію і навіть знають, що витіснення ранить, радять сублимувати агресію, як психоаналіз описує це по відношенню до лібідо. Але шляхом сублимованого лібідо не народжуються діти, сублимованої агресії не засвоюється їжа. Відтворення біологічної функції агресії є способом розв'язання агресивних проблем³. Згодом гештальтисти визначають певний постулат, який особливим чином визначає агресію: безсилля і всесилля пов'язані з насильством, а сила з агресивністю⁴.

Психоаналіз підкреслює значення несвідомого та сексуального інстинкту, минулого та причинності, асоціацій, переносів та витіснення, але психоаналіз знецінює або навіть заперечує функціонування Его, інстинкт голоду, реальність, ціленаправленість, зосередженість, спонтанні реакції та ретрофлексію⁵.

Ф. Перлза дратував догматизм фрейдівського психоаналізу, адже саме в той час почалася ревізія н'ютонівського позитивізму і відбувалося становлення екзистенційної філософії та психології. В якості феноменологічно-екзистенційних ідей, впроваджених в гештальт-психологію та гештальт-терапію було визнання відповідальності та наявності вибору людиною свого існування і екзистенційний діалог⁶.

Гештальт-підхід можна визначити як мистецтво контакту, який можна налагоджувати у трьох напрямках: із собою; власними потребами, бажаннями, страхами, травмами, почуттями, професійною діяльністю; з оточуючим середовищем, суспільством, категорію духовності у власну теорію з метою тлумачення певних сторін любові та сексуальності. В гештальт-підході утримуються говорити на тему «нормальності», уникаючи узагальнень і втрати індивідуальності. Екзистенціалізм фундаментальна основа гештальт-терапії – розміщає тривогу в центр буття людини: кожна людина щодня творить власне буття і щоразу наштовхується на ситуацію вибору, відповідальність за прийняття рішення є джерелом тривоги. Кожна людина намагається відшукати відповіді на джерело виникнення тривоги або хоча б мати засоби для її стримання. «Ненормальність» визначає відчуття недосконалості – екзистенційні данності, описані Ноелем Салате: *відповідальність*

(висловлювання «я не можу» як намагання зняти із себе відповідальність і, навпаки, взяти на себе повну відповідальність за власний вибір); *кінечність* – все, що ми не робимо, всьому наступає кінець, життя веде до смерті; *самотність*, інтерперсональна (зовнішня), ітраперсональна (внутрішня) – екзистенціальний рівень (відчуття відповідальності у світі, де ти зовсім один); *недосконалість* – відчуття власної обмеженості (підсилення тривоги ЗМІ, телебачення, розмови тощо); *пошуки сенсу життя* – людина не може допускати абсурду і відчуває потребу пошуку сенсу життя. Кожна людина вибудовує у своїй послідовності ієрархію потреб, розміщуючи на перше місце ту, яка найбільше викликає тривогу і намагаємося зняти її⁷.

Ф. Перлз, як і багато авторів до нього, наполягає на тому, що кожна ідея, концепція теорії несуть ідею творця, в даному випадку психоаналіз З. Фрейда. Відповідно він визначає, на його думку, основні недоліки психоаналізу: а) в підходах до психологічних фактів, які начебто існують ізольовано від організму; б) у використанні асоціативної психології як основи для чотирьох-вимірної системи; в) у нехтуванні феномену диференціації. У своїй ревізії психоаналізу я маю намір: а) замінити психологічну концепцію на організаційну; б) замінити психологію асоціацій гештальт-психологією; в) застосувати диференційне мислення, що ґрунтується на філософії «Творчої байдужості» З. Фрідландера. Дана теорія визначає те, що кожна подія починається з нульового відліку, з якого згодом починається диференціація на протилежності, які в їх специфічному контексті виявляють велику схожість між собою. Залишаючись в центрі, ми спроможні набути здатності побачити обидві сторони події і доповнити іншою стороною, таким чином досягаючи більш глибокого проникнення в структуру і функції організму. В психології найбільше аніж в інших науках спостерігач і факти, що спостерігаються – неподільні. Найбільш істинне наукове спостереження буде тоді, коли вдається знайти орієнтир, з якого науковець може здійснити всеохоплююче і неспотворене дослідження⁸.

Термін «холізм» був введений Ф.М. Смутсом з метою вираження позиції визначення складових структур світу. Гештальт-теорія розглядає не скільки універсальну холістичну концепцію, скільки специфічно організаційну на відміну від Смутса. Замість його аспектів матерії життя та свідомості – аспекти тіла, душі та свідомості. Зрозуміти ідентичність душі та тіла, теоретично, на думку Ф. Перлза, не так важко. Питання є складним по відношенню до свідомості, оскільки тут має місце поділ на протилежності. У зв'язку з цим наведемо приклад автора – «якщо ви тремтите, виникають певні зміни на шкірі, м'язах тощо, одночасно з відчуттями свідомість реагує «я тремчу», або думає про протилежне: «Я хочу зігрітися». Якщо сві-

домість завжди тільки приймає ситуацію, то немає необхідності в її існуванні взагалі. До тих пір, поки ми усвідомлюємо, що термін «інстинкт» є тільки словесний символ для певних комплексних дій в організмі є можливість користуватися цим терміном. Але якщо ми сприймаємо інстинкт як реальність, то можемо впасти в ту спокусу, в яку впав Фрейд, оскільки будь-яка класифікація, що не включає баланс організму, довільна і є специфічним продуктом наукової діяльності вченого.

Інстинкти можна розділити на дві групи в залежності від головних функцій: самозбереження або видозбереження, що забезпечується задоволенням потребою в їжі та самозахистом, а сексуальні «інстинкти» забезпечують видозбереження. Фрейдівська класифікація інстинктів вимагає переорієнтації організмичної точки зору. Очевидно, що поділ на еґо-інстинкти та сексуальні інстинкти є дуалістичною концепцією, що забезпечує теоретичний фон для спостереження невротичного конфлікту, але стосунки між еґо-інстинктами та сексуальними інстинктами не істотно відрізняються від стосунків між еґо-інстинктами та інстинктами голоду. Еґо не є інстинктом і не має власних інстинктів; воно є функцією організму.

Гештальтисти допускають існування об'єктивного світу, який слугує основою для створення індивідом свого власного суб'єктивного світу. Причому об'єктивна реальність може бути неадекватною суб'єктивній реальності. Реальність інтересів суб'єкта – внутрішня, а не зовнішня реальність. Стосунки між потребами організму та реальністю відповідають відносинам між тілом, душею та свідомістю. Образ щезає зі свідомості, як тільки задовольняється потреба організму, відповідно суб'єктивна реальність зникає, як тільки потреба в них відпадає⁹.

Ф. Перлз наполягає на тому, що Фрейд наблизився до проблеми «фігури і фону» гештальт-психології. Він намагався розв'язати цю проблему, допускаючи, що об'єкти (реальні та уявні) можуть бути заряджені психічними енергіями і що кожний психічний процес супроводжується змінами «катексису» (додаткова енергія, яка певним містичним способом проектується або впроваджується в реальний або уявний об'єкт). Для Фрейда катексис насамперед лібідоносний катексис¹⁰.

Принцип, що визначає наші стосунки із зовнішнім світом такий ідентичний принципу устремління до рівноваги в організмі. Ми називаємо досягнення гармонії здатністю до пристосування. На відміну від Фрейда гештальт-психологія заперечує боротьбу інстинктів з реальністю.

Цікавою є точка зору гештальтпсихології на щодо соціального аспекту принципу болю/задоволення, зокрема може виявитися, що представники привілейованих класів менше відчувають біль, аніж представники робочого класу,

оскільки вони не відчувають напруги або невизначеності (усунення якої приносить щастя), замінюючи їх сурогатами, що штучно викликаються при допомозі таких засобів як азартні ігри або вживання наркотиків. Виграш або програш, фрустрація і винагорода пов'язані з вживанням наркотиків, провокують відчуття болю та псевдощастя. Таким чином, справжня винагорода вимагає певної напруги, коли вона надто підвищується, тоді відповідно за законом діалектики кількість переходить в якість, задоволення стає болем, поцілунок – укусом, ласка – ударом. Під час зворотного процесу напруга знижується, почуття незадоволення змінюється задоволенням. Це є стан який ми називаємо щастям.

Висновки. Кожен науковий закон, кожна філософська система, кожне узагальнення ґрунтується на пошуку спільного знаменника, певного факту, спільного для певного ряду явищ, в певній мірі гештальту.¹¹

Найбільш важливий конфлікт, який може привести, з однієї сторони до інтегрованої особистості, а з іншої – до особистості невротичної, це конфлікт між соціальними та біологічними потребами людини. Наша психіка визначається інстинктами та емоціями більше, ніж розумом. З іншого боку, Фрейд переоцінював випадкове, минуле та сексуальні інстинкти та заперечував важливість ціленаправленого, реально існуючого інстинкту голоду. Метод Фрейда насамперед був зосереджений на паталогічних симптомах. Концентрація на паталогічній сфері спотворила сам процес мислення у «вільних асоціаціях», зробивши його змаганням між аналітиком та пацієнтом.

Ф. Перлз наполягає на тому, що ті психологи, які відійшли від концепції цілісності втратили першопочаткову наукову харизму, зокрема Ранк довів до абсурду історичний підхід, Юнг – концепцію лібідо¹². Можна погодитись з автором в одному, що послідовники Фрейда впродовж багатьох десятиліть відстоювали «власний» психоаналітичний підхід в кращих традиціях сектанства. З іншої сторони, кожен з послідовників і учнів Фрейда вніс мимоволі свій вклад у формування гештальт-психології, зокрема у тлумаченні цілісності у певних методологічних схемах, категоріях та принципах. Зрештою, науковий авторитет Фрейда був таким великим, що більшість з його послідовників спочатку глибоко шанували його вчення, майже боготворили, а згодом опанувавши його досконало, намагалися звести з ним рахунки шляхом ревізії чи критики або створенням нових теорій чи концепцій похідних від психоаналізу. Оскільки теорія Фрейда спочатку була природничо-науковим знанням, а згодом, коли вчений визначив структуру особистості – Я, Воно, Над-Я, стає філософським, він описує явища культури, творчості, беручи до уваги психологічні фактори. Фрейдизм залишається впливовим вченням, потужною філософсько-психологічною основою су-

часної етнології, антропології, мистецтва тощо. Аналогічно і гештальт-психологія потребує проведення глибокого соціально-філософського аналізу, оскільки оперування категоріями екзистенційної філософії та психології, а також застосування феноменологічного методу є методологічним підґрунтям для цього.

References:

- ¹Perls F.S. Ego, hunger and aggression / Per. with English. M.: Meaning, 2000. - P. 9.
- ²Ibid. - P. 10.
- ³Ibid. - P. 12-13.
- ⁴B. Martel sexuality, love and gestalt. - SPb.: Speech, 2006. - P. 17-21.
- ⁵Perls F.S. Ego, hunger and aggression / Per. with English. M.: Meaning, 2000. - P. 18.
- ⁶Introduction to Gestalt therapy. Sopostavlenye with other systems and podhoda History - Magazine "Эрос and Space". Available at: <http://eroskosmos.org/gestalt-therapy-an-introduction-part-2/>
- ⁷B. Martel sexuality, love and gestalt. - SPb.: Speech, 2006. - P. 17-21.
- ⁸FS Perls Ego, hunger and aggression / Per. with English. M.: Meaning, 2000. - P. 21-22.
- ⁹Ibid - P. 53.
- ¹⁰Ibid. - P. 55.
- ¹¹Ibid. - P. 78.
- ¹²Ibid. - P. 96.

Nina Zoriy. Social-Philosophical Aspect of Gestalt-Psychology. The article deals with the analysis of F.Perls' scientific conception in Gestalt-psychology and Gestalt-therapy. The social-philosophical aspect of Freud's theory is isolated in the context of development of Gestalt psychology. The peculiarities of the influence of existence philosophy on the creation of Gestalt psychology scientific school are determined.

The conception of the Gestalt-therapist F. Perls has been analyzed, who defined analogically to psychosexual stages of Z. Freud that the man, in addition to his principal requirements there are food needs realized according to four phases of the development of hunger instinct: prenatal, predental, canine, and molar. The main Perls' idea is that this mechanism can be applied concerning psyche, when the man receives necessary "components" to maintain and develop himself.

The mechanisms of introduction of Gestalt-psychology and Gestalt-therapy of phenomenological-existence ideas are characterized, in particular: recognition of responsibility and choice of an individual in the process of existence, as the responsibility to make decisions is a source of anxiety as well as peculiarities of existence dialogue.

The conceptual differences of psychoanalysis and Gestalt-psychology (on the base of F. Perls' conception) are determined and the necessity to conduct methodological analysis of Gestalt psychology and Freudism is substantiated, which is a powerful philosophical-psychological basis of modern ethnology, anthropology, art etc.

Key words: *Geshtalt-psychology, Geshtalt-therapy, existance philosophy, existance psychology, phenomenology.*

Зорій Ніна – проректор з науково-педагогічної роботи та виховання, кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та соціології ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет». Автор понад 80 наукових статей. Коло наукових інтересів: філософія науки, методологія психології, педагогіка і психологія вищої школи.

Zoriy Nina – pro-rector on scientific and pedagogical work and education, candidate of phylosofical sciences, associate professor of the department of Psychology and Sociology of High Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University". Author of over than 80 scientific articles. Research interests: philosophy of science, methodology, psychology, pedagogy and psychology of higher education.

Received: 26-10-2015

Advance Acces Publischer: December 2015

© N. Zoriy, 2015

Наталія СКРИЦЬКА

ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,
Чернівці (Україна).

Natalya SKRYTSKA

Higher State Educational Establishment of
Ukraine «Bukovinian State
Medical University»,
Chernivtsi (Ukraine)
fedorkiv0@mail.ru

ВЗАИМОСВЯЗЬ СУЩНОСТИ И ЗНАНИЯ: ОТ
ИСТОКОВ ПОЗДНЕЙ СХОЛАСТИКИ ДО
СОВРЕМЕННОСТИ

INTERRELATION OF ESSENCE AND
KNOWLEDGE: FROM TIMES OF THE LATE
SCHOLASTICISM TO MODERN TIMES

Ключові слова: сутність, знання, пізнання,
мислення, розум, Бог, “ігноранціальність”,
об’єкт, річ.

Скрицька Наталія Взаємозв'язок сутності і
знання: від витоків пізньої схоластики до сучасно-
сті

У статті аналізується поняття сутності як основа філософського пізнання навколишньої дійсності з часів середньовічного мислення до сьогодення. Прослідковується безпосередній зв'язок між сутністю і теорією пізнання. Разом з тим, аналізується проблема сучасного знання та його витоків із “метафізичного” пізнання середньовічного мислення. Показано, що проблема сутності пов'язана із диференціацією наукового мислення та формуванням чуттєвого і раціонального, емпіричного та теоретичного рівнів пізнання.

Любое осмысленное знание претендующее на истину, есть познание некоторой сущности. Хотя, как считает Б. Липский, что “в современном философском дискурсе в наше постмодернистское время рассуждений о симулякрах и деконструкции, стилистике, направленной скорее на самовыражение, чем на достижение рациональной и конструктивной ясности, обсуждение проблем сущности и сущности может выглядеть старомодным”¹. И все-таки, пока философская мысль будет жить, развиваться, быть предметной формой, то тема сущности и существенности будет иметь смысл и *актуальность*.

Цель статьи состоит у выражении сущности через гносеологическую проблематику от истоков средневековой мысли к современности.

Данной проблемой занималось много философов – вся философия поздней схоластики и к философии XX – XXI веков концентрировала свое внимание на взаимосвязь между сущностью как такой и теорией познания действительности, Бога и др. Гносеологическая проблематика Средневековья, выраженная и средневековыми философами, и исследователями современности. Если исходить из проблематики исследования, то наиболее точно гносеологический фрагмент познания средневековыми схоластами описывает Э. Жильсон, а также А. Аполлонов.

Современная же среда гносеологической и метафизической проблематики, их индивидуа-

ция представляется у философии Н. Решера, у “Метафизике” Б. Липского, С. Гусева, Ф. Соссюра и др.

В гносеологии проблема сущности непосредственным образом связана с проблемой идентификации (индивидуации, распознавания и другие качества). О четырех осмысленных способах идентификации заговорил Н. Решеру. В каждом доказательстве есть необходимость “существенных” свойств, поскольку равенство вещи в ее формальном значении и существенность этой вещи обозначаемых равенство и позволяет говорить об их тождестве. Например, если под *E* мы будем понимать какую-нибудь вещь, то в роли ее свойств можем взять *x* или *y*. Как результат, получим следующее логическое заключение:

$$E(x)=E(y)-x=y$$

Такой подход, безусловно, связан с философией средневекового схоласта Д.Скотта, идею познавательной деятельности которого мы рассмотрим позднее. Д. Скотт, говоря о “существенных” свойствах, вел речь фактически о *haecceitas*, а именно об индивидуальной сущности вещи. Так, используя подход к проблеме идентификации вещи Д. Скотта, Н. Решер создает четвертый и дополнительный критерий идентификации и тождества – *остенсивное* или непосредственное указание на предмет как “вон тот предмет”. Именно остенсивное указание суть один из способов указания уникальной неповторимости и целостности вещи, а именно – разновидность указания индивидуальной сущности.

В чем же сущность современного знания? Современные логики и философы выдвигают только два пути идентификации. Эта постановка вопроса исходит еще от Б. Рассела, который считал, что “связана с нашим способом приобретения знания исчезла бы, если бы знание было полным”². Так, логическая точка зрения состоит в том, что “употребление собственных имен не требует знаний всей совокупности описаний объекта, ... более точно указывает на объект, чем целая система описаний и определений через род и “видовое отличие”³. Хотя знание – это целый комплекс зрительных, слуховых, осязательных и других восприятий и впечатлений.

Какую же роль играет сущность в теории познания и развитии знания как такового? С философской точки зрения каждая вещь наделена сущностью и состоит из нее. Особенно эта точка зрения была характерна средневековому мировоззрению с его исходом на индивидуальную сущность каждой вещи. Так, например, мы используем понятия вода, душа, земля, мир и много других. Эти понятия уже первоначально наделены индивидуальной сущностью. По мере развития человеческого мировоззрения знания об этих понятиях анализируются, совершенствуются, и мы получаем целиком новую информацию о свойствах, размерах, массе и другие качества, которые называются общей сущностью. В Липский, исследуя динамику роста знания, сущность та идентификацию, приводит пример ребенка, который впервые использует слова “стол”, “собака” фактически как имена собственные этих предметов и лишь по мере развития и усложнения своего опыта приходит к осознанию общих сущностей, которые “прячутся” за этими понятиями⁴.

Начиная с неполного знания посредством все более точных описаний, мы получаем целостную характеристику объекта. Притом происходит постоянная связь между общей сущностью и сущностью индивидуальной. Однако, “существо дела сказывается не в противопоставлении общих и индивидуальных сущностей и соответствующих способов их указания, а во взаимодействии и взаимосвязи этих способов и соответствующих средств”⁵.

Следует отметить, что развития знания охватывает широкое соотношение чувственного и рационального, эмпирического и теоретического восприятия. Так, раскрытие эмпирических фактов дает нам гипотезы и теории; также, таким образом возникает новое знание. Единство же теоретического и эмпирического знания опосредуется логической связностью и непротиворечивостью единой системы знания.

Ученые настаивают на том, что между общими и индивидуальными сущностями не должно быть различия. Эти две формы осмысления действительности должны взаимодополнять друг друга. Между этими сущностями должен быть пост-

янный диалог, который обеспечивает развитие человеческого знания.

Идеи сущности и существенности возникли именно при семантическом обосновании систем модальной логики, хотя это учение носит не столько логический, сколько семантический характер.

Изучая смысловые отношения между сущностями вещей, мы можем утверждать вызревания новых ветвей в гносеологии и логической семантике. Хотя современное знание есть знанием “чистого” объекта и его соотношение к действительности, все же не стоит забывать и отрицать процесс формирования этого знания от истоков человеческой эволюции (в данном контексте – от веков средневековой философии).

Возможность “преобразования” предметов в их “естественном” бытии (имеются ввиду предметы во взаимосвязи с их сущностями) имеет большое значение не только в гуманитарных, но и в технических науках. Хотя техническое знание выступит как представление в конечном продукте (вещи, энергия и т.п.), но оно, наряду с гуманитарным, философским знанием интегрируется в единственный научный процесс.

Данные примеры показывают, что идеи сущности и существенности непосредственно связаны с рациональностью и конструктивной целенаправленной деятельностью. Если вспомнить греческую философию, то можно задаться вопросом: стоит ли считать греческое “техне” как идею искусственного преобразования реальности с пониманием разумности или рациональности в нашем понимании? Имеет ли “техне” собственную сущность или оно есть сущность само в себе? На эти вопросы античные мыслители не дают прямого ответа, однако, очевидно, что “техне” как идея должна владеть сущностью.

“В чем особенность сущности вещи в современном ее понимании?” – “В ее целостности и неповторимости, - скажете вы”⁶. Но XXI век – это век вечной гармонии, синергетического объединения всех элементов через их целостность, связь с космосом. И тут мы вправе говорить о мире в целом с его иррациональностью, которая необходимо владеет сущностью. “Иррационализм, - как считает Б. Липский, - отвергает традиционное рациональное понимание мира, сеет омертвление живого абстрактными схемами, и здесь мы не можем опровергнуть сущность как такую”⁷.

Все больше углубляясь в эту проблематику, возникает целиком очевидный вывод: сущность можно сравнить с “экзистенцией” и это не будет ложь. Так как сущностью бытия каждого человека является экзистенция, через которую человек проявляет себя в разных “модальностях” бытия, так и каждая вещь наделена сущностью ради более глубокого ее понимания и выражения свойств. Следует отметить, что каждое свойство тоже имеет собственную сущность, и этот ряд бесконечен. Бесконечность бесконечно-

сти рождает Бога. Постаёт логический вопрос: Что есть первичное - Бог или сущность? Богослов даст однозначен ответ: Бог. Философ поколеблется. Средневековый схоласт же будет доводить сущность Бога через Него Самого и тоже не даст однозначного ответа.

Познание сущности в наше время есть специфическим и человеческим измерением бытия, и именно оно символизирует гармоничную целостность рациональной человеческой действительности.

В чем проявляется сопоставление сущности и рациональности в наше время с этими вещами в Средневековье? Важнейшей проблемой средневекового мышления была проблема соотношения веры и разума, или теологии как богословья и философии как знания. Эта проблема порожидала, конечно, множество вопросов, тем самым открывая дверь для рационального или логического их объяснения и зарождения схоластической философии. Схоластика, как известно, от латинского - *schoale* - означает школа, теоретическое знание.

В чем особенность схоластического познания (или даже познания на уровне богословья, апологетики, патристики)? Человеческое познание познает Бога как Творца всего мира, вещей в нем, человека; “как наивысшее божество, выше которого ничто не может существовать”⁸.

Д. Скотт (для которого философия является, прежде всего, метафизикой) считал, например, что, если бы человеку была дана возможность непосредственного созерцания Бога, то разница между теологией и философией и вовсе перестала бы существовать, как не существует ее для Бога. Ведь для Бога существует только “теология как таковая” (*theologia in se*) и “метафизика как таковая” (*metaphysica in se*). Но человек лишен непосредственного знания Божественной Природы, а потому средневековый схоласт говорит о “нашей теологии” (*theologia nostra*) и “нашей метафизики” (*metaphysica nostra*). В чем же значение “наша”? Философ говорит о практическом применении теологии и метафизики к человеческому опыту. Практическая цель метафизики – в познании и созерцании Божественной Истины, а также в посредственном познании Бога как Сущего; поэтому, Бог метафизика – это Сущий. Цель же теологии – научить любви к Богу, что необходимо приведет к спасению души; поэтому, Бог теолога – это Любовь.

Если говорить о средневековых схоластах – Дунсе Скотте, Вильяме Оккаме и других философах, - то все они были эмпириками, насколько это было возможно в Средневековье. Д. Скотту, например, также свойственный индивидуализм и скептицизм относительно чисто умозрительных истин. В чем же эмпиризм Средневековья? Схоластические мыслители считали, что все действительное познается только эмпирическим путем. Внешние вещи действуют на нас в чувст-

венном восприятии, а наше познание со стороны реальности зависит от предмета познания, а не от субъекта, то есть человека. В то же время, мы видим, что наше познание не может целиком и полностью зависеть от предмета. Познание – это вечный процесс деятельности человеческого разума, непосредственное его совершенствование.

Как познавательный процесс понимает Дунс Скотт? Наш разум не есть носителем уже готовых идей или пассивная *tabula rasa*. Он есть потенцией мыслимых форм (*species intelligibiles*)с помощью которых он и превращает поодинокие данные чувственного восприятия в общее познание.

Э. Жильсон, исследуя всю средневековую философию, делает такой вывод: “То, что таким образом познается или мыслится разумом в вещах, сверхчувственных данных, не имеет реального бытия отдельно от единичных вещей. Это познание отображает лишь формальные особенности предметов или отличия”⁹. Продолжая эту мысль, читаем, что “поскольку отличия сами по себе, без разума, немислимые, то объективное, независимое от нашего разума существование этих формальных особенностей в вещах возможно лишь потому, что их разделяет божественный разум”¹⁰.

Что такое Бог у философии Средневековья и как Его можно познать? Бог – это положительная бесконечность в бытии; он присутствует во всем своей сущностью; Он – волевой и свободный деятель и абсолютное всемогущество.

Такие схоласты как Генрих Гентский, Иоанн Дунс Скотт на вопрос познание Бога отвечали, что Бог есть *ratio cognoscendi*, то есть познание Самого в Себе или основа познания. “... познание Бога лежит в основе всякого познания... собственный и первый объект человеческого разума – сам Бог”¹¹.

Бог, как отмечали средневековые схоласты, есть “сущность сама по себе” и естественным образом в этой жизни не познается”¹². Д. Скотт, например, считал, что Бог как “эта вот” единичная сущность не может быть первым объектом человеческого ума и не может быть познан человеком *pro statu isto*. И, если продолжить мысль Д. Скотта, то Бог может обладать лишь неким атрибутом, которым есть сущее как таковое *ens qua ens*. Сущее есть первым и адекватным объектом человеческого разума.

Следует отметить, что одним из наиболее фундаментальных положений традиционной метафизики является закрепившееся в ней еще со времен Аристотеля разделение вещи на сущность и явление. Согласно этому положению, вещи в действительности (в сущности) есть не то, чем они являются (представляются) нам. Все метафизические искания философской мысли вращаются вокруг вопроса о том, чем есть истине та или другая вещи (в сущности). При этом сущность вещи уже заранее полагается как

скрытая, а ее раскрытие есть главным заданием познающего мышления.

О том, что вещь, в сущности, есть не тем, что мы видим, чувствуем - определяли мыслители-схоласты, философы Нового времени, а также И. Кант, констатирующий невозможность постижения скрытой сущности вещей путем мышления.

М.Хайдеггер стремится “дать слово” *самой вещи*, а именно найти и такую перспективу, в которой *сама вещь* была бы явлена нам непосредственно, а не сквозь призму метафизических конструктов. Такой формой непосредственного проявления “вещности” является ее “служебность”, т.е. пригодность для какого-то дела. Так, например, кувшин служит для того, чтобы вмещать жидкость, топор – чтобы рассекать дерево и др. Само изготовление вещи уже предлагает ее служебность, поэтому и свойства, и форма вещи укреплены в ее “деятельности”¹³.

Объективизм, столь характерный для традиционной метафизики, требует абстрагирования от всего субъективного. Согласно Хайдеггеру, “просто вещь” избавляется от служебности и понимается как абстрактное творение Бога, а вещи понимаются как объективно существующие вообще.

Понятие “вещь” часто используется философами как в абстрактном, так и в конкретном отношении. Как метафизический термин употребляется для обозначения “некого обособленного конечного фрагмента бытия, когда он рассматривается не в отношении к целому”¹⁴. Таким образом, если философ говорит о вещах, то он имеет ввиду автономные “фрагменты” бытия, которые находятся у взаимоотношении друг к другу. Автономия вещи понимается как ее отличительное свойство от других, подобных себе вещах. Но здесь следует сказать о двойных признаках автономности самой вещи: с одной стороны, - ее обособленность, отделенность дает возможность выделять вещь от остальных вещей, а с другой – вещь всегда наделена возможностями отождествлять ее с другими вещами, придавать ей общность, целостность и идентифицировать с другими родами и видами.

Как мы понимаем вещь? Конечно, в первую очередь это происходит на чувственном уровне: мы просто видим различия и сходства между вещами. Про такие поверхностные границы вещи уже шла речь. Только стоит упомянуть об ее поверхностных границах и взаимосвязи с другими вещами.

С физической точки зрения, вещь – это то, что занимает определенное место и положение в пространстве. Конечно, с течением времени объем и положение в пространстве могут меняться, хотя вещь остается ею и мы мыслим эту вещь, исходя уже от ее нового положения. Здесь очевидным есть непрерывность творения, вечное бытие с его творениями.

Вещь не только связана с пространством и покоится в нем, но и прибывает во времени в вечном процессе творения (конечно время представляется как безразличное к ее бытию, поскольку оно вечное). То, что вещь существует в пространстве и во времени, с физической точки зрения дает нам возможность мыслить ее как тело

Итак, рассмотрев основные концепции вещи, можем ли мы утверждать, что доподлинно знаем, что же такое вещь? Б. Липский в своей “Метафизике” ставит вопрос об объекте, а именно о его понимании и исчерпывающем знании о всех его мельчайших деталях. “Мы смотрим на объект и говорим, что видим “дом”. Но ведь в действительности мы видим нечто вроде театральной декорации – две стены, наружные поверхности окон и две крыши... Во всех этих случаях мы на основе восприятия отдельных фрагментов “достраиваем” объект до той степени целостности, которой достаточно для его идентификации. “Достраивая” объект, мы руководствуемся своим представлением о целостности, которую мы не только непосредственно не воспринимаем, но никогда не будем воспринимать”¹⁵. При этом всегда следует помнить, что не существует объективно заданой вещи “самой по себе”, “которая предшествовала бы всем интерпретациям как их единая и единственная основа”¹⁶. Человек сам, интерпретирует вещь так, как он ее видит, определяя ее терминами, значениями, которые, понятно, всегда будут субъективны. Здесь напрашивается феноменология Э. Гуссерля с его бытием “для нас”, которое будет первичным. В пространственно-временных объектах человек обладает лишь относительным бытием.

Из вышеизложенного материала, очевидно, что сущее и сущность, которые проистекают из средневекового мышления, имеют продолжения в современной философии. Они, можно сказать, актуальны, востребованы, и именно эти свойства как “внутренние явления” разума лежат в основе познания мира. Появление и рассвет понятия “сущность” – эпоха Средневековья, дальнейшее развитие на фоне разума, науки и техники XX – XXI век. Если средневековые схоласты исходили из единичной сущности – Бога, то современная философия исходит из иррациональности или “инорациональности”, которая не может не иметь под собой почвы сущности. Наука признана раскрыть эту сущность в объективном знании и тем самым дать нам единственные твердые ориентиры ее использовании.

Reference:

1. Lipsky B.I. *Metafisika. Butie I poznanie* / B.I. Lipsky, B.V. Markova. – Izd-vo S. Peterburgskogo un-ta, 2008. – P. 482
2. Ibid. – S.343.
3. Ibid. – S.484.
4. Ibid. – S.484.

5. Ibid. – S.485.
6. Ibid. – S.495.
7. Ibid. – S.495.
8. Zilson E. *Filosofiya v srednie veka: Ot istokov patristiki do kontsa 14 veka / S/ Neretina.* – 2-e izd-vo. – M.: Kylturnaya Revilutsia, Respublika, 2010. – P. 265.
9. Ibid. – S.49.
10. Ibid. – S.49.
11. Okkam Vilyam. *Izbrannoe / A.V. Apollonov.* – M.: Editorial URSS. 2002. – P.12.
12. Zilson E. *Filosofiya v srednie veka: Ot istokov patristiki do kontsa 14 veka / S/ Neretina.* – 2-e izd-vo. – M.: Kylturnaya Revilutsia, Respublika, 2010. – P. 13.
13. Haidegger M. *Istok hudozestvennogo tvoreniya // raboty I razmyshleniya raznyh let / M. Haidegger.,* 1993. – P. 50-55..
14. Lipsky B.I. *Metafisika. Butie I poznanie / B.I. Lipsky, B.V. Markova.* – Izd-vo S. Peterburgskogo un-ta, 2008. – P. 252.
15. Ibid. – S. 32
16. Ibid. – S. 266

Skrytska Natalya. Interrelation of Essence and Knowledge: from Times of the Late Scholasticism to Modern Times. An article analyzes a concept of essence as a basis philosophical knowledge from times of medieval thought to nowadays. It is faced a direct relation between essence and the theory of cognition. However, in article investigates a problem of modern knowledge and its origins from metaphysical knowledge of medieval thought. It is shown that a problem of essence associates with the differentiation of scientific thinking and the formation of sense and rational, empirical and theoretical levels of cognition.

A purpose of article is to express the essence through epistemological problem of medieval thought to modern philosophy.

It should be said that William Ockham attacked the metaphysic of essences. He thought of the theory as implying a limitation of the divine freedom, as thought God would be governed, as it were, and limited in His creative act by the eternal ideas or essences.

Of course, a problem of essence of thing and its cognition is not new. Its studies of the Middle Ages to nowadays. Epistemological fragment of essence scholastics more fully describe E. Zilson and A. Apollonova. The current study presents by N. Resher, Fuko, Rassel and others.

From philosophical view in the middle philosophical thought dominated tendention about each thing has essence and consists from its.

With the development of science we get new knowledge about essence and its attitude to things. This is based on empirical facts, theories, hypotheses, logical relations between theoretical and empirical knowledge.

Semantic relations between entities of things formed the basis of epistemology and logical semantics. Besides essence which is the metaphysical category determines a being of person and it is the main category of existentialism.

Question what is the primary essence or God theologian answers God, philosopher be uncertain, scholastic will bring the essence of God though Him and also will not give the exact answer.

The cognition of essence is specific human dimension of existence nowadays. It symbolizes the integrity of national creativity.

We can't know things as they really are. We don't know their essence. This is the main position of metaphysics. This emphasized Aristotle, Kant, Heidegger, Husserl that the things are not what they are actually us.

Key words: *essence, knowledge, thought, mind, God, object, thing.*

Скрицька Наталія - викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ "Буковинський державний медичний університет". Коло наукових інтересів: історія філософії, філософія історії, метафізика, онтологія, формальна та неформальна логіка, філософія права. Автор понад 20 наукових статей та тез.

Skrytska Natalya - lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies, Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Research interests: history of philosophy, philosophy of history, metaphysics, ontology, formal and informal logic, philosophy of law. Author over 20 scientific articles and thesis.

Received 15-11-2015

Advance Acces Publischer: December 2015

© N. Skrytska , 2015

УДК 159.99

Алла БОРИСЮК

ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет»,
Чернівці (Україна),
borysiuk.alla@bsmu.edu.ua

Alla BORYSIUK

Higher State Educational Establishment
of Ukraine «Bukovina State Medical
University»
Chernivtsi (Ukraine)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ЛІКАРЯ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF
PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE
DOCTOR

Ключевые слова: *врач, профессиональная деятельность, больной, профессиональное сознание*

Борисюк Алла. Психологические особенности профессиональной деятельности врача.

Взаимное влияние психики и соматики позволяют говорить о целостном подходе к пациенту. Психологические знания являются инструментом для терапевтической помощи и профилактики болезней. Квалифицированная помощь больным в процессе лечения может быть оказана при комплексном взаимодействии медицинского, психологического и социального факторов.

Постановка проблеми. Сучасна система охорони здоров'я в Україні модернізується відповідно до вимог суспільства. Спостерігається зміна глобальної медичної парадигми з патоцентричної на саноцентричну, перехід від медицини-патології до медицини-санології, від нозологічного підходу до особистісного. Зростаюче розуміння психологічних і соціальних аспектів більшості соматичних розладів актуалізує визначення основних моделей взаємодії лікаря і пацієнта, що сприяють ефективній клінічній, психотерапевтичній, соціальній допомозі.

Аналіз особливостей сучасних медичних реалій все більше перекоонує викладачів вищих навчальних закладів і лікарів-практиків у тому, що емоційним порушенням у клініці внутрішніх хвороб необхідно приділяти значно більшу увагу, ніж це робилося дотепер. Актуальною потребою сьогодення є формування в студентів-медиків мистецтва індивідуального підходу до особистості хворого, аналізу й врахування його внутрішньої картини хвороби, психічного стану, емоцій та когніцій, що пов'язані із захворюванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На проблемі єдності душі й тіла акцентували увагу відомі мислителі ще в XVII столітті. Р. Декарт, один з видатних представників вчення про психофізичний дуалізм, обґрунтував складну теорію взаємодії між тілесним світом і душею. Б. Спіноза в своїй антропології зауважував про те, що все, що відбувається з тілом, має свою відповідність у душі, оскільки душа є ідеєю тіла. Г. В. Лейбніц на місце психофізичної взаємодії поставив спочатку стабілізовану гармонію: між само-

стійними процесами тіла й душі існує узгодження¹.

Серед клініцистів, що писали про взаємозв'язок психічного й соматичного, можна назвати М. О. Аствацатурова, В. А. Гіляровського, Я. П. Фрумкіна, Л. Л. Рохліна, К. А. Скворцова, А. М. Югова та ін. Зокрема, М.О. Аствацатуров підкреслював «специфічність» емоційних станів при враженні внутрішніх органів, вказуючи, що для захворювань серця характерна емоція страху; для захворювань печінки – роздратованість, для захворювань шлунку – апатія.

Значна увага проблемі взаємозв'язку психічного і соматичного приділяється і в наш час. Пацієнт для лікаря не лише об'єкт діагностики і терапії, але й суб'єкт зі складним психологічним світом, який індивідуально реагує на хворобу та умови мікросоціального середовища. Розвиток та поглиблення досліджень психологічного аспекту захворювань дозволяють сприймати хворого не як нозологічну одиницю, а як неповторну індивідуальність.

На значенні психологічного аспекту діяльності лікаря акцентується увага в багатьох працях сучасних дослідників, зокрема М. Аряєва, І. С. Вітенка, В. Т. Волкова, В. Запорожан, Н. М. Манухіної, Б. Любан-Плоци, В. Пельдингера, Є. Д. Соколової, А. К. Стреліс, Ф. Крегера, К. Ледерах-Гофманна та ін.

Існує низка наукових праць, присвячених проблемам медичної освіти в цілому та професійного розвитку лікаря (М. В. Банчук, О. М. Біловол, І. С. Вітенко, Б. Б. Вознесенський, Ю. В. Вороненко, Н. В. Яковлева, Б. А. Якубов). Дослідження, в яких висвітлюються психологіч-

ні аспекти допомоги психосоматичним і соматичним хворим (І. С. Вітенко, Л. М. Лежепекова, М. Є. Литвак, Б. Любан-Плоцца, Н. Пезешкіан, А. А. Шутценбергер, І. Ялом), свідчать про специфіку підготовки медичних працівників та своєрідність цього процесу.

І. С. Вітенко наголошує на необхідності посилення психологічного аспекту підготовки лікарів. Як зазначає науковець, аналіз результатів досліджень свідчить, що 65,6 % листів, які надходять щорічно до Головного лікувально-профілактичного управління Міністерства охорони здоров'я України, складають скарги на порушення медичними кадрами етико-деонтологічних та психологічних принципів у процесі надання допомоги та під час спілкування з хворими. При цьому пацієнти звертають у листах увагу на байдужість, нестриманість і навіть грубість медичних працівників. Відзначається також, що в лікарів і медичних сестер відсутні елементарні навички встановлення психологічного контакту, через що хворі не могли або не хотіли (при відсутності уваги до них) розкривати своє суб'єктивне ставлення до захворювання.

Оскільки названі явища мають не випадковий характер і негативно впливають на процес діагностики й лікування пацієнтів, виникає необхідність з'ясувати причини їх виникнення, знайти шляхи подолання.

Проведене І. С. Вітенком вивчення практичної діяльності медичних працівників, опитування і спостереження за їх діяльністю показали, що вказані недоліки в роботі медичного персоналу викликані: а) відсутністю знань з психологічних дисциплін (85,9 %); б) негативним ставленням до професійної діяльності, або відсутністю інтересу до неї (56,3 %); в) проявом негативних характерологічних якостей особистості лікаря (65,4 %); г) пасивністю, пов'язаною з відсутністю внутрішньої позитивної мотивації діяльності (44,7 %); д) недостатнім розумінням сутності впливу психічних станів на виникнення та розвиток соматичних захворювань (51,5 %) [2].

І. С. Вітенко вивчав думку пацієнтів щодо найбільш важливих професійних якостей лікаря, які забезпечують успішність його діяльності, а також негативних, що заважають налагодженню оптимальної психологічної взаємодії медичного працівника з хворими. Результати наведені у таблиці.

Проведене І. С. Вітенком опитування хворих показало, що пацієнти найбільше цінують такі якості лікаря, як пунктуальність (100% опитуваних), охайність (100% опитуваних), уважність (100% опитуваних), здатність до співпереживання (96% опитуваних), професійні навички, професійний рівень (92,5% опитуваних). Негативними особистісними рисами лікаря й такими, що заважають довіряти медичному працівникові пацієнти вважають прояв неухважності з боку лікаря (100% опитуваних), грубості (92,5% опитуваних), зарозумілості (94% опитуваних), неохайності (77,5% опитуваних)².

Таблиця 1
Позитивні й негативні якості лікаря

№ п/п	Позитивні якості	Кількість опитуваних (%)	№ п/п	Негативні якості	Кількість опитуваних (%)
1.	Пунктуальність	100	1.	Неухважність, черствість	100
2.	Охайність	100	2.	Зарозумілість	94,0
3.	Уважність	100	3.	Грубість	92,5
4.	Емпатійність	96,0	4.	Неохайність	77,5
5.	Професійні навички	92,5			
6.	Висока професійна кваліфікація	92,5			

туваних), зарозумілості (94% опитуваних), неохайності (77,5% опитуваних)².

Відомо, що в умовах соціально-політичної та економічної нестабільності окремі члени суспільства інстинктивно обирають найбільш соціально-прийнятливий метод захисту – соматизацію. Адже захворіти «більш природно», ніж визнати (перед собою та іншими) свою некомпетентність. Як зазначають науковці Є. Д. Соколова та Н. М. Манухіна, для чоловіка, батька, при тривалій втраті роботи або недостатній заробітній платні, щоб забезпечити сім'ю, захворювання стає єдиним виправдовуючим засобом перед собою та навколишніми. Для дружини, яка протягом багатьох років не працювала, захворювання – це можливість зберегти свій статус домогосподарки тоді, коли чоловік перестає забезпечувати сім'ю³.

Б. Любан-Плоцца та співавтори звертають увагу на те, що ефективність взаємодії лікаря і пацієнта залежить від умінь лікаря встановлювати контакт з хворим, у процесі якого пацієнт переконується в можливості використання власних внутрішніх резервів для успішної боротьби з хворобою; від здатності створювати терапевтичний клімат, проявляючи щирість, встановлюючи атмосферу взаємної довіри, враховуючи очікування пацієнта від процесу діагностики, лікування, профілактики й реабілітації.⁴

Б. Любан-Плоцца підкреслює, що лише здатність лікаря інтегрувати у своїй роботі три аспекти – біомедичний, психотерапевтичний та соціально-терапевтичний, робить його справжнім лікарем. Лише за такої умови пацієнт може бути впевнений, що лікар приділить достатню увагу його біологічним, духовним і соціальним проблемам. Інтеграція цих аспектів «цілісної» медицини здійснюється, на думку автора, двома шляхами: через розширення психосоматичної компетенції лікаря або через тісну співпрацю лікаря з психологом⁵.

Проведений аналіз джерельної бази дає можливість констатувати, що на сьогодні накопиче-

ний певний досвід підготовки лікарів, педагогів, психологів. Проте залишається невизначеною проблема психологічної підготовки медичного персоналу до роботи з пацієнтами, формування їх професійно значущих якостей, відсутні науково обґрунтовані рекомендації щодо ефективного здійснення означеного процесу.

Формулювання цілей та виклад основного матеріалу. У наш час все більш необхідними стають психологічні й психотерапевтичні методи в процесі діагностики й лікування соматичних захворювань. Загальновідоме значення емоційного стресу в формуванні психофізіологічних реакцій організму, що призводять до виникнення серцево-судинних, виразкових та інших психосоматичних захворювань.

У процесі професійної діяльності лікарю надзвичайно важливо вміти виявляти індивідуальні особливості пацієнта й враховувати вплив хвороби на зміну психіки, оскільки одне й те ж захворювання впливає по-різному на внутрішній світ пацієнтів, на міжособистісні стосунки. Встановлення оптимального психологічного контакту вимагає детального вивчення особистісних якостей пацієнта, його індивідуальності. Знання індивідуальних властивостей хворого, особливо його емоційно-вольової сфери, дає змогу лікарю моделювати внутрішній світ пацієнта своїм особистим впливом. У цій моделі поєднуються в єдине ціле різні сторони психологічного плану: загальна і медична культура, симпатія і такт, справжня зацікавленість у психологічному контакті з хворим, професійні знання, вміння лікаря тощо.

Професійна свідомість медичного працівника кваліфікується як найважливіша категорія, яка реально відображає суть процесу професійного становлення і розвитку фахівця. Водночас професійна свідомість є психо логічним утворенням, в якому інтегруються професійні цінності, науково-теоретичні знання про себе як про представника професії. Саме вона є репрезентантом усіх аспектів, рівнів, функцій теоретичного і практичного сегментів професійної діяльності. І, безперечно, сформована професійна свідомість є основною умовою якісної трудової діяльності та покликана забезпечити цілісність культури фахівця.

У зв'язку з тим, що об'єктом діяльності медика є людина, вимоги до моральних та інтелектуальних якостей фахівця завжди були підвищеними порівняно з іншими професіями. Медична професійна діяльність висуває вимоги, які пов'язані з емоційними перевантаженнями, частими стресовими ситуаціями, дефіцитом часу, необхідністю приймати рішення при обмеженому обсязі інформації і часу, високою частотою та інтенсивністю міжособистісної взаємодії.

За своєю професійною діяльністю фахівець-медик стикається зі стражданням, болем, смертю. Робота медичного працівника — особливий вид діяльності, який характеризується станом

постійної психологічної готовності, емоційного занурення у проблеми хворих, які пов'язані зі станом їх здоров'я⁶.

Професія вимагає від медика дотримання етичних принципів і вимог, оскільки на ньому лежить величезна відповідальність за життя і здоров'я людей. Успішна професійна діяльність медичного працівника визначається такими його особистісними властивостями і особливостями, як співчуття, терпіння і спокій, вміння знайти правильний підхід до кожного хворого, впевненість у власних силах і стійкість в різних ситуаціях у поєднанні з гнучкістю та пластичністю поведінки в нестандартних професійних ситуаціях, що змінюються; високий ступінь стійкості до стресу, до емоційних та інформаційних перевантажень. Медика характеризує наявність розвинених механізмів адаптації і компенсації з високою значущістю екзистенційно-гуманістичних цінностей.

Незважаючи на численні дослідження, присвячені різноманітним аспектам вивчення професійної свідомості лікаря, ця проблема є далекою від остаточного вирішення.

Як зазначалося, сформована професійна свідомість медика забезпечує високу якість його повсякденної професійної діяльності. Вона суб'єктивно проявляється на рівні особистості через усвідомлення нею ступеня розвитку власних професійних здібностей, інтересів, мотивів професійного навчання та фахової діяльності, визнання себе відповідним тим вимогам, які ставить професія, переживання цієї відповідності як сталого почуття задоволення своїм життєвим вибором.

Відомо, що в тих випадках, коли соматизація стає провідним засобом збереження соціального статусу й самооцінки особистості, повне фізичне видужання неможливе. Саме тоді з'являються чисельні скарги на біль, що не відповідають соматичному діагнозу, об'єктивним даним клінічного обстеження та стану пацієнта. В таких випадках на допомогу лікарю повинен прийти психолог, діяльність якого щодо пошуку ресурсів й позитивних аспектів життя пацієнта стає особливо значущою і необхідною, що ще раз підкреслює актуальність підготовки фахівців нового типу — лікарів-психологів.

Все більшого значення набуває робота психолога з сімейними проблемами, як в індивідуальній терапії, так і з членами сім'ї пацієнта, а також з сім'єю в цілому. Важливим є не лише вирішення сімейних конфліктів, що призвели до виникнення або загострення захворювання, але й зміна звичних форм поведінки в сім'ї, особливо в період реабілітації пацієнта. Адже якщо для людини захворювання є засобом пристосування до середовища, захистом від психотравмуючої ситуації, то для всієї сім'ї в цілому, як єдиної системи, це спосіб вираження неблагополуччя у взаєминах. Хвора людина при цьому є носієм симптому порушень злагоди в сімейній атмос-

фері. Саме на включеність захворювання в сімейну систему звертає увагу психолог, коли працює з соматичними пацієнтами.

Не менш важливим аспектом діяльності психолога в процесі роботи з соматичними хворими є психодіагностика, що є основою вибору методів корекційної роботи. Професійної допомоги психолога часто потребують і лікарі – адже їхня професія є надзвичайно стресогенною і психологічно небезпечною, насамперед – через синдром емоційного вигорання.

Висновки та перспективи дослідження. Взаємовплив психічного й соматичного дозволяє говорити про цілісний підхід до пацієнта. Психологічні знання лікаря є засобом для терапевтичної допомоги та профілактики захворювань. Все більше зростає потреба сучасної медицини в спеціалістах з якісною психологічною освітою, яка б відповідала світовим стандартам, у спеціалістах, які будуть компетентні в фундаментальних медико-біологічних, клінічних і психологічних дисциплінах, тобто лікарях-психологах.

Мета й професійні завдання лікаря-психолога не є простим поєднанням мети й професійних завдань лікаря та психолога, відповідно й поєднання класичної медичної освіти з психологічною не повинне бути суто формальним і не може обмежуватись лише введенням нових навчальних курсів. Передбачається, що це поєднання повинне бути змістовним синтезом, забезпечуючи взаємозв'язок та взаємопроникнення медичних та психологічних знань. Таке вирішення проблеми дозволить сформувати спеціаліста з унікальними можливостями, які цілком відповідатимуть сучасним підходам до лікування та реабілітації.

References:

1. Sokolova E.D., Manuchyna M.N. Psychologhyčeskye aspekty somatyčeskyh zabolevanyj // Psychologhyčeskyj žurnal. – 2000. – № 1. – S. 143-144.
2. Vitenko I.S. Psychologhični osnovy підhotovky medyčnyh kadriv. – Ch.: Osnova, 1995. – 158 s.
3. Sokolova E.D., Manuchyna M.N. Psychologhyčeskye aspekty somatyčeskyh zabolevanyj // Psychologhyčeskyj žurnal. – 2000. – № 1. – S. 143-144.
4. Ljuban-Plocca B., Zaporozhan V., Arjaev N. Terapevtičeskyj sojuz virača u pacyenta. – K.: "ADEF-Ukrayna". – 2001. – 292 s.
5. Ljuban-Plocca B., Pel'dynher V., Kreher F., Lederach-Chofman K. Psychosomatyčeskye rasstrojstva v obščej medycynskoj praktyke. – Sankt-Peterburh: Yzdanye Sankt-Peterburhskoho Psychonevrolohyčeskoho nystytuta ym. V.M.Bečtereva, 2000. – 287 s.
6. Borysjuk A. S. Social'no-psychologhična specyfika profesionalizacii osobystosti / A. S. Borysjuk // Visnyk Charkivs'koho nacional'noho univertytetu imeni V. N. Karazina. – Charkiv, 2007. – Vyp. 38. – S. 30–35.

Borysiuk Alla. Psychological Features of Professional Activity of the Doctor. The current health care system in Ukraine is getting upgraded according to the requirements of society. The article describes the process of changing of paradigm of global health from pathocentric to sanocentric that is to say the transition from medicine-pathology to medicine-sanology, from nosological to personal approach. The growing understanding of the psychological and social aspects of most somatic disorders updates the definition of basic models of interaction between doctor and patient, promoting effective clinical, psychological and social assistance.

Analysis of modern medical realities is convincing academics and practitioners that the emotional disturbances in internal diseases clinics should be given much more attention than it has been given to up until now. One of the topical problems today is formation of art of personal approach to each individual patient within the medical students. The upper mentioned approach presupposes teaching students to analyse and take into account the internal picture of the patient's disease, the patient's mental state, emotions and cognitions associated with the disease.

The intercommunication of spiritual and corporal psychological allows to speak about integral approach to the patient. Doctor's psychological knowledge is the means of the therapeutic aid and disease prevention. In this respect, combining of the classic medical education with psychological health education should not be only formal and can not be limited to the introduction of new courses. It is assumed that this combination should be meaningful synthesis, providing interconnection and interpenetration of medical and psychological knowledge. This solution will form a specialist with unique features that fully meet modern approaches to treatment and rehabilitation.

Key words: doctor, professional activity, patient, professional consciousness.

Борисюк Алла – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: соціалізація, професійне становлення, професійна ідентичність, професійно значущі якості. Автор понад 70 наукових та навчально-методичних праць, серед яких монографія, навчальний посібник, рекомендований Міністерством освіти і науки України, три навчально-методичні посібники, рекомендовані ЦМК з вищої медичної освіти МОЗ України.

Borysiuk Alla – doctor of psychological science, professor at the department of Psychology and Sociology at Bukovinian State Medical University. There are socialization, professional becoming, professional identity, professionally meaningful features among her scientific interests. Authoring more than 70 scientific and teaching papers, which include: monography, manual authorized by the Ministry for education and science, three teaching manuals authorized by central teaching committee for higher medical education at Ministry For Health Care of Ukraine

Received: 26-10-2015

Advance Acces Publischer: December 2015

© A. Borysiuk, 2015

УДК 378.018:004:378.064.2

Марина ТИМОФІЄВА
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет»,
Чернівці (Україна),
timofieva.marina@bsmu.edu.ua

Maryna TYMOFIEVA
Higher State Educational Establishment
of Ukraine «Bukovina State Medical
University» Chernivtsi (Ukraine)

**ВПЛИВ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ НА
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ТА
ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТА В
НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

**THE INFLUENCE OF FEEDBACK ON THE
FORMATION OF PERSONAL AND
PROFESSIONAL QUALITIES OF THE
STUDENT IN THE LEARNING
PROCESS**

Ключевые слова: *интерактивная форма обучения, обратная связь, индивидуальная работа студента, коммуникативный шум, ошибки обратной связи, самовыражение, профессиональное становление.*

Тимофеева Марина. Влияние обратной связи на формирование личностных и профессиональных качеств студента в учебном процессе.

Системе образования, через которую проходит все подрастающее поколение, сегодня предъявляются качественно иные требования, чем раньше. Одной из основных целей образования является развитие личности, формирование у нее жизненных компетентностей. Для того, чтобы воспользоваться знаниями, уметь анализировать, решать проблемы, сотрудничать с другими людьми, следует активнее применять интерактивные методы, в которых присутствуют важные элементы: активность и сотрудничество.

В статье определены особенности и описаны виды обратной связи как процесса интерактивной формы обучения; обосновано влияние положительной и отрицательной обратной связи на психику студентов. Определена роль обратной связи для педагога. Указана необходимость положительной обратной связи для развития как личностных так и профессиональных качеств студента.

Актуальність теми. Зміни життя в сучасному світі вимагають і змін мети та призначення сучасної освіти. Знижується функціональна значущість і привабливість традиційної організації навчання, передача «готових» знань від викладача до студента перестає бути основним завданням навчального процесу. Важливо викликати інтерес до навчальної теми, перетворювати аудиторію пасивних спостерігачів на активних учасників заняття. Якщо викладач у своїй роботі буде використовувати активні форми та методи навчання, то це важливе питання буде вирішеним. Активні форми навчання будуються на інтерактивних методах, коли існує взаємозв'язок не лише між викладачем і слухачем, а й між слухачами у навчанні. Певний час метою навчання вважалося озброєння студентів психологічними знаннями, вміннями та навичками. В даний час все більше зростає роль науки, зростає обсяг знань, тому важливим є прищеплення студентам прагнення самостійно здобувати знання.

Постановка проблеми. На відміну від традиційних форм ведення занять, в інтерактивному навчанні змінюється взаємодія викладача і студента: активність викладача поступається місцем активності студента, а завданням викладача стає створення умов для студентської ініціативи. Відсутність систематизованих теоретич-

них і методологічних розробок стосовно психологічних особливостей зворотного зв'язку як процесу інтерактивної форми навчання та впливу його на психіку студента, зумовили вибір теми дослідження.

Мета статті полягає в теоретико-методологічному аналізі зворотного зв'язку як процесу інтерактивної форми навчання; дослідженні та визначенні впливу зворотного зв'язку на формування особистісних та професійних якостей студента в навчальному процесі.

Ступінь наукової розробки. Інтерактивне навчання не є абсолютно новим, адже подібні підходи застосовувалися з давніх часів. Перевагою інтерактивних методів навчання є підвищення ефективності процесу засвоєння інформації. За даними американських вчених, під час лекції учень засвоює всього лиш 5% матеріалу, під час читання – 10%, роботи з відео/аудіоматеріалами – 20%, під час демонстрації – 30%, під час дискусії – 50%, під час практики – 75%, а коли студент навчає інших чи відразу застосовує знання – 90%.

Під час інтерактивного навчання студент стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це забезпечує внутрішню мотивацію навчання, що сприяє його ефективності.

Інтерактивні методи захоплюють слухачів, пробуджують в них інтерес, навчають самостійному мисленню та діям.

Завдяки ефекту новизни та оригінальності інтерактивних методів при правильній їх організації зростає зацікавленість до процесу навчання.

Основна характеристика «Інтерактива»:
спеціальна форма пізнавальної діяльності;
заохочення до процесу пізнання всіх слухачів;

рефлексія комунікативних, інтерактивних та перцептивних особливостей спілкування;

самореалізація в групі;

оцінка професійних знань;

аналіз клімату в колективі, підтримка атмосфери доброзичливості, взаємопідтримки – форми кооперації та співпраці.

Задачі, які можна розв'язати одночасно при інтерактивній формі навчання: розвиток комунікативних умінь і навичок спілкування, покращення роботи в групі; переключення уваги на вузлові питання теми тощо.

Формою організації навчального процесу є індивідуальна робота студента, яка передбачає створення умов для повнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуально-спрямований розвиток здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність. Метою індивідуального навчально-дослідного завдання є самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної роботи. До індивідуального завдання відносимо реферування матеріалу з подальшим представленням у вигляді доповіді на семінарському чи практичному занятті. Доповідь – це вид монологічного мовлення: публічне, розгорнуте, офіційне повідомлення з вибраної теми. Головна мета доповіді в будь-якому випадку – інформування. В різних контекстах мета доповіді супроводжується додатковою функцією – наприклад, викликати дискусію. Саме в цей момент в силу вступає зворотній зв'язок як інтерактивна форма навчання. Зворотний зв'язок – це процес обміну змістовною та оціночною реакцією студентів на інформацію і поведінку у взаємодії.

У системі навчання найважливішим видом зворотного зв'язку є перевірка знань студентів. Можливі й інші види, адже навчання – єдність двох видів діяльності: викладання (діяльності педагога) і навчання (діяльності студентів), тому зворотний зв'язок необхідний щодо тієї чи іншої діяльності. Зазвичай знання студентів опосередковано свідчать і про діяльність педагога, а не тільки про діяльність студентів, тому облік знань і є найважливішим видом зворотного зв'язку. Функція зворотного зв'язку є основною функцією контролю, реалізація якої забезпечує керування процесом навчання. Зворотний зв'язок,

що діє у напрямі до вчителя, несе йому інформацію про хід навчального процесу. Вчитель аналізує цю інформацію з погляду успішності/неуспішності перебігу процесу оволодіння знаннями, проводить діагностику знань студентів, виявляє ступінь відповідності обраної тактики навчання реальним потребам. Це дає можливість своєчасно оцінити методичну ситуацію і внести необхідні коригуючі зміни щодо прийомів, способів і методів навчання, відбору вправ, режиму і тривалості їх виконання, послідовності організації всієї навчальної роботи.

Студентам зворотний зв'язок дає інформацію про успішність їх навчальної діяльності з оволодіння навичками та вміннями. Така інформація дозволяє їм здійснювати самооцінку прогресу в оволодінні новою інформацією і планувати свою подальшу навчальну діяльність.

Питанням зворотного зв'язку в навчальному процесі присвячують свої роботи як вітчизняні, так і зарубіжні педагоги і психологи, причому більшість з них розглядають зворотний зв'язок у навчальному процесі як одне з центральних понять в освіті. Різні наукові підходи і напрямки поняття «зворотній зв'язок» наповнюють різним змістом. Так, розглядаючи основні теоретичні моделі та типи зворотного зв'язку, педагог О. Д. Лук'яненко робить висновок про те, що від оптимального функціонування зворотного зв'язку багато в чому залежить успішність реалізації процесу навчання².

Існує думка, що термін «зворотний зв'язок» був відкритий ще в 1893 році М. М. Ланге, завдяки відкриттю регулювання поведінки людини за допомогою зворотного зв'язку. На необхідність зворотного зв'язку в керуванні навчальним процесом у 60-ті роки ХХ ст. звернули увагу Б. Ф. Скіннер і Е. Торндайк, які розробляли основи програмованого навчання в контексті теорії біхевіоризму. Наприклад біхевіористична модель зворотного зв'язку розглядалася як форма підкріплення саме відповіді. В найбільш завершеному виді ця позиція представлена в роботах Б.Ф.Скіннера, який розробив теорію оперантного обумовлення. Оперантне обумовлення – навчання, в процесі якого отримання нового досвіду та реалізація його в поведінці призводять до досягнення певної мети. Основна ідея його теорії в підвищенні ймовірної відповіді на певний стимул.

Зворотний зв'язок в когнітивній теорії розглядається як інформація для учіння. Зворотний зв'язок і підкріплення виконують різні функції: підкріплення подається з метою закріпити виконуючу дію, а зворотний зв'язок для отримання інформації відповідно до виконаної дії.

Зворотний зв'язок в комунікативній моделі – це засіб спілкування за допомогою якого здійснюється дія спілкування, функція педагогічної психології, засіб рефлексії. Рефлексія як механізм зворотного зв'язку в життєдіяльності людини – це не тільки результат (зображення в дзер-

калі), але й процес, який пов'язаний з внутрішніми перетвореннями – осмисленням і переосмисленням стереотипів мислення.

Інформаційна взаємодія суб'єктів комунікації опосередкована впливом інформації (прямого і зворотного зв'язку)³, якістю її кодування і декодування. Зворотний зв'язок (у вербальній або невербальній формах) виражає ступінь засвоєння розуміння повідомлення, довіри до нього, згоду чи незгоду з ним, змінює комунікативні ролі суб'єктів комунікації. Це означає, що на етапі зворотного зв'язку професійно-педагогічної комунікації адресат (студент) стає адресантом, виражаючи свою реакцію на початкову інформацію.

Зимня І. А. розглядає зворотний зв'язок в контексті схеми педагогічної взаємодії в усьому різноманітті її ланок (джерело, ситуація, канал зв'язку). При цьому зворотний зв'язок, що здійснює контроль, регуляцію та управління, визнається як будь-яка інформація про процес або результати виконання певної дії. З позиції педагогічної психології, педагогічну взаємодію розглядають і як комунікативну систему «між особистісну взаємодію», в розумінні системи обумовлених індивідуальних дій, зв'язаних циклічною причинною залежністю, за якої поведінка кожного з учасників виступає одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших.

Особливості діяльності студента яскраво виявляються вже на першому курсі. Перехід від навчання в середній школі до навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ) характеризується різкою зміною умов, в яких відбувається діяльність. Основна відмінність ВНЗ від загальноосвітньої школи полягає в самій постановці навчальної роботи. В загальноосвітній школі вчитель навчає учня, у ВНЗ викладач керує самостійною роботою студента. На практичних заняттях з психології спілкування після доповіді студента з самостійно обраної теми індивідуальної роботи використовуємо зворотний зв'язок у вигляді запитань, доповнень, оцінки підготовленої інформації. Доповідач на групу може поставити запитання перед доповіддю, під час, або після поданої інформації. Слухачі в свій час задають запитання доповідачу, доповнюють матеріал, дискутують. Завдяки такому зворотному зв'язку глибше засвоюється матеріал, студенти реалізують свої можливості, підвищують самооцінку. Важливо в цей час вчителю підтримувати приємну обстановку та довірливі стосунки в групі, культуру дискусії, застосування та пояснення складних термінів. Важливим компонентом дієвої комбінації зворотного зв'язку є обговорення. Саме цей компонент дозволяє реалізувати спільну діяльність викладача і студентів. В процесі обговорення відбувається обмін інформацією, думками, судженнями. На даному етапі важливим є вміння викладача і студентів формулювати запитання доповідачу.

Існує декілька видів зворотного зв'язку: прямий і опосередкований, позитивний і негативний.

Прямий зворотний зв'язок характеризується відвертою і однозначною формою повідомлення.

Опосередкований зворотний зв'язок – це завуальована форма передачі партнеру інформації. Для цього використовуються риторичні запитання на кшталт «Ви дійсно так вважаєте?», «І це допоможе?». Також використовуються іронічні зауваження, вербальні і невербальні реакції тощо. Природно, що здогадки не завжди виявляються правильними, що значно ускладнює процес спілкування. Опосередкований зворотний зв'язок може бути також зумовлений неможливістю з морально-етичних норм висловлюватися прямо й відверто.

Позитивний зворотний зв'язок – це гідна оцінка підготовленої інформації, виступу, творчого підходу, висновків. Існують наступні види заохочення: подяка, похвала, висока оцінка, визнання, професійне зростання, гордість за свої досягнення тощо. У заохочувальній системі важливо не те, як її оцінює викладач, а те, якою вона бачиться студентом і які мотиви викликає до життя. Інформація, яка міститься у зворотному зв'язку, часто буває суто особистою, і викладачу важливо зосередитися на людині, не відволікаючись на сторонні чинники, чітко усвідомлюючи ті мотиви і почуття, якими він керується. Іноді викладач може бути обтяжений думками сумнівного емоційного змісту, їх відображення в якості зворотного зв'язку тільки погіршить ситуацію. Важливо також, щоб зворотний зв'язок був реалізований в потрібний момент, коли від студента чекають висловлювання. Інакше викладач ризикує бути не почутим. Використання зворотного зв'язку дозволяє зібрати разом пункти розбіжності і злагодити і виразніше уявити собі об'єктивну картину.

Майстерність зворотного зв'язку повинна подвоїтися, якщо виникає необхідність критичного зауваження. В становищі і критика, і критикованого, на жаль, є багато аспектів, які можуть призвести до ускладнень у взаєминах і навіть до конфліктів. Критика може пошкодити психологічному клімату в групі і знизити рівень етичності, якщо критичні зауваження висловлені нетактично. Форма, в якій висловлюються критичні зауваження, повинна бути коректною, а сама критика справедливою.

Під *негативним зворотним зв'язком* найчастіше розуміють таку інформацію, яка каже про те, що досягнутий результат нижчий за стандарт, завуальоване приниження як недооцінка особистісних якостей студента, так і особистості в цілому. Теорія соціального навчання і різні теорії контролю вважають, що негативний зворотний зв'язок знижує задоволеність діяльністю, зате сприяє збільшенню зусиль, які прикла-

дає людина, підвищенню ефективності дії. У свою чергу, позитивний зворотний зв'язок збільшує задоволеність, але сприяє зниженню зусиль та ефективності дії.

Помилки зворотного зв'язку:

Усереднення. Оцінюючи працю студента, педагог дотримується середніх значень, уникаючи крайніх оцінок, як позитивних, так і негативних. Ця позиція веде до усереднення оцінки праці і нівелювання конкретного внеску студента. Така форма зворотнього зв'язку породжує негативну реакцію.

Узагальнення. Оцінювання студента будується на основі загальної думки про нього та попередніх балів, які є в журналі оцінювання.

Заниження. Оцінка достоїнств студента через призму власних переваг педагога веде до заниження здібностей студента. Подібна позиція формує негативне ставлення студента до викладача.

Упередженість. Зворотний зв'язок змінюється залежно від симпатій чи антипатій викладача.

Змішання фактів і думок. Зворотний зв'язок передбачає наявність об'єктивної думки про подану інформацію студентом. Необхідно опиратися на факти, а якщо висловлюється думка, то вона має бути заявлено як суб'єктивне судження.

Особливе значення таких зворотних зв'язків між викладачем і студентами, між студентами в групі зумовлене процесом сприймання інформації. Обмеженнями для негативного зворотного зв'язку з боку студентів можуть бути:

побоювання можливих неприємних наслідків для себе;

соціально-культурний чинник (норми, традиції, які обмежують критичні висловлювання);

психологічне напруження.

Щодо викладачів, то негативну зворотну інформацію стосовно студентів часто розглядають як ефективну форму управлінського спілкування. Висловлювання можуть принижувати людську гідність студента. І, як наслідок, виникають комунікативні бар'єри в спілкуванні, внутрішні конфлікти, занижена самооцінка, агресія.

Іншу крайність представляють ті викладачі, які на своїй посаді бачуть можливість самоствердження за рахунок демонстрації своєї переваги над студентами. Це може виявлятися в підкресленій директивності та демонстративності поведінки викладача, відсутність у нього бажання вступати в діалог чи дискусію зі студентами.

Повага до студента виявляється в тому, що викладач ставить його до нього як до рівноправного учасника освітнього процесу:

студенту дається право вибору (в певних межах);

дається право висловитися (не обов'язково тут і тепер);

думка студента цінується (не обов'язково приймається як правильна).

У процесі навчання можливі ситуації, в яких студент вважає, що викладач не правий у своїх висловлюваннях на заняттях. По-перше, викладач має право на свій погляд, навіть якщо він не збігається з думкою студента. По-друге, і студент може мати свою наукову і світоглядну позицію. Коректна поведінка викладача полягає в тому, що він повинен дати студенту, який не погоджується, можливість хоча б окреслити свою думку, свій погляд, або власне викладач представить перед аудиторією позицію студента. Зробити це краще під час перерви чи на семінарі (тоді з'явиться можливість порівняти і обговорити різні позиції), або на іншому занятті, заздалегідь підготувавшись до відповіді на зауваження студента.

Грамотно побудована система зворотного зв'язку як процесу інтерактивної форми роботи зі студентами, обов'язково призведе до підвищення знань студентів.

Спілкування ніколи не відбувається в ідеальних умовах, зазвичай, його супроводжують різні перешкоди. Зокрема, коли відбувається взаємодія під час навчального процесу в групі, в якій налічується від 12 до 24 студентів, комунікативні шуми є настільки потужними, що заважають почути та зрозуміти співрозмовника. Комунікативні шуми – це порушення і/або деформації повідомлення, які ускладнюють процес передавання або сприйняття інформації.

Поняття «шум» було впроваджено К. Е. Шенноном та В. Вівером у 1949 році та пов'язане з інформаційною моделлю комунікації, в якій сигнал проходив по каналу від адресанта до адресата. Науковці стверджували, що в комунікації існують три рівні проблем: технічна проблема – наскільки точно передане повідомлення; семантична проблема – наскільки точно передано значення; проблема ефективності – наскільки ефективним є отримане значення. Найбільшим недоліком цієї моделі було те, що в ній активним був лише адресант, а адресат відігравав лише пасивну роль одержувача повідомлення, тобто, у цій моделі не було зворотного зв'язку. Пізніше цю модель комунікації удосконалювали у свої працях такі вчені як: У. Еко, Р. Якобсон, А. Греймас.

На думку О.Селіванової, комунікативний шум може виникати на чотирьох рівнях: формально-змістовому, інтерактивному, онтологічному та соціокультурному рівнях⁴.

На формально-змістовому рівні комунікативний шум виникає через зовнішні або механічні шуми (гамір, голосна музика), фонетичні – дефекти мовлення, неправильний наголос, тиха або навпаки, дуже голосна, вимова. На інтерактивному рівні комунікативний шум виникає через небажання продовжувати розмову одного з комунікантів, нерозуміння логіки адресанта тощо. На онтологічному рівні комунікативний шум виникає через втручання інших осіб у спілкування, що призводить до зміни адресата та

теми розмови. На соціокультурному рівні комунікативний шум відбувається через незнання або ігнорування правил, моральних цінностей певної культури чи субкультури, правил ділового чи повсякденного етикету у певному соціумі⁵.

Зворотний зв'язок підвищує шанси на ефективний обмін інформацією, уникнення комунікативних шумів. Щоразу, коли викладач намагається вступити у комунікацію, реалізувати власну мету в ній, він формулює висловлювання і прогнозує його вплив на суб'єкта комунікації, розраховуючи на певну кількість варіантів поведінки. Тому він як відправник інформації має усвідомлювати свою відповідальність за наслідки акту комунікації. Постійно орієнтуючись на реакцію суб'єкта комунікації, викладач розвиває власну комунікативну культуру.

Викладач має створити умови для творчої діяльності, атмосферу, де студент може подолати сором'язливість і нерішучість, а якщо доведеться критикувати, то дотримуватись правил конструктивної критики. Як викладачу, так і студентів, який доповнює матеріал, та дискутує, разом із запереченням необхідно запропонувати варіанти рішень.

Якщо торкнутись професійної сторони майбутнього медичного працівника, то у контексті спілкування лікаря і пацієнта зворотній зв'язок – це реакція пацієнта на поведінку лікаря. Зворотний зв'язок покликаний допомогти медичному персоналу зрозуміти, як подана інформація сприймаються і оцінюються пацієнтом.

Для того, щоб процес зворотного зв'язку мав позитивний вплив на розвиток особистісних та професійних якостей студента потрібно, щоб студент набув досвід такого спілкування і це можливо в груповій тренінговій роботі. Програма курсу «Психологія спілкування» у вищому навчальному закладі для студентів-медиків надає можливість використовувати вправи, які мають за мету формування довіри і зняття напруги у партнера по спілкуванню. Під час тренінгу передбачається наявність позитивного настрою стосовно партнера, інакше це може трансформуватися в конфлікт. З самого початку необхідно проявити у своїх жестах, міміці, погляді, позі внутрішню повагу й позитивне ставлення до партнера. Позитивний настрій дозволить: продемонструвати повагу, зняти опір, створити сприятливий імідж, викликати у партнера позитивні емоції.

Для встановлення взаєморозуміння необхідно «включитися» в спілкування – налаштуватися на голос, позу, жестикуляцію партнера, зрозуміти його внутрішній емоційний стан. Важливо не тільки синхронізувати спілкування, а й висловлювати уявлення про внутрішні мотиви і емоційних відчуттях партнера («Мені здається, це дуже важливо для Вас ...»; «Вам неприємна ця тема ...»). Висловлюючи вголос своє невдоволення, ми, як правило, мовчимо про позитивні сторони поведінки, сприймаючи їх як належне.

Говоріть щирі компліменти, підкріплюйте словами позитивні зрушення в поведінці партнера, покажіть, що ви бачите і помічаєте його бажання продуктивно спілкуватися. Якщо ваші компліменти будуть щирими, впевненими та відповідними моменту, ви досягнете того, що: співбесідник постарается виправдати ваші позитивні очікування, знизиться психологічний захист, сформується настрій на співпрацю.

Ім'я символізує особистість людини. Звернення по імені свідчить про повагу до людини насамперед як особистості. Важливо говорити і про значимість внеску доповідача, співбесідника, партнера в спільну справу. Звернення по імені допоможе швидше сформуванню у партнера: почуття задоволення, супроводжуване позитивними емоціями, атракцію, симпатію по відношенню до вас, почуття задоволення власним статусом.

Доцільно разом із викладачем розглянути ситуацію й обговорювані ідеї з різних поглядів і кожному зі свого боку знайти щось позитивне. Такий підхід дозволить: послабити опір, продемонструвати готовність до діалогу, системно розглянути обговорювану проблему⁶.

Висновки. Діяльність студента професійно спрямована, вона є формою його соціальної та пізнавальної активності, вираженням прагнень до життєвого самовизначення та самоствердження. Більшість студентів виявляють самостійність в навчальному процесі, займають активну позицію, надаючи перевагу також формам навчання, які є не лише засобами пізнання, але й засобом самовираження, дають можливість висловити власний погляд, власну позицію. Організація процесу навчання з використанням інтерактивних форм сприяє формуванню стійкого інтересу до навчання, потреб у самоосвіті, саморозвитку. Зворотний зв'язок як інтерактивна форма навчання зокрема забезпечує високу мотивацію, поглиблення знань, творчість і фантазію, комунікабельність, активну життєву позицію, командний дух, цінність індивідуальності, свободу самовираження, акцент на діяльність, набуття професійних якостей, розвиток навичок аналізу та рефлексії своєї діяльності, розвиток прагнення до співпраці та емпатії. Слід зазначити, що не правильна організація інтерактивного методу в процесі навчання, обмеження позитивного зворотного зв'язку в навчальному процесі знижує ефективність засвоєння знань, дезорієнтує студентів, знижує в них почуття причетності та значення в групі, на особистісному рівні знижується самооцінка, з'являється боязнь публічних виступів, тривожність та невпевненість в своїх діях.

References:

¹ Pometun O., Py'rozhenko L. Interaktyvni tehnologiyi navchannya: teoriya i prakty'ka. – K., 2002. – S. 9.

² Luk'yanenko O.D. Obratnaya svyaz' v dy'dakty'cheskom y'nformacy'onnom vzyay'mo dejstv'y' pedagoga y' uchashhy'xsya ³³³ [Elektronny'j resurs] // Y'zvesty'ya RGPU y'm. A.Y'. Gercena. – 2007. – № 33. – Rezhym dostupu: <http://cyberleninka.ru/article/n/obratnaya-svyaz-v-didaktich-eskom-informatsionnom-vzaimodeystvii-pedagoga-i-uchaschihsy>

³ Zy'mnyaya Y'.A. Pedagogiy'cheskaya psy'xologiy'a. Uchebny'k dlya vuzov. Y'zd. vtoree, dop., y'spr. y' pererab / Y'.A. Zy'mnyaya. – M.: Y'zdatel'skaya korporacy'ya «Logos», 2000. – 384 s.

⁴ Selivanova O.O. Osnovy' movnoyi komunikaciyi [pidruchny'k] / O.O. Selivanova. – Cherkasy' : Chabanenko Yu.A., 2011. – 350 s.

⁵ T.V. Pry'chy'ny' ta naslidky' vy'ny'knennya kominikaty'vnogo shumy v komunikaciyi // [Elektronny'j resurs] – Rezhym dostupu: http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_42_1/235_242.pdf (Дата відвідування – 30.01.2016р.)

⁶ Abdulova T. P. / Psy'xologiya menedzhmenta. – M., 2003. – S. 129.

Tymofieva Maryna. The Influence of Feedback on the Formation of Personal and Professional Qualities of the Student in the Learning Process. The education system, through which passes all of the younger generation, is placed today by different demands than ever before. One of the main purposes of education is personal development, the formation of life competencies. In order to use the knowledge to be able to analyze and solve problems, collaborate with others, should be more actively used the interactive methods in which there are important elements of the activity and cooperation.

The lack of systematic theoretical and methodological developments concerning the psychological characteristics of the feedback as a process of interactive learning and its impact on the psyche of the student, led to the choice of research topic.

The article defines the features and describes the types of feedback as a process of interactive form of learning; justifies the impact of positive and negative feedback on the psyche of the students. It is important to note that improper organization of interactive methods in the learning process, limiting positive feedback in the learning process reduces the effectiveness of learning, confuses students, reduces a sense of belonging and significance in the group, the self-esteem is lowered on a personal level, fear of public speaking, anxiety and uncertainty in actions appears.

The role of feedback for the teacher is determined. It is elucidate that the feedback function is the main function of control, implementation of which provides the direction of the learning process. Feedback acting towards the teacher, has information about the educational process, towards the students – gives the information about the success of their educational activity on mastering skills and practice. This information allows students to carry out the self-assessment of the progress in knowledge and to plan their future training activities.

Feedback as an interactive learning format provides high motivation, improvement of knowledge, creativity and imagination, communication skills, active life position, team spirit, value of individuality, freedom of expression, development of skills of analysis and reflection

of the activity, development of desire to cooperation and empathy.

Keywords: *interactive form of learning, feedback, individual student's work, communicative noise, self-expression, professional development, feedback error.*

Тимофієва Марина – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності майбутнього сімейного лікаря” за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія автор продовжує дослідження у галузі психологічного здоров'я, психології спілкування, педагогічної психології. Автор понад 70 наукових праць, у тому числі монографії, навчального посібника, рекомендованого Міністерством освіти і науки України, навчально-методичного посібника, психологічного практикуму.

Tymofieva Marina – candidate of psychological science, associate professor of psychology and sociology department of Bukovinian State Medical University. After defending dissertation, „Psychological conditions of communicative competence family doctor” specialty 19.00.07 – Educational and Developmental Psychology by continuing research in the field of mental health, psychology, communication, educational psychology. Author of over 70 scientific papers, including – monographs, textbooks recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, of a manual, psychological workshop.

Received: 19-10- 2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© M.Tymofieva, 2015

Іван ОСТАЩУК,
ВДНЗ України Буковинський
державний медичний університет”,
Чернівці (Україна)
ostaszczyk@ukr.net

Ivan OSTASHCHUK
Higher State Educational
Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical
University»
Chernivtsi (Ukraine)

**РЕЦЕНЗІЯ НА МИСТЕЦТВОЗНАВЧЕ ВИДАННЯ:
СТЕПОВИК Д.В. ВОЛОДИМИРСЬКИЙ СОБОР: ІСТОРІЯ,
АРХІТЕКТУРА, МАЛЯРСТВО СОБОРУ У КИЄВІ /
Д.В. СТЕПОВИК. – К. : ДНІПРО, 2015. – 376 С. : ІЛ**

**THE REVIEW OF THE SCIENTIFIC HISTORY OF ART EDITION
BY STEPovyk D.V. “ST VOLODYMYR'S CATHEDRAL:
HISTORY, ARCHITECTURE, PAINTING OF THE CATHEDRAL
IN KYIV” / D.V.STEPovyk. – K.: DNIPRO – 376 P.**

Ключевые слова:
*Владимирский собор, храм,
живопись, архитектура.*

Осташук Иван. Рецензия на искусствоведческое издание: Степовик Д.В. Владимирский собор : История, архитектура, живопись собора в Киеве / Д.В. Степовик. – К. : Днепро, – 376 с. : ил.

В научном издании профессора Д.В. Степовика комплексно исследовано возникновение идеи и историю строительства, художественные и стилистические особенности, иконостасы и настенную живопись, орнаменты и декор Владимирского собора. Проанализировано доминантные характеристики мастеров росписей кафедрального храма: В. Васнецова, М. Врубеля, М. Нестерова, В. Котарбинского, П. и А. Сведомских.

Коли віруюча людина заходить до храму, то, мабуть, нерідко задає собі питання, яке непокоїло царя Соломона перед посвяченням Єрусалимського храму: «Бо чи ж справді Бог сидить на землі? Ось небо та небо небес не обіймають Тебе, що ж тоді храм той, що я збудував?» (1 Царів 8:27). На перший погляд, пов'язування присутності Бога з певним місцем може видатися якимось язичницьким чи надто спрощеним. Але ж, згідно християнства, час та місце цілком

належать Богові. Попри те, що кожен час і цілий Всесвіт можна вважати Його «святинею», проте, як відомо зі Святого Письма та повчань святих, існують окремі часові виміри й місцевості, котрі Господь обирає, щоб у них людина особливим чином відчувала Його присутність та благодать. Так, від 20 серпня (2 вересня за новим стилем) 1896 р., коли було освячено величний Володимирський собор, до цього прекрасного храму у центрі Києва приходять численні віруючі, будучи переконані, що насправді стають перед Богом, Який там присутній.

Грунтовне мистецтвознавче видання Дмитра Власовича Степовика «Володимирський собор : Історія, архітектура, малярство собору у Києві» саме присвячене комплексному дослідженню одного зі знакових храмів української культури. Відомий науковець захопливо висвітлює непросто історію зведення та мистецького оздоблення Володимирського собору, порівнюючи його із найвеличнішими християнськими храмами. Драматичні перипетії будівництва майбутнього кафедрального собору столиці України професор Д. Степовик пояснює духовними причинами (на що не звертали уваги попередні вчені): «Храм – це присутність невидимого Бога у видимому приміщенні. І це приміщення є також дзеркалом моралі й побожності людей. І коли це дзеркало стає кривим, утаєна Божа присутність припиняється. Вона може поновитися, коли люди каються і виправляються, стаючи знову на дорогу правди» (с.21). Безумовно, таке феноменологічне коментування історії будівництва храму цілком вмотивоване, адже саме тлумачення сприйняття священнодійства, простору, оздоблення святинь не тільки богослови, але й будівництва храму цілком вмотивоване, адже саме тлумачення -

сприйняття священнодійства, простору, оздоблення святинь не тільки богослови, але й релігієзнавці, мистецтвознавці пояснюють із духовно-іраціональних позицій. Автор праці вважає, що фахова некомпетентність та корупція виконавців технічних робіт, гордовите бажання прославити російську самодержавність, вперте ігнорування українських архітектурно-мистецьких традицій у будівництві та розписах призвели до того, що храм зводили протягом 34-х років (замість запланованих 4-х). Серед імен відомих тогочасних архітекторів, які були головними зодчими собору (Іван Штрот, Павло Спарро, Рудольф Бернгардт, Федір Голованов, Карл Маєвський, Володимир Ніколаєв), талант Олександра Беретті найбільше спричинився до постання храму. Фактично це будівництво стало Голгофою для молодого талановитого архітектора. Саме О. Беретті звинуватили у тріщинах храму, через які він мало не розвалився. Хоча, насправді, провина швидше лежить на нечистих на руку підрядниках. Цей скандал спричинив банкрутство, психічне захворювання та смерть О. Беретті за рік до освячення величної святині.

Професор Д. Степовик обгрунтовано робить висновок щодо архітектурної парадигми храму, вважаючи, що тут має місце органічне поєднання різних стилів, а не їхнє «змішування» (еклектика): «цілісний образ собору як архітектурно-мистецького твору сформував і визначив Олександр Беретті. І саме його три стильові уподобання – неоренесанс, пізній ампір та неовізантинізм – виразно проглядаються в соборі» (с.52–53).

Автор праці детально розповідає про історію розписів та художні особливості манери кожного з іменитих митців, що працювали над оздобленням храму: Віктора Васнецова, Михайла Врубеля, Михайла Нестерова, Вільгельма Котарбінського, Павла й Олександра Сведомських та ін. Ось, наприклад, характеристика купольного образу Христа пензля Віктора Васнецова в стилі сецесіону: «Господь ширяє над безмежним простором, Його синій гиматій колористично суголошний небу, а золотий німб підкреслює і виокремлює красу його обличчя – дуже молодого, з рожевими щоками, з прекрасно намальованим темним волоссям і невеликою борідкою та вусами. Можна сказати, що Васнецов вніс найбільше змін в іконографію й колористику підкупольного образу Христа, зняв чимало умовностей, властивих візантійському стилю (в нього зовсім нема асистів і взагалі лінійної градації), посиливши духовну настроєвість і людську маєстатичність Спасителя» (с.99).

Найбільшою імпресією на відвідувачів Володимирського собору захоплює і надихає центральний образ Богоматері з маленьким Ісусом у консі вівтарної апсиди. Д. Степовик детально аналізує цю композицію з погляду іконографії та мистецтвознавства: «Як і в «Сикстинській Мадонні» Рафаеля, тут не простежується якийсь

конкретний іконний типаж, приписаний Церквою. Богословська ідея жертви вималювана у вільному трактуванні, але дуже переконливо й естетично досконало. Увігнута конха, якою вгорі завершується вівтарна апсида, дуже сприяє відчуттю руху Богородиці й Ісуса в напрямі людей. Цей рух підтверджується переривистою хмарою, яка, до того ж, має форму дуги, підлаштованої під форму увігнутої конхи. Враження таке, що саме небо рухається назустріч людям; а широко розкриті крила ангелів обабіч Марії та Христа ще більше посилюють відчуття настання чогось великого, небувалого» (с.112).

Наукове видання доповнюється прекрасної якості фотоілюстраціями Володимирського собору.

Праця професора Дмитра Власовича Степовика «Володимирський собор: Історія, архітектура, малярство собору у Києві», виконана на широкому корпусі джерельної бази, містить детальну історію будівництва та оздоблення храму, а також глибокі мистецтвознавчі, естетичні, філософські, історико-культурологічні й богословські висновки.

Ostashchuk Ivan. The Review of the Scientific History of Art Edition by Stepovyk D.V. "St Volodymyr's Cathedral: History, Architecture, Painting of the Cathedral in Kyiv" / D.V.Stepovyk. – K.: Dnipro – 376 p. In the scientific edition of Professor D.V.Stepovyk the occurrence of idea and history of the building, artistic and stylistic features, iconostasis and wall paintings, ornaments and decorations of St Volodymyr's Cathedral are comprehensively studied. Analysis of the characteristics of the dominant masters of painting the Cathedral was made by Viktor Vasnetsov, Mikhail Vruble, Mikhail Nesterov, Wilhelm Kotarbiński, Paweł and Aleksandr Swedomski.

Keywords: *St Volodymyr's Cathedral, temple, painting, architecture.*

Остащук Іван – доктор філософських наук, професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: філософія релігії, історія релігії, релігійна герменевтика, культурологія. Автор 115 наукових публікацій.

Ostashchuk Ivan – Doctor of Philosophy Science, Professor of the Social Sciences and Ukrainian Studies department of Bukovinian State Medical University. Research interests: Philosophy of Religion, History of Religion, Religious Hermeneutics, Cultural Studies. Author of 110 scientific publications.

Received 29-10-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© I. Ostashchuk, 2015

Antoni MOYSEY
Higher State Educational Establishment
of Ukraine «Bukovinian State Medical
University», Chernivtsi (Ukraine)
antoniimoisei@bsmu.edu.ua

Антоній МОЙСЕЙ,
ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»,
Чернівці (Україна)
ORCID ID: 0000-0001-5295-2271

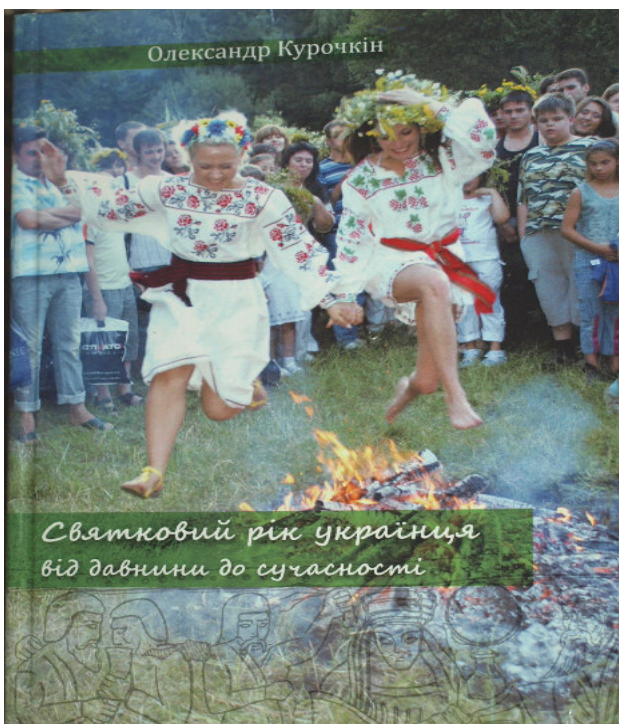
**СПРАВЖНЯ ЕНЦИКЛОПЕДІЯ НАРОДНОЇ
МУДРОСТІ
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
КУРОЧКІН О.В. СВЯТКОВИЙ РІК
УКРАЇНЦІВ (ВІД ДАВНИНИ ДО
СУЧАСНОСТІ). – Біла Церква:
ВИДАВЕЦЬ ПШОНКІВСЬКИЙ О.В.,
2014. – 392 С.**

**THE REAL ENCYCLOPEDIA OF FOLK
WISDOM. REVIEW OF MONOGRAPH:
KUROCHKIN OV UKRAINIAN FESTIVE YEAR
(FROM ANCIENT TIMES TO THE PRESENT). -
WHITE CHURCH: PUBLISHE PSHONKIVSKYY
O., 2014. - 392 P.**

Ключевые слова: календарная
обрядность украинцев, праздничный ка-
лендарь, аграрные обряды,
религиозно-мифологические
представления.

**Мойсей Антоний. Настоящая энциклопедия народной муд-
рости. Рецензия на монографию: Курочкин А. В. Празднич-
ный год украинцев (от древности до современности). - Белая
Церковь: издатель Пшонкивский А.В., 2014. - 392 с.**

Книга является продолжением, углублением и систематизаци-
ей многолетних исследований автора в области календарной об-
рядности украинцев. Книга освещает историю календарных
праздников украинцев. Автор сравнил праздничный год украин-
цев с мощным деревом, которое проросло сквозь толщу веков
традиционными обычаями и обрядами, корни которого уходят в
язычески-мифологическую архаику, крепкий ствол сформирова-
лся во времена феодализма и христианизации, роскошная крона
является произведением нового и новейшего времени.

2014 року з-під пера відомого українського етнолога О. В. Курочкина вийшла в світ нова монографія: «Святковий рік українців (від давнини до сучасності) – Біла Церква: Видавець

Пшонківський О. В., 2014. – 392 с. Книга є про-
довженням, поглибленням та систематизацією
багаторічних досліджень автора в галузі кален-
дарної обрядовості українців. Незаперечним до-
стоїнством наукових досліджень автора моно-
графії є логічна послідовність у висвітленні
окресленої теми, аналіз причин феномену, роз-
криття його еволюційної динаміки в контексті
соціально-економічних трансформацій, спроба
наукового прогнозування майбутнього розвитку
звичаїв та обрядів. Книга висвітлює історію ка-
лендарних свят українців. Автор порівняв свят-
ковий рік українців з могутнім деревом, яке про-
росло крізь товщу століть традиційними зви-
чаями та обрядами, коріння якого сягає язич-
ницько-міфологічної архаїки, міцний стовбур
сформувався у добу феодалізму і христианізації,
розкішна крона є витвором нового і новітнього
часу.

Значна увага приділена аналізу головних віх
річного кола українського хлібороба, змістовно-
му наповненню цих дат у різних етнографічних
регіонах: Наддніпрянщина, Поділля, Полісся,
Слобожанщина, Волинь, Прикарпаття тощо.

Грунтовно простежуються у книзі ті зміни,
що відбуваються у сучасному святковому про-
сторі нашої країни, де відчутно заявляють про
себе процеси глобалізації, вестернізації, ко-
мерціалізації. Вивчаючи походження звичаїв

На етапі родового та ранньокласового суспільства позитивні знання хлібороба про оточуючий світ тісно переплелися з релігійно-міфологічними уявленнями, набуваючи форми універсального культу природи. Вшановували землю, воду, священний вогонь, дух рослинності, богів родючості, дотримувались метеорологічної магії. Важливе місце у цій архаїчній ідеології займав культ предків, що також був спрямований на досягнення щедрого врожаю.

За часів Київської Русі святково-обрядова культура, на думку автора, являла собою складний багатоплановий організм, в якому взаємодіяли і взаємопереплеталися суперечливі тенденції: язичницька і християнська, світська і церковна, народна і правляча, релігійна і художня. У міру того як розвивалися феодальні відносини, зростала роль християнської церкви, поглиблювались соціальна і майнова диференціація населення, розходження між відзначеними тенденціями ставали все більш явними і антагоністичними.

У другій половині XIII - XVIII ст. на терені святково-обрядового життя постійно зіштовхувалася фольклорна (низова) свідомість із християнським вченням і догматикою. Тому, на переконання О. Курочкина, реальні наслідки синкретичного поєднання язичницьких елементів і мотивів з християнськими в народній святковості добре простежують за матеріалами пізніших часів. І тому величезна спадщина народної творчості українців у галузі календарної звичаєвості та фольклору (колядки, щедрівки, веснянки, купальські, русальські, косарські, жнивні пісні тощо), нагромаджена в період родового і феодального суспільства, стала однією з фортець українського духу, яка врятувала бездержавний етнос від загрози винищення і асиміляції. Вже у новітню добу ці багатства постійно наснажували борців за волю й служили невичерпним джерелом розвитку національної культури, що значною мірою й забезпечило державне відродження України у XX столітті.

У XIX – на початку XX ст. традиційні календарні звичаї і свята пережили суттєву еволюцію, значною мірою втратили своє релігійне значення, стали виконувати деякі нові громадські-побутові функції. Разом з тим календарна обрядовість, як і раніше, залишалась однією з найконсервативніших сфер народного життя. В єдиному нероздільному комплексі тут співіснували і взаємодіяли раціональний досвід і позитивні знання хлібороба з релігійними віруваннями, забобонами, язичницькими і християнськими уявленнями. Збереженню обрядової містики сприяли соціальна природа феодального суспільства, виробничу основу якого становив той же тип господарства, що базувався на рутинній техніці і технології.

Але попри всю її консервативність у традиційно-побутовій народній культурі постійно

йшов процес розвитку, витіснення старого новим. Автор дослідження дотримується думки про те, що цей процес протікав у трьох головних модифікаціях: 1) змінювалася форма і зміст явища, тобто виникало, по суті, зовсім нове явище; 2) змінювалася форма явища при збереженні його змісту; 3) змінювався зміст явища при збереженні його форми.

Сьогодні найбільш життєстійкими й здатними до подальшого розвитку виявляються, на думку професора, естетично і емоційно забарвлені форми календарної обрядовості, що, не втративши зв'язків з народною релігією, трансформувалися у явища народного мистецтва, святкової розваги. До них належать, зокрема, побутові ще в окремих місцевостях автентичні звичаї колядування, щедрювання, різдвяно-новорічні обходи з масками (типу «Маланка», «Коза», «Вертеп»), великодніх гаївок, писанок, купальського дерева тощо. Ці острівці збереження народних традицій, яких з кожним роком стає все менше, за справедливим твердженням Олександра Володимировича, потребують спеціального дослідження й охоронних санкцій як резервати фольклору.

Moysey Antony The real encyclopedia of folk wisdom review of monograph Kurochkin ov Ukrainian festive year (from ancient times to the present) white church publishe Pshonkivskyu O., 2014. - 392 P. The book is a continuation, deepening and systematization of years of author's research in the Ukrainian calendar rituals area. The scientific world is familiar with the work of Professor O. Kurochkin such as "Ukrainian New Year's Day. Tradition and Modernity", "Ukrainian Christmas rituals: Goat and Malanka (the history of folk masks)", "Ukrainian European family, customs, rituals, holidays", with more than 200 scientific publications of the author in national and international specialized publications. The author collected source base their research in most regions of Ukraine during field expeditions. The book covers the history of Ukrainian calendar holidays. The author compared the Ukrainian festive year with a powerful tree which grows up through the thickness of the century traditional customs and rites, whose roots reach pagan and mythological archaic, sturdy trunk was formed during feudalism period and Christianization, gorgeous crown is a work of modern and contemporary time.

Key words: *Ukrainians calendar rites, holiday calendar, agricultural rites, religious and mythological ideas.*

Received 29-10-015

Advance Acces Publisher: December 2015

© A Moysey, 2015

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ (Требования к оформлению статей, Requirements for the articles)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Рукописи для публікації у журналі „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини” приймаються в електронному варіанті.

Матеріали для публікації не повинні перевищувати 16 сторінок формату А-4, шрифтом TimesNewRoman, 12 кеглем, через 1,5 інтервали; верхнє і нижнє поля – 2 см., лівє – 3 см., правє – 1,5 (20.000 – 30.000 друкованих знаків без резюме та ключових слів). Формат файлів – doc (Документ Word 2003).

Матеріали можуть перевищити зазначений обсяг за умов видання тематичних номерів журналу.

Рукописи приймаються українською, російською, англійською та французькою мовами.

1. У першому рядку ліворуч вказують індекс УДК (жирний прямий) – тільки для українських авторів.

2. У наступних рядках вказують українською та англійською мовами: Прізвище, ім'я (у називному відмінку виділити жирним прямим), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи автора (без скорочень); якщо авторів декілька, відомості про кожного подаються окремими рядками;

Назва статті українською та англійською мовами – відступ від попереднього тексту – 12 пгт, по центру прописними літерами, виділити жирним;

3. Анотація та резюме:

Анотація українською мовою – об'єм 600-800 знаків з пробілами, в ньому коротко викладається актуальність теми статті, мета, зміст, перспективи подальших досліджень; ключові слова – 5-10;

Резюме англійською мовою – 100-250 слів / 1 сторінка (назва статті, прізвища та ініціали авторів, текст анотації); ключові слова – 5-10;

Французькою мовою подається назва статті, прізвища та ініціали авторів;

Резюме російською мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, ПІБ, текст резюме);

4. Текст статті повинен мати наступні елементи:

4.1 постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

4.2 аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття;

4.3 формулювання мети статті;

4.4 виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

4.5 висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

4.6 список літератури (11 кегль).

REQUIREMENTS FOR THE ARTICLES

The manuscripts for publishing in journal „Current issues of social sciences and history of medicine” must be given in electronic version.

The materials for the publication must not exceed 16 A4 size pages in 14 points Times New Roman, 1,5 space; top and bottom margins – 2cm, left – 3cm, right – 1,5 (20.000 – 30.000 characters apart from resume and key words). Files format – doc or rtf.

The materials can exceed the above of mentioned amount in case of thematic publications of the journal.

We are waiting for the manuscript in Ukrainian, Russian, English and French.

1. In the first line the index UCD (bold, straight) is put to the left – only for Ukrainian authors.

2. In the next lines indicate in the Ukrainian and English: the author's last name, first name (in nominative case in bold straight), scientific degree, academic status, position, workplace (no abbreviations); if there are several authors of the paper, information about them should be given in different paragraphs;

The title indicates in Ukrainian and English (indentation – 12, text alignment to the center in bold italics);

3. Abstract and resume

Abstract in Ukrainian – 600-800 symbols including quadrates. The summary should include article topicality, its aim, contents, perspectives of further research, 5-10 of key terms.

Resume in English – 100-250 words / up to 1 page (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.

The title & the author's last name, first name (in nominative case in bold straight) are indicating in French.

Resume in Russian – up to 800 symbols including quadrates; 5-10 of key terms.

4. Summary text should have the following elements:

4.1 general statement of the problem and its connection with important scientific or practical aims;

4.2 analysis of the latest researches and publications, which initiated the solutions of the given problem, used by the author; singling out of previously unsolved parts of the general problem, which are the focal point of the article;

4.3 statement of the aim of the article;

4.4 laying out of the main research material with full argumentation of the received scientific results;

4.5 conclusions of the research and perspectives of further studies in this area;

4.6 bibliography (11 point)

4.7 maps, schemes, tables, photographs (in the text and at the end of the article).

The last sub point is not obligatory.

4.7 карти, схеми, таблиці, фотографії (у тексті або в кінці статті).

Останній підпункт не є обов'язковим.

Рисунки та графіки у статтю вставляють в одному з форматів (jpeg, bmp, tif) з роздільною здатністю не менше ніж 300 dpi (подавати якісні оригінали). Написи на рисунках виконують шрифтом основного тексту та розміру. Будуть прийматися як чорно-білі, так і кольорові рисунки та графіки (кольорові будуть вставлятися у електронному варіанті журналу на веб-сторінці, а чорно-білі – у паперовому варіанті).

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі Word. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12.

Ілюстрації та таблиці повинні бути пронумеровані, відповідно до порядку викладу інформації.

5. Посилання в тексті – прикінцеві, нумеруються поступово, відповідно до порядку їх цитування в тексті. Приклад: „...”¹.

Список літератури оформляється згідно ДОС-Ту та окремо наводиться латиницею:

1. Бойчук Т.М., Мойсей А.А. Історія та перспективи розвитку кафедри суспільних наук та українознавства / Т.М. Бойчук, А.А. Мойсей // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. – 2014. – № 1 (1). – С. 7-18.

2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

Reference:

1. Bojchuk T.M., Moisej A.A. Istorija ta perspektivi rozvitku kafedri suspil'nih nauk ta ukrajinoznavstva, Aktual'ni pitannya suspil'nih nauk ta ukrajinoznavstva, 2014, Vol. 1 (1), p. 7-18.

2. Zakon Ukraini "Pro zabezpechennja rivnih prav ta mozhlivostej zhink i cholovikiv", Verhovna Rada Ukraini, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

У кінці статті потрібно написати „Дані про автора” українською та англійською мовами за наступним зразком (до 800 друк. знаків):

Манчул Богдана – кандидат філософських наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, автор 20 наукових статей, 2 навчальних посібників з "Філософії", співавтор колективної монографії. Коло наукових інтересів: філософія науки, лінгвістична філософія, соціальна філософія, філософія творчості.

E-mail: danam@ukr.net

Pictures and graphics in the article should be of one of the following formats (jpeg, bmp, tif) raster at no less than 300 dpi (high quality original materials should be submitted). Lettering on the pictures are to be of the main text's font and size. Electronic submission of manuscripts is strongly encouraged, provided that the text, tables, and figures are included in a single Microsoft Word file in both monochromatic and colored version (the latter will be given in electronic version, the monochromatic in paper form)

Tables are to be submitted as separate objects in Word format with sizes, given to the page of typesetting. Main table point 11, heading 12.

5. Reference in the text – at the end of the article, should be numbered gradually, according to their citing order in the text.

Example: „...”¹.

References issued by ukrainian state standart and is provided separately in Latinic script:

Reference:

1. Bojchuk T.M., Moisej A.A. Istorija ta perspektivi rozvitku kafedri suspil'nih nauk ta ukrajinoznavstva, Aktual'ni pitannya suspil'nih nauk ta ukrajinoznavstva, 2014, Vol. 1 (1), p. 7-18.

2. Zakon Ukraini "Pro zabezpechennja rivnih prav ta mozhlivostej zhink i cholovikiv", Verhovna Rada Ukraini, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

Illustrations and tables should be numbered gradually, according to the citing order in the text.

At the end of the article you must submit "Information about the author" for the next sample (up to 800 characters):

Manchul Bohdana – PhD, assistant of professor at department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. Author of 20 scientific articles and 2 study books in Philosophy, co-author of the collective monograph. Research interests: philosophy of science, philosophy of linguistics, social philosophy, philosophy of creativity.

E-mail: danam@ukr.net

INDEX COPERNICUS VALUE (ICV)

**5,7
(2014)**

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Scientific Indexing Services (SIS)

ISSN: 2311-9896
EISSN: 2411-6181